This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR,

OPERA PHILOSOPHICA.

INSTAURATIO MAGNA.

INTRODUCTIO Pag. xxi

Præfatio : Du statu scientiarum, quod non sit felix, aut majorem in modum auctus ; quodque alia omnino, quam prioribus cognita fuerit, via aperienda sit intellectui humano ; et alia comparanda auxilia, ut mens suo jure in rerum naturam uti possit, 1

Distributio operis, 33

INSTAURATIONIS MAGNÆ PARS I.

DE DIGNITATE et AUGMENTIS SCIENTIARUM, libri novem.

LIB. I.

Nullis constat capitibus, continet autem partitionem totius operis, et quarundam objectionum dilutionem, 53—109

LIB. II.

Cap. I. *Partitio universalis doctrinæ humanæ, in historiam, poësim, philosophiam : secundum tres facultates intellectus, memoriam, phantasiam, rationem : quodque eadem partitio competat etiam theologicis,* 118

Cap. VI. *De magna philosophiæ naturalis, tam speculativæ quam operativæ, appendice, mathematica: quodque inter appendices potius poni debet, quam inter scientias substantivas. Partitio mathematicæ in puram et mixtam,* 203

Lib. IV.

Cap. I. *Partitio doctrinæ de homine, in philosophiam humanitatis, et civilem. Partitio philosophiæ humanitatis, in doctrinam circa corpus hominis, et doctrinam circa animam hominis. Constitutio unius doctrinæ generalis de natura, sive de statu hominis. Partitio doctrinæ de statu hominis, in doctrinam de persona hominis, et de fœdere animi et corporis. Partitio doctrinæ de persona hominis, in doctrinam de miseriis hominis, et de prærogativis. Partitio doctrinæ de fœdere, in doctrinam de indicationibus, et de impressionibus. Assignatio physiognomiæ, et interpretationis somniorum naturalium, doctrinæ de indicationibus,* 206

Cap. II. *Partitio doctrinæ circa corpus hominis, in medicinam, cosmeticam, athleticam, et voluptariam. Partitio medicinæ in officia tria: viz. in conservationem sanitatis, curationem morborum, et prolongationem vitæ: quodque pars postrema de prolongatione vitæ disjungi debeat a duabus reliquis,* 214

Cap. III. *Partitio philosophiæ humanæ circa animam, in doctrinam de spiraculo, et doctrinam de anima sensibili, sive producta. Partitio secunda ejusdem philosophiæ, in doctrinam de substantia, et facultatibus animæ, et doctrinam de usu et objectis facultatum. Appendices duæ doctrinæ de facultatibus animæ, doctrina de divinatione naturali, et doctrina de fascinatione. Distributio facultatum animæ sensibilis, in motum et sensum,* 233

Lib. V.

Cap. I. *Partitio doctrinæ circa usum et objecta facultatum animæ humanæ, in logicam et ethicam. Partitio*

logicæ, in artes inveniendi, judicandi, retinendi, et tradendi, 243

Cap. II. *Partitio inventivæ, in inventivam artium, et argumentorum: quodque prior harum (quæ eminet) desideretur. Partitio inventivæ artium, in experientiam literatam, et organum novum. Delineatio experientiæ literatæ,* 246

Cap. III. *Partitio inventivæ argumentorum, in promptuariam et topicam. Partitio topicæ, in generalem et particularem. Exemplum topicæ particularis, in inquisitione de gravi et levi,* 261

Cap. IV. *Partitio artis judicandi, in judicium per inductionem, et per syllogismum: quorum prius aggregatur organo novo. Partitio prima judicii per syllogismum, in reductionem rectam et inversam. Partitio secunda ejus, in analyticam, et doctrinam de elenchis. Partitio doctrinæ de elenchis, in elenchos, sophismatum, elenchos hermeniæ, et elenchos imaginum sive idolorum. Partitio idolorum, in idola tribus, idola specus, et idola fori. Appendix artis judicandi, viz. de analogia demonstrationum pro natura subjecti,* 268

Cap. V. *Partitio artis retinendi sive retentivæ, in doctrinam de adminiculis memoriæ, et doctrinam de memoria ipsa. Partitio doctrinæ de memoria ipsa, in prænotionem et emblema,* 276

Lib. VI.

Cap. I. *Partitio traditivæ, in doctrinam de organo sermonis, doctrinam de methodo sermonis, et doctrinam de illustratione sermonis. Partitio doctrinæ de organo sermonis, in doctrinam de notis rerum, de locutione, et de scriptione: quarum duæ posteriores grammaticam constituunt, ejusque partitiones sunt. Partitio doctrinæ de notis rerum, in hieroglyphica et characteres reales. Partitio secunda grammaticæ, in literariam et philosophantem. Aggregatio poëseos quoad metrum ad doctrinam de locutione. Aggregatio doctrinæ de ciphris ad doctrinam de scriptione,* 279

Cap. II. *Doctrina de methodo sermonis constituitur ut pars traditivæ substantiva et principalis. Nomen ei inditur prudentia traditivæ. Enumerantur methodi genera diversa, et subjunguntur eorum commoda et incommoda,* 290

Cap. III. *De fundamentis et officio doctrinæ de illustratione sermonis, sive rhetoricæ. Appendices tres rhetoricæ, quæ ad promptuariam tantummodo pertinent: colores boni et mali, tam simplicis quam comparati; antitheta rerum; formulæ minores orationum,* 297

Exempla colorum boni et mali, tam simplicis, quam compositi, 302

Sophisma 1. Quod laudant homines et celebrant, bonum; quod vituperant et reprehendunt, malum, *ibid.*

Elenchus, ibid.

2 Quod etiam ab inimicis laudatur, magnum bonum; quod vero etiam ab amicis reprehenditur, magnum malum, *ibid.*

Elenchus, 303

3 Cujus privatio bona, id ipsum malum; cujus privatio mala, id ipsum bonum, *ibid.*

Elenchus, ibid.

4 Quod bono aut malo vicinum est, id ipsum itidem bonum aut malum: quod vero remotum est a bono, malum; quod a malo, bonum, 304

Elenchus, ibid.

5 Cui cæteræ partes, vel sectæ, secundas unanimiter deferunt (cum singulæ principatum sibi vendicent) melior reliquis videtur; nam primas quæque ex zelo videtur sumere, secundas autem ex vero et merito tribuere, 305

Elenchus, ibid.

6 Cujus excellentia vel exuperantia melior, id toto genere melius, *ibid.*

Elenchus, ibid.

7 Quod rem integram servat, bonum; quod sine receptu est, malum; nam se recipere non posse, impotentiæ genus est; potentia autem bonum, 306

Elenchus, ibid.

8 Quod quis culpa sua contraxit, majus malum; quod ab externis imponitur, minus malum, 307

Elenchus, 307

9 Gradus privationis; major videtur, quam gradus diminutionis: et rursus gradus inceptionis major videtur, quam gradus incrementi, 308

Elenchus, 309

10 Quod ad veritatem refertur, majus est, quam quod ad opinionem. Modus autem, et probatio ejus, quod ad opinionem pertinet, hæc est; quod quis, si clam putaret fore, facturus non esset, 311

Elenchus, ibid.

11 Quod opera et virtute nostra partum est, majus bonum; quod ab alieno beneficio, vel ab indulgentia fortunæ delatum est, minus bonum, 312

Elenchus, 313

12 Quod ex pluribus constat et divisibilibus, est majus, quam quod ex paucioribus, et magis unum: nam omnia per partes considerata majora videntur: quare et pluralitas partium, magnitudinem præ se fert; fortius autem operatur pluralitas partium, si ordo absit; nam inducit similitudinem infiniti, et impedit comprehensionem, *ibid.*

Elenchus, 314

Exempla antithetorum,

1 *Nobilitas*, 316
2 *Forma*, 317
3 *Juventus*, ibid.
4 *Valetudo*, 318
5 *Uxor et liberi*, ibid.
6 *Divitiæ*, ibid.
7 *Honores*, 319
8 *Imperia*, 320
9 *Laus, existimatio*, ibid.
10 *Natura*, 321
11 *Fortuna*, ibid.
12 *Vita*, ibid.
13 *Superstitio*, 322
14 *Superbia*, 323
15 *Ingratitudo*, ibid.
16 *Invidia*, ibid.
17 *Impudicitia*, 324

PAGE

18 *Crudelitas,* 324
19 *Gloria vana,* 325
20 *Justitia,* ibid.
21 *Fortitudo,* 326
22 *Temperantia,* ibid.
23 *Constantia,* 327
24 *Magnanimitas,* ibid.
25 *Scientia, contemplatio* 328
26 *Literæ,* ibid.
27 *Promptitudo,* ibid.
28 *Taciturnitas in secretis,* 329
29 *Facilitas,* ibid.
30 *Popularitas,* 330
31 *Loquacitas,* ibid.
32 *Dissimulatio,* 331
33 *Audacia,* ibid.
34 *Ceremoniæ, puntos, affectatio,* 332
35 *Joci,* ibid.
36 *Amor,* 333
37 *Amicitia,* ibid.
38 *Adulatio,* 334
39 *Vindicta,* ibid.
40 *Innovatio,* ibid.
41 *Mora,* 335
42 *Præparatio,* 336
43 *Principiis obstare,* ibid.
44 *Consilia violenta,* ibid.
45 *Suspicio,* 337
46 *Verba legis,* ibid.
47 *Pro testibus contra argumenta,* ibid.

Exemplaformularum minorum, 339

Cap. IV. *Appendices generales duæ traditivæ, critica et pædagogica,* ibid.

Lib. VII.

Cap. I. *Partitio ethicæ, in doctrinam de exemplari, et georgica animi. Partitio exemplaris (scilicet boni) in bonum simplex et bonum comparatum : Partitio boni simplicis, in bonum individuale et bonum communionis* 345

Cap. II. *Partitio boni individualis, vel suitatis, in bonum activum, et bonum passivum. Partitio boni passivi, in bonum conservativum et bonum perfectivum. Partitio boni communionis, in officia generalia et respectiva* 353
Cap. III. *Partitio doctrinæ de cultura animi, in doctrinam de characteribus animorum, de affectibus, et de remediis sive curationibus. Appendix doctrinæ ejusdem, de congruitate inter bonum animi et bonum corporis* 363

Lib. VIII.

Cap. I. *Partitio doctrinæ civilis, in doctrinam de conversatione, doctrinam de negotiis, et doctrinam de imperio sive republica,* 377
Cap. II. *Partitio doctrinæ de negotiis, in doctrinam de occasionibus sparsis, et doctrinam de ambitu vitæ. Exemplum portionis doctrinæ de occasionibus sparsis, ex parabolis aliquibus Salomonis,* 381
Parabola 1. Mollis responsio frangit iram, 383
Explicatio, ibid.
2 Servus prudens dominabitur in filium stultum; et partietur hæreditatem inter fratres, 384
Explicatio, ibid.
3 Vir sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem, *ibid.*
Explicatio, ibid.
4 Sed et cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accommodes aurem tuam, ne forte audias servum tuum maledicentem tibi, 385
Explicatio, ibid.
5 Advenit veluti viator pauperies, et egestas quasi vir armatus, 386
Explicatio, ibid.
6 Qui erudit derisorem, ipse sibi injuriam facit: et qui arguit impium, sibi maculam generat, *ibid.*
Explicatio, ibid.
7 Filius sapiens lætificat patrem: filius vero stultus mœstitiæ est matri suæ, *ibid.*
Explicatio, 387

8 Memoria justi cum laudibus, at nomen impiorum pute sœt, *ibid.*
Explicatio, ibid.
9 Qui conturbat domum suam, possidebit ventos, *ibid.*
Explicatio, ibid.
10 Melior est finis orationis, quam principium, 388
Explicatio, ibid.
11 Sicut muscæ mortuæ fœtere faciunt unguentum optimum, sic hominem pretiosum sapientia et gloria, parva stultitia, 389
Explicatio, ibid.
12 Homines derisores civitatem perdunt, sapientes vero avertunt calamitatem, *ibid.*
Explicatio, ibid.
13 Princeps, qui libenter præbet aures verbis mendacii, omnes servos habet improbos, 390
Explicatio, ibid.
14 Justus miseretur animæ jumenti sui; sed misericordiæ impiorum crudeles, 391
Explicatio, ibid.
5 Totum spiritum suum profert stultus; at sapiens reservat aliquid in posterum, 392
Explicatio, ibid.
16 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; quia curatio faciet cessare magna peccata, 393
Explicatio, ibid.
17 Primus in causa sua justus; tum venit altera pars, et inquirit in eum, 394
Explicatio, ibid.
18 Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem, *ibid.*
Explicatio, ibid.
19 Vidisti virum velocem in opere suo, coram regibus stabit, nec erit inter ignobiles, 395
Explicatio, ibid.
20 Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub sole, cum adolescente secundo, qui consurgit pro eo, *ibid.*
Explicatio, ibid.
21 Erat civitas parva, et pauci in ea viri; venit contra eam

rex magnus, et vadavit eam, instruxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio; inventusque est in ea vir pauper et sapiens, et liberavit eam per sapientiam suam; et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis, 396
Explicatio, ibid.
22 Iter pigrorum, quasi sepes spinarum, *ibid.*
Explicatio, 397
23 Qui cognoscit in judicio faciem, non bene facit; iste et pro buccella panis deseret veritatem, *ibid.*
Explicatio, ibid.
24 Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames, *ibid.*
Explicatio, ibid.
25 Fons turbatus pede, et vena corrupta, est justus cadens coram impio, 398
Explicatio, ibid.
26 Noli esse amicus homini iracundo, nec ambulato cum homine furioso, *ibid.*
Explicatio, ibid.
27 Qui celat delictum, quærit amicitiam; sed qui altero sermone repetit, separat fœderatos, 399
Explicatio, ibid.
28 In omni opere bono erit abundantia; ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas, *ibid.*
Explicatio, ibid.
29 Melior est correptio manifesta, quam amor occultus, 400
Explicatio, ibid.
30 Prudens advertit ad gressus suos, stultus divertit ad dolos, *ibid.*
Explicatio, ibid.
31 Noli esse justus nimium, nec sapientior quam oportet; cur abripiare subito? 401
Explicatio, ibid.
32 Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia, 402
Explicatio, ibid.
33 Qui laudat amicum voce alta, surgendo mane, erit illi loco maledictionis, *ibid.*
Explicatio, ibid.
34 Quomodo in aquis resplendent facies; sic corda hominum manifesta sunt prudentibus, *ibid.*

PAGE

18 *Crudelitas*, 324
19 *Gloria vana*, 325
20 *Justitia*, ibid.
21 *Fortitudo*, 326
22 *Temperantia*, ibid.
23 *Constantia*, 327
24 *Magnanimitas*, ibid.
25 *Scientia, contemplatio* 328
26 *Literæ*, ibid.
27 *Promptitudo*, ibid.
28 *Taciturnitas in secretis*, 329
29 *Facilitas*, ibid.
30 *Popularitas*, 330
31 *Loquacitas*, ibid.
32 *Dissimulatio*, 331
33 *Audacia*, ibid.
34 *Ceremoniæ, puntos, affectatio*, 332
35 *Joci*, ibid.
36 *Amor*, 333
37 *Amicitia*, ibid.
38 *Adulatio*, 334
39 *Vindicta*, ibid.
40 *Innovatio*, ibid.
41 *Mora*, 335
42 *Præparatio*, 336
43 *Principiis obstare*, ibid.
44 *Consilia violenta*, ibid.
45 *Suspicio*, 337
46 *Verba legis*, ibid.
47 *Pro testibus contra argumenta*, ibid.

empla formularum minorum, 339

p. IV. *Appendices generales duæ traditivæ, critica et adagogica*, ibid.

Lib. VII.

p. I. *Partitio ethicæ, in doctrinam de exemplari, et geonica animi. Partitio exemplaris (scilicet boni) in bonum implex et bonum comparatum : Partitio boni simplicis, in onum individuale et bonum communionis* 345

Vol. I.

IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR

PERA CIVILIA ET MORALIA.

ONES FIDELES, SIVE INTERIORA RERUM.

	PAGE
ritate,	5
orte,	7
itate ecclesiæ,	9
ndicta,	13
bus adversis,	14
issimulatione et simulatione,	15
rentibus et liberis,	19
ptiis et cœlibatu,	20
vidia,	22
nore,	26
agistratibus et dignitatibus,	28
dacia,	32
mitate, et bonitate nativa,	33
bilitate,	36
ditionibus et turbis,	37
heismo,	44
perstitione,	47
regrinatione in partes exteras,	48
perio,	51
nsilio	55
ora,	60
tutia,	ibid.
udentia quæ sibi sapit,	64
novationibus,	66
pediendis negotiis,	67
udentia apparente,	69
micitia,	70
mptibus	77
roferendis finibus imperii,	78
gimine valetudinis,	88
spicione,	90

Explicatio,
Præcepta de ambitu vitæ,
Cap. III. *Partitiones doctrinæ de imperio sive*
omittuntur : tantum aditus fit ad desiderata c
trinam de proferendis finibus imperii, et doct
justitia universali, sive de fontibus juris : exer
usque

Lib. IX.

Cap. I. *Partitiones theologiæ inspiratæ omittunt*
tum aditus fit ad desiderata tria : doctrinam de
usu rationis humanæ in divinis, doctrinam de
unitatis in civitate Dei, et emanationes Scriptura
Novus orbis scientiarum, sive desiderata,

vol. X

IN HOC VOLUME CONTINENTUR

OPERA CIVILIA ET MORALIA.

SERMONES FIDELES, SIVE INTERIORA RERUM.

		PAGE
1	*De veritate,*	5
2	*De morte,*	7
3	*De unitate ecclesiæ,*	9
4	*De vindicta,*	13
5	*De rebus adversis,*	14
6	*De dissimulatione et simulatione,*	15
7	*De parentibus et liberis,*	19
8	*De nuptiis et cœlibatu,*	20
9	*De invidia,*	22
10	*De amore,*	26
11	*De magistratibus et dignitatibus,*	28
12	*De audacia,*	32
13	*De bonitate, et bonitate nativa,*	33
14	*De nobilitate,*	36
15	*De seditionibus et turbis,*	37
16	*De atheismo,*	44
17	*De superstitione,*	47
18	*De peregrinatione in partes exteras,*	48
19	*De imperio,*	51
20	*De consilio*	55
21	*De mora,*	60
22	*De astutia,*	ibid.
23	*De prudentia quæ sibi sapit,*	64
24	*De innovationibus,*	66
25	*De expediendis negotiis,*	67
26	*De prudentia apparente,*	69
27	*De amicitia,*	70
28	*De sumptibus*	77
29	*De proferendis finibus imperii,*	78
30	*De regimine valetudinis,*	88
31	*De suspicione,*	90

Explicatio, 403
Præcepta de ambitu vitæ, 407
Cap. III. *Partitiones doctrinæ de imperio sive republica omittuntur: tantum aditus fit ad desiderata duo: doctrinam de proferendis finibus imperii, et doctrinam de justitia universali, sive de fontibus juris: exempla utriusque* 427

Lib. IX.

Cap. I. *Partitiones theologiæ inspiratæ omittuntur: tantum aditus fit ad desiderata tria: doctrinam de legitimo usu rationis humanæ in divinis, doctrinam de gradibus unitatis in civitate Dei, et emanationes Scripturarum*, 465
Novus orbis scientiarum, sive desiderata, 475

PAGE

13 *Proteus, sive materia,* 186
14 *Memnon, sive præmaturus,* 187
15 *Tithonus, sive satias,* 188
16 *Procus Junonis, sive dedecus,* 189
17 *Cupido, sive atomus,* ibid.
18 *Diomedes, sive zelus,* 192
19 *Dædalus, sive mechanicus,* 194
20 *Erichthonius, sive impostura,* 196
21 *Deucalion, sive restitutio,* 197
22 *Nemesis, sive vices rerum,* ibid.
23 *Achelous, sive prælium,* 199
24 *Dionysus, sive cupiditas,* 200
25 *Atalanta, sive lucrum,* 203
26 *Prometheus, sive status hominis,* 204
27 *Icarus volans; item Scylla et Charybdis, sive via media,* 213
28 *Sphinx, sive scientia,* 214
29 *Proserpina, sive spiritus,* 217
30 *Metis, sive consilium,* 220
31 *Sirenes, sive voluptas,* ibid.
Nova Atlantis, 224
Imago civilis Julii Cæsaris, 270
Imago civilis Augusti Cæsaris, 274
In felicem memoriam Elizabethæ Angliæ reginæ, 276
In Henricum Walliæ Principem Elogium, 289
Dialogus de bello sacro, 292

MEDITATIONES SACRÆ.

1 *De operibus Dei et hominis,* 319
2 *De miraculis Servatoris,* ibid.
3 *De columbina innocentia et serpentina prudentia,* 320
4 *De exaltatione charitatis,* 321
5 *De mensura curarum,* 322
6 *De spe terrestri,* ibid.
7 *De hypocritis,* 324
8 *De impostoribus,* 325
9 *De generibus imposturæ,* 326
10 *De atheismo,* ibid.
11 *De hæresibus,* 328
12 *De Ecclesia et Scripturis,* 329

EPISTOLÆ.

PAGE

1 *Epistola ad Fulgentium,* 330
2 *Rescriptum procuratoris primarii ad Academiam Cantabrigiensem, quando in sanctius regis concilium cooptatus fuit,* 331
3 *Franciscus baro de Verulamio, almæ matri inclytæ Academiæ Cantabrigiensi salutem,* 332
4 *Inclytæ Academiæ Oxoniensi salutem,* 333
5 *Rescriptum Academiæ Oxoniensis Francisco Bacono,* ibid.
6 *Franciscus baro de Verulamio percelebri collegio sanctæ et individuæ Trinitatis in Cantabrigia salutem,* 334
7 *Almæ matri Academiæ Cantabrigiensi,* ibid.

LETTERS,

SPEECHES, CHARGES, ADVICES, &c.

OF

FRANCIS BACON,

LORD VISCOUNT ST. ALBAN, LORD CHANCELLOR OF ENGLAND;

FIRST PUBLISHED IN THE YEAR 1763,

BY THOMAS BIRCH, D.D.

CHAPLAIN TO HER ROYAL HIGHNESS THE PRINCESS AMELIA, AND SECRETARY TO THE ROYAL SOCIETY.

LETTERS,

SPEECHES, CHARGES, ADVICES, &c.

OF

FRANCIS BACON,

LORD VISCOUNT ST. ALBAN, LORD CHANCELLOR OF ENGLAND;

FIRST PUBLISHED IN THE YEAR 1763,

BY THOMAS BIRCH, D.D.

CHAPLAIN TO HER ROYAL HIGHNESS THE PRINCESS AMELIA, AND SECRETARY TO THE ROYAL SOCIETY.

great Lord Bacon. This volume was, at his lordship's request, readily intrusted with me by his grace the Lord Archbishop of Canterbury, whose zeal for the advancement of useful learning of all kinds, bears a just proportion to that which he has shewn in every station of the Church filled by him, for the support of religion, and for what is the most perfect system of its principles, laws, and sanctions—Christianity.

From the long acquaintance with which I have been favoured by you, and the frequent conversations which we have had upon subjects foreign to the profession which you so much adorn, I well knew your high veneration for the writings of Bacon, and your thorough knowledge of the most abstrusé of them. Having, therefore, with an application little less than that of deciphering, transcribed from the first draughts, and digested into order a collection of his letters, little inferior in number, and much superior in contents, to what the world hath hitherto seen, intermixed with other papers of his of an important nature, I could not doubt, but that the publishing of them

would be no less acceptable to you, than, I persuade myself, they will be to the public. For it is scarce to be imagined, but that the bringing to light, from obscurity and oblivion, the remains of so eminent a person, will be thought an acquisition not inferior to the discovery (if the ruins of Herculaneum should afford such a treasure) of a new set of the Epistles of Cicero, whom our immortal countryman most remarkably resembled as an orator, a philosopher, a writer, a lawyer, and a statesman. The communication of them to the public appearing to me a duty to it and the memory of the author, to whom could I, separately from the consideration of all personal connexions and inducements, so justly present them, as to him, whom every circumstance of propriety, and conformity of character, in the most valuable part of it, pointed out to me for that purpose? Similarity of genius; the same extent of knowledge in the laws of our own and other countries, enriched and adorned with all the stores of ancient and modern learning; the same eloquence at the bar and in the senate; an equal force of writing, shewn in a single work indeed, and

composed at a very early age, but decisive of a grand question of law and sanction of government, the grounds of which had never before been stated with due precision; and the most successful discharge of the same offices of King's Council and Solicitor and Attorney-General.

These reasons, Sir, give your name an unquestionable right to be prefixed to these posthumous pieces. And I hope, while I am performing this act of justice, I may be excused the ambition of preserving my own name, by uniting it with those of BACON and YORKE.

Your delicacy here restrains me from indulging myself farther in the language which truth and esteem would dictate. But I must be allowed to add a wish, in which every good man and lover of his country will join with me, that as there now remains but one step for you to complete that course of public service and glory, in which you have so closely followed your illustrious father, he, happy in the

most important circumstances of human life, the characters and fortunes of his children,

——— *longo ordine Nati,*
Clari omnes patria Virtute suaque,

may live to see you possessed of that high station, which himself filled for almost twenty years, with a reputation superior to all the efforts of envy or party. Nor is it less to his honour (and may be it yours at a very distant period), that, though he thought proper to retire from that station in the full vigour of his abilities, he still continues to exert them in a more private situation, for the general benefit of his country; enjoying in it the noblest reward of his services, an unequalled authority, founded on the acknowledged concurrence of the greatest capacity, experience, and integrity.

I am, Sir,
Your most obliged and
most devoted humble servant,
THOMAS BIRCH.

London, June 1, 1762.

most important circumstances of human life, the characters and fortunes of his children,

——— *longo ordine Nati,*
Clari omnes patria Virtute suaque,

may live to see you possessed of that high station, which himself filled for almost twenty years, with a reputation superior to all the efforts of envy or party. Nor is it less to his honour (and may be it yours at a very distant period), that, though he thought proper to retire from that station in the full vigour of his abilities, he still continues to exert them in a more private situation, for the general benefit of his country; enjoying in it the noblest reward of his services, an unequalled authority, founded on the acknowledged concurrence of the greatest capacity, experience, and integrity.

I am, Sir,
Your most obliged and
most devoted humble servant,
THOMAS BIRCH.

London, June 1, 1762.

proper to make public. The reasons of his reserve appear, from Dr. Tenison's *account (d)* cited above, to have been, "that he judged some papers touching "*matters of state* to tread too near to the heels of "truth, and to the times of the persons concerned: "and that he thought his lordship's letters concerning "his fall might be injurious to his honour, and cause "the old wounds of it to bleed anew." But this is a delicacy, which, though suitable to the age in which Dr. Rawley lived, and to the relation under which he had stood to his noble patron, ought to have no force in other times and circumstances, nor ever to be too much indulged to the prejudice of the rights of historical truth.

Dr. Tenison being, soon after the publication of the *Baconiana*, removed from the more private station of a country living to the vicarage of St. Martin's in the Fields, Westminster, and, after the revolution, advanced to the bishopric of Lincoln, and at last to the archbishopric of Canterbury, had scarce leisure, if he had been inclined, to select more of the papers of his admired Bacon. These, therefore, with the rest of his manuscripts, not already deposited in the library at Lambeth, were left by him in his last will, dated the 11th of April, 1715, to his chaplain, Dr. Edmund Gibson, then rector of Lambeth, and afterward successively bishop of Lincoln and London, and to Mr. (afterward Dr.) Benjamin Ibbot, who had succeeded Dr. Gibson as library-keeper to his grace. Dr. Ibbot dying (*e*) many years before Bishop Gibson, the whole

(*d*) Page 81. (*e*) The 11th of April, 1725.

collection of Archbishop Tenison's papers came under the disposition of that bishop, who directed his two executors, the late Dr. Bettesworth, dean of the Arches, and his eldest son, George Gibson, esq. to deposit them, with the addition of many others of his own collecting, in the manuscript library at Lambeth; and accordingly, after his lordship's death, which happened on the 6th of Sept. 1748, all these manuscripts were delivered by his said executors to Archbishop Herring, on the 21st of October of that year, and placed in the library on the 23rd of February following. But as they lay undigested in bundles, and in that condition were neither convenient for use, nor secure from damage, his grace, the present archbishop directed them to be methodized, and bound up in volumes with proper indexes, which was done by his learned librarian, Andrew Coltee Ducarel, LL.D. Fellow of the Royal and Antiquarian Societies, to whose knowledge, industry, and love of history and antiquities, the valuable library of manuscripts of the archiepiscopal see of Canterbury is highly indebted for the order in which it is now arranged; and by whose obliging and communicative temper, it is rendered generally useful. Bishop Gibson's collection, including, what is the chief part of it, that of Archbishop Tenison, fills fourteen large volumes in folio. The eighth of these consists merely of Lord Bacon's papers.

Of them principally, the work, which I now offer the public, is formed; nor has any paper been admitted into it that had been published before, except two

of Lord Bacon's letters, which having been disguised and mutilated in all former impressions, were thought proper to be reprinted here, together with two other letters of his lordship; one on the remarkable case of Peacham, the other accompanying his present to King James I. of his *Novum Organum*. These letters I was unwilling to omit, because the collection in which they have lately appeared, intitled by the very learned and ingenius editor, Sir David Dalrymple, Bart. *Memorials and Letters relating to the History of Britain in the reign of James the First, published from the Originals*, at Glasgow, 1762, in 8vo. is likely to be much less known in England, from the smallness of the number of printed copies, than it deserves.

The general rule, which I have prescribed myself, of publishing only what is new, restrained me from adding those letters written in the earlier part of Mr. Francis Bacon's life, which I had before published from the originals, found among the papers of his brother Anthony, in the *Memoirs of the Reign of Queen Elizabeth, from the year* 1581 *to her Death.*

The example of the greatest men, in preserving in their editions of the classics the smallest remains of their writings, will be a full justification of my industry in collecting and inserting even the fragments of a writer equal to the most valuable of the ancients. Nor will the candid and intelligent object to the least considerable of the Duke of Buckingham's letters, since they acquire an importance from the rank and character of the writer, as well as from their carrying

collection of Archbishop Tenison's papers came under the disposition of that bishop, who directed his two executors, the late Dr. Bettesworth, dean of the Arches, and his eldest son, George Gibson, esq. to deposit them, with the addition of many others of his own collecting, in the manuscript library at Lambeth; and accordingly, after his lordship's death, which happened on the 6th of Sept. 1748, all these manuscripts were delivered by his said executors to Archbishop Herring, on the 21st of October of that year, and placed in the library on the 23rd of February *following*. But as they lay undigested in bundles, and in that condition were neither convenient for use, nor secure from damage, his grace, the present archbishop directed them to be methodized, and bound up in volumes with proper indexes, which was done by his learned librarian, Andrew Coltee Ducarel, LL.D. Fellow of the Royal and Antiquarian Societies, to whose knowledge, industry, and love of history and antiquities, the valuable library of manuscripts of the archiepiscopal see of Canterbury is highly indebted for the order in which it is now arranged; and by whose obliging and communicative temper, it is rendered *generally* useful. Bishop Gibson's collection, including, what is the chief part of it, that of Archbishop Tenison, fills fourteen large volumes in folio. The eighth of these consists merely of Lord Bacon's papers.

Of them principally, the work, which I now offer the public, is formed; nor has any paper been admitted into it that had been published before, except two

" but they contain some things fit to be printed;
" and they and the letters will make a handsome
" folio; which I doubt not but will turn to account.
" For the Letters, there are divers of Sir Thomas
" Meautys, &c. worth nothing: but there are more
" than forty letters to the Duke of Buckingham, and
" some of the Duke of Buckingham to him.

" There are eight or ten to King James. There
" are three or four to Gondomar, and Gondomar's
" answer to one of them.

" There are two or three letters to Bishop Wil-
" liams, and two from him.

" There is Lord Bacon's letter to Casaubon in
" Latin.

" There is one essay never printed.
" All which will be well accepted.

" After the holy days I will methodize all, and put
" all letters of the same date together (for as yet
" they are in confusion) and then we will take
" farther resolutions about them. I will get an after-
" noon (if God permit) to see the remaining papers
" in Bartholomew-Close. The Greek MS. will not
" prove much worth. The latter and greater part
" is only a piece of Tzetzes.

" It is necessary that you procure for me Tobie
" Mathew's printed letters, for here are also ten
" of his to Lord Bacon; and I know not which they
" are yet printed. Also I shall want a copy of the
" Essays printed in 12mo. 1663, printed for Thomas

" Palmer, at the Crown in Westminster-Hall, with " a preface by one Griffith. I have the book; and " the preface is mentioned in the title page, but is " wanting.

" *I am your assured friend,*

" T. TENISON.

" If more sheets of Dr. Spencer's are done, pray " send them."

For Mr. Chiswell, at the Rose and Crown, in St. Paul's Church-Yard, London.

The other letter of which I have a copy taken by the late Richard Rawlinson, LL.D. from Bishop Tanner's manuscripts, in Christ-Church, Oxford, Vol. XXXV. p. 152. was addressed to Archbishop Sancroft in these terms:

" *May it please your Grace,*

" I HAVE received your grace's letter touching my " course of preaching in Lent, which I shall be " ready, God assisting me, to do my duty at that " time according to my poor talent.

" I did forget on Tuesday to acquaint your grace, " that I had, by a strange providence, lately found " out in this town a great many original papers of " the Lord Bacon. When I have looked over them " and sorted them, I will be bold to present your " grace with a catalogue of them. They came to " me from the executor of the executor of Sir Thomas " Meautys, who was his lordship's executor. Amongst " his lordship's papers are letters from King James, " the Queen of Bohemia, Count Gondomar, and

" others. Amongst his lordship's own letters, there " is one in Latin to Isaac Casaubon.

" One just now come from my lord Chancellor's,* " assured me he was not indeed dead, but just " dying.

" *I am your Grace's most obliged servant,*

Decemb. 18, 1682. " T. TENISON."

* Heneage Finch, earl of Nottingham, who died on the day of the date of this letter, aged 61 years.

The reason of the rule which I prescribed to myself in the former edition, of publishing only what was new, not subsisting in the present, which forms a part of a complete collection of the author's writings, I have inserted in it such letters from and to him, as I had published in 1754, in the *Memoirs of the Reign of Queen Elizabeth.*

London, January 1, 1765.

" Palmer, at the Crown in Westminster-Hall, with " a preface by one Griffith. I have the book; and " the preface is mentioned in the title page, but is " wanting.

" *I am your assured friend,*

" T. TENISON.

" If more sheets of Dr. Spencer's are done, pray " send them."

For Mr. Chiswell, at the Rose and Crown, in St. Paul's Church-Yard, London.

The *other letter* of which I have a copy taken by the late Richard Rawlinson, LL.D. from Bishop Tanner's manuscripts, in Christ-Church, Oxford, Vol. XXXV. p. 152. was addressed to Archbishop Sancroft in these terms:

" *May it please your Grace,*

" I HAVE received your grace's letter touching my " course of preaching in Lent, which I shall be " ready, God assisting me, to do my duty at that " time according to my poor talent.

" I did forget on Tuesday to acquaint your grace, " that I had, by a strange providence, lately found " out in this town a great many original papers of " the Lord Bacon. When I have looked over them " and sorted them, I will be bold to present your " grace with a catalogue of them. They came to " me from the executor of the executor of Sir Thomas " Meautys, who was his lordship's executor. Amongst " his lordship's papers are letters from King James, " the Queen of Bohemia, Count Gondomar, and

" others. Amongst his lordship's own letters, there " is one in Latin to Isaac Casaubon.

" One just now come from my lord Chancellor's,* " assured me he was not indeed dead, but just " dying.

" *I am your Grace's most obliged servant,*

Decemb. 18, 1682. " T. TENISON."

* Heneage Finch, earl of Nottingham, who died on the day of the date of this letter, aged 61 years.

The reason of the rule which I prescribed to myself in the former edition, of publishing only what was new, not subsisting in the present, which forms a part of a complete collection of the author's writings, I have inserted in it such letters from and to him, as I had published in 1754, in the *Memoirs of the Reign of Queen Elizabeth.*

London, January 1, 1765.

NOBILISSIMI AUCTORIS VITA.

Franciscus Baconus, seculi et gentis suæ decus, ornator, et ornamentum literarum, natus est in palatio Eboracensi, infra plateam dictam Le Strand, juxta Londinum, xxii° Januarii, anno salutis humanæ mdlx. Patrem habuit illustrem illum Elizabethæ reginæ consiliarium, regni ejus (dum ipse vixit) columen alterum, dominum Nicolaum Baconum, equitem auratum, magni sigilli Angliæ custodem, heroëm perspectæ prudentiæ, judicii, moderationis, et integritatis; matrem, Annam Cocam, Antonii Coci, *equitis itidem* aurati (qui eruditioni Edwardi sexti Angliæ regis præfuit) e filiabus unam; fœminam lectissimam, tam pietate et virtute, quam doctrina, præpollentem; necnon Græcæ, et Romanæ linguæ peritia non mediocriter, pro sexu muliebri, imbutam. His ortus parentibus, in qualem prolem evasurus esset, etiam tum facile conjicere licuit; cui nulla, vel a natura, vel ab educatione, adjumenta defuere.

Annos pueritiæ teneriores non sine eximiis præcellentiæ speciminibus transegit; qua ætate, ea indole

et ingenii acumine præditus fuit, ut spem magnam injecerint profundæ illius et universalis apprehensionis, qua postea inclaruerit, et in notitiam procerum complurium, aliorumque, tam dignitate quam officiis eminentium virorum, induxerint; ante omnes autem reginæ ipsius, cui (ut a fide dignis accepi) cum eo colloqui, et quæstionibus difficilioribus tentare, sæpiuscule volupe fuit: ille autem tanta gravitate et judicii maturitate, supra ætatem, se expedire valebat, ut regina eum dominum custodem sigilli minorem appellare solita sit. Interroganti, Quot annos natus esset? ingeniose, etiam puer adhuc, respondit, *Se regimine ejus felici duobus annis juniorem fuisse.*

Ætate academicæ literaturæ pro more idonea, vel potius paulo maturius, in album collegii Sanctæ et individuæ Trinitatis Cantabrigiæ, patris jussu, relatus est, sub tutela reverendissimi viri, domini Joannis Whitgifti, sacræ theologiæ doctoris, eo tempore collegii illius præfecti, postea autem percelebris archiepiscopi Cantuariensis, præsulis magnitudinis primæ, sanctitate, doctrina, patientia, et humilitate fulgentissimi; sub quo in artibus et studiis liberalibus, præ aliis contemporaneis suis, mirifice profecisse deprehensus est. Dum adhuc in academia studiis incubuit, tantum non sexdecim annos ætatis nato (prout dominationi suæ mihi seorsum impertire placuit) philosophia Aristotelica primum insipida visa fuit; non propter vilipendium auctoris, quem summis semper laudibus evehere in more habuit, sed propter inefficacitatem vitæ; ejusmodi nimirum cum esset hæc philosophia (sicut dominationi suæ sæpius inculcare visum est), quæ ad disputationes et contentiones solummodo nata, ad productionem autem operum pro vitæ humanæ commodis sterilis omnino fuerit. In qua mente ad extremum usque spiritum perstitit.

Postquam artium liberalium encyclopædiam emensus fuerat, operæ pretium patri visum est eum ad artes politicas effingere atque formare: cujus rei gratia, in Galliam in comitatu Amicii Powletti, equestris dig-

nitatis viri, ad regem Galliæ eo tempore legati ordinarii designati, mittendum curavit. A quo non ita multo post idoneus habitus est qui in Angliam ad nuncium aliquem reginæ perferendum remitteretur. Quo quidem negotio perfunctus, non sine gratiis a regina redditis, in Galliam secundo remeavit; eo consilio, ut non nisi post annos aliquot exactos Angliam denuo inviseret. Dum in Galliis peregrinatus est, pater ejus, dominus custos magni sigilli, diem suum obiit; relicta (sicut a quibusdam ejus rei gnaris accepi) satis ampla nummorum vi, ad id congesta, ut latifundia aliqua in usum hujusce filii sui natu minimi coëmeret et compararet; qui solus sine patrimonio post obitum patris remansit: et quamvis in bonis paternis, in affectu tamen paterno, non infimum locum tenuit. Verum cum ejusmodi terrarum coëmptio, superstite adhuc patre, designata tantum et non perimpleta fuerit, non plus ei cessit, quam pro rata pecuniæ inter quinque fratres distribuendæ. Quod in causa fuit, ut fortuna aliquantulum dura, ætate juniore, usus sit. Neque enim præclarum illud et peramœnum prædium Gorhamburiense, nisi multis postea annis, adeptus est; per mortem scilicet carissimi fratris sui germani, Antonii Baconi, magni nominis viri, et in aulis principum externorum versatissimi, celsitudine quidem ingenii paris, sed in artium liberalium scientia fratri concedentis; inter quos magna necessitudo intervenerat: siquidem qui, præter eandem paternam originem, unius matris nexu arctius conjungerentur.

Reverso e Galliis, de genere vitæ statuendum fuit. Itaque juris Angliæ municipalis studio et professioni se addixit. In qua sparta ornanda eximios brevi progressus fecit, licet (ut ipsius verbis utar) peritiam illam, tanquam accessoriam, sive subsidiariam, non tanquam principalem, amplexus sit. Varios tractatus circa hoc argumentum a principio emisit. In quibus, quamvis ab aliquibus professionis illius coryphæis mole et casuum numero forte superetur; pon-

dere tamen, et fundamentorum, ac mysteriorum juris scientia, nemini cessit. Nondum tyrocinium in lege egressus, a regina in consilium suum doctum extraordinarium adscitus est; gratiam (uti accepi) vix cuiquam antea indultam. Sedem sibi delegit, studiis suis et officio advocati commodam, inter honorabilem societatem hospitii Greiensis: in cujus societatis numerum sese adscripsit; ubi elegans illud ædificium sive structuram erexit, quæ hodie baronis Baconi nomine innotescit; quam per vices maximam partem vitæ (paucis solummodo annis exemptis) usque in diem mortis incoluit. In qua societate ea demum suavitate, comitate, et animi generositate usus est, ut magnum exinde amorem et reverentiam ab hospitii illius senioribus et alumnis sibi conciliaverit.

Quamvis autem legis consultorum professioni pro vitæ et convictus sui exigentia astrictus esset, animo tamen et affectu in artes politicas et officia status magis propendebat; quibus sane, si majestati tunc augustæ placuisset, cum primis habilis fuit. Ætate adhuc integra, in numerum eorum, qui rebus nobilis illius sed infelicis herois, comitis Essexiæ, studebant, se adscripsit; cui, tanquam intimus et fidissimus consultor, omnibus viribus inservivit, et in id incubuit, ut tuta tantum et honorifica monita animo ejus instillaret: donec ad extremum comes ille, temerariorum quorundam et furiosorum hominum consiliis aures præbens, in exitium se præcipitaverit.

Natalibus atque ingenuis animi sui dotibus hoc debuit, ut facilior ei et liberior ante reliquos professionis ejusdem aditus pateret ad aulam principis, adeoque in conspectum reginæ ipsius; quæ sermones cum eo seorsum et summa cum facilitate miscere (quoties commodum erat) non aspernata est, non solum circa professionis ejus res et materias juridicas, sed etiam circa ardua negotia status regni; cujus responsis de tempore in tempus libentissime acquievit. Veruntamen quamvis benignitate vultus sui eum abunde refocillaverit, nunquam tamen refocillavit benignitate

manus; utpote quæ ad nullum publicum munus, sive honoris sive emolumenti, eundem promoverit; dempta una reversione sicca officii registrarii in camera stellata, annui ut putabatur valoris mille et sexcentarum librarum, in cujus possessionem non ante annos viginti aut circiter devenit: de quo officio dominatio sua Elizabethæ tempore festive dixit, *Illud sibi esse instar fundi alieni ædibus suis adjacentis, qui prospectum meliorare, horreum autem ejus replere non possit.* Verum, regnante Jacobo, illo tandem officio potitus est, et per deputatum administravit. Hoc autem tribui possit nullo modo malevolo aut infenso in eum reginæ ipsius animo, sed artibus et æmulationi cujusdam e proceribus ea tempestate apud reginam potentis, qui eum omnibus modis deprimere et coërcere sedulo curavit, ne, si ad fastigium aliquod attolleretur, propria per eum gloria obfuscaretur.

Quamvis autem tempore dominæ suæ Elizabethæ reginæ retardationem diutinam passus sit, post regiminis tamen mutationem, et ingressum domini sui novi Jacobi regis, incitato gradu perrexit: a quo fiduciæ, honoris, et proventuum muniis eximie cohonestatus est. Ipse vidi literas quasdam, propria manu ad Jacobum regem conscriptas, quibus "talem "illum fuisse erga se dominum agnoscit, qui repetitis "subinde favoribus novies cumulasset; ter honoribus, "sexies autem officiis." Officia, quæ intelligit (ut puto) hæc erant, consilium doctum extraordinarium regiæ majestati suæ (quo loco antea inservivit majestati reginæ) regis solicitator generalis, atturnatus regis generalis sive procurator primarius, cooptatus in sanctius regis concilium dum adhuc atturnati locum gessit, dominus custos magni sigilli Angliæ, ultimo dominus cancellarius Angliæ. Quæ quidem munera posteriora duo, licet auctoritate et potestate eadem sint, diplomatibus tamen, fastigio, et favore principis differunt. A cujus magistratu successorum nullus domini cancellarii Angliæ titulo in hunc usque diem decoratus est. Honores erant, primo, eques auratus; dein, baro Verulamius; postremo, vice-comes Sancti

Albani: præter alia dona magnifica et manus benignitates, quibus eum dotare majestati suæ visum fuit, tam ex proventibus magni sigilli, quam ex officio alienationis.

Circa annos magis propitios de matrimonio contrahendo consilium cepit. Itaque in uxorem duxit Aliciam, filiam, et hæredum unam Benedicti Barnhami, armigeri, et aldermanni Londinensis: cum qua dotem satis amplam et lautam, tam in terris, quam in pecuniis numeratis, recepit. Liberos ex ea suscepit nullos: qui quamvis adjumento sint ad nomen nostrum post obitum perpetuandum; illi tamen alia propagine ad nomen suum perpetuandum beari contigit, propagine scilicet cerebri sui, in qua semper felix et mirabilis fuit; instar Jovis, cum Pallada enixus sit. Neque vero liberorum defectus ullo pacto amorem ejus erga nuptam imminuit, quam summa semper dilectione conjugali et amoris indiciis prosecutus est; supellectili lauta, monilibus variis, et fundis insuper donavit: addita etiam trabea honoraria maritali, quam viginti plus minus annos post obitum ejus gestavit. Totidem enim annis honoratissimo marito superstes fuit.

Quinquennium extremum vitæ suæ, a negotiis civilibus et vita activa retractus, studiis et contemplationibus insumpsit. Quæ res sane visa est ei maxime cordi fuisse; ac si in umbra potius, quam in luce, commori optasset. Cujus etiam non obscura indicia in operibus ejus perlegendis reperire licet. Quo temporis spatio, librorum suorum, tam Anglicano quam Romano sermone conscriptorum, maximam partem exaravit. Quos jam juxta temporis seriem, quo conscripti erant (quam præsens observavi) enumerare satagam. Ii sic se habuerunt. *Historia regni Henrici septimi regis Angliæ*, sermone patrio. *Abecedarium naturæ*, scriptum metaphysicum; quod, nescio quo malo fato, periit. *Historia ventorum*. *Historia vitæ et mortis*. *Historia densi et rari*, jam primum typis mandata. *Historia gravis et levis*, quæ itidem periit. Hi libri stylo Romano elucubrati. Dein fragmenta quædam Anglicana, quæ fuerunt, *Dissertatio de bello*

cum Hispanis gerendo. Dialogus de bello sacro. Fabula Novæ Atlantidis. Præfatio digesto de legibus Angliæ præfigenda. Initium *Historiæ regni Henrici octavi regis Angliæ.* Intervenerat opus *De augmentis scientiarum;* in quo e lingua vernacula, proprio marte, in Latinam transferendo honoratissimus auctor plurimum desudavit, et multis subinde ac variis additionibus locupletavit. Postea, *Consilia civilia et moralia* (antea *Delibationes* dictæ) tunc autem et numero et pondere aucta, idiomate Anglicano. *Psalmorum Davidis nonnulli, in rhythmos Anglicanos compositi.* Iterum, versio quorundam e scriptis suis de patrio in sermonem Romanum: quæ fuerunt, *Historia regni Henrici septimi regis Angliæ. Consilia civilia et moralia,* exinde dicti, *Sermones fideles, sive interiora rerum. Dialogus de bello sacro:* et *Fabula Novæ Atlantidis;* in gratiam exterorum, apud quos expeti inaudiverat. Liber *De sapientia veterum* recognitus. *Inquisitio de magnete. Topica inquisitionis de luce et lumine.* Ultimum locum tenuit *Sylva sylvarum, sive historia naturalis,* opus Anglicum. Atque hi fructus fuerunt, qui in umbra annorum quinque memoratorum maturuerunt. Libros ante quinquennium illud elaboratos non hic recito. Quin et propositum illi fuit (mandante serenissimo nuper rege Carolo) *Historiam Henrici octavi Angliæ regis* contexuisse: sed opus illud ultra designationem solam non processit, Deo ulteriorem vitam celeberrimo auctori minime largiente. Extat tamen specimen quoddam historiæ illius, quam paucæ unius diei horulæ matutinæ olim parturierunt, inter opera ejus historica Anglice edita; per quod ex ungue leonem dignoscere possis.

Virtutes et animi dotes non minus, quam curriculum vitæ, in heroë isto commemorando locum sibi vendicant. Facultates illæ, quas in aliis non infimi ingenii hominibus dissociatas fere et solitarias reperies, in illo conjunctæ, et quasi connubio copulatæ eminebant. Eæ fuerunt ingenii acumen, memoria fida, judicium penetrans, et elocutio profluens. Ac de prioribus illis tribus libri ejus abunde testantur; de qui-

bus (ut de Julio Cæsare Hirtius) *quam bene atque emendate, cæteri judicent; nos etiam, quam facile atque celeriter, eos præscripserit, scimus.* Sed de quarta (puta elocutione) illud effari libet, quod ipse audivi insignem illum Gualtherum Raleghum, virum equestri dignitate et singularibus virtutibus ornatum (cujus judicio non immerito fidendum est) semel disserentem: nimirum, "Comitem Sarisburiensem oratorem "bonum fuisse, scriptorem malum; e contra, comi- "tem Northamptoniensem scriptorem bonum fuisse, "oratorem malum; sed dominum Franciscum Ba- "conum in utroque, tam dicendo, quam scribendo, "præcelluisse."

Non raro mentem subiit cogitatio, Deum, si ullum mortalium novissimis his temporibus radio quodam scientiæ humanæ illuminare dignatus sit, illum proculdubio illuminasse: quanquam enim sedulo libros evolverat, ex libris tamen solis scientiam suam deprompsisse haudquaquam concedere licet, sed ex principiis et notionibus quibusdam, intra se accensis; quas nihilominus non temere, sed caute admodum, et lente, propalavit. Opus illud *Novi Organi* (cui ipse inter opera sua primas tribuit) neutiquam sane cogitatio umbratilis, aut cerebri proprii commentum fuit; sed veluti fixa et radicata notio, multorum annorum et laboris improbi proles. Ipse reperi, in archivis dominationis suæ, autographa plus minus duodecim *Organi novi*, de anno in annum elaborati, et ad incudem revocati; et singulis annis, ulteriore lima subinde politi et castigati; donec in illud tandem corpus adoleverat, quo in lucem editum fuit: sicut multa ex animalibus fœtus lambere consuescunt, usque quo ad membrorum firmitudinem eos perducant.

In libris suis componendis, verborum vigorem et perspicuitatem præcipue sectabatur; non elegantiam, aut concinnitatem sermonis: et inter scribendum, aut dictandum, sæpe interrogavit, num sensus ejus clare admodum et perspicue redditus esset? Quippe qui sciret æquum esse ut verba famularentur rebus, non res verbis. Et si in stylum forsitan politiorem incidisset

(siquidem apud nostrates eloquii Anglicani artifex habitus est) id evenit, quia evitare arduum ei erat. Neque vero verborum minutiis, et allusionibus capiebatur; sed eas semper ex composito, et de industria, effugit; probe sciens ejusmodi futilitates nihil aliud esse, quam deviationes et aberrationes a scopo proposito, et gravitati et dignitati styli non modicum officere et detrahere.

Legendo usque ad satietatem aut tædium non immorabatur. Quamvis enim multum legerit, idque summo cum judicio, et rejectione omnis scoriæ, quæ in scriptoribus plurimis sese offert; commodam tamen animi relaxationem studiis suis intermiscuit: veluti, deambulationem lenem, vectionem in rheda, equitationem, non citam sed lentam, globorum lusum; et alia id genus exercitia. Neque vero jacturam temporis ullam fecit: quamprimum enim domum redierit, confestim et absque ulla mora lectioni aut meditationi renovandæ incubuit: sicque nullum momentum, aut temporis segmentum, perire et intercidere passus est.

Mensam ejus refectionem aurium diceres, æque ac ventris: non absimilem noctibus illis Atticis, aut conviviis deipnosophistarum; in quibus mente et intellectu refici licebat, non minus, quam corpore. Novi etiam nonnullos sublimioris ingenii viros, qui ad pugillares se recepisse professi sint, quoties a mensa ejus surrexerint. Convivantium neminem, aut alias colloquentium, pudore suffundere gloriæ sibi duxit, sicut nonnulli gestiunt; sed facultates eorum qualescunque fovere et provehere paratus erat. Quin et sermonis licentiam sibi soli arripere in more non erat; sed et aliis simul considentibus libertatem et vicissitudinem loquendi permittere: hoc etiam addendo, quod in arte unumquemque propria lubentissime audiret; et ad ejusmodi dissertationem pellicere et provocare consueverit. Ipse autem nullius observationes contempsit; sed ad candelam cujuslibet lampada suam accendere non erubuit.

Dicta, et pronunciata ejus, vix unquam in dubium vocata sunt; eumque disserentem omnes audierunt,

nullus se opposuit; ac si oracula magis, quam eloquia, protulisset. Quod quidem, sive exactæ sententiæ suæ, antequam declarasset, in lance veritatis, et rationis librationi; sive existimationi, qua ab omnibus habitus fuit, ut nemo contrairet, tribuendum censeo. Unde argumentationis genus illud, qua in utramque partem disceptatur, mensa ejus haud novit; aut si aliqua forte intervenerit, eadem cum magna submissione, et moderatione, agitata fuit.

Sæpe observavi, neque virorum quorundam illustrium notitiam effugit; quod si occasio forte interveniret sermonis alieni inter colloquendum repetendi, ea facultate præditum fuisse, ut novis subinde et melioribus vestibus indutum proferret: adeo ut auctor ipse sermonem proprium ornatu cultiorem cerneret; sensu autem, et materia minime mulctatum; ac si formulis bonis uti res esset ei a natura indita: id quod in carminibus componendis de se cecinit Ovidius,

Et quod tentabam scribere, versus erat.

Quotiescunque ex officio premebatur reum aliquem peragere (quod muneris regiæ majestatis consilio docto incumbebat) sive in criminalibus, sive in capitalibus, nunquam se superbum, aut fastuosum, versus delinquentem præbuit; sed semper lenem, et decenti temperie affectum: et quanquam sciebat ex munere suo esse pro parte regis crimen adversus reum, pro virili sua, urgere et aggravare; ita tamen se gessit, ut severitatis oculo exemplum, misericordiæ oculo personam, intueretur. In negotiis autem status, quando in sanctius regis concilium ascitus fuit, optimum consulendi modum tenuit; non implicando dominum suum in consiliis aliquibus temerariis, aut populo gravioribus, sed temperatis, et æqualibus: Jacobo rege hoc eum testimonio ornante, *Illum viam calluisse negotia ejus tractandi suavibus modis; atque id majestati suæ maxime cordi fuisse, pronunciavit.*

Neque vero (cum occasio tulerat) minus gratiosus apud subditos regni fuit, quam apud regem ipsum. Comitiis parliamentariis inferioris consessus, dum in

ea domo sedit, pergratus semper fuit; in qua sæpe peroravit, non sine magno applausu. Postquam ad munus atturnati generalis evectus fuisset, et ad locum in parliamento electus, libertas inter ipsos consultandi communi suffragio ei concessa est; quæ aliis atturnatis generalibus minime indulta.

Sicut autem erga herum suum servi boni laudem reportavit; siquidem in annorum novendecim administratione (prout ipse asseruit) in reprehensionem regis propter aliquam offensam in majestatem regiam immediate admissam nunquam incurrerat; ita erga servos proprios heri boni nomen obtinuit; et servitia eorum diuturna præclaris officiis, cum in potestatem suam devenerunt, gratis compensavit. Quæ res in causa fuit cur tot melioris notæ juvenes, e claris familiis oriundos, in numerum asseclarum suorum recipere precibus pene fatigatus sit. Quod si eorum aliqui gratia et favore ejus perperam usi sint, id solummodo errori bonitatis suæ nativæ, eorum autem perpetuæ infamiæ et intemperantiæ tribuendum est.

Heros iste divini Numinis cultor fuit. Quamvis enim viris politicis, et ingeniis prædaltis, atheismi notam inurere vulgo inoleverat; ille tamen Deum et agnovit, et coluit. Id quod ex variis testimoniis, per filum operum suorum sparsis, liquidissime apparet. Alias enim principia propria destruxisset et evertisset; quæ fuerunt, "Philosophiam primoribus tantum labiis "degustatam a Deo abducere; utpote, quæ causas "secundas ultra debitum magni faceret: philosophiam "autem plene haustam ad Deum denuo reducere." Illum autem philosophum profundum extitisse nemo, opinor, est, qui neget. Neque hoc solum, sed et *omni poscenti rationem reddere de ea, quæ in illo erat, spe*, et potens et paratus fuit. Hocque opus illud *confessionis fidei* abunde testatum reliquit. Interesse frequenter solebat (cum per valetudinem liceret) divinis officiis, sive privatim, sive publice celebratis; concionibus audiendis; sacræ eucharistiæ participandæ; et tandem in fide vera, in ecclesia Anglicana stabilita, placide obdormivit.

Hoc pro certo ponendum est, eum malevolentiæ omnis penitus expertem fuisse; quam (ut ipse dixerat) neque parturivit, neque pavit. De injuriarum vindicta ne cogitavit quidem: ad quam si ita animo affectus fuisset, et opportunitate et potestate armatus fuit. Deturbator officiariorum a muneribus adeptis neutiquam fuit; ac si exitio, et ruina aliorum se impinguasset. Calumniator apud principem non cluit. Die quodam, cum quidam e ministris status primariis, neutiquam ei favens, nuper defunctus fuisset, rex eum percontatus est, quid de domino illo, jam fatis functo, sentiret? Cui respondit, " Ejusmodi eum fuisse, qui " majestatis tuæ res nunquam promovisset, aut au- " ctiores fecisset; verum a præcipitio et declinatione " servare haud dubie sategisset." Neque enim duriorem de eo sententiam proferre voluit. Quam quidem non inter virtutes illius morales, sed Christianas, numero.

Nomen ejus magis foris, et apud exteros, quam domi, inter populares suos, celebratum est, et inclaruit: veluti id quod oraculo illi divino etiam subjicitur, *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, et in domo sua.* In qua re, paucula quædam ex epistola, ab Italia (ingeniorum politorum apotheca) ad comitem nuper Devoniensem, eo tempore baronem Candishium, missa, excerpam: quæ sic se habuerunt; " *Delibati-* " *ones* novas domini cancellarii Baconi, nec non *Hi-* " *storiam* ejus, et quicquid aliud jam molitur, ingenti " cum animi ardore exspectabo: speciatim autem in " *Historia* sua opus perfectum, et limatum, mihi spon- " deo; præsertim in Henrici septimi rebus gestis; in " quibus enarrandis acuminis sui divini talentum ex- " ercere licebit. Dominus iste indies in majus inno- " tescit, et opera ejus magis magisque apud nos in de- " liciis habentur; atque ii, qui in rebus humanis ultra " vulgare sapiunt, eum inter ingenia seculi hujus ca- " pacissima et celsissima reputant: et sic revera est." Jam fama ejus diuturnitate non deflorescit, sed potius augescit. Librorum ejus plurimi alias linguas, tam *eruditas* quam modernas, et pridem et nuper, callere

edocti sunt ab illarum nationum indigenis. Viri primarii aliquot, dum adhuc in vivis fuit, nullam aliam ob causam huc in Angliam transfretarunt, quam ut eum conspicerent, et cum eo coram loquendi opportunitatem captarent, quorum unum pictura sua, a capite ad pedes usque delineata, in Galliam secum portanda donavit: quam hospes ille tanquam rem gratissimam conterraneis suis futuram fassus est; ut ita imagine personæ non secus, ac imaginibus cerebri (libris nimirum) potirentur. Inter cæteros marchio Fiatus, nobilis Gallus, qui legatus in Angliam venerat anno primo Mariæ reginæ, Caroli regis nuptæ, ingenti animi ardore eum invisendi captus est. Ad quam rem opportunitatem nactus, et cubiculum ingressus præ infirmitate in lectulo decumbentis, stylo aliquantum grandiore eum adortus est, *Dominationem suam sibi semper angelis similem fuisse; de quibus multa ad illius aures pervenerunt, et in libris similiter lectitavit, sed eos nunquam coram conspicere concessum fuit.* A quo congressu tanta inter eos amicitia inita fuit, et marchio eum tanta reverentia prosecutus est, ut præter visitationes crebras, literæ invicem sub nominibus et titulis patris et filii intercesserint. Quod ad salutationes innumeras per epistolas, ab exterarum nationum viris primariis, sapientiæ aut bonarum artium studio deditis, missas, nihil hic addo; utpote rem aliis melioris notæ hominibus cum eo communem.

Jam vero cum de fama ejus dissero, intelligi velim, ac si in stylo non exclusivo, sed comparativo tantum scriberem: fama enim ejus etiam apud Anglos suos non flaccida aut enervis, sed vivida et vegeta est; præcipue apud eos, qui ingenio acutiore, et sublimiore, emineant. Cujus rei testimonia tantum duo inserere libet, et non plura. Prius est, cum *Historia regni Henrici septimi* jam prælo matura fuerit, Fulconi baroni Brooko a Jacobo rege perlegenda tradita est: is, cum totam absolvisset, hoc elogio ad auctorem remisit, *Commendatum me habeas dominationi suæ; et exora eum, ut de papyro et atramento bono comparando*

curam suscipiat; opus enim ipsum supereminet. Alterum doctoris Samuelis Collini, in inclyta academia Cantabrigiensi nuper et theologiæ professoris regii, et collegii regalis præpositi, viri minime vulgaris ingenii; qui mihi ipsi (sive festive, sive serio) affirmavit, *Quod postquam librum* De profectu scientiarum *perlegisset, eo se adactum putaverit, ut studia sua de integro renovare necesse fuerit; et quod oleum et operam antea impensam perdiderit.*

Efflagitatum a nonnullis est ut de diæta ejus, et regimine valetudinis, quædam insererentur: eo, quod, propter universalem ejus in rebus naturalibus cognitionem, poterit fortasse quibusdam exemplo suo præire. Quod ad diætam; plena potius et liberali usus est, prout stomachus ferebat, quam tenui aut parca: quam etiam in *Historia vitæ et mortis* alicubi collaudavit. Ætate juniori, cibis delicatioribus et levioribus (veluti carnibus volatilium et hujusmodi) præcipue vescebatur; sed experientia edoctus, carnes fortiores, quales in macello veneunt, potius probavit; utpote, quæ succos corporis magis firmos et solidos, et (ut ipsius verbis utar) minus dissipabiles progenerarent; ex quibus solis sæpenumero pascebatur, licet mensa ejus ferculis aliis non destitueretur. Persuasum habeas, illud nullatenus ipsum neglexisse quod in scriptis suis toties decantatum reperies, usum nimirum crebrum nitri; cujus quidem grana circiter tria quotidie in jusculo tenui et tepido, per triginta ad minus annos immediate mortem ejus antecedentes, mane sumpsit. Quantum ad medicinam; verum est, medice eum vixisse, sed non misere. Siquidem rhabarbari sesquidrachmam, et non amplius, in haustu cerevisiæ et vini albi simul commixtorum ad spatium semi-horæ infusi et macerati (sex aut septem diebus interjectis) continuo sumpserit: idque paulo ante cibum (sive prandium, sive cœnam) quo minus corpus desiccaret: quod (sicut ipse asseruit) humores excrementitios corporis sæpius asportaret; spiritus autem exhalare non provocaret; sicut sudores repetiti faciunt. Jam tan-

tillum medicinæ sumere, miserum non fuit. Aliis autem medicamentis (quicquid vulgo jactatum fuit) non omnino assuevit. Remedium adversus podagram, cujus ipse auctor fuit, quodque intra spatium horarum duarum, sæpius experto, dolorem lenivit, extat in fine *Historiæ naturalis*.

Verisimile est, lunam in themate ejus natalitio præcipuum aliquem locum (veluti in horoscopo, aut medio cœli) tenuisse. Quoties enim luna defecit, aut eclipsim passa est, repentino animi deliquio correptus fuit: idque etiam si nullam defectionis lunaris notitiam præviam habuisset. Quamprimum autem luna lumini priori restituta fuisset, confestim refocillatus est, et convaluit.

Obiit ix° die Aprilis, anno MDCXXVI, summo mane illius diei qui in festum resurrectionis Domini tunc illuxit, ætatis sexagesimo sexto, apud ædes comitis Arundeliæ in villa de High-gate prope Londinum; ad quem locum, animi reficiendi, non commorandi gratia, ante dies octo casu devenit, Deo sic ordinante, ut illic animam efflaret, e febri lenta, una cum catarrho vehemente; unde humor adeo copiose ad pectus ejus defluxit, ut per suffocationem exstinctus sit. Sepultus autem est in ecclesia Sancti Michaelis, fano Sancti Albani vicina, loco supremis tabulis sepulturæ suæ destinato: tum quia matris ejus corpus in eadem ecclesia humatum recumbat; tum quia ecclesia illa ex urbis vetustæ Verulamii ruderibus hodie sola superstes sit. Ubi monumentum præclarum e marmore candido in memoriam illius exstructum est (cura et gratitudine Thomæ Meutesii, equitis aurati, et administratoris ultimi ipsius testamenti, quondam dominationi suæ a secretis, postea concilii regis sanctioris sub regibus duobus clerici) exhibens effigiem suam in cathedra sedentis, et studio incumbentis: una cum epitaphio, quod lectissimus ille, et nitidioris ingenii, nec non equestris dignitatis, vir, Henricus Wottonus, amoris et admirationis ergo, composuit.

Quamvis autem corpus, quod deposuit, mortale

fuerit, libri tamen ejus, et memoria, haud dubie perennes erunt; neque prius fatis cessuri, quam orbis terrarum machina dissolvatur. Quo permotus, quantulacunque hæc, pro tenuitate mea, colligere visum est, ut nomini ejus in posterum propagando quoquo modo inservirem.

A. D. MDCLVIII. GUL. RAWLEY.

FRANCISCI DE VERULAMIO,

SUMMI ANGLIÆ CANCELLARII,

OPERA PHILOSOPHICA.

INSTAURATIO MAGNA.

FRANCISCUS DE VERULAMIO

SIC COGITAVIT,

TALEMQUE APUD SE RATIONEM INSTITUIT;

QUAM VIVENTIBUS ET POSTERIS NOTAM

FIERI, IPSORUM INTERESSE PUTAVIT.

Cum illi pro comperto esset, intellectum humanum sibi ipsi negotium facessere, neque auxiliis veris (quæ in hominis potestate sunt) uti sobrie et commode; unde multiplex rerum ignoratio, et ex ignoratione rerum detrimenta innumera: omni ope connitendum existimavit, si quo modo commercium istud mentis et rerum (cui vix aliquid in terris, aut saltem in terrenis, se ostendit simile) restitui posset in integrum, aut saltem in melius deduci. Ut vero errores qui invaluerunt, quique in æternum invaliturі sunt, alii post alios (si mens sibi permittatur)

ipsi se corrigerent, vel ex vi intellectus propria, vel ex auxiliis atque adminiculis dialecticæ, nulla prorsus suberat spes; propterea quod notiones rerum primæ, quas mens haustu facili et supino excipit, recondit, atque accumulat (unde reliqua omnia fluunt) vitiosæ sint, et confusæ, et temere a rebus abstractæ; neque minor sit in secundis et reliquis libido et inconstantia: ex quo fit, ut universa ista ratio humana, qua utimur quoad inquisitionem naturæ, non bene congesta et ædificata sit, sed tanquam moles aliqua magnifica sine fundamento. Dum enim falsas mentis vires mirantur homines et celebrant, veras ejusdem, quæ esse possint (si debita ei adhibeantur auxilia, atque ipsa rebus morigera sit, nec impotenter rebus insultet) prætereunt et perdunt: restabat illud unum, ut res de integro tentetur melioribus præsidiis; utque fiat scientiarum et artium, atque omnis humanæ doctrinæ, in universum instauratio, a debitis excitata fundamentis. Hoc vero licet aggressu infinitum quiddam videri possit, ac supra vires mortales; tamen idem tractatu sanum invenietur, ac sobrium magis, quam ea, quæ adhuc facta sunt. Exitus enim hujus rei

est nonnullus. In iis vero, quæ jam fiunt circa scientias, est vertigo quædam, et agitatio perpetua, et circulus. Neque eum fugit quanta in solitudine versetur hoc experimentum, et quam durum et incredibile sit ad faciendam fidem. Nihilominus, nec rem, nec seipsum deserendum putavit; quin viam, quæ una humanæ menti pervia est, tentaret atque iniret: præstat enim principium dare rei, quæ exitum habere possit, quam in iis, quæ exitum nullum habent, perpetua contentione et studio implicari. Viæ autem contemplativæ viis illis activis decantatis fere respondent; ut altera, ab initio ardua et difficilis, desinat in apertum; altera, primo intuitu expedita et proclivis, ducat in avia et præcipitia. Cum autem incertus esset, quando hæc alicui posthac in mentem ventura sint; eo potissimum usus argumento, quod neminem hactenus invenit, qui ad similes cogitationes animum applicuerit; decrevit prima quæque, quæ perficere licuit, in publicum edere. Neque hæc festinatio ambitiosa fuit, sed solicita; ut si quid illi humanitus accideret, extaret tamen designatio quædam, ac destinatio rei, quam animo com-

plexus est; utque extaret simul signum aliquod honestæ suæ et propensæ in generis humani commoda voluntatis. Certe aliam quamcunque ambitionem inferiorem duxit re, quam præ manibus habuit: aut enim hoc, quod agitur, nihil est; aut tantum, ut merito ipso contentum esse debeat, nec fructum extra quærere.

PRÆFATIO,

De statu scientiarum, quod non sit felix, aut majorem in modum auctus; quodque alia omnino, quam prioribus cognita fuerit, via aperienda sit intellectui humano; et alia comparanda auxilia, ut mens suo jure in rerum naturam uti possit.

VIDENTUR nobis homines, nec opes, nec vires suas bene nosse; verum de illis majora, quam par est, de his minora, credere. Ita fit, ut aut artes receptas insanis pretiis æstimantes, nil amplius quærant; aut seipsos plus æquo contemnentes, vires suas in levioribus consumant; in iis, quæ ad summam rei faciant, non experiantur. Quare sunt et suæ scientiis columnæ, tanquam fatales; cum ad ulterius penetrandum, homines nec desiderio, nec spe excitentur. Atque, cum opinio copiæ inter maximas causas inopiæ sit; quumque ex fiducia præsentium, vera auxilia negligantur in posterum; ex usu est, et plane ex necessitate, ut ab illis, quæ adhuc inventa sunt, in ipso operis nostri limine (idque relictis ambagibus, et non dissimulanter) honoris et admirationis excessus tollatur; utili monito, ne homines eorum aut copiam, aut utilitatem, in majus accipiant, aut celebrent. Nam si quis in omnem illam librorum varietatem, qua artes et scientiæ exultant, diligentius introspiciat, ubique inveniet ejusdem rei repetitiones infinitas, tractandi modis diversas, inventione præoccupatas; ut omnia primo intuitu numerosa, facto examine, pauca reperiantur. Et de utilitate aperte dicendum est; sapientiam istam, quam a Græcis potissimum hausimus, pueritiam quandam scientiæ videri, atque habere quod proprium est puerorum; ut ad garriendum prompta, ad generandum invalida et immatura sit. Controver-

siarum enim ferax, operum effœta est. Adeo ut fabula illa de Scylla, in literarum statum, qualis habetur, ad vivum quadrare videatur; quæ virginis os et vultum extulit, ad uterum vero monstra latrantia succingebantur et adhærebant. Ita habent et scientiæ, quibus insuevimus, generalia quædam blandientia et speciosa; sed cum ad particularia ventum sit, veluti ad partes generationis, ut fructum et opera ex se edant, tum contentiones et oblatrantes disputationes exoriuntur, in quas desinunt, et quæ partus locum obtinent. Præterea, si hujusmodi scientiæ plane res mortua non essent, id minime videtur eventurum fuisse, quod per multa jam secula usu venit; ut illæ suis immotæ fere hæreant vestigiis, nec incrementa genere humano digna sumant: eo usque, ut sæpenumero non solum assertio maneat assertio, sed etiam quæstio maneat quæstio, et per disputationes non solvatur, sed figatur et alatur; omnisque traditio et successio disciplinarum repræsentet et exhibeat personas magistri et auditoris, non inventoris, et ejus, qui inventis aliquid eximium adjiciat. In artibus autem mechanicis, contrarium evenire videmus: quæ, ac si auræ cujusdam vitalis forent participes, quotidie crescunt et perficiuntur; et in primis auctoribus rudes plerunque et fere onerosæ et informes apparent, postea vero novas virtutes et commoditatem quandam adipiscuntur, eo usque ut citius studia hominum et cupiditates deficiant et mutentur, quam illæ ad culmen et perfectionem suam pervenerint. Philosophia contra et scientiæ intellectuales, statuarum more, adorantur et celebrantur, sed non promoventur: quin etiam in primo nonnunquam auctore maxime vigent, et deinceps degenerant. Nam postquam homines deditii facti sunt, et in unius sententiam (tanquam pedarii senatores) coierint, scientiis ipsis amplitudinem non addunt, sed in certis auctoribus ornandis et stipandis, servili officio funguntur. Neque illud afferat quispiam; Scientias paulatim succrescentes, tandem ad statum quendam pervenisse, et tum demum (quasi confectis spatiis legitimis) in operibus paucorum sedes fixas posuisse; atque post-

quam nil melius inveniri potuerit, restare scilicet, ut, quæ inventa sint, exornentur et colantur. Atque optandum quidem esset, hæc ita se habuisse. Rectius illud et verius; istas scientiarum mancipationes nil aliud esse, quam rem ex paucorum hominum confidentia, et reliquorum socordia et inertia natam: postquam enim scientiæ, per partes diligenter fortasse excultæ et tractatæ fuerint, tum forte exortus est aliquis, ingenio audax et propter methodi compendia acceptus et celebratus, qui specie tenus artem constituerit, revera veterum labores corruperit. Id tamen posteris gratum esse solet, propter usum operis expeditum, et inquisitionis novæ tædium, et impatientiam. Quod si quis, consensu jam inveterato, tanquam temporis judicio moveatur; sciat se ratione admodum fallaci et infirma niti. Neque enim nobis magna ex parte notum est, quid in scientiis et artibus, variis seculis et locis, innotuerit, et in publicum emanarit; multo minus, quid a singulis tentatum sit, et secreto agitatum. Itaque nec temporis partus, nec abortus extant in fastis. Neque ipse consensus, ejusque diuturnitas magni prorsus æstimandus est. Utcunque enim varia sint genera politiarum, unicus est status scientiarum, isque semper fuit, et mansurus est popularis. Atque apud populum plurimum vigent doctrinæ, aut contentiosæ et pugnaces, aut speciosæ et inanes; quales videlicet assensum aut illaqueant, aut demulcent. Itaque maxima ingenia proculdubio per singulas ætates vim passa sunt; dum viri captu et intellectu non vulgares, nihilo secius existimationi suæ consulentes, temporis et multitudinis judicio se submiserint. Quamobrem altiores contemplationes, si forte usquam emicuerint, opinionum vulgarium ventis subinde agitatæ sunt, et extinctæ: adeo ut tempus, tanquam fluvius, levia et inflata ad nos devexerit, gravia et solida demerserit. Quin et illi ipsi auctores, qui dictaturam quandam in scientiis invaserunt, et tanta confidentia de rebus pronuntiant; cum tamen per intervalla ad se redeunt, ad querimonias de subtilitate naturæ, veritatis recessibus, rerum obscuritate, causa-

rum implicatione, ingenii humani infirmitate se convertunt: in hoc nihilo tamen modestiores, cum malint communem hominum et rerum conditionem causari, quam de seipsis confiteri. Quin illis hoc fere solenne est, ut quicquid ars aliqua non attingat, id ipsum ex eadem arte impossibile esse statuant. Neque vero damnari potest ars, quum ipsa disceptet, et judicet. Itaque id agitur, ut ignorantia etiam ab ignominia liberetur. Atque quæ tradita et recepta sunt, ad hunc fere modum se habent: quoad opera sterilia, quæstionum plena; incrementis suis tarda et languida; perfectionem in toto simulantia, sed per partes male impleta; delectu autem popularia et auctoribus ipsis suspecta, ideoque artificiis quibusdam munita, et ostentata. Qui autem et ipsi experiri, et se scientiis addere, earumque fines proferre statuerunt, nec illi a receptis prorsus desciscere ausi sunt, nec fontes rerum petere. Verum se magnum quiddam consequutos putant, si aliquid ex proprio inserant et adjiciant; prudenter secum reputantes, se in assentiendo modestiam, in adjiciendo libertatem tueri posse. Verum dum opinionibus et moribus consulitur, mediocritates istæ laudatæ in magnum scientiarum detrimentum cedunt: Vix enim datur, auctores simul et admirari, et superare. Sed fit aquarum more, quæ non altius ascendunt, quam ex quo descenderunt. Itaque hujusmodi homines emendant nonnulla, sed parum promovent; et proficiunt in melius, non in majus. Neque tamen defuerunt, qui ausu majore, omnia integra sibi duxerunt, et ingenii impetu usi, priora prosternendo, et destruendo, aditum sibi et placitis suis fecerunt; quorum tumultu non magnopere profectum est; quum philosophiam et artes non re ac opere amplificare, sed placita tantum permutare, atque regnum opinionum in se transferre contenderint: exiguo sane fructu, quum inter errores oppositos, errandi causæ sint fere communes. Si qui autem nec alienis, nec propriis placitis obnoxii, sed libertati faventes, ita animati fuere, ut alios secum simul quærere cuperent; illi sane affectu honesti, sed conatu invalidi fuerunt.

Probabiles enim tantum rationes sequuti videntur, et argumentorum vertigine circumaguntur, et promiscua quærendi licentia severitatem inquisitionis enervarunt. Nemo autem reperitur, qui in rebus ipsis, et experientia moram fecerit legitimam. Atque nonnulli rursus, qui experientiæ undis se commisere, et fere mechanici facti sunt; tamen in ipsa experientia erraticam quandam inquisitionem exercent, nec ei certa lege militant: quin et plerique pusilla quædam pensa sibi proposuere, pro magno ducentes, si unum aliquod inventum eruere possint; instituto non minus tenui, quam imperito. Nemo enim rei alicujus naturam, in ipsa re recte aut feliciter perscrutatur; verum post laboriosam experimentorum variationem, non acquiescit, sed invenit quod ulterius quærat. Neque illud imprimis omittendum est, quod omnis in experiendo industria, statim ab initio opera quædam destinata præpropero et intempestivo studio captavit; fructifera (inquam) experimenta, non lucifera, quæsivit; nec ordinem divinum imitata est, qui primo die lucem tantum creavit, eique unum diem integrum attribuit; neque illo die quicquam materiati operis produxit, verum sequentibus diebus ad ea descendit. At, qui summas dialecticæ partes tribuerunt, atque inde fidissima scientiis præsidia comparari putarunt, verissime et optime viderunt, intellectum humanum sibi permissum, merito suspectum esse debere. Verum infirmior omnino est malo medicina; nec ipsa mali expers: siquidem dialectica, quæ recepta est, licet ad civilia, et artes, quæ in sermone et opinione positæ sunt, rectissime adhibeatur; naturæ tamen subtilitatem longo intervallo non attingit; et prensando quod non capit, ad errores potius stabiliendos, et quasi figendos, quam ad viam veritati aperiendam valuit.

Quare, ut quæ dicta sunt, complectamur, non videtur hominibus aut aliena fides, aut industria propria, circa scientias hactenus feliciter illuxisse; præsertim quum et in demonstrationibus et in experimentis adhuc cognitis, parum sit præsidii. Ædificium autem hujus universi, structura sua, intellectui humano contemplanti, instar labyrinthi est; ubi tot ambigua via-

rum tam fallaces rerum et signorum similitudines, tam obliquæ et implexæ naturarum spiræ et nodi, undequaque se ostendunt: iter autem, sub incerto sensus lumine, interdum affulgente, interdum se condente, per experientiæ et rerum particularium sylvas, perpetuo faciendum est. Quin etiam duces itineris (ut dictum est) qui se offerunt, et ipsi implicantur; atque errorum et errantium numerum augent. In rebus tam duris de judicio hominum ex vi propria, aut etiam de felicitate fortuita, desperandum est: neque enim ingeniorum quantacunque excellentia, neque experiendi alea sæpius repetita, ista vincere queat. Vestigia filo regenda sunt: omnisque via, usque a primis ipsis sensuum perceptionibus, certa ratione munienda. Neque hæc ita accipienda sunt, ac si nihil omnino tot seculis, tantis laboribus actum sit: Neque enim eorum, quæ inventa sunt, nos pœnitet. Atque antiqui certe in iis, quæ in ingenio et meditatione abstracta posita sunt, mirabiles se viros præstitere. Verum, quemadmodum seculis prioribus, cum homines in navigando per stellarum tantum observationes cursum dirigebant, veteris sane continentis oras legere potuerunt, aut maria aliqua minora et mediterranea trajicere; priusquam autem oceanus trajiceretur, et novi orbis regiones detegerentur, necesse fuit, usum acus nauticæ, ut ducem viæ magis fidum et certum, innotuisse: simili prorsus ratione, quæ hucusque in artibus et scientiis inventa sunt, ea hujusmodi sunt, ut usu, meditatione, observando, argumentando, reperiri potuerint; utpote quæ sensibus propiora sint et communibus notionibus fere subjaceant: antequam vero ad remotiora et occultiora naturæ liceat appellere, necessario requiritur, ut melior et perfectior mentis et intellectus humani usus et adoperatio introducatur.

Nos certe æterno veritatis amore devicti, viarum incertis, et arduis, et solitudinibus nos commisimus: et divino auxilio freti et innixi, mentem nostram et contra opinionum violentias et quasi instructas acies, et contra proprias et internas hæsitationes et scrupulos, et contra rerum caligines et nubes, et undequaque *volantes* phantasias, sustinuimus; ut tandem magis

fida, et secura indicia viventibus et posteris comparare possemus. Qua in re si quid profecerimus, non alia sane ratio nobis viam aperuit, quam vera et legitima spiritus humani humiliatio. Omnes enim ante nos, qui ad artes inveniendas se applicuerunt, conjectis paulisper in res, et exempla, et experientiam oculis, statim, quasi inventio nil aliud esset, quam quædam excogitatio, spiritus proprios, ut sibi oracula exhiberent, quodammodo invocarunt. Nos vero inter res caste et perpetuo versantes, intellectum longius a rebus non abstrahimus, quam ut rerum imagines et radii (ut in sensu fit) coire possint; unde fit, ut ingenii viribus et excellentiæ non multum relinquatur. Atque quam in inveniendo adhibemus humilitatem, eandem et in docendo sequuti sumus. Neque enim aut confutationum triumphis, aut antiquitatis advocationibus, aut auctoritatis usurpatione quadam, aut etiam obscuritatis velo, aliquam his nostris inventis majestatem imponere aut conciliare conamur; qualia reperire non difficile esset ei, qui nomini suo, non animis aliorum lumen affundere conaretur. Non (inquam) ullam aut vim, aut insidias hominum judiciis fecimus aut paramus; verum eos ad res ipsas, et rerum fœdera adducimus; ut ipsi videant, quid habeant, quid arguant, quid addant, atque in commune conferant. Nos autem, si qua in re vel male credidimus, vel obdormivimus, et minus attendimus, vel defecimus in via, et inquisitionem abrupimus; nihilominus iis modis, res nudas et apertas exhibemus, ut errores nostri, antequam scientiæ massam altius inficiant, notari et separari possint; atque etiam ut facilis et expedita sit laborum nostrorum continuatio. Atque hoc modo, inter empiricam et rationalem facultatem (quarum morosa et inauspicata divortia et repudia, omnia in humana familia turbavere) conjugium verum et legitimum, in perpetuum, nos firmasse existimamus.

Quamobrem, quum hæc arbitrii nostri non sint; in principio operis, ad Deum Patrem, Deum Verbum, Deum Spiritum, preces fundimus humillimas et ardentissimas, ut humani generis ærumnarum memores

et peregrinationis istius vitæ, in qua dies paucos et malos terimus; novis suis eleemosynis, per manus nostras, familiam humanam dotare dignentur. Atque illud insuper supplices rogamus, ne humana divinis officiant; neve ex reseratione viarum sensus, et accensione majore luminis naturalis, aliquid incredulitatis et noctis, animis nostris, erga divina mysteria oboriatur: sed potius, ut ab intellectu puro, a phantasiis et vanitate repurgato, et divinis oraculis nihilominus subdito et prorsus dedititio, fidei dentur, quæ fidei sunt. Postremo, ut scientiæ veneno, a serpente infuso, quo animus humanus tumet et inflatur, deposito, nec altum sapiamus, nec ultra sobrium, sed veritatem in charitate colamus.

Peractis autem votis, ad homines conversi, quædam et salutaria monemus, et æqua postulamus. Monemus primum (quod etiam precati sumus) ut homines sensum in officio, quoad divina, contineant. Sensus enim (instar solis) globi terrestris faciem aperit, cœlestis claudit, et obsignat. Rursus, ne, hujusce mali fuga, in contrarium peccent; quod certe fiet, si naturæ inquisitionem ulla ex parte, veluti interdicto, separatam putant. Neque enim pura illa et immaculata scientia naturalis, per quam Adam nomina ex proprietate rebus imposuit, principium aut occasionem lapsui dedit: sed ambitiosa illa et imperativa scientiæ moralis, de bono et malo dijudicantis, cupiditas, ad hoc ut homo a Deo deficeret, et sibi ipsi leges daret, ea demum ratio atque modus tentationis fuit. De scientiis autem, quæ naturam contemplantur, sanctus ille philosophus pronuntiat, *gloriam Dei esse celare rem; gloriam regis autem rem invenire:* non aliter, ac si divina natura, innocenti et benevolo puerorum ludo delectaretur, qui ideo se abscondunt ut inveniantur; atque animam humanam sibi collusorem in hoc ludo, pro sua in homines indulgentia et bonitate, cooptaverit. Postremo omnes in universum monitos volumus, ut scientiæ veros fines cogitent; nec eam aut animi causa petant, aut ad contentionem, aut ut alios despiciant, aut ad commodum, aut ad famam,

aut ad potentiam, aut hujusmodi inferiora, sed ad meritum, et usus vitæ, eamque in charitate perficiant, et regant. Ex appetitu enim potentiæ, angeli lapsi sunt; ex appetitu scientiæ, homines: sed charitatis non est excessus; neque angelus, aut homo, per eam unquam in periculum venit.

Postulata autem nostra, quæ afferimus, talia sunt. De nobis ipsis silemus: de re autem, quæ agitur, petimus; ut homines eam non opinionem, sed opus esse cogitent; ac pro certo habeant, non sectæ nos alicujus, aut placiti, sed utilitatis et amplitudinis humanæ fundamenta moliri. Deinde, ut suis commodis æqui, exutis opinionum zelis et præjudiciis, in commune consulant, ac ab erroribus viarum atque impedimentis, nostris præsidiis et auxiliis, liberati et muniti, laborum, qui restant, et ipsi in partem veniant. Præterea, ut bene sperent, neque *Instaurationem* nostram, ut quiddam infinitum, et ultra mortale, fingant, et animo concipiant; quum revera sit infiniti erroris finis, et terminus legitimus; mortalitatis autem et humanitatis non sit immemor, quum rem non intra unius ætatis curriculum omnino perfici posse confidat, sed successioni destinet; denique scientias, non per arrogantiam in humani ingenii cellulis, sed submisse in mundo majore quærat. Vasta vero, ut plurimum, solent esse, quæ inania: solida contrahuntur maxime, et in parvo sita sunt. Postremo etiam petendum videtur (ne forte quis rei ipsius periculo nobis iniquus esse velit) ut videant homines, quatenus ex eo, quod nobis asserere necesse sit (si modo nobis ipsi constare velimus) de his nostris opinandi, aut sententiam ferendi, sibi jus permissum putent: quum nos omnem istam rationem humanam præmaturam, anticipantem, et a rebus temere, et citius quam oportuit, abstractam (quatenus ad inquisitionem naturæ) ut rem variam, et perturbatam, et male extructam, rejiciamus: neque postulandum est, ut ejus judicio stetur, quæ ipsa in judicium vocatur.

DISTRIBUTIO OPERIS.

EJUS CONSTITUUNTUR PARTES SEX.

Prima, *Partitiones scientiarum.*
Secunda, *Novum organum, sive Indicia de interpretatione naturæ.*
Tertia, *Phænomena universi, sive Historia naturalis et experimentalis ad condendam philosophiam.*
Quarta, *Scala intellectus.*
Quinta, *Prodromi, sive Anticipationes philosophiæ secundæ.*
Sexta, *Philosophia secunda, sive Scientia activa.*

SINGULARUM ARGUMENTA.

Pars autem instituti nostri est, ut omnia, quantum fieri potest, aperte et perspicue proponantur. Nuditas enim animi, ut olim corporis, innocentiæ et simplicitatis comes est. Pateat itaque primo ordo operis, atque ratio ejus. Partes operis a nobis constituuntur sex.

Prima pars exhibet scientiæ ejus sive doctrinæ, in cujus possessione humanum genus hactenus versatur, summam, sive descriptionem universalem. Visum enim est nobis, etiam in iis quæ recepta sunt, nonnullam facere moram: eo nimirum consilio, ut facilius et veteribus perfectio, et novis aditus detur. Pari enim fere studio ferimur et ad vetera excolenda, et ad ulteriora assequenda. Pertinet etiam hoc ad faciendam fidem; juxta illud: *Non accipit indoctus verba scientiæ, nisi prius ea dixeris, quæ versantur in corde*

ejus. Itaque scientiarum atque artium receptarum oras legere, necnon utilia quædam in illas importare, tanquam in transitu, non negligemus.

Partitiones tamen scientiarum adhibemus eas, quæ non tantum jam inventa et nota, sed hactenus omissa et debita complectantur. Etenim inveniuntur in globo intellectuali, quemadmodum in terrestri, et culta pariter, et deserta. Itaque nil mirum videri debet, si a divisionibus usitatis quandoque recedamus. Adjectio enim, dum totum variat, etiam partes earumque sectiones necessario variat: receptæ autem divisiones, receptæ summæ scientiarum, qualis nunc est, tantum competunt.

Circa ea vero, quæ ceu omissa notabimus, ita nos geremus, ut non leves tantum titulos et argumenta concisa eorum, quæ desiderantur, proponamus: nam siquid inter omissa retulerimus (modo sit dignioris subjecti) cujus ratio paulo videatur obscurior (adeo ut merito suspicari possimus, homines non facile intellecturos, quid nobis velimus, aut quale sit illud opus, quod animo et cogitatione complectimur:) perpetuo nobis curæ erit aut præcepta hujusmodi operis conficiendi, aut etiam partem operis ipsius jam a nobis confectam, ad exemplum totius subjungere: ut in singulis aut opera aut consilio juvemus. Etenim, etiam ad nostram existimationem, non solum aliorum utilitatem pertinere putavimus; ne quis arbitretur, levem aliquam de istiusmodi rebus notionem mentem nostram perstrinxisse; atque esse illa, quæ desideramus ac prensamus, tanquam votis similia. Ea vero talia sunt, quorum et penes homines (nisi sibi ipsi desint) potestas plane sit, et nos apud nosmet rationem quandam certam et explicatam habeamus. Neque enim regiones metiri animo, ut augures, auspiciorum causa: sed intrare, ut duces, promerendi studio, suscepimus. Atque hæc prima operis pars est.

Porro prætervecti artes veteres, intellectum humanum ad trajiciendum instruemus. Destinatur itaque parti secundæ, doctrina de meliore et perfectiore usu *rationis in* rerum inquisitione, et de auxiliis veris in-

tellectus: ut per hoc (quantum conditio humanitatis ac mortalitatis patitur) exaltetur intellectus et facultate amplificetur ad naturæ ardua et obscura superanda. Atque est ea, quam adducimus, ars (quam *Interpretationem naturæ* appellare consuevimus) ex genere logicæ; licet plurimum, atque adeo immensum quiddam intersit. Nam et ipsa illa logica vulgaris auxilia et præsidia intellectui moliri ac perare profitetur: et in hoc uno consentiunt. Differt autem plane a vulgari, rebus præcipue tribus: viz. ipso fine, ordine demonstrandi, et inquirendi initiis.

Nam huic nostræ scientiæ finis proponitur; ut inveniantur non argumenta, sed artes; nec principiis consentanea, sed ipsa principia; nec rationes probabiles, sed designationes et indicationes operum. Itaque ex intentione diversa, diversus sequitur effectus. Illic enim adversarius disputatione vincitur et constringitur: hic natura, opere.

Atque cum hujusmodi fine conveniunt demonstrationum ipsarum natura et ordo. In logica enim vulgari opera fere universa circa syllogismum consumitur. De inductione vero dialectici vix serio cogitasse videntur; levi mentione eam transmittentes, et ad disputandi formulas properantes. At nos demonstrationem per syllogismum rejicimus, quod confusius agat, et naturam emittat e manibus. Tametsi enim nemini dubium esse possit, quin, quæ in medio termino conveniunt, ea et inter se conveniant (quod est mathematicæ cujusdam certitudinis) nihilominus hoc subest fraudis, quod syllogismus ex propositionibus constet, propositiones ex verbis, verba autem notionum tesseræ et signa sint. Itaque si notiones ipsæ mentis (quæ verborum quasi anima sunt et totius hujusmodi structuræ ac fabricæ basis) male ac temere a rebus abstractæ et vagæ, nec satis definitæ et circumscriptæ, denique multis modis vitiosæ fuerint, omnia ruunt. Rejicimus igitur syllogismum; neque id solum quoad principia (ad quæ nec illi eam adhibent) sed etiam quoad propositiones medias: quas educit sane atque parturit, utcunque syllogismus; sed ope-

rum steriles, et a practica remotas, et plane quoad partem activam scientiarum incompetentes. Quamvis igitur relinquamus syllogismo, et hujusmodi demonstrationibus famosis ac jactatis, jurisdictionem in artes populares et opinabiles (nil enim in hac parte movemus) tamen ad naturam rerum, inductione per omnia, et tam ad minores propositiones, quam ad majores, utimur. Inductionem enim censemus eam esse demonstrandi formam, quæ sensum tuetur, et naturam premit, et operibus imminet ac fere immiscetur.

Itaque ordo quoque demonstrandi plane invertitur. Adhuc enim res ita geri consuevit; ut a sensu et particularibus primo loco ad maxime generalia advoletur, tanquam ad polos fixos, circa quos disputationes vertantur; ab illis cætera per media deriventur: via certe compendiaria, sed præcipiti; et ad naturam impervia, ad disputationes vero proclivi et accommodata. At, secundum nos, axiomata continenter et gradatim excitantur, ut nonnisi postremo loco ad generalissima veniatur: ea vero generalissima evadunt, non notionalia, sed bene terminata; et talia, quæ natura ut revera sibi notiora agnoscat, quæque rebus hæreant in medullis.

At in forma ipsa quoque inductionis, et judicio, quod per eam fit, opus longe maximum movemus. Ea enim, de qua dialectici loquuntur, quæ procedit per enumerationem simplicem, puerile quiddam est, et precario concludit, et periculo ab instantia contradictoria exponitur, et consueta tantum intuetur; nec exitum reperit.

Atqui opus est ad scientias inductionis forma tali, quæ experientiam solvat, et separet, et per exclusiones ac rejectiones debitas necessario concludat. Quod si judicium illud vulgatum dialecticorum tam operosum fuerit, et tanta ingenia exercuerit; quanto magis laborandum est in hoc altero, quod non tantum ex mentis penetralibus, sed etiam ex naturæ visceribus extrahitur?

Neque tamen hic finis. Nam fundamenta quoque scientiarum fortius deprimimus et solidamus, atque *initia inquirendi* altius sumimus, quam adhuc homi-

nes fecerunt: ea subjiciendo examini, quæ logica vulgaris tanquam fide aliena recipit. Etenim dialectici principia scientiarum a scientiis singulis tanquam mutuo sumunt; rursus notiones mentis primas venerantur: postremo informationibus immediatis sensus bene dispositi acquiescunt. At nos logicam veram, singulas scientiarum provincias, majore cum imperio, quam penes ipsarum principia sit, debere ingredi decrevimus; atque illa ipsa principia putativa ad rationes reddendas compellere, quousque plane constent. Quod vero attinet ad notiones primas intellectus; nihil est eorum, quæ intellectus sibi permissus congessit, quin nobis pro suspecto sit: nec ullo modo ratum, nisi novo judicio se stiterit, et secundum illud pronuntiatum fuerit. Quinetiam sensus ipsius informationes multis modis excutimus. Sensus enim fallunt utique; sed et errores suos indicant: verum errores præsto, indicia eorum longe petita sunt.

Duplex autem est sensus culpa: aut enim destituit nos, aut decipit. Nam primo, plurimæ sunt res, quæ sensum etiam recte dispositum, nec ullo modo impeditum, effugiunt; aut subtilitate totius corporis, aut partium minutiis, aut loci distantia, aut tarditate atque etiam velocitate motus, aut familiaritate objecti, aut alias ob causas. Neque rursus, ubi sensus rem tenet, prehensiones ejus admodum firmæ sunt. Nam testimonium et informatio sensus semper est ex analogia hominis, non ex analogia universi: atque magno prorsus errore asseritur, sensum esse mensuram rerum.

Itaque ut his occurratur; nos multo et fido ministerio auxilia sensui undique conquisivimus, et contraximus: ut destitutionibus substitutiones, variationibus rectificationes suppeditentur. Neque id molimur tam instrumentis, quam experimentis. Etenim experimentorum longe major est subtilitas, quam sensus ipsius, licet instrumentis exquisitis adjuti: (de iis loquimur experimentis, quæ ad intentionem ejus, quod quæritur, perite, et secundum artem excogitata et apposita sunt.) Itaque perceptioni sensus immediatæ ac propriæ non multum tribuimus: sed eo rem dedu-

cimus, ut sensus tantum de experimento, experimentum de re judicet. Quare existimamus nos sensus (a quo omnia in naturalibus petenda sunt, nisi forte libeat insanire) antistites religiosos, et oraculorum ejus non imperitos interpretes nos præstitisse: ut alii professione quadam, nos re ipsa sensum tueri ac colere videamur. Atque hujusmodi sunt ea, quæ ad lumen ipsum naturæ, ejusque accensionem et immissionem paramus: quæ per se sufficere possent, si intellectus humanus æquus et instar tabulæ abrasæ esset. Sed cum mentes hominum miris modis adeo obsessæ sint, ut ad veros rerum radios excipiendos sincera et polita area prorsus desit; necessitas quædam incumbit, ut etiam huic rei remedium quærendum esse putemus.

Idola autem, a quibus occupatur mens, vel adscititia sunt, vel innata. Adscititia vero immigrarunt in mentes hominum, vel ex philosophorum placitis et sectis, vel ex perversis legibus demonstrationum. At innata inhærent naturæ ipsius intellectus, qui ad errorem longe proclivior esse deprehenditur, quam sensus. Utcunque enim homines sibi placeant, et in admirationem mentis humanæ ac fere adorationem ruant, illud certissimum est; sicut speculum inæquale rerum radios ex figura et sectione propria immutat; ita et mentem, cum a rebus per sensum patitur, in notionibus suis expediendis et comminiscendis, haud optima fide rerum naturæ suam naturam inserere et immiscere.

Atque priora illa duo idolorum genera, ægre; postrema vero hæc nullo modo evelli possunt. Id tantum relinquitur, ut indicentur; atque ut vis ista mentis insidiatrix notetur et convincatur, ne forte a destructione veterum, novi subinde errorum surculi ex ipsa mala complexione mentis pullulent; eoque res recidat, ut errores non extinguantur, sed permutentur: verum e contra, ut illud tandem in æternum ratum et fixum sit, intellectum nisi per inductionem, ejusque formam legitimam, judicare non posse. Itaque doctrina ista de expurgatione intellectus, ut ipse ad veri-

tatem habilis sit, tribus redargutionibus absolvitur: redargutione philosophiarum, redargutione demonstrationum, et redargutione rationis humanæ nativæ. His vero explicatis, ac postquam demum patuerit, quid rerum natura, quid mentis natura ferat; existimamus nos thalamum mentis et universi, pronuba divina bonitate, stravisse et ornasse. Epithalamii autem votum sit, ut ex eo connubio auxilia humana, et stirps inventorum, quæ necessitates ac miserias hominum aliqua ex parte doment et subigant, suscipiatur. Hæc vero est operis pars secunda.

At vias non solum monstrare et munire, sed inire quoque consilium est. Itaque tertia pars operis complectitur Phænomena Universi; hoc est, omnigenam experientiam, atque historiam naturalem, ejus generis, quæ possit esse ad condendam philosophiam fundamentalis. Neque enim excellens aliqua demonstrandi via, sive naturam interpretandi forma, ut mentem ab errore et lapsu defendere ac sustinere, ita ei materiam ad sciendum præbere et subministrare possit. Verum iis, quibus non conjicere et hariolari, sed invenire et scire propositum est; quique non similolas et fabulas mundorum comminisci, sed hujus ipsius veri mundi naturam introspicere et velut dissecare in animo habent; omnia a rebus ipsis petenda sunt. Neque huic labori, et inquisitioni, ac mundanæ perambulationi, ulla ingenii, aut meditationis, aut argumentationis substitutio, aut compensatio sufficere potest; non si omnia omnium ingenia coierint. Itaque aut hoc prorsus habendum, aut negotium in perpetuum deserendum. Ad hunc vero usque diem ita cum hominibus actum est, ut minime mirum sit, si natura sui copiam non faciat.

Nam primo, sensus ipsius informatio, et deserens et fallens: observatio, indiligens et inæqualis, et tanquam fortuita: traditio, vana et ex rumore: practica, operi intenta et servilis: vis experimentalis, cæca, stupida, vaga, et prærupta: denique historia naturalis, levis et inops; vitiosissimam materiam intellectui ad philosophiam et scientias congesserunt.

Deinde, præpostera argumentandi subtilitas et ventilatio, serum rebus plane desperatis tentat remedium: nec negotium ullo modo restituit, aut errores separat. Itaque nulla spes majoris augmenti ac progressus sita est, nisi in restauratione quadam scientiarum.

Hujus autem exordia omnino a naturali historia sumenda sunt, eaque ipsa novi cujusdam generis et apparatus. Frustra enim fuerit speculum expolire, si desint imagines: et plane materia idonea præparanda est intellectui, non solum præsidia fida comparanda. Differt vero rursus historia nostra (quemadmodum logica nostra) ab ea, quæ habetur, multis rebus: fine, sive officio; ipsa mole et congerie; dein subtilitate; etiam delectu, et constitutione in ordine ad ea, quæ sequuntur.

Primo enim eam proponimus historiam naturalem, quæ non tam aut rerum varietate delectet, aut præsenti experimentorum fructu juvet; quam lucem inventioni causarum affundat, et philosophiæ enutricandæ primam mammam præbeat. Licet enim opera, atque activam scientiarum partem præcipue sequamur, tamen messis tempus expectamus, nec muscum et segetem herbidam demetere conamur. Satis enim scimus axiomata recte inventa, tota agmina operum secum trahere; atque opera non sparsim, sed confertim exhibere. Intempestivum autem illum et puerilem affectum, ut pignora aliqua novorum operum propere captentur, prorsus damnamus et amovemus, ceu pomum Atalantæ, quod cursum retardat. Atque historiæ nostræ naturalis officium tale est.

Quoad congeriem vero, conficimus historiam non solum naturæ liberæ ac solutæ (cum scilicet illa sponte fluit, et opus suum peragit; qualis est historia cœlestium, meteororum, terræ, et maris, mineralium, plantarum, animalium) sed multo magis naturæ constrictæ et vexatæ; nempe, cum per artem et ministerium humanum de statu suo detruditur, atque premitur et fingitur. Itaque omnia artium mechanicarum, omnia operativæ partis liberalium, omnia practicarum com*plurium, quæ in* artem propriam non coaluerunt, ex-

perimenta (quantum inquirere licuit, et quantum ad finem nostrum faciunt) perscribimus. Quin etiam (ut quod res est, eloquamur) fastum hominum et speciosa nil morati, multo plus et operæ et præsidii in hac parte, quam in illa altera, ponimus: quandoquidem natura rerum magis se prodit per vexationes artis, quam in libertate propria.

Neque corporum tantum historiam exhibemus, sed diligentiæ insuper nostræ esse putavimus, etiam virtutum ipsarum (illarum dicimus, quæ tanquam cardinales in natura censeri possint, et in quibus naturæ primordia plane constituuntur; utpote materia primis passionibus ac desideriis; viz. denso, raro, calido, frigido, consistenti, fluido, gravi, levi, aliisque haud paucis) historiam seorsum comparare.

Enimvero, ut de subtilitate dicamus, plane conquirimus genus experimentorum longe subtilius et simplicius, quam sunt ea, quæ occurrunt. Complura enim a tenebris educimus et eruimus, quæ nulli in mentem venisset investigare, nisi qui certo et constanti tramite ad inventionem causarum pergeret; cum in se nullius magnopere sint usus; ut liquido appareat, ea non propter se quæsita esse; sed ita prorsus se habere illa ad res et opera, quemadmodum literæ alphabeti se habeant ad orationem et verba; quæ licet per se inutiles, eædem tamen omnis sermonis elementa sunt.

In delectu autem narrationum et experimentorum melius hominibus cavisse nos arbitramur, quam qui adhuc in historia naturali versati sunt. Nam omnia fide oculata, aut saltem perspecta, et summa quadam cum severitate recipimus: ita ut nil referatur auctum miraculi causa, sed quæ narramus, a fabulis et vanitate casta et intemerata sint. Quinetiam et recepta quæque ac jactata mendacia (quæ mirabili quodam neglectu per secula multa obtinuerunt, et inveterata sunt) nominatim proscribimus et notamus, ne scientiis amplius molesta sint. Quod enim prudenter animadvertit quidam; fabulas et superstitiones, et nugas, quas nutriculæ pueris instillant, mentes eorum etiam

serio depravare; ita eadem nos movit ratio, ut soliciti atque etiam anxii simus, ne ab initio, cum veluti infantiam philosophiæ sub historia naturali tractemus et caremus, illa alicui vanitati assuescat. At in omni experimento novo et paulo subtiliore, licet (ut nobis videtur) certo ac probato, modum tamen experimenti, quo usi sumus, aperte subjungimus: ut, postquam patefactum sit, quomodo singula nobis constiterint, videant homines quid erroris subesse et adhærere possit; atque ad probationes magis fidas, et magis exquisitas (si quæ sint) expergiscantur: denique ubique monita, et scrupulos, et cautiones aspergimus, religione quadam, et tanquam exorcismo omnia phantasmata ejicientes, ac cohibentes.

Postremo, cum nobis exploratum sit, quantopere experientia et historia aciem mentis humanæ disgreget; et quam difficile sit (præsertim animis vel teneris, vel præoccupatis) a principio cum natura consuescere; adjungimus sæpius observationes nostras, tanquam primas quasdam conversiones et inclinationes, ac veluti aspectus historiæ ad philosophiam: ut et pignoris loco hominibus sint, eos in historiæ fluctibus perpetuo non detentum iri; utque, cum ad opus intellectus deveniatur, omnia sint magis in procinctu. Atque per hujusmodi (qualem describimus) historiam naturalem, aditum quendam fieri posse ad naturam tutum et commodum; atque materiam intellectui præberi probam et præparatam censemus.

Postquam vero et intellectum fidissimis auxiliis ac præsidiis stipavimus, et justum divinorum operum exercitum severissimo delectu comparavimus; nil amplius superesse videtur, nisi ut philosophiam ipsam aggrediamur. Attamen in re tam ardua et suspensa sunt quædam, quæ necessario videntur interponenda; partim docendi gratia, partim in usum præsentem.

Horum primum est, ut exempla proponantur inquirendi et inveniendi, secundum nostram rationem ac viam, in aliquibus subjectis repræsentata: sumendo ea potissimum subjecta, quæ et inter ea, quæ quærun-

tur, sunt nobilissima, et inter se maxime diversa; ut in unoquoque genere exemplum non desit. Neque de iis exemplis loquimur, quæ singulis præceptis ac regulis, illustrandi gratia, adjiciuntur (hoc enim in secunda parte operis abunde præstitimus) sed plane typos intelligimus et plasmata, quæ universum mentis processum, atque inveniendi continuatam fabricam et ordinem in certis subjectis, iisque variis et insignibus, tanquam sub oculos ponant. Etenim nobis in mentem venit, in mathematicis, astante machina, sequi demonstrationem facilem et perspicuam: contra, absque hac commoditate, omnia videri involuta, et, quam revera sunt, subtiliora. Itaque hujusmodi exemplis quartam partem nostri operis attribuimus: quæ revera nil aliud est, quam secundæ partis applicatio particularis et explicata.

At quinta pars ad tempus tantum, donec reliqua perficiantur, adhibetur: et tanquam fœnus redditur, usque dum sors haberi possit. Neque enim finem nostrum ita petimus occæcati; ut, quæ occurrunt in via utilia, negligamus. Quamobrem quintam partem operis ex iis conficimus, quæ a nobis aut inventa, aut probata, aut addita sunt: neque id tamen ex rationibus atque præscriptis interpretandi; sed ex eodem intellectus usu, quem alii in inquirendo et inveniendo adhibere consueverunt. Etenim cum, ex perpetua nostra cum natura consuetudine, majora de meditationibus nostris, quam pro ingenii viribus, speramus; tum poterunt ista veluti tabernaculorum in via positorum vice fungi, ut mens ad certiora contendens in iis paulisper acquiescat. Attamen testamur interim, nos illis ipsis, quod ex vera interpretandi forma non sint inventa, aut probata, teneri minime velle. Istam vero judicii suspensionem, non est quod exhorreat quispiam in doctrina, quæ non simpliciter nil sciri posse, sed nil nisi certo ordine et certa via sciri posse asserit: atque interea tamen certos certitudinis gradus ad usum et levamen constituit; donec mens in causarum explicatione consistat. Neque enim illæ

ipsæ scholæ philosophorum, qui Acatalepsiam simpliciter tenuerunt, inferiores fuere istis, quæ pronuntiandi licentiam usurparunt. Illæ tamen sensui et intellectui auxilia non paraverunt, quod nos fecimus: sed fidem et auctoritatem plane sustulerunt; quod longe alia res est, et fere opposita.

Sexta tandem pars operis nostri (cui reliquæ inserviunt ac ministrant) eam demum recludit et proponit philosophiam, quæ ex hujusmodi (qualem ante docuimus et paravimus) inquisitione legitima, et casta, et severa educitur et constituitur. Hanc vero postremam partem perficere et ad exitum perducere, res est et supra vires, et ultra spes nostras collocata. Nos ei initia (ut speramus) non contemnenda, exitum generis humani fortuna dabit; qualem forte homines, in hoc rerum et animorum statu, haud facile animo capere aut metiri queant. Neque enim agitur solum felicitas contemplativa, sed vere res humanæ et fortunæ, atque omnis operum potentia. Homo enim, naturæ minister et interpres, tantum facit et intelligit, quantum de naturæ ordine, opere, vel mente, observaverit: nec amplius scit, aut potest. Neque enim ullæ vires causarum catenam solvere aut perfringere possunt: neque natura aliter, quam parendo, vincitur. Itaque intentiones geminæ illæ, humanæ scilicet scientiæ, et potentiæ, vere in idem coincidunt: et frustratio operum maxime fit ex ignoratione causarum.

Atque in eo sunt omnia, siquis oculos mentis a rebus ipsis nunquam dejiciens, earum imagines plane ut sunt, excipiat. Neque enim hoc siverit Deus, ut phantasiæ nostræ somnium pro exemplari mundi edamus: sed potius benigne faveat, ut apocalypsim, ac veram visionem vestigiorum et sigillorum Creatoris super creaturas, scribamus.

Itaque tu, Pater, qui lucem visibilem primitias creaturæ dedisti, et lucem intellectualem ad fastigium operum tuorum in faciem hominis inspirasti; opus hoc, quod a tua bonitate profectum, tuam gloriam *repetit*, tuere et rege. Tu, postquam conversus es

ad spectandum opera, quæ fecerunt manus tuæ, vidisti quod omnia essent bona valde; et requievisti. At homo, conversus ad opera, quæ fecerunt manus suæ, vidit quod omnia essent vanitas et vexatio spiritus; nec ullo modo requievit. Quare si in operibus tuis sudabimus, facies nos visionis tuæ et sabbati tui participes. Supplices petimus, ut hæc mens nobis constet: utque novis eleemosynis per manus nostras et aliorum, quibus eandem mentem largieris, familiam humanam dotatam velis.

INSTAURATIONIS

MAGNÆ

PARS PRIMA.

edidit) Partitiones scientiarum, pro prima Instaurationis *parte constituit; quam sequeretur* Novum Organum; *dein* Historia Naturalis; *et sic deinceps. Cum igitur reperiret partem eam de Partitionibus scientiarum jam pridem elaboratam (licet minus solide quam argumenti dignitas postularet) optimum fore putavit, si retractaretur, et redigeretur in opus justum et completum. Atque hoc pacto, fidem suam liberari intelligit, de prima parte* Instaurationis *præstitam. Quantum ad opus ipsum, non est tenuitatis meæ, de eo aliquid præfari. Præconium ei, quod optime conveniat, existimo futurum illud, quod Demosthenes interdum dicere solebat de rebus gestis Atheniensium veterun;* Laudatorem iis dignum esse solummodo tempus. *Deum Opt. Max. obnixe precor, ut, pro dignitate operis, fructus uberes diuturnique et auctori et lectori contingant.*

FRANCISCI

BARONIS DE VERULAMIO, VICE-COMITIS SANCTI ALBANI,

DE

DIGNITATE ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM

LIBER PRIMUS.

AD REGEM SUUM.

Sub veteri lege, rex optime, erant et spontaneæ oblationes, et quotidiana sacrificia; hæc ex rituali cultu, illæ ex pia alacritate profectæ. Arbitror equidem deberi tale quidpiam regibus a servis suis; ut scilicet quisque non solum muneris sui tributa, sed et amoris pignora deferat. Atque in prioribus illis spero me minime defuturum; in posteriori autem genere dubitavi, quid potissimum sumerem: satius autem visum est, hujusmodi aliquid deligere, quod potius ad personæ tuæ excellentiam, quam ad negotia coronæ spectaret.

Ego sæpissime de majestate tua, ut debeo, cogitans (missis aliis sive virtutis, sive fortunæ tuæ dotibus) magna prorsus afficior admiratione, cum intueor excellentiam earum in te virtutum, facultatumque, quas philosophi intellectuales vocant: capacitatem ingenii tot et tanta complexam, firmitudinem memoriæ, prehensionis velocitatem, judicii penetrationem, elocutionisque ordinem simul et facilitatem. Subit profecto animum quandoque dogma illud Platonicum, quo asseritur, *Scientiam nihil aliud esse, quam reminiscentiam; animumque naturaliter omnia cognoscere, nativæ luci,*

quam specus corporis obumbraverat subinde redditum. Certe hujus rei (si in quo alio) relucet in majestate tua exemplum insigne; cui adeo prompta est mens ad concipiendam flammam, ubi vel levissima eam excitaverit objecta occasio, vel minima alienæ cognitionis scintilla affulserit. Quemadmodum igitur, de regum sapientissimo, sacra perhibet Scriptura, *Cor illi fuisse, tanquam arenam maris:* cujus quanquam massa prægrandis, partes tamen minutissimæ; sic mentis indidit Deus majestati tuæ crasim plane mirabilem, quæ cum maxima quæque complectatur, minima tamen prehendat, nec patiatur effluere: cum perdifficile videatur, vel potius impossibile in natura, ut idem instrumentum et grandia opera, et pusilla apte disponat. Quantum ad elocutionem tuam, occurrit illud Cornelii Taciti de Augusto Cæsare; *Augusto*, inquit, *profluens, et quæ principem virum deceret, eloquentia fuit.* Sane si recte rem perpendamus, omnis oratio aut laboriosa, aut affectata, aut imitatrix, quamvis alioquin excellens, nescio quid servile olet, nec sui juris est. Tuum autem dicendi genus vere regium est, profluens tanquam a fonte, et nihilominus, sicut naturæ ordo postulat, rivis diductum suis, plenum facilitatis felicitatisque, imitans neminem, nemini imitabile. Atque sicut in rebus tuis, quæ tam ad regnum, quam ad domum tuam spectant, virtus videtur cum fortuna certare; mores scilicet optimi cum felici regimine; spes tuæ olim patienter et pie cohibitæ, cum fausta et opportuna speratorum adeptione; thori conjugalis sancta fides, cum fructu conjugii beato, in sobole pulcherrima; pia, et principe Christiano dignissima ad pacem propensio, cum simili vicinorum principum inclinatione, in idem votum feliciter conspirantium: sic et in intellectus tui dotibus non levior exoritur lis et æmulatio, si eas, quæ a natura ipsa præbitæ sunt et infusæ, cum instructissima gaza multiplicis eruditionis, et plurimarum artium scientia committamus. Neque vero facile fuerit, regem aliquem post Christum natum reperire, qui fuerit majestati tuæ literarum divinarum et humanarum varietate, et cultura comparandus. Percurrat, qui voluerit, imperatorum et re-

rum seriem, et juxta mecum sentiet. Magnum certe quiddam præstare reges videntur, si delibantes aliorum ingenia ex compendio sapiant, aut in cortice doctrinæ aliquatenus hæreant, aut denique, literatos ament evehantque. At regem, et regem natum, veros eruditionis fontes hausisse, imo ipsummet fontem eruditionis esse, prope abest a miraculo. Tuæ vero majestati etiam illud accedit, quod in eodem pectoris tui scrinio sacræ literæ cum profanis recondantur; adeo ut, cum Hermete ille Trismegisto, triplici gloria insigniaris, potestate regis, illuminatione sacerdotis, eruditione philosophi. Cum igitur alios reges longe hac laude (proprie quæ tua est) superes; æquum est, ut non solum præsentis seculi fama, et admiratione celebretur, aut etiam historiarum lumine posteritati transmittatur, verum ut solido aliquo in opere incidatur, quod et regis magni potentiam denotet, et regis tam insigniter docti imaginem referat.

Quare (ut ad inceptum revertar) nulla potior mihi visa est oblatio, quam tractatus aliquis eo spectans. Hujus argumentum duabus constabit partibus. In priori (quæ levior est, neque tamen ullo modo prætermittenda) de scientiæ et literarum per omnia excellentia agendum est; et simul de merito eorum, qui in iisdem provehendis operam strenue et cum judicio impenduut. Posterior vero pars (quod caput rei est) proponet, quid in hoc genere hucusque actum sit, et perfectum; insuper et ea perstringet quæ videntur desiderari; ut quamvis non ausim seponere aut deligere, *tuæ quod præcipue* majestati commendem, tamen multa et varia repræsentando, regias tuas cogitationes excitare possim, ut proprios pectoris tui thesauros excutias, atque inde pro magnanimitate tua atque sapientia, optima quæque, ad artium et scientiarum terminos proferendos, depromas.

In ipso vestibulo prioris partis, ad purgandam viam et quasi indicendum silentium, quo melius audiantur testimonia de dignitate literarum, absque oblatratione taciturum objectionum, statui primo loco liberare literas opprobriis et vilipendiis, quibus impetit eas igno-

rantia; sed ignorantia, sub non uno schemate: modo in theologorum zelotypia, modo in politicorum supercilio, modo in ipsorum literatorum erroribus sese ostentans, et prodens. Audio primos dicentes, scientiam inter ea esse, quæ parce cauteque admittenda sunt: scientiæ nimium appetitum fuisse primum peccatum, unde hominis lapsus; hodieque hærere serpentinum quid in ea, siquidem ingrediens tumorem inducit; *Scientia inflat:* Salomonem censere, *Faciendi libros nullum esse finem, multamque lectionem carnis esse afflictionem;* et alibi, *In multa sapientia multam esse indignationem;* et *qui auget scientiam, augere et dolorem;* D. Pauli monitum esse, *Ne decipiamur per inanem philosophiam:* quin et experientia notum esse, doctissimos viros, hæreticorum coryphæos, doctissima secula in atheismum proclivia fuisse; contemplationem denique secundarum causarum auctoritati primæ causæ derogare.

Ut igitur falsitatem hujus dogmatis fundamentaque ejus male jacta aperiamus; cuivis obviam est istos non percipere, scientiam, quæ lapsum peperit, non fuisse puram illam primigeniamque scientiam naturalem, cujus lumine homo animalibus, in paradiso adductis, nomina ex natura imposuit; sed superbam illam *boni et mali*, per quam excutere Deum, sibique ipse legem figere ambivit. Neque certe vis ulla scientiæ, quanta quanta sit, inflat mentem, cum nihil implere animum, nedum distendere possit, præter Deum, Deique contemplationem. Quare Salomon, de duobus palmariis inventionis sensibus (visu atque auditu) loquens; ait, *Oculum videndo, aurem audiendo non satiari.* Quod si non sit impletio, sequitur, continens majus esse contento. Haud aliter de scientia ipsa, animoque humano (cui sensus sunt tanquam emissarii) definit his verbis, quæ calendario suo ephemeridique, omnium rerum tempora describenti, subnectit, ita concludens; *Omnia Deus condidit, ut unumquodque pulchrum sit in tempore suo: mundum quoque ipsum indidit cordi eorum: invenire tamen homo non potest opus, quod operatus est Deus, ab initio usque ad finem.* Quibus *verbis* haud obscure innuit, Deum fabricatum esse

animum humanum instar speculi, totius mundi capacem, ejusque non minus sitientem, quam oculum luminis: neque gestientem solum conspicere varietates vicissitudinesque temporum, verum etiam perscrutandi explorandique immotas atque inviolabiles naturæ leges, et decreta, ambitiosum. Et quamvis innuere videatur, summam illam naturæ œconomiam (quam appellat *Opus, quod operatur Deus, ab initio usque ad finem)* non posse inveniri ab homine; hoc non detrahit captui humano, sed in impedimenta doctrinæ rejiciendum; qualia sunt vitæ brevitas, studiorum divortia, scientiarum traditio prava et infida, plurimaque alia incommoda, quibus humana conditio irretitur: siquidem nullam universi partem ab humana disquisitione alienam esse, satis clare alibi docet, inquiens, *Spiritus hominis est tanquam lucerna Dei*, qua intima arcana explorat. Quare si tanta sit amplitudo captus humani, manifestum est, nullum esse periculum a quantitate scientiæ, ut ut diffusa, ne aut tumorem inducat, aut excessum: sed a qualitate tantum, quæ quantulacunque sit, si absque antidoto sua sumatur, malignum quid habet, atque venenosum, flatuosis symptomatis plenissimum. Hæc antidotus, sive aroma (cujus mixtio temperat scientiam, eamque saluberrimam efficit) est charitas. Quod etiam priori clausulæ subjungit Apostolus, dicens, *Scientia inflat, charitas autem ædificat.* Cui consonum est, quod alibi docet: *Si*, inquit, *linguis loquar angelorum, vel hominum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs resonans, aut cymbalum tinniens.* Non quin eximium quid sit loqui linguis angelorum et hominum, sed quia, si segregetur a charitate, neque ad commune humani generis bonum dirigatur, potius inanem gloriam exhibebit, quam solidum fructum. Censuram quod attinet Salomonis, de excessu legendi scribendique libros, et cruciatu spiritus e scientia oriundo; monitumque etiam Paulinum, *Ne decipiamur per inanem philosophiam:* si recte explicentur ea loca, optime ostendent veros cancellos, et limites, quibus humana scientia circumsepitur; ita tamen ut liberum sit ei, absque omni coarctatione universam rerum naturam

amplecti. Sunt enim limites tres. Primus, ne ita felicitatem collocemus in scientia, ut interim mortalitatis nostræ oblivio subrepat. Secundus, ne sic utamur scientia, ut anxietatem pariat, non animi tranquillitatem. Tertius, ne putemus, posse nos, per naturæ contemplationem, mysteria divina assequi. Nam quantum ad primum, optime in eodem libro alibi se Salomon explicat: *Satis*, inquit, *perspexi, sapientiam tantum recedere a stultitia, quantum lucem a tenebris. Sapientis oculi in capite ejus, stultus in tenebris oberrat; sed simul didici moriendi necessitatem utrique esse communem.* De secundo certum est, nullam animi anxietatem, aut perturbationem oriri e scientia, nisi tantum per accidens. Omnis enim scientia, et admiratio (quæ est semen scientiæ) per se jucunda est. Cum autem conclusiones inde deducuntur, quæ oblique rebus nostris applicatæ, vel infirmos metus gignunt, vel immodicas cupiditates, tum demum nascitur cruciatus ille, et perturbatio mentis, qua de loquimur: tunc enim scientia non est amplius lumen siccum (ut voluit Heraclitus ille obscurus, *Lumen siccum optima anima*) sed fit lumen madidum, atque humoribus affectuum maceratum. Tertia regula accuratiorem paulo disquisitionem postulat, neque sicco pede prætereunda est. Siquis enim ex rerum sensibilium et materiatarum intuitu, tantum luminis assequi speret, quantum ad patefaciendam divinam naturam, aut voluntatem sufficiet, næ iste decipitur per inanem philosophiam. Etenim contemplatio creaturarum, quantum ad creaturas ipsas, producit scientiam; quantum ad Deum, admirationem tantum; quæ est quasi abrupta scientia. Ideoque scitissime dixit quidam Platonicus; *Sensus humanos solem referre, qui quidem revelat terrestrem globum, cœlestem vero et stellas obsignat.* Sic sensus reserant naturalia, divina occludunt. Atque hinc evenit, nonnullos e doctiorum manipulo in hæresin lapsos esse, quum, ceratis sensuum alis innixi, ad divina evolare contenderent. Namque eos, qui autumant nimiam scientiam inclinare mentem in atheismum, ignorantiamque secundarum causarum pietati *erga* primam obstetricari, libenter compellarem Jobi

quæstione: *An oporteat mentiri pro Deo, et ejus gratia dolum loqui conveniat, ut ipsi gratificemur?* liquet enim, Deum nihil operari ordinario in natura, nisi per secundas causas, cujus diversum credi si vellent, impostura mera esset, quasi in gratiam Dei, et nihil aliud, quam auctori veritatis immundam mendacii hostiam immolare. Quin potius certissimum est, atque experientia comprobatum, leves gustus in philosophia movere fortasse ad atheismum, sed pleniores haustus ad religionem reducere. Namque in limine philosophiæ, cum secundæ causæ, tanquam sensibus proximæ, ingerant se menti humanæ, mensque ipsa in illis hæreat atque commoretur, oblivio primæ causæ obrepere possit: sin quis ulterius pergat, causarumque dependentiam, seriem, et concatenationem, atque opera providentiæ intueatur, tunc, secundum poëtarum mythologiam, facile credit summum naturalis catenæ annulum pedi solii Jovis affigi. Ut semel dicam: nemo, male applicatæ sobrietatis moderationisque famam captans, posse nos nimium progredi, in libris sive Scripturarum, sive creaturarum, theologia, aut philosophia, existimet; quinimo excitent se homines, et infinitos profectus audacter urgeant utrobique, et persequantur; caventes tantum ne scientia utantur ad tumorem, non ad charitatem, ad ostentationem, non ad usum; et rursus, ne distinctas illas theologiæ philosophiæque doctrinas, earumque latices imperite misceant ac confundant.

Accedamus nunc ad opprobria, quibus literas aspergunt politici. Illa ejusmodi sunt: artes emollire animos, militarique gloriæ ineptos reddere: tum in politicis quoque corrumpere ingenia; quæ vel nimis curiosa efficiunt ex varietate lectionis; vel nimis pertinacia ex rigore regularum; vel nimis tumida ex magnitudine exemplorum; vel nimis extravagantia ex dissimilitudine exemplorum; quin saltem utcunque avertere, et alienare animos a negotiis, et actione, otii ac secessus amorem instillantes: dein rebuspublicis inducere disciplinæ relaxationem, dum unusquisque promptior est ad disputandum, quam ad obtemperan-

dum. Unde Cato Censorius, cum primis mortalium sapiens, ubi juventus Romana ad Carneadem philosophum, qui venerat Romam legatus, dulcedine atque majestate eloquentiæ ejus capta, undique confluëret, frequenti senatu auctor fuit, ut, expeditis negotiis, primo quoque tempore dimitterent hominem, ne civium animos inficeret, et fascinaret, et nec opinantibus morum consuetudinumque patriarum mutationem induceret. Hoc etiam permovit Virgilium (dum studia sua patriæ existimationi posthaberet) ut artes politicas a literariis segregaret; illas Romanis vendicans, has Græcis relinquens, in versibus illis decantatis:

Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hæ tibi erunt artes. Æn. vi. 851.

Videmus etiam Anytum, Socratis accusatorem, pro crimine ei objecisse, quod vi et varietate sermonum, ac disputationum suarum, auctoritatem et reverentiam legum consuetudinumque patriarum, apud adolescentes imminueret; quodque artem profiteretur perniciosam et periculo plenam, qua quis instructus, deteriorem causam meliorem faceret, veritatemque ipsam eloquentiæ apparatu obrueret.

Verum hæ criminationes, cæteræque ejusdem farinæ, potius personatam gravitatem præ se ferunt, quam veritatis candorem. Testatur enim experientia, sicut unos atque eosdem homines, sic una eademque tempora, et rerum bellicarum, et optimarum artium gloria floruisse. Viros quod attinet, exemplo sit nobile par imperatorum, Alexander Magnus, et Julius Cæsar dictator, alter Aristotelis in philosophia discipulus, alter Ciceronis in dicendo rivalis. Aut si quis requirat potius literatos, qui in claros imperatores evaserunt, quam imperatores, qui insigniter docti fuerunt; præsto est Epaminondas Thebanus, aut Xenophon Atheniensis: quorum ille primus fuit, qui fregit potentiam Spartanorum; hic autem primus, qui stravit viam ad eversionem monarchiæ Persarum. Istud vero armorum literarumque quasi conjugium, clarius adhuc in temporibus, quam in personis, elucescit, quanto nimirum seculum homine objectum

grandius est. Ipsa quippe eademque tempora, apud Ægyptios, Assyrios, Persas, Græcos, Romanosque, quæ propter bellicam virtutem maxime celebrantur, etiam et literis plurimum fuerunt nobilitata; adeo ut gravissimi auctores philosophique, et clarissimi duces atque imperatores, eodem seculo vixerint. Nec sane aliter fieri potest: quandoquidem ut in homine vigor corporis animique simul fere maturescunt, nisi quod ille hunc paulo antevertat: sic in rebuspublicis militaris gloria literataque (quarum illa corpori respondet, hæc animo) aut coæva sunt, aut se proxime consequuntur.

Jam vero, eruditionem politicis impedimento esse potius quam adjumento, nil minus probabile. Fatemur omnes, temerarium quiddam esse empiricis medicis corpus et valetudinis curam tradere; qui solent pauca quædam medicamenta, quæ illis videntur panchresta, venditare, quorum fiducia nihil non audent tentare: cum tamen neque causas morborum, neque ægrotorum habitus, neque symptomatum pericula, neque veram sanandi methodum calleant. Videmus pariter errare eos, qui ad causas et lites suas expediendas adhibent leguleios, in practica potius, quam in libris juris versatos, quibus os facile oblinitur, si quid novum, aut extra experientiæ suæ calles tritos occurrat: consimiliter non potest non esse periculosissimum, quoties summa rerum empiricis consiliariis præcipue mandatur. E contra, vix exemplum adduci possit reipublicæ infeliciter administratæ, ad clavum sedentibus viris eruditis. Quamvis enim in more sit politicis, literatos pedaneorum nomine elevare; historia tamen, veritatis magistra, in plurimis fidem facit, pupillares principes adultis longe præstitisse (non obstante ætatis incommodo) ea ipsa de causa, quam politici sugillant, quod scilicet tunc temporis a pædagogis administratum sit imperium. Quis ignorat, per decantatum illud quinquennium Neronis, onus rerum incubuisse Senecæ pædagogo? Quin et Gordianus junior decennium laudis Misitheo pædagogo debuit. Neque infelicius imperium gessit Severus Alexander, dum minor fuit: quo tempore omnia pro-

curabant mulieres, sed ex consilio præceptorum. Imo convertamus oculos ad regimen pontificium, ac nominatim Pii Quinti vel Sixti Quinti, nostro seculo, qui sub initiis suis habiti sunt pro fraterculis rerum imperitis: reperiemusque acta paparum ejus generis magis esse solere memorabilia, quam eorum, qui in negotiis civilibus et principum aulis enutriti ad papatum ascenderint. Quamvis enim, qui in literis vitam maxime traduxerunt minus solertes sint atque versatiles in occasionibus prensandis, atque accommodandis rebus; quo spectant ea, quæ ab Italis *ragioni di stato* dicuntur, quorum nomen ipsum aversatus est Pius Quintus, solitus dicere; *Esse mera malorum hominum commenta, quæ opponerentur religioni, et virtutibus moralibus:* in eo tamen abunde fit compensatio, quod per tutum planumque iter religionis, justitiæ, honestatis, virtutumque moralium prompte atque expedite incedant: quam viam qui constanter tenuerint, illis alteris remediis non magis indigebunt, quam corpus sanum medicina. Porro autem curriculum vitæ in uno homine suppeditare non potest exemplorum copiam, ad regendos eventus vitæ, etiam in uno homine. Sicut enim interdum fit ut nepos vel pronepos, avum vel proavum magis referat, quam patrem; eodem modo haud raro evenit, ut negotia præsentia magis quadrent cum exemplis vetustioribus, quam cum recentioribus. Postremo unius ingenium tantum cedit amplitudini literarum, quantum privati reditus ærario.

Quod si detur, depravationes illas et impedimenta, quæ a politicis imputantur literis, aliquid virium habere et veritatis; attamen simul monendum, eruditionem in singulis plus remedii, quam mali, afferre. Esto enim, literæ tacita quadam vi animum reddunt incertum atque perplexum; at certe liquido præcipiunt quomodo cogitationes siut expediendæ, et quousque sit deliberandum, quando demum statuendum; imo ostendunt, quomodo res interim absque periculo trahi possint, et suspendi. Esto etiam, animos efficiunt magis pertinaces, et difficiles; at simul docent, quæ res demonstrationibus, quæ conjecturis innitantur;

neque minus distinctionum et exceptionum usum, quam canonum et principiorum constantiam, proponunt. Esto rursus, seducunt et detorquent animos exemplorum vel imparitate vel dissimilitudine; nescio; sed satis novi, eas, tam circumstantiarum efficacias, quam comparationum errores, et applicationum cautiones, explicare; adeo ut in universum magis corrigant animos, quam corrumpant. Hæc autem remedia insinuant undequaque literæ, magna vi, et varietate exemplorum. Perpendat quis errores Clementis septimi, a Guicciardino, qui ei fuit quasi domesticus, tam luculenter depictos; aut vacillationes Ciceronis, in epistolis ad Atticum, manu propria ad vivum resectas; omnino inconstantiam et crebras consiliorum mutationes vitabit: inspiciat errores Phocionis; pervicaciam exhorrebit: fabulam Ixionis legat; et nimias spes, et hujusmodi fumos, ac nebulas dispellet: intueatur Catonem secundum; neque unquam migrabit ad antipodas, et contraria præsenti seculo vestigia figet.

Jam qui putant literas desidiæ amicas esse, otiique et successus dulcedine perfundere animum; mirum præstabunt, si, quæ assuefaciunt mentem perpetuæ agitationi, socordiæ patronas ostendant: cum contra vere affirmari possit, inter omnia hominum genera nullum negotia amare propter ipsa negotia, præter literatum. Alii enim res et negotia, diligunt quæstus gratia, ut conductitii opus propter mercedem: alii honoris ergo; etenim dum res gerunt, vivunt in oculis hominum, existimationique suæ inserviunt, alioqui evanituræ: alii propter potentiam, et fortunæ prærogativam, ut amicos remunerare, inimicos ulcisci possint: alii ut facultatem aliquam suam, quam adamant, exerceant, ac sibi ipsis hoc nomine sæpius gratulentur, et arrideant: alii denique ut alios suos fines consequantur. Adeo ut, quod de gloriosis dici solet, eorum fortitudinem sitam esse in spectantium oculis, sic hujusmodi hominum diligentia, et strenuitas hoc videtur agere, aut ut alii plaudant, aut ut ipsi intra se gestiant. Soli literati negotiis et occupationibus delectantur, tanquam actionibus naturæ consentaneis, et

non minus salubribus animo, quam exercitatio est corpori, ipsam rem, non emolumentum, intuentes: ita ut omnium minime sint defatigabiles, si modo res sit hujusmodi, ut animum pro dignitate ejus impleat, et detineat. Quod si reperiantur interdum nonnulli, in legendo strenui, in agendo cessatores; non hoc a literis ortum habet, sed ab imbecillitate et mollitie quadam corporis, animive; quales notat Seneca: *Quidam*, inquit, *tam sunt umbratiles, ut putent in turbido esse, quicquid in luce est.* Usuvenire poterit fortasse, ut hujusmodi ingenii sibi conscii, se dent literis; eruditio autem ipsa hujusmodi ingenia minime indit, aut progignit. Quod si quis illud nihilominus mordicus teneat, literas nimium absumere temporis, quod alias rectius impendi possit; aio, neminem adeo distringi negotiis, quin habeat sua otii intervalla, donec agendi vices atque æstus refluant, nisi aut admodum hebes sit in expediendis negotiis, aut parum cum dignitate ambitiosus in negotiis cujuscunque generis captandis. Restat igitur quærendum, qua in re et quomodo has subsecivas horas collocare oporteat; studiis an voluptatibus, genio an ingenio indulgendum. Sicut recte respondit Demosthenes Æschini, homini voluptatibus dedito: qui cum per contumeliam objecisset, *Orationes ejus lucernam olere: Pol*, inquit, *multum interest inter ea, quæ ego ac tu ad lucernam facimus.* Quare neutiquam metuendum, ne literæ eliminent negotia; quin potius vindicant animum ab otio et voluptate, quæ alias sensim ad utriusque damnum, et negotiorum, et literarum, subintrare solent.

Dein, quod oggerunt, literas reverentiam legum atque imperii convellere, calumnia mera est, ne probabiliter ad criminandum inducta. Nam qui cæcam obedientiam fortius obligare contenderit, quam officium oculatum; una opera asserat, cæcum manu ductum certius incedere, quam qui luce et oculis utitur. Imo citra omnem controversiam, artes emolliunt mores, teneros reddunt, sequaces, cereos, et ad mandata imperii ductiles; ignorantia contra, contumaces, refractarios, seditiosos: quod ex historia cla*rissime* patet, quandoquidem tempora maxime in-

docta, inculta, barbara, tumultibus, seditionibus, mutationibusque maxime obnoxia fuerint.

De Catonis Censoris judicio, hoc dictum esto, meritissimas eum blasphemiæ in literas luisse pœnas, cum septuagenario major, quasi repuerascens, Græcam linguam cupidissime addisceret. Ex quo liquet, priorem illam censuram Græcæ literaturæ, ex affectata potius gravitate, quam quod ita penitus sentiret, fluxisse. Ad Virgilii vero carmina quod attinet, utcunque illi libitum fuerit universo mundo insultare, Romanis asserendo artes imperandi, cæteras tanquam populares aliis relinquendo; in hoc tamen manifesto tenetur, Romanos nunquam imperii fastigium conscendisse, donec ad artium culmen simul pervenissent. Namque duobus primis Cæsaribus, viris imperandi peritissimis, contemporanei erant optimus poëta ille ipse Virgilius Maro, optimus historicus Titus Livius, optimus antiquarius Marcus Varro, optimus, aut optimo proximus orator Marcus Cicero; principes certe, ex omni memoria, in sua quique facultate. Postremo, quantum ad Socratis accusationem, id dico tantum; recordemur temporum, quibus intentata est; nimirum sub triginta tyrannis, mortalium omnium crudelissimis, sceleratissimis, imperioque indignissimis: qui, rerum et temporum orbis postquam circumactus esset, Socrates ille (flagitiosus scilicet) heroibus annumeratus est, et memoria ejus omnibus tam divinis, quam humanis, honoribus cumulata: quin disputationes ejus, tanquam corruptrices morum prius habitæ, pro præsentissimis mentis morumque antidotis ab omni posteritate celebrabantur. Atque hæc sufficiant ad respondendum politicis, qui superciliosa severitate, aut fucata gravitate, ausi sunt literas incessere contumeliis; quæ tamen confutatio impræsentiarum, nisi quod nesciamus an ad posteros permanaturi sint labores nostri, minus necessaria videatur; cum aspectus et favor duorum literatissimorum principum, Elizabethæ reginæ et majestatis tuæ, tanquam Castoris et Pollucis, lucidorum siderum, tantum apud nos in

Britannia literis amorem reverentiamque conciliaverint.

Nunc ad tertium vituperationum genus pervenimus, quod a literatis ipsis in literas redundat, altiusque cæteris solet hærere: eæ vel a fortuna, vel a moribus, vel a studiis ipsorum originem ducunt: quarum prima extra potestatem ipsorum est, secunda extra rem, ut tertia sola proprie in disquisitionem venire videatur. Quia tamen non tam de vero rerum pondere, quam de vulgi æstimatione, sermo instituendus est, haud abs re fuerit, etiam de alteris duabus pauca quædam innuere.

Quapropter dignitatis imminutiones, et quasi dehonestamenta, quæ a literatorum fortuna literis imponuntur, sumuntur aut a paupertate et inopia ipsorum, aut a vitæ genere obscuro et umbratili, aut ab occupationum, in quibus versantur, subjecto non admodum nobili.

Quantum ad paupertatem pertinet, quodque frequenter usuveniat, ut literati inopes sint, et tenui plerunque origine, neque tam propere ditescant, ac alii, qui quæstui solum inhiant: consultum foret, hunc locum de laude paupertatis, fratribus mendicantibus (pace eorum dixerim) exornandum tradere; quibus Machiavellus non parum tribuebat, cum diceret: *jamdudum actum esse de regno sacerdotum, nisi reverentia erga fratres ac monachos, episcoporum luxum et excessum compensasset:* pariter dicat quis, felicitatem et magnificentiam principum et nobilium, jam olim recidere potuisse in barbariem et sordes, nisi deberent literatis istis pauperibus civilis vitæ culturam et decus. Sed missis his laudum aucupiis, notatu dignum est, quam sacra atque veneranda res, per aliquot apud Romanos secula, paupertas ipsa habita fuerit; quæ tamen respublica nihil trahebat ex paradoxis. Sic enim præfatur T. Livius: *Aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam tam seræ avaritia luxuriaque immigraverint,*

nec ubi tantus ac tamdiu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit. Quin etiam, postquam Roma jam degenerasset, legimus, cum Cæsar dictator collapsam rempublicam instauraturum se profiteretur, quendam ex amicis ejus promsisse sententiam, nihil tam expeditum esse ad id, quod ageret, quam si divitiarum honos quoquo modo tolleretur. *Verum*, inquit, *hæc, et omnia mala pariter cum honore pecuniæ desinent, si neque magistratus, neque alia vulgo cupienda, venalia erunt.* Denique quemadmodum vere dictum est, *ruborem esse colorem virtutis*, licet quandoque oriatur ex culpa; ita recte statuas, paupertatem esse virtutis fortunam, quamvis interdum a luxu et incuria accersatur. Salomonis certe hæc est sententia, *Qui festinat ad divitias, non erit insons:* et præceptum, *Veritatem eme, et noli vendere; similiter scientiam, et prudentiam;* quasi æquum judicet, opes impendendas ut doctrina paretur; non doctrinam eo vertendam ut opes congerantur.

Quid attinet dicere de vita illa privata et obscura, quam literatis objiciunt? Adeo tritum thema est, atque ab omnibus jactatum, otium et secessum (modo absint desidia et luxus) præponere vitæ forensi, et occupatæ, propter securitatem, libertatem, dulcedinem, dignitatem, aut saltem ab indignitatibus immunitatem, ut nemo tractet hunc locum, quin bene tractet; ita humanis conceptibus in experiendo, et consensibus in approbando consonat. Hoc tantum adjiciam, eruditos, latentes in rebuspublicis, et sub oculis hominum minime degentes, similes esse imaginibus Cassii et Bruti, de quibus, in elatione Juniæ non gestatis, cum aliæ plurimæ ducerentur, Tacitus; *Eo ipso*, inquit, *præfulgebant, quod non visebantur.*

De occupationum, quæ literatis committuntur, vilitate, illud occurrit, quod demandetur iisdem puerorum ac juniorum institutio, cujus ætatis contemptus in magistros ipsos redundat. Cæterum, quam injusta sit hæc obtrectatio, si non ex vulgi opinione, sed ex sano judicio res perpendatur, inde licet æstimare, quod diligentiores sint omnes in imbuenda testa recenti, quam

veteri; magisque soliciti sint, qualem admoveant terram teneræ plantæ, quam adultæ: unde liquet, præcipuam curam circa rerum et corporum initia versari. Rabbinis, si placet, porrige aurem: *Juvenes vestri visiones videbunt, et senes somniabunt somnia.* Ex hoc textu colligunt, juventutem esse ætatem digniorem; quanto nimirum revelatio accedat clarior per visiones, quam per somnia. Illud vero notatu omnino dignum, quod licet pædagogi, velut simiæ tyrannidis, scenæ sint ludibria, et temporum incuria in delectu ipsorum veluti obdormierit, vetus tamen querela sit, inde usque ab optimis et prudentissimis seculis deducta, respublicas circa leges quidem nimium satagere, circa educationem indiligentes esse. Quæ nobilissima pars priscæ disciplinæ revocata est aliquatenus, quasi postliminio, in Jesuitarum collegiis; quorum cum intueor industriam solertiamque, tam in doctrina excolenda, quam in moribus informandis, illud occurrit Agesilai de Pharnabazo, *Talis cum sis, utinam noster esses.* Atque hactenus de opprobriis e literatorum fortuna et conditione desumptis.

Quod ad literatorum mores, res est ista potius ad personas, quam ad studia, spectans. Reperiuntur proculdubio inter eos, quemadmodum in omnibus vitæ ordinibus et generibus, tam mali, quam boni; neque propterea non verum est (quod asseritur) *abire studia in mores;* atque literas, nisi incidant in ingenia admodum depravata, corrigere prorsus naturam, et mutare in melius.

Veruntamen diligenter mihi atque ingenue rem æstimanti, nullum occurrit dedecus literis, ex literatorum moribus, quatenus sunt literati, adhærens: nisi forte hoc vitio vertatur (cujus Demosthenes, Cicero, Cato secundus, Seneca, pluresque alii insimulantur) quod cum plerunque tempora, de quibus legunt, illis in quibus vivunt, et quæ præcipiuntur, illis quæ aguntur meliora sint; ultra quam par est contendant morum corruptelas ad præceptorum et dogmatum honestatem retrahere, et priscæ severitatis mores temporibus dissolutis imponere: de quo tamen abunde e p

priis fontibus admoneri possunt. Solon enim interrogatus, an optimas civibus suis dedisset leges? *Optimas*, inquit, *ex illis, quas ipsi voluissent accipere.* Ita Plato, videns corruptiores suorum civium mores, quam ut ipse ferre posset, ab omni publico munere abstinuit, dicens: *Sic cum patria agendum esse, ut cum parentibus; hoc est, suasu, non violentia; obtestando, non contestando.* Atque hoc ipsum cavet ille, qui a consiliis Cæsari: *Non*, inquit, *ad vetera instituta revocamus, quæ jampridem corruptis moribus ludibrio sunt.* Cicero etiam hujus erroris arguit Catonem secundum, Attico suo scribens; *Cato optime sentit, sed nocet interdum reipublicæ; loquitur enim tanquam in republica Platonis, non tanquam in fæce Romuli.* Idem Cicero molli interpretatione excusat philosophorum dicta et decreta duriora: *Isti*, inquit, *ipsi præceptores, et magistri videntur fines officiorum paulo longius, quam natura vellet, protulisse, ut cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oportet, consisteremus.* Ipsemet tamen potuit dicere, *Monitis sum minor ipse meis:* quippe qui in eundem lapidem ipse, licet non tam graviter, impegerit.

Aliud, quod eruditis non immerito fortasse objicitur, vitium hujusmodi est; quod honori aut emolumento patriarum suarum, aut dominiorum, proprias fortunas aut præsidia postposuerint. Sic enim Demosthenes Atheniensibus suis, *Mea*, inquit, *consilia, si recte attendatis, non sunt ejus generis, per quæ ego inter vos magnus, vos inter Græcos despectui sitis; sed talia, ut mihi sæpenumero ea haud tutum sit dare, vobis autem semper utile amplecti.* Haud aliter Seneca, postquam quinquennium illud Neronis æternæ eruditorum magistrorum consecrasset gloriæ, dominum suum, omnibus jam flagitiis inquinatissimum, libere atque fideuter monere non destitit, magno suo periculo, ac postremo præcipitio. Neque aliter potest se habere res: siquidem humanam mentem doctrina imbuit vero sensu fragilitatis suæ, instabilitatis fortunæ, dignitatis animæ et muneris sui; quarum rerum memores, nullo modo sibi persuadere possunt, fortunæ pro-

priæ amplitudinem, tanquam præcipuum sibi bonorum finem statui posse. Quare sic vivunt, tanquam rationem reddituri Deo, et dominis post Deum, sive regibus, sive rebuspublicis, hac formula, *Ecce tibi lucrifeci;* non autem illa, *Ecce mihi lucrifeci.* At politicorum turba, quorum mentes in doctrina officiorum, et in contemplatione boni universalis non sunt institutæ, et confirmatæ, omnia ad se referunt; gerentes se pro centro mundi, ac si omnes lineæ in se suisque fortunis debeant concurrere; de reipublicæ navi, licet tempestatibus jactata, neutiquam soliciti, modo ipsis in scapha rerum suarum receptus detur et effugium. At contra, qui officiorum pondera, et philautiæ limites didicerunt, munia sua stationesque, licet cum periculo, tuentur. Quod si forte incolumes permaneant in seditionibus, et rerum mutationibus, non id artibus aut versatili ingenio, sed reverentiæ, quam probitas etiam ab hostibus extorquet, tribuendum. Cæterum, quod attinet ad fidei constantiam, et officiorum religionem, quas certe animis hominum inserit eruditio, utcunque eæ quandoque a fortuna mulctentur, aut ex malesanis politicorum principiis condemnentur, tamen palam scilicet apud omnes laudem referent, ut, in hac re, longa defensione non sit opus.

Aliud vitium literatis familiare, quod facilius excusari potest, quam negari: illud nimirum, quod non facile se applicent, et accommodent, erga personas, quibuscum negotiantur, aut vivunt. Qui defectus e duabus oritur causis. Prima est animi ipsius magnitudo, propter quam ægre se demittere possunt ad observantiam unius alicujus hominis. Amantis verba sunt, non sapientis: *satis magnum alter alteri theatrum sumus.* Neque tamen inficias ibo, illum, qui aciem animi, instar oculi, non possit æque contrahere, ac dilatare, insigni facultate ad res gerendas esse orbatum. [illegible]cunda vero causa est probitas morum et simplicit[illegible] qu[illegible] tamen delectum judicii, non defectu [illegible] in illis [illegible]t. Veri enim et legitimi ob[illegible] e [illegible] [illegible]nam limites non ultra [illegible] [illegible]ita n[illegible] illius mores, ut absque

offensione cum eo versari, eumque consilio, si opus sit, juvare, nobisque interim ipsis in omnibus cavere possimus: verum alienos affectus rimari, eo fine, ut illum inflectas, verses, et ad libitum circumagas, hominis est parum candidi, sed potius astuti et bifidi; id quod in amicitia vitiosum fuerit, erga principes etiam inofficiosum. Mos enim orientis, quo nefas habetur oculos in reges defigere, ritu quidem barbarus est, sed significatione bonus: neque enim subditos decet, corda regum suorum, quæ sacræ Scripturæ inscrutabilia docent, curiosius rimari.

Superest etiamnum aliud vitium (quocum hanc partem concludam) literatis sæpius imputatum, videlicet quod in rebus exiguis et externis, (vultu, gestu, incessu, sermonibus quotidianis, et hujusmodi) deficiant in observando decoro; unde homines imperiti, ex istis minutis leviculisque erroribus, quanti sint in rebus majoribus tractandis conjecturam capiunt. Verum fallit eos plerunque hujusmodi judicium; imo sciant, responsum sibi esse a Themistocle; qui cum rogatus esset, ut fidibus caneret, arroganter satis ipse de se, sed ad præsens institutum perquam apposite respondit: *se quidem fidium rudem esse, sed quo pacto oppidum parvum in civitatem magnam evadere posset, satis nosse.* Et sunt proculdubio multi politicarum artium apprime gnari, quibus tamen in communi vita et quotidianis reculis nihil imperitius. Quin etiam hujusmodi sugillatores amandandi sunt ad Platonis elogium de præceptore suo Socrate, quem haud absimilem dixit pharmacopolarum pyxidibus, quæ exterius inducebantur simiis, ululis, satyrisque, intus vero pretiosos liquores, et nobilia medicamenta recondita habebant: fatendo scilicet, quod ad vulgi captum, et famam popularem, præ se ferret nonnulla levia, atque etiam deformia, cum tamen animi interiora summis tam facultatibus, quam virtutibus essent repleta. Atque de moribus literatorum hæc hactenus.

Interim monere placet, nos nihil minus agere, quam ut patrocinemur quibusdam professorum institutis abjectis et sordidis, quibus et se ipsos, et literas dehonestarunt: quales erant apud Romanos, seculis pos-

terioribus, philosophi quidam in familiis divitum, mensarumque eorum asseclæ, quos haud absurde dicas barbatos parasitos. Cujus generis quendam lepide describit Lucianus, quem matrona nobilis catulum suum Melitæum in rheda gestare voluit: quod cum ille officiose, sed indecenter faceret, pusio subsannans: *Vereor*, inquit, *ne philosophus noster e Stoico fiat Cynicus.* Ante omnia vero, nihil tam offecit literarum dignitati, quam crassa et turpis adulatio, ad quam multi, neque hi indocti, et calamos et ingenia submisere, *Hecubam in Helenam, Faustinam in Lucretiam* (ut ait Du-Bartas) transformantes. Neque vero nimis laudo morem illum receptum libros patronis nuncupandi, cum libri, præsertim qui hoc nomine dignandi, in veritatis tantum et rationis clientelam se dare debeant. Melius veteres, qui non aliis, quam amicis atque æqualibus, scripta sua dicare solebant, aut etiam nomina ejusmodi amicorum tractatibus suis imponere: quod si forte regibus, aut magnatibus opus nuncuparent, tum demum hoc factum est, cum argumentum libri personæ tali conveniret. Hæc autem, et similia reprehensionem potius merentur, quam defensionem.

Neque hoc dico, quasi literatos culpem, si ad beatos et potentes viros quandoque se applicent. Recte enim Diogenes cuidam cum irrisione roganti: *qui fieret, quod philosophi divites sectarentum, non divites philosophos?* respondit, non sine morsu, *Hoc ideo fieri, quod philosophi, quibus rebus indigeant, probe intelligant; divites non item.* Huic affine est illud Aristippi, cui, nescio quid petenti, cum non attenderet Dionysius, ille adorantis more abjecit se ad pedes ejus; qui tum demum auscultans petitioni annuit: sed paulo post, quidam dignitatis philosophiæ assertor increpuit Aristippum, quod demittendo se ad pedes tyranni pro tantilla re philosophiam ipsam contumelia affecisset: cui ille, *suam id culpam non fuisse*, respondit, *sed Dionysii, qui aures gestaret in pedibus.* Quin prudens ille, non pusillanimis habitus est, qui in disputatione quadam cum Hadriano Cæsare vinci se passus est; *excusans* factum, *Quod æquum esset ei cedere, qui tri-*

ginta imperaret legionibus. Atque [illegible] damnandi viri docti, ubi [illegible] gravitate sua remittant, sive [illegible] sive impetrante occasione: quod quamvis [illegible] deatur, atque servile primo [illegible] æstimanti, censebuntur non [illegible] servire.

Pergamus nunc ad errores, atque [illegible] studiis ipsis virorum doctorum [illegible] immiscent; id quod præcipue et [illegible] præsens argumentum. Qua in re non est [illegible] nostri erroribus ipsis patrocinari, sed per eorum censuram et secretionem excutere quod sanum et solidum est, atque a calumnia vindicare. Videmus enim, in more, præsertim apud invidos, esse, propter ea, quæ depravata sunt, etiam ea, quæ impolluta et in statu suo manserunt, sugillare; quemadmodum ethnici in primitiva ecclesia Christianos hæreticorum vitiis aspergere solebant. Neque tamen consilium est mihi, examen aliquod accuratius instituere de erroribus et impedimentis literarum, quæ interiora et a captu vulgi remotiora; sed de illis tantum verba facere, quæ cadunt sub communi et populari observatione et nota, aut saltem ab ea non longe recedunt.

Quare tria præcipue deprehendo vana et inania in literis, quæ ansas præcipue præbuerunt ad obtrectandum. Eas enim res pro vanis ducimus, quæ aut falsæ sunt, aut frivolæ; in quibus scilicet, aut veritas deficit, aut usus: illos etiam homines vanos et leves existimamus, qui aut ad falsa creduli, aut in rebus exigui usus curiosi. Curiositas autem, aut in rebus ipsis versatur, aut in verbis; quando nimirum, aut in rebus inanibus opera insumitur, aut circa verborum delicias nimium insudatur. Quocirca, non certæ magis experientiæ, quam rectæ etiam rationi, consonum videtur, ut tres ponantur doctrinarum intemperies. Prima est doctrina phantastica, secunda doctrina litigiosa, tertia doctrina fucata et mollis: vel sic; vanæ imaginationes, vanæ altercationes, vanæ affectationes. Ac quidem ordiar ab ultima.

Intemperies ista, in luxurie quadam orationis sita (licet olim per vices in pretio habita fuerit) circa Lutheri tempora miris modis invaluit. In causa præcipue fuit, quod fervor et efficacia concionum tunc temporis, ad populum demulcendum et alliciendum maxime vigebat: illa autem populare genus orationis poscebant. Accedebat odium et contemptus, illis ipsis temporibus, ortus erga scholasticos, qui stylo et scribendi genere utebantur valde diverso, verba licenter admodum cudentes nova et horrida, de orationis ornatu et elegantia parum soliciti, dummodo circuitionem evitarent, et sensus ac conceptus suos acute exprimerent: atque hinc factum est, ut paulo postea, major apud plurimos cœperit haberi verborum cura, quam rerum; plerisque magis comptam phrasim, teretem periodum, clausularum rhythmos, troporum stellulas; quam pondus rerum, rationum nervos, inventionis acumen, aut judicii limam affectantibus. Tum demum floruit Osorii Lusitani episcopi luxurians et diluta oratio. Tunc Sturmius in Cicerone oratore et Hermogene rhetore infinitam et anxiam operam consumpsit. Tunc Carrus et Aschamus apud nos, prælectionibus et scriptis suis Ciceronem et Demosthenem usque ad cœlum evehentes, juvenes ad politum hoc et florens doctrinæ genus invitarunt. Tunc Erasmus arripuit ansam introducendi ridiculam illam echo, *Decem annos consumpsi in legendo Cicerone:* cui echo respondit, Ὄνε, asine. Scholasticorum vero doctrina despectui prorsus haberi cœpit, tanquam aspera et barbara: denique, ut semel dicam, præcipuo illorum temporum inclinatio, et studium, potius ad copiam, quam ad pondus, deflexit.

Hic itaque cernere est primam literarum intemperiem, quum, ut diximus, verbis studetur, non rebus: cujus, etsi e citimis tantum temporibus protulerim exempla, tamen secundum majus et minus, et olim placuerunt ejus generis ineptiæ, et deinceps placebunt. Jam vero fieri non potest, quin hoc ipsum multum faciat ad doctrinæ existimationem minuendam et elevandam, etiam apud vulgus imperitum, cum videant doctorum scripta, tanquam primam literam diplo-

matis, quæ quamvis variis calami ductibus et flosculis variegata sit, litera tamen est unica. Ac mihi sane videtur perapposita hujusce vanitatis adumbratio, et quasi emblema, Pygmalionis illa insania; quid enim aliud sunt verba, quam imagines rerum, ut nisi rationum vigore animata sint, adamare illa idem sit, ac statuam deperire?

Neque tamen temere damnandum est, si quis philosophiæ obscura et aspera verborum splendore illustret, et expoliat: hujus enim rei magna adsunt exempla in Xenophonte, Cicerone, Seneca, Plutarcho, ipsoque etiam Platone: nec minor est utilitas. Quamvis enim diligentem veri cognitionem, atque acre studium philosophiæ res hæc nonnihil impediat, quoniam præpropere mentem consopit, atque ulterioris disquisitionis sitim et ardorem restinguit; si quis tamen doctrinam ad usus civiles adhibeat (sermocinandi videlicet, consulendi, suadendi, argumentandi, et similium) omnia, quæ cupiat, præparata et adornata in hujusmodi auctoribus reperiet. Veruntamen hujusce rei excessus adeo juste contemnitur, ut quemadmodum Hercules, cum videret in templo statuam Adonidis (Veneris deliciarum) indignabundus dixit, *Nil sacri es;* ita omnes Herculei literarum pugiles, id est, laboriosi atque constantes indagatores veritatis, hujusmodi delicias et lautitias, tanquam nil divini spirantes, facile spreverint.

Paulo sanius est aliud styli genus, neque tamen ipsum omnino vanitatis expers, quod copiæ illi, et luxuriæ orationis, tempore fere succedit. Illud totum in eo est, ut verba sint aculeata, sententiæ concisæ, oratio denique potius versa, quam fusa; quo fit, ut omnia per hujusmodi artificium, magis ingeniosa videantur, quam revera sint. Tale invenitur in Seneca effusius, in Tacito et Plinio secundo moderatius; atque nostri temporis auribus cœpit esse non ita pridem accommodatum. Verum hoc ipsum mediocribus ingeniis gratum esse solet, adeo ut dignitatem quandam literis conciliet; attamen a judiciis magis limatis merito fastiditur; et poni possit pro intemperie quadam doctrinæ, cum sit verborum etiam, et eorum concinnitatis

aucupium quoddam. Atque hæc de prima literarum intemperie dicta sunto.

Sequitur ea intemperies in rebus ipsis, quam posuimus mediam, et litigiosæ subtilitatis nomine designavimus: estque illa, de qua modo diximus, aliquanto deterior. Ut enim rerum dignitas verborum cultui præcellit, sic, e contrario, odiosior est vanitas in rebus, quam in verbis. Qua in re, increpatio illa Paulina, non magis ad suam ætatem referri, quam ad sequentia tempora deduci, potest; neque theologiam tantum, sed etiam omnes scientias respicere videtur. *Devita prophanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiæ.* His enim verbis duo signa indiciaque scientiæ suspectæ atque ementitæ proponit. Primum est, vocum novitas et insolentia; alterum, rigor dogmatum, qui necessario oppositionem, et dein altercationes, quæstionesque inducit. Certe quemadmodum complura corpora naturalia, dum valent integra, corrumpuntur sæpius, et abeunt in vermes; eodem modo sana et solida rerum cognitio sæpenumero putrescit, et solvitur in subtiles, vanas, insalubres, et (si ita loqui licet) vermiculatas quæstiones; quæ motu quodam et vivacitate nonnulla præditæ videntur, sed putidæ sunt, et nullius usus. Hoc genus doctrinæ minus sanæ, et seipsam corrumpentis, invaluit præcipue apud multos ex scholasticis, qui summo otio abundantes, atque ingenio acres, lectione autem impares (quippe quorum mentes conclusæ essent in paucorum auctorum, præcipue Aristotelis dictatoris sui scriptis, non minus quam corpora ipsorum in cœnobiorum cellis) historiam vero et naturæ et temporis maxima ex parte ignorantes; ex non magno materiæ stamine, sed maxima spiritus, quasi radii, agitatione, operosissimas illas telas, quæ in libris eorum extant, confecerunt. Etenim, mens humana si agat in materiam, naturam rerum et opera Dei contemplando, pro modo materiæ operatur, atque ab eadem determinatur; sin ipsa in se vertatur (tanquam aranea texens telam) tum demum interminata est, et parit certe telas quasdam *doctrinæ*, tenuitate fili operisque admirabiles, sed *quoad* usum frivolas et inanes.

Hæc inutilis subtilitas sive curiositas duplex est: et spectatur aut in materia ipsa; qualis est inanis speculatio, sive controversia; cujus generis reperiuntur et in theologia et in philosophia haud paucæ: aut in modo et methodo tractandi; hæc apud scholasticos fere talis erat. Super unaquaque re proposita formabant objectiones; deinde objectionum illarum solutiones; quæ solutiones ut plurimum distinctiones tantum erant: cum tamen scientiarum omnium robur, instar fascis illius senis, non in singulis bacillis, sed in omnibus vinculo conjunctis consistat. Etenim symmetria scientiæ, singulis scilicet partibus se invicem sustinentibus, est, et esse debet, vera atque expedita ratio refellendi objectiones minorum gentium: contra, si singula axiomata, tanquam baculos fascis, seorsum extrahas, facile erit ea infirmare, et pro libito aut flectere aut frangere: ut, quod de Seneca dictum erat, *Verborum minutiis rerum frangit pondera;* vere de scholasticis usurpari possit, *quæstionum minutiis scientiarum frangunt robur.* Num non in aula spatiosa consultius foret, unum accendere cereum, aut lychnuchum suspendere, variis luminibus instructum, quo omnia simul perlustrentur, quam in singulos angulos quaquaversus exiguam circumferre lucernam? Atqui non absimilis est eorum ratio, qui non tam veritatem perspicuis argumentis, auctoritatibus, comparationibus, exemplis illustrare nituntur; quam in hoc solum incumbunt, ut minutos quosque scrupulos eximant, et captiunculas expediant, et dubitationes solvant; hoc pacto quæstionem ex quæstione gignentes; quemadmodum fit in superiori similitudine, ut lucerna in unum aliquem locum delata, alios circumquaque destituat et obscuret. Adeo ut Scyllæ fabula ad vivum exprimat hoc genus philosophiæ; cujus os et pectus virginem formosam præferebant, infra vero fuisse aiunt,

Candida succinctam latrantibus inguina monstris.
Virg. Ecl. vi. 75.

Sic generalia quædam apud scholasticos invenias, quæ pulchra sunt dictu, et non perperam inventa; ubi autem ventum fuerit ad distinctiones decisionesque, pro

fœcundo utero, ad vitæ humanæ commoda, in portentosas et latrantes quæstiones desinunt. Itaque minime mirum, si hoc genus doctrinæ, etiam apud vulgus hominum contemptui obnoxium fuerit, qui fere solent veritatem propter controversias circa eam motas aspernari, atque existimare eos errare omnes, qui nunquam inter se conveniant; cumque videant doctos homines inter se digladiari de rebus nullius momenti, facile illud Dionysii Syracusani arripiunt, *Verba ista sunt senum otiosorum.* Nihilominus certissimum est, si modo scholastici ad inexplebilem sitim veritatis, et continuam agitationem ingenii, varietatem et multiplicitatem lectionis et contemplationum adjunxissent, insignia profecto illi extitissent lumina, omnesque artes et scientias mirifice provexissent. Hactenus de secunda literarum intemperie.

Ad tertiam quod attinet, quæ ad falsitatem et mendacium spectat; una hæc omnium turpissima est, quippe quæ ipsam naturam animamque destruit scientiæ; quæ nihil aliud est, quam veritatis imago. Nam veritas essendi et veritas cognoscendi, idem sunt; nec plus a se invicem differunt, quam radius directus et reflexus. Hoc vitium itaque duplex, vel potius duplicatum est, impostura et credulitas; hæc decipitur, illa decipit. Quæ licet videantur discrepantis naturæ, alteraque a calliditate quadam, altera a simplicitate profecta, plerunque tamen coëunt. Ut enim in carmine habetur,

Percontatorem fugito; nam garrulus idem est:

innuendo, qui curiosus est, eundem esse et futilem: pariter fit, ut qui facile credat, idem libenter decipiat. Quemadmodum quoque fieri videmus in fama et rumoribus; ut qui cito iisdem fidem habeat, pari facilitate eos auxerit: quod Tacitus prudenter innuit his verbis, *fingunt simul creduntque:* adeo finitimæ sunt, voluntas fallendi, et facilitas credendi.

Hæc credendi, recipiendique omnia (licet levi auctoritate munita) facilitas, duorum generum est pro ratione subjectæ materiæ: aut enim creditur narrationi, sive facto, (ut loquuntur jurisconsulti) aut dog-

mati. In priori genere videmus, quanto dignitatis detrimento hic error affecerit ex ecclesiasticis historiis nonnullas; quæ nimis faciles se præbuerunt, in prodendis transcribendisque miraculis, a martyribus, eremitis, anachoretis, et aliis sanctis viris, atque ab eorum reliquiis, sepulchris, sacellis, imaginibus, editis. Eodem modo in naturali historia videmus multa temere, ac parum cum delectu aut judicio recepta et descripta; ut liquet ex scriptis Plinii, Cardani, Alberti, et plurimorum ex Arabibus, quæ commentitiis et fabulosis narrationibus passim scatent, iisque non solum incertis, et neutiquam probatis, sed perspicue falsis et manifesto convictis; ingenti philosophiæ naturalis dedecore apud homines graves et sobrios. In quo sane elucescit *Aristotelis* sapientia, et integritas, qui, cum diligentem scripserit atque accuratam historiam animalium, tam parce ficta aut fabulosa admiscuerit: quin potius auditiones admirandas, quas memoratu dignas judicavit, in unum commentariolum conjecit: prudenter perpendens perspicue vera (quæ tanquam basis experientiæ solida, philosophiæ et scientiis substerni possint) haud temere esse cum rebus suspectæ fidei miscenda; et rursus etiam rara atque insolita, quæ plerisque incredibilia videntur, non omnino esse supprimenda, neque memoriæ posterorum deneganda.

At illa altera credulitas, quæ non historiæ, aut narrationibus, sed artibus et opinionibus tribuitur, duplex est: aut cum artibus ipsis, aut cum auctoribus in arte nimium credimus. Artes ipsæ, quæ plus habent ex phantasia et fide, quam ex ratione et demonstrationibus, sunt præcipue tres, astrologia, naturalis magia, et alchemia; quarum tamen fines non sunt ignobiles. Profitetur enim astrologia superiorum in inferiora influxum et dominatum recludere: magia sibi proponit naturalem philosophiam a varietate speculationum ad magnitudinem operum revocare: chemica in se suscipit partes rerum heterogeneas, quæ in corporibus naturalibus latent et implicantur, separare et extrahere; corporaque ipsa inquinata depurare, impedita liberare, immatura perficere. Sed viæ atque rationes, quæ ducere putantur ad hos fines, tam in theoria illarum artium quam in praxi, erroris et nugarum plenæ

sunt. Neque adeo traditio ipsarum, ut plurimum, candida est, sed artificiis et latebris munita. Chemicæ tamen hoc certe debetur, quod vere comparari possit agricolæ apud Æsopum, qui, e vita exiturus, dixit filiis, *Se illis vim magnam auri in vinea, nec satis meminisse quo loco, defossam reliquisse:* qui cum vineam diligenter ligonibus ubique invertissent, aurum quidem repererunt nullum, sed tamen vindemiam insequentis anni, propter fossionem circa radices vitium, tulerunt longe uberrimam; sic strenui illi chemistarum labores et molimina circa aurum conficiendum, haud paucis nobilibus inventis et experimentis, tum ad reserandam naturam, tum ad usus vitæ apprime idoneis, quasi facem accenderunt.

Illa autem credulitas, quæ certos scientiarum auctores dictatoria quadam potestate munivit ut edicant, non senatoria ut consulant, ingens damnum scientiis intulit, tanquam præcipua causa, quæ tantopere illas afflixit, et depressit, ut, absque insigni aliquo augmento, exangues jacerent. Hinc nempe factum est, ut in artibus mechanicis primi inventores pauca excogitaverint, tempus reliqua suppleverit, et perfecerit; at in scientiis, primi auctores longissime penetraverint, tempus plurima detriverit, et corruperit. Sic videmus, tormentariam, nauticam, typographicam, sub initiis imperfectas, et propemodum informes fuisse, et exercentibus onerosas, temporis vero progressu expolitas et accommodas. At contra philosophiæ, et scientiæ Aristotelis, Platonis, Democriti, Hippocratis, Euclidis, Archimedis, in ipsis illis auctoribus viguerunt, tractu temporis degenerarunt potius, et non minimum splendoris amiserunt: cujus rei non est alia ratio, quam quod in artibus mechanicis ingenia multorum in unum coierunt, in artibus et scientiis liberalibus ingenia multorum sub uno succubuerunt; quem tamen ipsum sæpenumero sequaces sui potius depravarunt quam illustrarunt. Ut enim aqua non ascendet altius, quam caput fontis, a quo promanat; ita doctrina ab Aristotele deducta, supra doctrinam Aristotelis nunquam assurget. Ideoque etsi non displiceat regula, oportet discentem credere; huic tamen conjungendum est,

oportet jam edoctum judicio suo uti. Discipuli enim debent magistris temporariam solum fidem, judiciique suspensionem, donec penitus imbiberint artes; non autem plenam libertatis ejurationem, perpetuamque ingenii servitutem. Quare, ut absolvam hanc partem, hoc tantum adjiciam; magnis auctoribus suus sic constet honos, ut auctori auctorum, et veritatis parenti, tempori, non derogetur.

Explicavimus tandem tres doctrinæ intemperies, sive morbos; præter quos nonnulli sunt, non tam morbi confirmati, quam vitiosi humores: qui tamen non adeo occulti sunt, aut latentes, quin in multorum sensum et reprehensionem incurrant, ideoque neutiquam prætermittendi.

Horum primus est immodicum studium duorum extremorum, antiquitatis et novitatis. Qua in re temporis filiæ male patrissant: ut enim tempus prolem devorat, sic hæc se invicem; dum antiquitas novis invideat augmentis, et novitas non sit contenta recentia adjicere, nisi vetera prorsus eliminet, et rejiciat. Certe consilium Prophetæ vera in hac re norma est: *State super vias antiquas, et videte quænam sit via recta, et bona, et ambulate in ea.* Antiquitas eam meretur reverentiam, ut homines aliquandiu gradum sistere, et supra eam stare debeant, atque undequaque circumspicere, quæ sit via optima: quum autem de via bene constiterit, tunc demum non restitandum, sed alacriter progrediendum. Sane, ut verum dicamus, *Antiquitas seculi, juventus mundi.* Nostra profecto sunt antiqua tempora, cum mundus jam senuerit; non ea, quæ computantur ordine retrogrado, initium sumendo a seculo nostro.

Alius error, e priori oriundus, est suspicio quædam, et diffidentia, quæ nihil nunc posse inveniri autumat, quo mundus tam diu carere potuit: ac si illa objectio conveniret erga tempus, qua Lucianus impetit Jovem, cæterosque ethnicorum deos: *Miratur enim, cur tot olim genuerint liberos, nullos autem suo seculo? Interrogatque jocans, ecquid septuagenarii jam essent, aut*

lege Papia, contra senum nuptias lata, constricti? sic videntur homines subvereri, ne tempus effœtum jam factum sit, et ad generationem ineptum. Quin potius levitas hominum atque inconstantia, hinc optime perspici potest, qui, donec res aliqua perfecta sit, eam mirantur fieri posse; postquam facta semel est, iterum mirantur eam jam pridem factam non fuisse. Ita Alexandri expeditio in Asiam habita est initio pro vasto, et arduo admodum negotio; quam tamen postea placuit Livio in tantum elevare, ut diceret de Alexandro, *Nil aliud, quam bene ausus est vana contemnere.* Idem Columbo evenit circa occidentalem navigationem. Sed in rebus intellectualibus hoc fit multo frequentius; uti videre est in plerisque propositionibus apud Euclidem, quæ antequam demonstrentur, miræ videntur, et quibus quis non facile assenserit; post demonstrationem autem factam arripit eas mens per retractionem quandam (ut loquuntur jurisconsulti) tanquam ante perspectas et cognitas.

Alius error, superiori affinis, est eorum, qui omnium sectarum, atque hæresium veterum, postquam excussæ fuissent, et ventilatæ, optimam semper obtinuisse, posthabitis aliis, existimant. Itaque putant, si quis de integro instituerat inquisitionem et examen, non posset non incidere in aliquas ex rejectis opinionibus, et post rejectionem amissis, et obliteratis: quasi vero multitudo, aut etiam sapientes, multitudinis deliniendæ gratia, non illud sæpe probarint, quod populare magis atque leve sit, quam quod solidum, atque alte radices agens. Tempus siquidem simile est *fluvio*, qui levia atque inflata ad nos devehit, solida autem, et pondus habentia submergit.

Alius error, a reliquis diversus, est præmatura, atque proterva reductio doctrinarum in artes et methodos; quod cum fit, plerunque scientia aut parum, aut nihil proficit. Nimirum ut ephebi, postquam membra et lineamenta corporis ipsorum perfecte efformata sunt, vix amplius crescunt; sic scientia, quamdiu in aphorismos, et observationes spargitur, crescere potest, et exurgere; sed methodis semel circumscripta et con-

clusa, expoliri forsan et illustrari, aut ad usus humanos edolari potest, non autem porro mole augeri.

Alius error succedens ipsi, quem postremo notavimus, est quod post singulas scientias, et artes suas in classes distributas, mox a plerisque universali rerum cognitioni, et philosophiæ primæ renunciatur; quod quidem profectui doctrinarum inimicissimum est. Prospectationes fiunt e turribus, aut locis prærltis; et impossibile est, ut quis exploret remotiores interioresque scientiæ alicujus partes, si stet super plano ejusdem scientiæ, neque altioris scientiæ veluti speculam conscendat.

Alius error fluit ex nimia reverentia et quasi adoratione intellectus humani; unde homines abduxere se a contemplatione naturæ, atque ab experientia, in propriis meditationibus, et ingenii commentis, susque deque volutantes. Cæterum præclaros hos opinatores, et (si ita loqui licet) intellectualistas, qui tamen pro maxime sublimibus, et divinis philosophis haberi solent, recte Heraclitus perstrinxit: *Homines*, inquit, *quærunt veritatem in microcosmis suis, non in mundo majori*. Respuunt enim quasi abecedarium naturæ, primumque in operibus divinis tirocinium: quod si non facerent, potuissent fortasse gradatim et sensim, post literas simplices, et deinceps syllabas, ad textum et volumen ipsum creaturarum expedite legendum ascendere. At illi contra, jugi mentis agitatione, urgent, et tanquam invocant suos genios, ut vaticinentur eis, edantque oracula, quibus merito, et suaviter *decipiuntur*.

Alius error huic posteriori finitimus est, quod homines sæpius imbuant, et inficiant meditationes et doctrinas suas, opinionibus quibusdam et conceptibus propriis, quos potissimum in admiratione habent; aut artibus, quibus maxime addicti et consecrati sunt; cætera omnia illis deliciis inficientes, et quasi intingentes, licet fuco admodum fallaci. Sic suæ philosophiæ immiscuit Plato theologiam, Aristoteles logicam, secunda schola Platonis (Proclus scilicet et reliqui) mathematicas. Istas enim artes solebant illi tanquam

filiolos suos primogenitos suaviari. At chemici e paucis experimentis ad foculum, et fornacem, novam philosophiam excuderunt. Et Gilbertus popularis noster philosophiam aliam ex magnete elicuit. Sic Cicero, cum varias opiniones de natura animæ recensens, tandem in musicum incidisset, qui animam esse harmoniam statuebat, facete dixit, *hic ab arte sua non recessit.* Sed de hoc genus erroribus apposite, et prudenter ait Aristoteles, *Qui respiciunt ad pauca, de facili pronunciant.*

Alius error est impatientia dubitandi, et cæca festinatio decernendi, absque debita et adulta suspensione judicii. Nam bivium contemplationis non est dissimile bivio actionis, a veteribus sæpius memorato: cujus altera via initio plana et facilis erat, fine autem impervia; altera ingredienti aspera erat et confragosa, ubi paulo processeris, expedita et æquabilis. Haud secus in contemplationibus, si quis a certis ordiatur, in dubia desinet: sin a dubiis incipiat, eaque aliquandiu patienter toleret, in certis exitum reperiet.

Similis error se ostendit in modo tradendi doctrinam, qui, ut plurimum, est imperiosus et magistralis, non ingenuus et liberalis; ita demum compositus, ut potius fidem imperet, quam examini subjiciatur. Non negaverim in summariis libellis, ad praxin destinatis hanc, formulam scribendi retineri posse; verum in justis tractatibus de scientiis utrumque extremum vitandum censeo, tam Velleii Epicurei, nil tam re tuentis, quam ne dubitare de re aliqua videretur; qu Socratis, et Academiæ, omnia in dubio relinquentis Candori potius studendum, resque majore aut min contentione tradendæ, prout rationum momentis cius aut plenius sint probatæ.

Alii errores sunt in scopis, quos homines præf sibi, et in quos conatus suos, et labores dirigunt. enim diligentiores literarum coryphæi ad id mare debeant præcipue, ut arti, quam profi aliquid præclarum adjiciant: hi contra in se tantummodo consistere sat habent; vel subtili

pretis, vel antagonistæ vehementis et nervosi, vel methodici abbreviatoris nomen ambientes; unde reditus, et vectigalia scientiarum augeri possunt, patrimonium et fundus minime.

Omnium autem gravissimus error in deviatione ab ultimo doctrinarum fine consistit. Appetunt enim homines scientiam, alii ex insita curiositate, et irrequieta; alii animi causa et delectationis; alii existimationis gratia; alii contentionis ergo, atque ut in disserendo superiores sint; plerique propter lucrum et victum; paucissimi, ut donum rationis divinitus datum in usus humani generis impendant. Plane, quasi in doctrina quæreretur lectulus, in quo tumultuans ingenium et æstuans requiesceret; aut xystus sive porticus, in quo animus deambularet liber et vagus; aut turris alta et edita, de qua mens ambitiosa et superba despectaret; aut arx, et propugnaculum ad contentiones et prœlia; aut officina ad quæstum, et mercatum: et non potius locuples armarium, et gazophylacium, ad Opificis rerum omnium gloriam, et vitæ humanæ subsidium. Hoc enim illud est, quod revera doctrinam atque artes condecoraret, et attolleret, si contemplatio et actio arctiore quam adhuc vinculo copularentur. Quæ certe conjunctio talis foret, qualis est supremorum duorum planetarum syzygia, cum Saturnus, quietis et contemplationis dux, cum Jove, duce societatis agendique conspirat. Quanquam cum de praxi atque actione loquor, nullo modo ad doctrinam professoriam et lucrosam innuo. Neque enim me fugit, quantopere hoc ipsum progressionem doctrinæ, et amplificationem moretur; perinde quidem ut aureum malum ante oculos Atalantæ projectum, quod ut tollat, dum flectit se, cursus interea impeditur:

Declinat cursus, aurumque volubile tollit.

Neque rursus mihi in animo est, quod de Socrate dictum erat, *Philosophiam devocare de cœlo, ut tantummodo versareur in terris:* hoc est, physicam seponi, ut moralis philosophia, et politica celebraretur sola; sed quemadmodum cœlum et terra simul con-

spirant et consentiunt, ad hominum tuendam vitam atque juvandam; ita sane hic finis esse debet utriusque philosophiæ, ut, rejectis vanis speculationibus, et quicquid inane ac sterile est, conservetur quicquid solidum est, ac fructuosum; ut hoc pacto, scientia non sit tanquam scortum ad voluptatem, aut tanquam ancilla ad quæstum; sed tanquam sponsa ad generationem, fructum, atque solatium honestum.

Jam explicasse videor, et quasi dissectione quadam aperuisse, vitiosos illos humores, aut saltem eorum præcipuos, qui non solum obstitere profectui literarum, verum etiam culpandis iisdem ansam dedere. Quod quidem si nimis ad vivum fecerim, meminisse oportet, *Fidelia vulnera amantis, sed dolosa oscula malignantis.* Utcunque hoc certe mihi videor assecutus, ut merear fidem in sequenti præconio, cum in superiori censura tam libere egerim. Neque tamen in animo est mihi panegyricum literarum scribere, aut hymnum Musis præcinere, licet forsitan diu jam sit, ex quo sacra earum rite celebrata sint: sed consilium est, absque pigmentis et hyperbolis, verum doctrinæ contra alias res pondus excipere, et perpendere, verumque ejus valorem et pretium, ex testimoniis divinis atque humanis, exquirere.

Primo igitur quæramus dignitatem scientiæ in archetypo sive exemplari: id est, in attributis atque actis Dei, quatenus revelantur homini, et sobrie indagari possunt. Qua in re non competit appellatio doctrinæ, cum omnis doctrina sit scientia acquisita: nulla autem cognitio in Deo acquisita est, sed originalis. Itaque aliud quærendum est nomen, sapientia scilicet, ut sacræ Scripturæ eam indigitant.

Sic autem se res habet: in operibus creationis duplicem virtutis divinæ emanationem videmus, quarum una ad potentiam refertur, altera ad sapientiam: illa præcipue cernitur in creanda mole materiæ, hæc in pulchritudine formæ disponenda. Hoc posito, notandum est nihil in creationis historia obstare, quin fuerit confusa illa cœli terræque massa, et materia, unico temporis momento creata; cui tamen disponendæ

digerendæque sex dies fuerunt attributi: adeo signanter Deus opera potentiæ, ac sapientiæ discriminavit. Cui accedit, quod de materiæ creatione memoriæ proditum non sit, dixisse Deum, *Fiat cœlum et terra*, sicut de sequentibus operibus dictum est: sed nude atque actualiter, *Deus creavit cœlum et terram:* ita ut materia videatur tanquam manu facta; formæ vero introductio stylum habeat legis, aut decreti.

Pergamus a Deo ad Angelos, quorum natura dignatione est Deo proxima. Videmus in ordinibus Angelorum (quatenus fides adhibenda cœlesti illi hierarchiæ quæ Dionysii Areopagitæ nomine evulgatur) primum locum obtinere Seraphim, Angelos scilicet amoris; secundum Cherubim, Angelos illuminationis; tertium autem locum et sequentes, *Thronis, Principatibus*, cæterisque Angelis potentiæ et ministerii concedi; ut ex hoc ipso ordine ac distributione clarum sit, Angelos scientiæ et illuminationis Angelis imperii et potentiæ præponi.

A spiritibus et intelligentiis ad formas sensibiles, et materiatas descendentes, legimus primam formarum creatarum fuisse lucem; quæ in naturalibus et corporeis, scientiæ in spiritualibus atque incorporeis respondet.

Sic in distributione dierum videmus diem, qua requievit Deus et contemplatus est opera sua, benedictum fuisse supra omnes dies, quibus creata est et disposita fabrica universi.

Post creationem absolutam, legimus hominem collocari in paradiso, ut illic operaretur: quod quidem opus aliud esse non poterat, quam quale pertinet ad contemplandum: hoc est, cujus finis non ad necessitatem aliquam, sed ad delectationem et activitatem sine molestia, referri possit: cum enim tunc temporis nulla potuerit esse creaturæ reluctatio, nullus sudor vultus, necessario sequitur actiones humanas ad voluptatem et contemplationem, non ad laborem aut opus, comparatas fuisse. Rursus primæ hominis actiones, quas in paradiso exercuit, duas summarias scientiæ partes complexæ sunt: hæ erant inspectio creaturarum, et impositio nominum. Nam scientia illa, quæ lapsum introduxit (quod et ante monuimus) non erat

naturalis scientia circa creaturas, sed moralis scientia de bono et malo; ex hac suppositione, quod Dei mandata, aut vetita, non essent principia boni et mali, sed quod alias haberent illa origines; quorum cognitionem affectavit homo, scilicet ut totaliter a Deo deficeret, et sibi ipsi suoque arbitrio prorsus inniteretur.

Veniamus ad ea, quæ statim post lapsum contigere. Videmus (ut innumera sunt sacrarum Scripturarum mysteria, salva semper veritate historica et literali) imaginem duarum vitarum, contemplativæ nimirum, et activæ, in personis Abelis et Caini, inque eorum institutis, et primitivis vivendi rationibus, delineatam: quorum alter pastor erat (qui propter otium et quietem, liberumque cœli aspectum, typus est vitæ theoricæ) alter agricola (laboribus scilicet fatigatus, et aspectu in terram defixus:) ubi cernere est favorem, electionemque divinam, ad pastorem accessisse, non ad agricolam.

Sic ante diluvium, Sacri Fasti, inter paucissima, quæ de eo seculo memorantur, dignati sunt memoriæ prodere inventores musicæ, atque operum metallicorum. Sequenti seculo post diluvium gravissima pœna, qua Deus humanam superbiam ultus est, fuit confusio linguarum, qua doctrinæ liberum commercium, et literarum ad invicem communicatio maxime interclusa est.

Descendamus ad Mosem legislatorem et primum Dei notarium, quem Scripturæ ornant hoc elogio; quod *gnarus et peritus esset omnis doctrinæ Ægyptiorum:* quæ quidem gens inter vetustissimas mundi scholas numeratur. Sic enim Plato inducit Ægyptium sacerdotem dicentem Soloni; *Vos Græci, semper pueri estis, nullam vel scientiam antiquitatis vel antiquitatem scientiæ habentes.* Perlustremus ceremonialem legem Mosis, reperiemusque, præter Christi præfigurationem, distinctionem populi Dei a gentibus, exercitium obedientiæ, aliosque ejusdem legis usus sacros: nonnullos doctissimorum Rabbinorum haud inutilem circa eam navasse operam, ut sedulo eruerent, quandoque naturalem, quandoque moralem sensum ceremoniarum et rituum. Exempli gratia, ubi de lepra dicitur, *Si efflo-ruerit discurrens lepra, homo mundus erit, et non reclu-*

detur: sin caro viva in eo erit, immunditiæ condemnabitur, et ad sacerdotis arbitrium separabitur. Ex hac lege colligit unus eorum axioma in natura; *Putredinem pestilentiorem esse ante, quam post maturitatem.* Alius morale documentum elicit, *Homines flagitiis undique coopertos, minus corrumpere publicos mores, quam mediocriter et ex parte tantum malos:* adeo ut ex hoc et similibus locis ejus legis, præter sensum theologicum, haud pauca ad philosophiam spectantia spargi videantur.

Si quis etiam eximium illum Jobi librum diligenter evolverit, plenum eum, et tanquam gravidum, naturalis philosophiæ mysteriis deprehendet: exempli gratia; circa cosmographiam et rotunditatem terræ; illo loco, *Qui extendit aquilonem super vacuum, et appendit terram super nihilum.* Ubi pensilis terra, polus arcticus, et cœli convexitas in extimis, haud obscure insinuantur. Rursus circa astronomiam et asterismos, illis verbis, *Spiritus ejus ornavit cœlos, et obstetricante manu ejus eductus est Coluber tortuosus.* Et alio loco, *Nunquid conjungere valebis micantes stellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare?* Ubi immota configuratio stellarum fixarum, paribus intervallis semper inter se distantium, elegantissime describitur. Item alio loco, *Qui facit Arcturum, et Oriona, et Hyadas, et interiora austri.* Ubi iterum innuit depressionem antarctici poli, eamque designat nomine *interiorum austri*, quia australes stellæ nostro hemisphærio non cernuntur. Circa generationem animalium: *Annon sicut lac mulsisti me, et sicut caseum coagulasti me?* etc. Circa rem metallicam, *Habet argentum venarum suarum principia, et auro locus est in quo conflatur: ferrum de terra tollitur, et lapis solutus calore in æs vertitur.* Et sequentia in eodem capite.

Pariter et in persona regis Salomonis videmus donum sapientiæ, tum in petitione ipsius, tum in concessione divina, omnibus terrenæ et temporalis felicitatis bonis prælatum. Virtute cujus doni et concessionis, Salomon egregie instructus, non solum scripsit insignes illas parabolas, sive aphorismos, de divina atque morali philosophia; verum etiam composuit naturalem histo-

riam omnium vegetabilium, *a cedro super montem, usque ad muscum super murum* (quæ nihil est aliud, quam rudimentum plantæ, putredinis et herbæ medium) omniumque etiam, quæ respirant et moventur. Imo idem rex Salomon, quamvis excelluerit opibus, magnificentia ædificiorum, classe, famulitio, nominis celebritate, et reliquis quæ ad gloriam pertinent, nihil tamen, ex ista gloriæ segete, sibi ipsi decerpit aut assumit, præter decus inquirendi et inveniendi veritatem. Sic enim diserte ait; *Gloria Dei est celare verbum, et gloria regis investigare sermonem.* Ac si Divina Majestas innoxio illo et benevolo puerorum ludo delectaretur, qui ideo se abscondunt, ut inveniantur: quasique etiam nihil esset honorificentius regibus, quam Dei collusores esse in eodem ludo; præsertim cum tot ingeniis imperent, tantasque opes præsto habeant, quibus omnis secreti investigatio absolvi possit.

Nec vero aliter hæc dispensavit Deus, postquam Salvator noster in mundum venisset. Ille enim prius potentiam ostendit suam in profliganda ignorantia, ubi cum doctoribus et sacerdotibus dissereret in templo, quam in subjuganda natura, tot et tantis editis miraculis. Adventus quoque Spiritus Sancti præcipue adumbratus atque expressus fuit in similitudine ac dono linguarum, quæ sunt duntaxat vehicula scientiæ.

Ita in seligendis illis instrumentis, quæ adhibuit Deus ad fidem disseminandam, initio homines evocavit plane indoctos et illiteratos, præterquam quod Spiritus Sancti afflatu instructi fuissent; quo evidentius virtutem suam immediatam et divinam declararet, omnemque humanam sapientiam deprimeret. Quamprimum autem consilium suum in hac parte perimpletum esset, mox in proxima successione temporum divinam veritatem suam, aliis doctrinis, veluti pedissequis, comitatam, in mundum immisit. Itaque D. Pauli calamus (qui inter Apostolos solus literatus fuit) in Scripturis Novi Testamenti, præcipue a Deo adhibitus est.

Sic et novimus, complures ex antiquis Episcopis et Patribus egregie fuisse in omni ethnicorum eruditione

versatos. Adeo ut edictum Juliani, quo cautum est, ne Christiani ad scholas et gymnasia mitterentur, perniciosior machina ad expugnandam fidem Christianam, quam cruentæ superiorum imperatorum persecutiones, habitum fuerit. Neque Gregorii primi, Episcopi Romani (cætera viri egregii) æmulatio et invidentia, qui ethnicorum auctorum et antiquitatum memoriam obliterare studebat, in bonam partem, etiam apud viros pios, accepta est. Quinimo sola Christiana Ecclesia, inter inundationes Scytharum a plagis septentrionalibus, et Saracenorum ab orientalibus, pretiosas gentilis eruditionis reliquias, jamjam funditus perituras, sinu et gremio suo conservavit. Nuper etiam intueri licet Jesuitas (qui partim studio proprio, partim ex æmulatione adversariorum, literis strenue incubuerunt) quantum subsidii, viriumque, Romanæ sedi reparandæ et stabiliendæ attulerint.

Quare ut absolvam hanc partem, duo sunt præcipua officia et ministeria, præter ornatum et illustrationem, quæ fidei religionique humaniores literæ persolvunt. Unum, quod efficacia sint incitamenta ad divinam gloriam exaltandam et celebrandam: sicut enim Psalmi et aliæ Scripturæ crebro nos invitant ad contemplationem prædicationemque magnificorum et admirabilium operum Dei; ita, si tantum in eorum specie externa, sicut sensibus nostris se exhibent, hæreremus, eandem faceremus injuriam Majestati Divinæ, ac si de opulentia et copia nobilissimi gemmarii, ex iis, quæ palam exponuntur in pergula, judicaremus. Alterum, quod singulare remedium antidotumque exhibeat philosophia, contra infidelitatem et errores. Nam Salvator noster inquit, *Erratis, nescientes Scripturas et potentiam Dei.* Ubi duos libros, ne in errores incidamus, proponit nobis evolvendos: primo volumen Scripturarum, quæ voluntatem Dei, dein, volumen creaturarum, quæ potentiam revelant: quorum posterior, veluti clavis est prioris, non solum intellectum nostrum aperiens ad genuinam Scripturarum mentem, ex generalibus regulis rationis et legibus sermonis, expromendam; sed porro etiam præcipue fidem nostram reserans, ut in

seriam ingrediamur omnipotentiæ divinæ meditationem, cujus characteres maxime insculpti ejus operibus et incisi sunt. Tantum de divinis testimoniis ac judiciis pro vera dignitate et pretio doctrinæ dictum sit.

Quantum ad humana testimonia et argumenta, tam latus aperitur campus, ut in tractatu hoc brevi et presso, delectum potius adhibere deceat, quam copiam. Primo itaque summus apud ethnicos honoris gradus fuit, divinam venerationem, cultumque consequi (quod quidem Christianis est tanquam fructus vetitus:) nunc vero loquimur separatim de judiciis humanis. Itaque (ut cœpimus dicere) apud ethnicos, ille, quem Græci *Apotheosin*, Latini *Relationem inter divos* vocarunt, supremus honor fuit, qui homini ab homine tribui posset: præsertim ubi non ex decreto, aut edicto aliquo imperii (ut Cæsaribus apud Romanos) sed ex opinione hominum et fide interna, ultro deferretur: cujus honoris tam excelsi gradus quidam erat, et terminus medius: quippe supra humanos honores, heroici numerabantur et divini. In quorum distributione hunc ordinem tenuere veteres: rerumpublicarum conditores, legislatores, tyrannicidæ, patres patriæ, quique in rebus civilibus optime meruerunt, insigniti sunt titulo heroum tantum, aut semideorum: quales fuere Theseus, Minos, Romulus, cæterique. Ex altera parte, inventores et auctores novarum artium, quique vitam humanam novis commodis et accessionibus dotarunt, semper consecrati sunt inter deos ipsos majores; quod Cereri, Baccho, Mercurio, Apollini, et aliis contigit: quod certe jure, et sano cum judicio factum est. Nam priorum benemerita intra unius ætatis, aut nationis limites, fere coërcentur; nec absimilia sunt imbribus tempestivis et benignis, qui quamvis frugiferi sint, atque optabiles, tamen pro illa tempestate tantum, qua decidunt, atque pro amplitudine tractus terræ, quam irrigant, utiles sunt. Posteriorum vero beneficia, ut ipsius solis et cœlestium munera, temporibus perpetua, *locis* infinita sunt. Illa rursus, cum contentione et *perturbatione*, ut plurimum, conjuncta sunt; hæc ha-

bent verum characterem divinæ præsentiæ, veniuntque in aura leni, absque tumultu aut strepitu.

Neque sane doctrinæ meritum in civilibus, et in reprimendis incommodis, quæ homo homini infert, multum cedit illi alteri, in sublevandis humanis necessitatibus, quæ ab ipsa natura imponuntur. Atque hoc genus meriti optime adumbratum fuit sub illa ficta narratione de theatro Orphei, ubi singulæ bestiæ avesque congregatæ sunt, quæ, appetituum suorum innatorum immemores, prædæ, ludi, pugnæ, amice, placideque una stetere, citharæ concentu, et suavitate captæ: cujus sonus ubi aut cessaret, aut majori sonitu obrueretur, omnes illico animantes ad ingenium redibant. Qua in fabula eleganter describuntur ingenia et mores hominum, qui variis et indomitis cupiditatibus agitantur, lucri, libidinis, vindictæ: qui tamen quamdiu aures præbent præceptis et suasionibus religionis, legum, magistrorum, in libris, sermonibus, et concionibus, eloquenter et suaviter modulantibus, tam diu pacem colunt et societatem; sin ista sileant, aut seditiones et tumultus obstrepant, omnia dissiliunt, et in anarchiam atque confusionem relabuntur.

Sed enim hoc clarius cernitur, cum reges ipsi, aut magnates, aut præfecti eruditione prædíti sint. Ut ut enim suis addictus nimium partibus videatur, qui dixit, *tum demum, respublicas fore felices, cum aut philosophi regnant, aut reges philosophantur:* hoc tamen experientia notum est, sub eruditis principibus et custodibus reipublicæ secula maxime felicia fuisse. Quamvis enim reges ipsi suos habeant errores et vitia, affectibus scilicet et pravis consuetudinibus, pro more cæterorum hominum, obnoxii; tamen doctrinarum si accedat lumen, anticipatæ quædam notiones religionis, prudentiæ, honestatis, retinent eos, et ab omni præcipiti, et immedicabili excessu, et errore refrænant; aurem semper vellentes, etiam cum consiliarii et domestici silent. Quin senatores ipsi et consiliarii, qui literis exculti sunt, solidioribus innituntur principiis, quam qui ab experientia tantum edocti sunt; illis ex longinquo prospicientibus pericula et mature

propulsantibus, cum isti tantum ex propinquo et cominus sapiant, nihil videntes, nisi quod imminet et tunc demum agilitate ingenii sui, se in ipso periculorum articulo expedire et eripere posse confidentes.

Quæ felicitas temporum sub eruditis principibus (ut semper brevitati studeam, adhibens non nisi lectissima quæque exempla, et maxime illustria) præcipue cernitur eo in seculo, quod a morte Domitiani imperatoris, usque ad imperium Commodi defluxit: successionem sex principum eruditorum, aut certe eruditioni impense faventium, complectente; omniumque, si temporalia bona spectamus, quæ unquam vidit Roma, totius orbis tunc epitome, longe florentissimo. Id quod Domitiano, pridie ejus diei, quo interfectus est, in somnis præmonstratum erat. Quippe qui videre visus est, *Caput aureum sibi pone cervicem enatum esse:* quod sane vaticinium aureis illis subsequentibus seculis adimpletum est: de quibus sigillatim, sed brevissime, verba faciam.

Nerva vir doctus fuit, Apollonii illius Pythagorei familiaris, et quasi discipulus: qui etiam fere expiravit in versu illo Homeri,

Telis, Phœbe, tuis lacrymas ulciscere nostras.

Trajanus non ipse quidem doctus, sed doctrinæ admirator, et erga literatos munificus, bibliothecarum institutor, et in cujus aula (licet imperatoris bellicosi) professores et pædagogos gratiosissimos fuisse, memoriæ proditum est. Adrianus curiosissimus mortalium, et inexplebilis omnis varietatis et secreti investigator. Antoninus subtilis et quasi scholasticus, unde etiam cymini sector vocatus est. Ex divis fratribus autem Lucius Commodus, molliori literarum genere eruditus. Marcus etiam cognomine ipso Philosophus. Hi principes, ut doctissimi, ita et optimi fuerunt. Nerva clementissimus imperator, quique, si nihil aliud, orbi Trajanum dedit. Trajanus omnium, qui imperarunt, et belli et pacis artibus maxime florens: idem imperii fines longissime protulit; idem vim dominationis modestissime cohibuit: maximorum etiam extructor ope

rum; unde a Constantino Parietaria per invidiam vocatus est, propter nomen ejus tot parietibus incisum. Adrianus temporis ipsius æmulus: injurias enim et ruinas temporis, in quoquo genere, cura et munificentia sua, reparavit. Antoninus (ut etiam appellatus est) vir maxime Pius, nativa quadam et insita bonitate, omnibus ordinibus gratus, cujusque regnum (licet haud breve) omnis calamitatis expers. Lucius Commodus fratri quidem bonitate cedens, reliquos imperatores plurimos superans. Marcus vir ad exemplar virtutis compositus, cuique scurra ille, in convivio deorum, nihil habuit, quod objiceret, præter patientiam erga mores uxoris. In hac itaque continua sex principum serie, videre cuivis liceat felicissimos fructus doctrinæ, in imperio collocatæ, in maxima orbis terrarum tabula depictos.

Jam vero doctrina, non in civilia tantum, atque artes pacis, influxum habet, sed et in militari virtute exercet vim suam ac potentiam; ut clare perspicitur in exemplis Alexandri Magni, et Cæsaris Dictatoris; quorum antea obiter meminimus, nunc vero ea paulo fusius retractabimus. Horum virtutes militares et res in bello gestas, supervacaneum esset notare, aut recensere, cum in eo genere mundi miracula extiterint: sed de amore ipsorum et studio erga literas, necnon in iisdem excellentia propria, non alienum erit, si pauca subjungamus.

Educatus fuit Alexander, edoctusque ab Aristotele (philosopho certe magno) qui nonnullos e libris suis *philosophicis* ei nuncupavit: a latere illius nunquam discedebat Callisthenes, aliique pereruditi viri, qui castra sequebantur, et perpetui erant omnium ejus itinerum et expeditionum comites: quo autem pretio literas habuerit, haud pauca liquido demonstrant: veluti invidia, qua dignam censuit Achillis fortunam, quod gestarum rerum, laudumque suarum, Homerum præconem invenerat: judicium de pretiosa Darii arcula, inter reliqua spolia reperta, de qua cum quæstio moveretur, quidnam potissimum dignum esset, quod in ea asservaretur, ipse, cum alii alia dicerent, pro Homeri operibus sententiam tulit: epistola

objurgatoria ad Aristotelem missa, postquam libros physicorum edidisset, in qua expostulat, quod philosophiæ mysteria evulgasset; simulque rescribit, malle se omnibus doctrina et cognitione, quam potentia ac imperio, præcellere. Sunt et alia, quæ huc spectant. Ipse vero quam egregie animum excoluisset doctrina, in omnibus ejus dictis et responsis apparet, vel potius refulget, eruditione plenissimis; in quibus, licet numero pauca sint, quæ adhuc supersint, singularum scientiarum vestigia alte impressa reperias.

In moralibus observetur primo Alexandri apophthegma circa Diogenem, et adverte (si placet) si forte non unam ex gravissimis quæstionibus moralis philosophiæ constituat: *Utrum qui fruitur externis bonis felicior sit, an qui contemnit?* Cum enim Diogenem cerneret tam parvo contentum, conversus ad circumstantes, qui ejus conditionem subsannabant: *Nisi essem*, inquit, *Alexander, optarem esse Diogenes.* At Seneca in hac comparatione Diogenem prætulit, cum diceret, *Plus erat, quod Diogenes nollet accipere, quam quod Alexander posset dare.*

In naturalibus, observetur illud, quod crebro usurpabat, *In duabus se rebus mortalitatem suam maxime percipere, somno et libidine:* quod sane dictum ex intima naturali philosophia depromptum est, non tam Alexandrum, quam Aristotelem aut Democritum, sapiens, cum tam indigentia, quam redundantia naturæ, per illa duo designata, mortis sint tanquam arrhabones.

In poëticis, observetur dictum illud, quum, sanguine e vulneribus ejus effluente, accerseret unum ex adulatoribus, qui ei divinitatem tribuere solebat; *Specta*, inquit, *hominis iste sanguis est, non talis liquor, qualem dixit Homerus Veneris e manu manasse, vulnerata a Diomede;* hoc dicto et poëtas, et assentatores suos, et seipsum ridens.

In dialecticis, accipe reprehensionem illam argutiarum dialecticarum, circa rejicienda et retorquenda argumenta, in dicto suo, quo perstrinxit Cassandrum, delatores patris sui Antipatri repellentem. Cum enim *Alexander* forte dixisset, *Numquid putas, hos homines*

tam longum iter suscepturos fuisse, nisi justam doloris causam habuissent? respondit Cassander, *Imo hoc ipsum animos eis dedit, quod sperabant longinquitatem viæ obsturum, quo minus calumnia proderetur. Euge,* inquit rex, *strophas Aristotelis, rem pro et contra detorquentes.* Attamen hac ipsa, quam in alio carpebat, arte, cum res postularet, in commodum suum uti probe noverat. Ita enim accidit, ut Callisthenes (quem odio clam habebat, quod novæ ejus inter divos relationi refragaretur) in quodam convivio rogatus esset ab una discumbentibus, ut oblectationis gratia (cum esset vir eloquentissimus) thema aliquod pro arbitrio sibi sumeret, de quo subito diceret; ille autem annuens, et laudes gentis Macedonicæ eligens, mirifico cum omnium applausu disseruit: at neutiquam hoc delectatus Alexander subjecit, *In bona causa, facile est cui libet esse eloquenti; quin verte,* inquit, *stylum, et quid contra nos possis, audiamus.* Callisthenes negotium in se recepit, idque tam acerbe, tamque aculeate præstitit, ut Alexander interpellans diceret: *Etiam malus animus, æque ac bona causa, indit eloquentiam.*

In rhetoricis, ad quæ tropi et ornamenta pertinent, ecce tibi elegantissimum metaphoræ usum, qua Antipatrum, imperiosum et tyrannicum præsidem, perstrinxit. Cum enim amicus quidam Antipatri laudaret eum coram Alexandro, quod tam moderatus esset, neque in Persicum, prout alii præfecti, luxum, usumque purpuræ, veteri Macedoniæ amictu exuto, degeneraret: *At intus,* inquit Alexander, *Antipater est totus purpureus.* Etiam et illa metaphora insignis: cum Parmenio ad eum accederet, in campis Arbellæ; eique ingentem hostium exercitum monstraret, qui oculis subjacens noctu, propter infinitum numerum ignium, veluti alterum firmamentum stellatum repræsentabat; ideoque consuleret, ut nocturno prœlio illos invaderet: *Nolo,* inquit Alexander, *suffurari victoriam.*

In politicis, attende gravissimam illam et prudentissimam distinctionem (quam omnis posteritas am-

plexa est) qua duos ex præcipuis ejus amicis, Hephæstionem et Craterum, discrevit, quum diceret: *Alterum Alexandrum amare, alterum amare regem:* dissimilitudinem maximi ponderis, etiam inter fidelissimos regum servos constituens, quod alii magis dominorum suorum personas vero affectu prosequantur, alii potius moveantur officio erga principatum ipsum. Spectetur etiam quam eximie redargueret errorem, principum consiliariis familiarem, qui plerunque consilia pro modulo sui animi et fortunæ, non dominorum, suggerunt. Cum enim Darius magnas Alexandro offerret conditiones: Parmenio; *Ego,* inquit, *si essem Alexander, acciperem.* Subjecit Alexander, *Et ego quidem, si essem Parmenio.* Postremo, excutiatur acre illud atque acutum responsum, ad amicos interrogantes, quid sibi reservaret, cum tot et tanta donaret? *Spem,* inquit; quippe qui probe sciret, subductis rationibus, spem veram esse sortem, et tanquam hæreditatem ad magna aspirantium. Hæc Julii Cæsaris sors, cum proficiscens in Galliam, universas opes profusis largitionibus exhausisset. Hæc etiam sors Henrici ducis Guisi, nobilissimi principis, licet nimium ambitiosi, de quo illud increbuit, *Fœneratorem eum fuisse unum omnium Gallorum maximum, eo quod omnes opes in nominibus haberet, atque patrimonium universum in obligationes convertisset.* Cæterum admiratio hujus principis, dum eum mihi, non ut Alexandrum Magnum, sed ut Aristotelis discipulum propono, longius fortasse me provexit.

Quantum ad Julium Cæsarem, non est opus, ut de præstantia eruditionis ejus, aut ex educatione, aut ex familiaribus, aut ex responsis suis, conjecturam faciamus. Hæc siquidem eminet in ejus scriptis et libris: quorum alii extant, alii infeliciter desiderantur. Primo enim hodie in manibus habetur insignis illa bellorum suorum historia, cui nomen et titulum *Commentariorum* duntaxat præfixit: in quo omnes posteri solidum rerum pondus, et viva tam actionum quam personarum simulacra, cum castissima puritate sermonis, narrationisque perspicuitate eximia, conjuncta admiran-

tur: quas quidem dotes, non a natura infusas fuisse, sed a præceptis institutisque doctrinæ acquisitas, testatur liber ejus *De analogia:* qui nihil aliud erat, quam Grammaticalis quædam philosophia; in quo sedulo dedit operam, ut vox ad placitum, redderetur vox ad licitum; et consuetudo quoquomodo loquendi, ad congruitatem revocaretur emendate loquendi; et verba, quæ sunt rerum imagines, rebus ipsis convenirent, non vulgi prorsus arbitrium sequerentur.

Ita etiam, veluti monumentum doctrinæ, non minus quam potentiæ, emendatam ejus edicto habemus computationem anni; quæ diserte testatur, æque eum gloriæ sibi duxisse, siderum in cœlis leges pernosse, ac hominibus in terris leges dedisse.

Ex libro quoque, cui titulum præposuit *Anti-Cato*, facile constat, eum tanto studio accensum ad victoriam ingenii, quanto belli et armorum, obtinendam; certamen calami tum suscipientem contra maximum eo tempore pugilem, Ciceronem oratorem.

Rursus in libro *Apophthegmatum*, quæ collegit, videmus, honorificentius sibi putasse, si seipsum tanquam in tabellas aut codicillos mutaret, in quos prudentia aliorum dicta graviaque referrentur; quam si dicta sua propria, velut oracula, sacrarentur, sicut inepti principes nonnulli, adulatione corrupti, sibi fieri gestiunt. Attamen si recensere vellem pleraque ejus dicta (ut feci in Alexandro) sunt ea certe hujusmodi, qualia notat Salomon, *Verba sapientum sunt tanquam aculei, et tanquam clavi in altum defixi.* Itaque tria *hic tantum* proponam, non tam elegantia, quam vi et efficacia, mirabilia.

Primo igitur, magister sit, oportet, loquendi, qui unico verbo seditionem in exercitu comprimere, potuit. Sic autem se res habuit. Romanis mos fuit, cum exercitum duces alloquerentur, Milites uti eos appellarent: cum magistratus populum, Quirites. Tumultuabantur milites Cæsaris, ac missionem seditiose flagitabant: non quod hoc ipsi cuperent, sed ut hoc postulato Cæsarem ad alias conditiones adigerent: ille immotus atque inconcussus, silentio facto, sic ex-

319567A

orsus est: *Ego, Quirites:* quo verbo, eos jam dimissos significabat. Eo perculsi milites et plane obstupefacti, concionantem deinceps perpetuo obturbabant; et postulato illo missionis posthabito, contra obnixe petebant, ut militum appellatio eis restitueretur.

Secundum fuit hujusmodi. Regis nomen Cæsar summe affectabat: itaque subornati sunt nonnulli, qui prætereuntem populari acclamatione regem salutarent. Ille sentiens acclamationem tenuem fuisse, ac raram; negotium joco transmisit, ac si erratum esset in cognomine, *Non rex sum*, inquit, *sed Cæsar.* Dictum sane hujusmodi, ut si diligenter excutiatur, vigor ejus et pondus vix exprimi possit. Primum enim recusationem nominis præ se ferebat, sed neutiquam seriam: deinde ingentem quandam confidentiam et magnanimitatem monstrabat; ac si Cæsaris appellatio illustrior titulus esset, quam regis; quod haud secus evenit, et usque in hodiernum diem obtinuit. Sed quod illius maxime intererat, hoc dictum, summo artificio, finem suum urgebat. Hoc enim innuebat S. P. Q. R. de re levi, hoc est, nomine tantum (nam potestatem regiam jampridem habebat) secum contendere; ac tali nomine, quale complures etiam ex familiis obscuris gerebant: nam cognomen Regis multis Romanorum gentilitium erat, quemadmodum et nos simile quiddam nostro idiomate habemus

Ultimum, quod hoc loco repetere placet, tale fuit. Cum Cæsar, post bellum initum, Romam occupasset, atque sanctius ærarium reclusisset, ut pecunias ibi congestas in usus belli tolleret, restitit Metellus, utpote tunc temporis tribunus; cui Cæsar, *Si pergis*, inquit, *mortuus es.* Dein reprimens se paulum, subjecit, *Adolescens, durius est mihi hoc dicere, quam facere.* Dictum tam mirifice ex terrore et clementia conflatum, ut nihil supra.

Verum ut Cæsarem mittamus; perspicuum est, eum probe sibi conscium suæ eximiæ eruditionis fuisse; ut liquet ex eo, quod demirantibus nonnullis Lucii Syllæ consilium, in deponenda dictatura, cavillans dixit, *Sylla nescivit literas, dictare non potuit.*

Nunc autem tempus videtur imponendi finem huic dissertationi de arcta conjunctione militaris virtutis et literariæ (quid enim in hoc genere post Alexandrum et Cæsarem afferri potest?) nisi quod moveor unius et alterius exempli dignitate et insolentia, eo quod tam subito transierit a ludibrio ad miraculum. Est autem Xenophontis philosophi, qui e Socratis ludo profectus est in Asiam, cum Cyro juniore, in expeditione contra regem Artaxerxem. Hic Xenophon eo tempore peradolescens fuit, et nunquam aciem aut castra viderat, neque tunc præfecturam aliquam in exercitu gerebat, sed tantum sponte, ob amicitiam Proxeni, proficiscebatur. Aderat forte fortuna, cum Falinus a magno rege legatus ad Græcos veniret, postquam Cyrus in acie occubuisset, Græci autem (manipulus tantummodo hominum) duce orbati, in medio provinciarum Persiæ, a patria sua, plurimorum milliarium intervallis, et fluminibus maximis atque altissimis, interclusi essent. Legatio huc spectabat, ut, positis armis atque deditis, se regiæ clementiæ submitterent. Cui legationi antequam publice responsum esset, complures ex exercitu familiariter cum Falino colloquebantur: inter quos Xenophon ita forte locutus est. *Imo*, inquit, *Faline, hæc duo tantum nobis jam supersunt, arma et virtus; si igitur arma dedamus, cui usui, obsecro, nobis erit virtus?* At Falinus subridens: *Ni fallor*, inquit, *Atheniensis es, adolescens, et philosophiæ incumbis, atque bellula sunt, quæ dicis; sed valde erras, si virtutem vestram regiis copiis parem esse arbitreris.* Ecce ludibrium. Sequitur miraculum. Novitius iste ex schola et philosophus, postquam omnes duces et præfecti proditione interempti essent, decem millia peditum Babylone in Græciam reduxit, per medias regis provincias, omnibus ejus copiis frustra obnitentibus: quo facto stuporem injecit omnibus. Græcis autem ab eo tempore ingentes addidit animos et spiritus, ad Persarum regnum invadendum et subvertendum. Quod et mox cogitavit sane, et designavit Jason Thessalus; tentavit et inchoavit Agesilaus Spartanus; perfecit demum Alexander Macedo, omnes literati istius prævii egregio facinore incitati.

Pergamus ab imperatoria militarique virtute ad moralem, et eam, quæ est hominum privatorum. Primo, certissimum est illud poëtæ:

Scilicet ingenuas didicisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.

Eruditio siquidem humanas mentes feritate atque barbarie exuit. Veruntamen opus est, ut accentus sit in voce illa *fideliter*. Nam tumultuaria cognitio flectit potius in contrarium. Eruditio, inquam, levitatem, temeritatem, atque insolentiam tollit, dum omnia pericula et ambigua simul cum re ipsa suggerit; rationum et argumentorum pondera in utramque partem librat; prima quæque, quæ se offerunt animo, eique arrident, pro suspectis habet; iterque omne tanquam exploratum inire docet. Eadem admirationem rerum vanam et nimiam evellit, radicem ipsam omnis infirmi consilii: quippe admiramur res, vel quia novæ sunt, vel quia magnæ. Quantum ad novitatem, nemo est, qui literas, et rerum contemplationem penitus imbiberit, quin illud cordi impressum habeat, *Nil novi super terram.* Neque enim puparum ludum quisquam magnopere mirabitur, qui pone aulæa caput inserens, organa, quibus moventur, et filamenta cernit. Quantum ad magnitudinem, quemadmodum Alexander Magnus, ingentibus prœliis et victoriis in Asia assuetus, cum interdum acciperet e Græcia literas, de expeditionibus et dimicationibus quibusdam illic factis, quæ plerunque propter pontem aliquem, aut castellum, aut ad summum pro expugnatione oppidi alicujus suscipiebantur, dicere solebat; *videri sibi nuncium allatum de ranarum et murium pugna, de qua Homerus:* sic certe, qui universitatem rerum, ejusque fabricam intueatur, illi terræ globus, cum hominibus superstantibus (si divinitatem animarum seponas) haud majus quidpiam videbitur, quam colliculus formicarum; quarum aliæ cum granis, aliæ cum ovis suis, aliæ vacuæ, omnes hinc inde circa exiguum pulvisculi acervum reptant, et cursitant. Porro eruditio aufert, aut saltem minuit timorem mortis, atque adversæ fortunæ, quo nihil magis virtutibus moribus-

que officere solet. Si enim animus cujuspiam, contemplatione mortalitatis, et rerum naturæ corruptibilis, imbutus fuerit et intinctus, juxta cum Epicteto sentiet; qui, cum pridie exiens, mulierculam ob fractam ollam plorantem cerneret, postridie etiam exiens aliam mortuum filium deflentem conspiceret, dixit; *Heri vidi fragilem frangi, horie vidi mortalem mori.* Quare optime et valde sapienter Virgilius, cognitionem causarum cum metus omnis profligatione copulavit, tanquam concomitantia:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Quique metus omnes et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.

Nimis longum esset singula percurrere remedia, quæ singulis animi morbis doctrina suppeditat; aliquando vitiosos humores expurgans, nonnunquam obstructiones aperiens, alias concoctionem juvans, alias appetitum excitans, non raro vulnera ejus et ulcera sanans, et similia. Quare concludam cum hoc, quod videtur rationem habere totius, ita nimirum animum doctrinam disponere, et flectere, ut nunquam protinus acquiescat, et tanquam congeletur in defectibus suis, quin incitet se semper, progressumque spiret. Nescit illiteratus, quid sit in se descendere, aut secum inire rationes, aut quam suavis vita sit, quæ indies sentit se fieri meliorem; si qua forte virtute præditus sit, eam venditabit scilicet, et ubique spectandam exponet, eaque utetur forsitan commode, quam tamen excolere et augere *negligit.* Rursus, si quo vitio laborat, artem atque industriam illud celandi atque occultandi, minime autem corrigendi, adhibebit; tanquam malus messor, qui perpetuo demetit, falcem autem nunquam exacuit; literatus contra, non tantum utitur animo virtutesque exercet, sed continue emendat se, et in virtute proficit. Imo ut in summa dicam, pro certo est veritatem et bonitatem distingui tantum, sicut sigillum et impressionem; nam veritas bonitatem signat: et contra, vitiorum ac perturbationum procellæ, ex erroris et falsitatis nubibus erumpunt.

A virtute transeamus ad potentiam et imperium, et

dispiciamus si uspiam inveniatur tanta potentia et regnum, quanta eruditio hominis naturam investit et coronat. Videmus dignitatem imperandi sequi dignitatem ejus, cui imperatur. Imperium in belluas et pecora, quale bubulcorum, aut opilionum, res vilis: imperium in pueros, quale ludimagistrorum, minus honorificum: imperium in mancipia, potius dedecori est quam honori: neque multo præstantius est imperium tyrannorum, in populum servilem, atque animis, et generosa indole exutum. Unde hoc semper manavit judicium, honores in liberis monarchiis, aut rebuspublicis suaviores esse, quam sub tyrannis; quia imperium honorificum magis supra volentes est, quam supra invitos et coactos. Ideoque Virgilius, cum ex intimo artificio inter humanos honores longe vellet optimos expromere, quos Augusto Cæsari assignaret, in hæc ipsa verba loquitur:

Victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.

Ast imperium scientiæ longe celsius est, quam imperium in voluntatem, licet liberam et non astrictam. Illa enim rationi, fidei, et intellectui ipsi dominatur, qui est altissima pars animi, et voluntatem ipsam regit. Etenim nulla proculdubio terrena est potestas, quæ in spiritibus hominum et animabus, eorumque cogitationibus et phantasiis, assensu quoque et fide, thronum et quasi cathedram suam erigit et collocat, præter doctrinam et scientiam. Ac idcirco videmus detestabilem illam, et immensam delectationem, qua hæresiarchæ, falsi prophetæ, et impostores magni perfunduntur, et rapiuntur, postquam senserint in fide et conscientiis hominum cœpisse se regnare: tantam certe, ut qui eam semel degustaverit, nullis fere persecutionibus, aut tormentis adigi possit, ut hoc regno se abdicet. Sicut autem hoc illud est, quod in Apocalypsi dicitur, *abyssus sive profunda Satanæ:* ita e contrario, justus et legitimus in animos hominum dominatus, veritatis ipsa evidentia ac commendatione dulcissima stabilitus sane quam proxime ad potestatis divinæ similitudi*nem* accedit.

Quod ad fortunas et honores spectat, munificentia doctrinæ non sic regna integra et respublicas locupletat, et ditat, ut non hominum etiam privatorum fortunas et opes amplificet, et evehat. Vetus enim observatio est, Homerum pluribus suppeditasse victum, quam Syllam, Cæsarem, aut Augustum, licet tot congiaria, tot donativa, tot agrorum assignationes largiti sint. Certe difficile dictu est, arma an literæ plurium fortunas constituerint. Quin si de summa potestate loquamur, videmus, si arma, aut jus hæreditatis regnum contulerunt, at literarum sorti sæpius cessisse sacerdotium, quod regni semper fuit rivale.

Rursus, si delectationem jucunditatemque scientiæ intuearis, multum sane illa voluptates alias omnes exuperat. Quid enim? num forte affectuum voluptates tanto intervallo oblectamenta sensuum excedent, quanto voti assecutio felix cantiunculam aut cœnam: et non pari gradatione intellectus voluptates, eas, quæ sunt affectuum, transcendent? in cæteris oblectationibus satietas est finitima, et postquam paulo inveteraverint, flos ipsarum et venustas marcescit: quo docemur non illas liquidas revera voluptates ac sinceras fuisse, sed umbras tantum, et fallacias voluptatum, non tam qualitate sua, quam novitate, jucundas: unde et voluptarii sæpius fiunt monachi, et ambitiosorum principum senectus tristior fere est, et melancholia obsessa. Scientiæ autem non est satietas, verum et fruendi, et appetendi perpetuo et subinde recurrens vicissitudo; ut necesse sit hujus delectationis bonum simplex esse, non ex accidente, aut cum fraude. Neque illa voluptas, quam depingit Lucretius, ultimum in animo locum sortitur:

Suave mari magno turbantibus æquora ventis, etc.

" Suave est spectaculum (inquit) stantem, aut ambu-
" lantem in littore, navem intueri tempestate in mari
" jactatam: suave itidem ex edita turri duas cernere
" acies concursantes in planitie: at nil dulcius est
" homini, quam mens per doctrinam in arce veritatis
" collocata, unde aliorum errores et labores dispicere
" possit."

Denique, ut mittamus vulgaria illa argumenta, quod per doctrinam scilicet *homo homini in eo præstat, in quo ipse brutis:* quod ope doctrinæ ascendat homo intellectu usque ad cœlos, quo corpore non potest, et alia similia: cum eo concludamus bono hanc dissertationem de literarum excellentia, ad quod humana natura ante omnia aspirat, hoc est, immortalitate et æternitate. Huc enim spectant procreatio sobolis, nobilitatio familiæ, ædificia, fundationes, monumenta, fama, ac denique humanorum votorum summa. Atqui videmus monumenta ingenii et eruditionis, quanto diutius durent, quam ea, quæ opere et manu facta sunt. Annon Homeri carmina viginti quinque annorum centurias et supra, absque unius syllabæ, aut literæ jactura, duraverunt? quo spatio innumera palatia, templa, castella, urbes, collapsa sunt, aut diruta; picturæ ac statuæ Cyri, Alexandri, Cæsaris, imo regum et principum multo recentiorum, nullo jam sunt modo parabiles: archetypa enim ipsa, jamdudum confecta vetustate, perierunt; exempla autem indies primigenia similitudine mulctantur. At ingeniorum imagines perpetuo integræ manent in libris, nullis temporum injuriis obnoxiæ, utpote quæ jugem renovationem recipere possunt: quanquam nec imagines dici proprie possint, quia perpetuo generant quodammodo, seminaque sua in animos hominum spargunt, atque ætatibus subsequentibus infinitas actiones opinionesque suscitant, et progignunt. Quod si navis inventum res existimata tam nobilis et admirabilis fuerit, quæ opes mercesque hinc inde transportat, regiones, locis disjunctissimas, participatione fructuum et commodorum consociat; quanto rectius literæ celebrari debent, quæ, tanquam naves sulcantes oceanum temporis, remotissima secula ingeniorum et inventorum commercio et societate copulant? Porro videmus, nonnullos philosophorum, qui maxime immersi erant sensibus, minimeque divini, atque immortalitatem animæ præfracte negabant; hoc tamen vi veritatis adactos, concessisse, quoscunque motus et actus anima humana absque corporis organo præ*stare* possit, eos etiam post mortem permanere proba-

bile esse: quales nimirum erant intellectus, minime autem affectuum motus. Adeo scilicet scientia immortalis visa est res illis atque incorruptibilis. Nos autem, quibus divina revelatio illuxit, conculcantes hæc rudimenta atque offucias sensuum, novimus non solum mentem, sed et affectus perpurgatos, neque animam tantum, sed etiam corpus, ad immortalitatem assumptum iri suo tempore. Sed enim meminerint homines, et nunc et alias ubi opus fuerit, me in probationibus de dignitate scientiæ, inde ab initio sejunxisse testimonia divina ab humanis; quam methodum constanter retinui, separatim utrumque explicans.

Quamvis vero hæc ita sint, nequaquam tamen hoc mihi sumo, neque me consequi posse confido, ut ulla causæ hujus pro doctrina peroratione, aut actione, judicia rescindam, vel Æsopici galli, qui granum hordei gemmæ prætulit; vel Midæ, qui cum arbiter factus esset inter Apollinem Musarum, et Panem ovium præsidem, opulentiæ palmam detulit; vel Paridis, qui, spreta sapientia ac potentia, primas voluptati et amori dedit; vel Agrippinæ eligentis, *occidat matrem, modo imperet*, imperium licet cum conditione detestanda præoptantis; vel Ulyssis, *qui vetulam prætulit immortalitati;* typi certe eorum, qui consueta optimis præponunt; plurimaque ejusmodi judicia popularia: hæc enim antiquum obtinebunt: verum et illud etiam manebit, cui innixa est semper doctrina, tanquam firmissimo fundamento, quodque nunquam labefactari poterit, *Justificata est sapientia a filiis suis.*

FRANCISCI

BARONIS DE VERULAMIO, VICE-COMITIS SANCTI ALBANI,

DE

DIGNITATE ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM

LIBER SECUNDUS.

AD REGEM SUUM.

CONSENTANEUM videri possit, tametsi non raro secus eveniat (rex optime) ut, qui sobole numerosa aucti sunt, quique immortalitatem suam in posteris ipsorum quasi prospectant, præ cæteris mortalibus sint soliciti de statu futurorum temporum; utpote quibus, satis intelligunt, carissima illa sua tandem debere pignora transmitti. Elizabetha regina, propter vitam cœlibem, hospes potius in mundo, quam incola, fuit; sua quidem tempora ornavit, et in multis beavit. Enimvero tuæ majestati (cui Deus pro benignitate sua dedit tot suscipere liberos, dignos certe qui te perpetuent, cujusque ætas vigens, et torus fœcundus adhuc plures pollicetur) usquequaque convenit, non modo tuum (quod facis) seculum irradiare; verum etiam ad illa curas tuas extendere, quæ memoria omnis alat, quæque ipsa intueatur æternitas. Inter ea autem (nisi studium meum erga literas me fallit) nil dignius est, aut nobilius, quam si dotetur

orbis terrarum augmentis scientiarum solidis et fructuosis. Quousque enim tandem pauculos aliquos scriptores statuemus nobis, tanquam Columnas Herculis, ne plus ultra in doctrinis progrediamur, cum habeamus majestatem tuam, instar lucidi et benigni sideris, quod nos inter navigandum conducat et fortunet?

Ut igitur ad rem redeamus: recolamus jam, et nobiscum perpendamus, quid principes viri aliique hucusque ad literarum amplificationem attulerint, quid prætermiserint? hoc autem presse et distincte excutiamus, sermone quodam activo et masculo, nusquam digrediendo, nil amplificando. Ponatur igitur illud (quod quivis concedat) opera quæque maxima et difficillima, vel præmiorum amplitudine, vel consiliorum prudentia et sanitate, vel laborum conjunctione superari: quorum primum conatum exstimulat, secundum ambages et errores tollit, tertium mortalium fragilitati succurrit. At inter hæc tria merito primas tenet *Consilii prudentia et sanitas;* hoc est, monstratio et delineatio viæ rectæ et proclivis ad rem, quæ proponitur, peragendam. *Claudus enim* (quod dici solet) *in via antevertit cursorem extra viam:* et Salomon porapposite ad hanc rem: *Ferrum si retusum fuerit, viribus utendum majoribus: quod vero super omnia prævalet, est sapientia.* Quibus verbis innuit, medii prudentem electionem efficacius conducere ad rem, quam virium aut intentionem, aut accumulationem. Hæc ut dicam illud impellit, quod (salvo semper eorum honore, qui de literis quomodocunque meruerunt) perspicio atque animadverto, opera eorum atque acta pleraque, ad magnificentiam potius et nominis sui memoriam, quam ad scientiarum ipsarum profectum et augmenta, spectasse: et literatorum potius numerum auxisse, quam artibus ipsis multum incrementi attulisse.

Actiones autem et opera, quæ ad literas amplificandas pertinent, circa tria versantur objecta: circa literarum sedes; circa libros; et circa personas eruditorum. Quemadmodum enim aqua, sive ex cœlesti rore descendens, sive ex fontibus scaturiens,

facile disperditur, et dispergitur, nisi colligatur in aliqua receptacula, ubi per unionem et congregationem se sustentare, et fovere possit (quem in finem excogitavit solertia humana aquæductus, cisternas, stagna, eaque etiam variis ornamentis condecoravit, quæ magnificentiæ et dignitati, non minus quam usui et necessitati, deserviant) similiter liquor iste scientiæ pretiosissimus, sive a divina inspiratione destillet, sive e sensibus exiliat, mox periret omnis atque evanesceret, nisi conservaretur in libris, traditionibus, colloquiis, ac præcipue in locis certis his rebus destinatis, quales sunt academiæ, collegia, scholæ, ubi et permanentes habeat sedes, et crescendi insuper, et se congregandi copiam et facultatem.

Ac primo, opera, quæ ad Musarum sedes spectant, quatuor numerantur: ædificiorum structura; proventuum dotatio; privilegiorum concessio; disciplinæ lex et institutio; quæ omnia ad secessum et otium (ut plurimum) conferunt et ad vacationem a curis et molestiis: qualia sunt, quæ ad alvearia constituenda, in usum mellis, requirit Virgilius;

> *Principio sedes apibus, statioque petenda,*
> *Quo neque sit ventis aditus*, etc.

At opera circa libros duo sunt præcipua. Primum bibliothecæ, in quibus, tanquam mausoleis, priscorum sanctorum reliquiæ, virtutis plenæ, conditæ sunt. Secundo, novæ editiones auctorum, emendatioribus impressionibus, fidelioribus versionibus, utilioribus commentariis, annotationibus magis diligentibus, et hujusmodi famulitio, instructæ et ornatæ.

Porro opera, quæ literatorum hominum personas respiciunt (præterquam quod ipsi ornandi sint et promovendi) sunt etiam duo: remuneratio et designatio lectorum, in artibus jamdudum inventis et cognitis; et remuneratio ac designatio scriptorum, circa eas doctrinæ partes, quæ non satis hactenus excultæ et elaboratæ sunt.

Hæc summatim opera sunt et acta, in quibus inclytorum principum, aliorumque illustrium virorum promerita erga rem literariam claruerunt. De parti-

culari alicujus commemoratione, qui de literis bene meruit, cogitanti, occurrit illud Ciceronis, quod eum, post reditum, suum, ad gratias promiscue agendas impulit; *difficile non aliquem, ingratum quenquam præterire.* Potius (ex Scripturarum consilio) spatium intueamur, quod adhuc restat in stadio decurrendum; quam oculos reflectamus ad ea, quæ a tergo jampridem reliquimus.

Primum igitur, inter tot totius Europæ collegia, præclarissime fundata, omnia illa certis professionibus destinata esse demiror, nulla liberis atque universalibus artium et scientiarum studiis dedicata. Nam si quis judicet doctrinam omnem referendam esse ad usum et actionem, recte sapit: veruntamen facile est, isto modo prolabi in errorem illum, quem fabula perantiqua perstringit; in qua cætera corporis membra litem ventriculo intenderunt, quod neque motum præberet, ut artus, neque sensum, ut caput: quamvis interea alimentum coctum atque confectum ventriculus ille in reliquum corpus divideret: plane eodem modo, qui in philosophia ac contemplationibus universalibus positum omne studium inane atque ignavum arbitratur, non animadvertit, singulis professionibus, et artibus exinde succum et robur suppeditari. Atque certe persuasum habeo, hanc ipsam haud minimam causam fuisse, cur felicior doctrinæ progressus hucusque retardatus sit; quod opera hisce fundamentalibus scientiis navata sit tantum in transitu, neque haustus pleniores inde epoti. Nam si arborem solito fructuosiorem fieri cupias, de ramis medicandis frustra cogitaveris; terra ipsa circa radicem subigenda, et gleba lætior admovenda, aut nihil egeris. Neque rursus silentio prætermittendum est, hanc collegiorum et societatum, in usum tantummodo doctrinæ professoriæ, dedicationem, non solum scientiarum incrementis inimicam fuisse, sed etiam in regnorum et rerumpublicarum detrimentum cessisse. Hinc enim fieri solet ut principes, delectum habituri ministrorum, qui rebus civilibus tractandis sint idonei ejusmodi hominum miram solitudinem circa se reperiant; *propterea* quod non habeatur educatio aliqua collegi-

ata, in hos usus destinata, ubi scilicet homines, a natura ad hoc facti et comparati (præter artes alias) historiæ, linguis modernis, libris et tractatibus politicis, præcipue incumbant; ut inde ad civilia munera magis habiles et instructi accedant.

Quoniam vero fundatores collegiorum plantant, prælectionum vero rigant, sequitur jam ordine, ut dicam quid in publicis lectionibus desideretur: nimirum, improbo vel maxime tenuitatem stipendiorum, prælectoribus sive artium, sive professionum (præsertim apud nos) assignatam. Interest enim imprimis progressus in scientiis, ut lectores in unoquoque genere ex optimis instructissimisque eligantur: utpote quorum opera, non in usum transitorium, sed ad sufficiendam sobolem scientiæ in secula adhibeatur. Id fieri nequit, nisi præmia et conditiones tales constituantur, quibus eminentissimus quisque in ea arte plane contentus esse possit; ut illi demum grave non sit, in eodem munere immori, neque practicam cogitet. Quocirca scientiæ ut floreant, militaris lex servanda Davidis; *ut æqua esset pars descendentis ad prælium, et manentis ad sarcinas:* sarcinis male aliter prospectum erit. Sic lectores in scientiis sunt tanquam conservatores et custodes totius literarii apparatus, unde praxis et militia deinceps scientiarum instruatur: proinde æquum est, ut merces ipsorum lucra practicorum exæquare possit. Aliter si patribus scientiarum præmia non constituantur satis ampla et luculenta, eveniet illud;

Et patrum invalidi referent jejunia nati.

Defectum nunc notabo alium, in quo alchemista quispiam in auxilium advocandus foret; cum id genus hominum studiosis auctores sint, ut libros vendant, fornaces extruant, Minervam ac Musas (tanquam virgines steriles) deserant, ac Vulcano se applicent. Fatendum est enimvero, tam ad penetralia contemplationis, quam ad operativæ fructum, in nonnullis scientiis (præsertim naturali philosophia et medicina) haud unica subsidia e libris petenda esse. Qua in

re neutiquam omnino cessavit munificentia hominum; quippe videmus, non libros magis, quam sphæras, globos, astrolabia, mappas, et alia similia, ut adminicula quædam astronomiæ et cosmographiæ, comparari et studio præberi. Videmus etiam, loco nonnulla, medicinæ studio dicata, hortos habere pro simplicium cujusque generis inspectione et notitia; nec usu mortuorum corporum ad observationes anatomicas destitui. Cæterum hæc ad pauca spectant. In genere pro certo habeatur, magnos, in rebus naturæ abditis eruendis et reserandis, progressus vix fieri posse, nisi ad experimenta, sive Vulcani, sive Dædali (fornacis scilicet, aut machinæ, vel cujuscunque alterius generis) sumptus abunde suppeditentur. Ideoque sicut principum secretariis et emissariis conceditur exhibere rationes expensarum, pro diligentiis suis in explorando et eruendo res novas, et arcana civilia; similiter et exploratoribus ac speculatoribus naturæ satisfaciendum de expensis suis; alias de quamplurimis scitu dignissimis nunquam fiemus certiores. Si enim Alexander magnam vim pecuniæ suppeditavet Aristoteli, qua conduceret venatores, aucupes, piscatores, et alios, quo instructior accederet ad conscribendam historiam animalium, certe majus quiddam debetur iis, qui non in saltibus naturæ pererrant, sed in labyrinthis artium viam sibi aperiunt.

Defectus etiamnum alius nobis observandus (magni certe momenti) neglectus quidam est, in academiarum rectoribus, consultationis; in regibus sive superioribus, visitationis, in hunc finem, ut diligenter consideretur et perpendatur, utrum prælectiones, disputationes, aliaque exercitia scholastica, antiquitus instituta, et ad nostra usque tempora usitata, continuare fuerit ex usu, vel potius antiquare, aliaque meliora substituere. Etenim inter majestatis tuæ canones prudentissimos, illum reperio; *In omni vel consuetudine, vel exemplo, tempora spectanda sunt, quando primum res cœpta: in quibus, si vel confusio regnaverit vel inscitia, derogat illud imprimis auctoritati re-*

rum, atque omnia reddit suspecta. Quamobrem, quandoquidem academiarum instituta plerunque originem traxerint a temporibus, hisce nostris haud paulo obscurioribus et indoctioribus; eo magis convenit, ut examini denuo subjiciantur. Exemplum in hoc genere unum aut alterum proponam; in rebus, quæ maxime obviæ videntur et familiares. Pro more receptum est (licet, uti mihi videtur, perperam) ut literarum studiosi logicam, et rhetoricam, præpropere nimis addiscant; artes sane provectioribus magis convenientes, quam pueris et tironibus. Etenim hæ duæ, si vere res perpendatur, sunt ex artibus gravissimis; cum sint *artes artium*, altera ad judicium, altera ad ornatum. Quinetiam regulam et normam continent, res et materiam subjectam vel disponendi, vel illustrandi. Ideoque id agere, ut mentes rerum ignaræ, et rudes (quæque nondum id collegerunt, quod a Cicerone sylva vel supellex appellatur, id est, materiem et copiam rerum) initium ab istis scientiis sumant (ac si quis discere vellet ponderare, vel metiri, vel ornare ventum) haud aliud profecto parit, quam ut harum artium virtus et facultas (quæ permagnæ sunt et latissime diffusæ) fere contemptæ jaceant, atque vel in puerilia sophismata affectationesque ridiculas degeneraverint, vel saltem existimatione sua haud parum mulctatæ sint. Quinetiam præmatura et intempestiva ad has artes accessio dilutam earum atque jejunam traditionem ac tractationem necessario secum traxit, qualis nimirum captui puerorum adaptetur. Alterum exemplum (quod adducam) erroris, qui in academiis jam diu inveteravit, ejusmodi est; quod scilicet inventionis atque memoriæ, in exercitiis scholasticis, fieri solet nimio plus noxium divortium: illic siquidem orationes pleræque, aut omnino præmeditatæ sunt, adeo ut conceptis verbis proferantur, et inventioni nihil relinquatur; aut plane extemporariæ, ut perparum relinquatur memoriæ (cum in vita communi et praxi, rarus sit alterutrius istorum usus seorsum, sed potius mixturæ ipsorum; id est, notarum sive commentariorum, atque dictionis subitæ) ita ut

hoc pacto exercitia ad praxim haud sint accommodata, nec imago respondeat vitæ. Illud autem in exercitiis perpetuo tenendum est; ut omnia (quam fieri potest) maxime repræsentent ea, quæ in vita agi solent: alioqui motus et facultates mentis pervertent, non præparabunt. Hujus autem rei veritas non obscure cernitur, cum academici ad praxim suarum professionum, vel alia civilis vitæ munia se accingant: quod cum faciunt, hunc, de quo loquimur, defectum, ipsi in se cito deprehendunt; sed citius etiamnum alii. Cæterum hanc partem, de institutorum academicorum emendatione, clausula illa (ex Cæsaris quadam ad Oppium et Balbum epistola desumpta) concludam: *Hoc quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, et multa reperiri possunt: de iis rebus rogo vos, ut cogitationem suscipiatis.*

Alter defectus, quem observo, altius paulo, quam præcedens, ascendit. Quemadmodum enim doctrinarum progressio, haud parum in prudenti regimine et institutione academiarum singularum consistit; ita magnus ad hoc cumulus accedere possit, si academiæ universæ per totam Europam sparsæ, arctiorem conjunctionem et necessitudinem contraherent. Sunt enim, uti videmus, multi ordines et sodalitia, quæ licet regnis et spatiis longinquis disjuncta sint, tamen societatem, et tanquam fraternitatem, inter se ineunt, et colunt; adeo ut habeant præfectos (alios provinciales, alios generales) quibus omnes parent. Et certe, quemadmodum natura creat fraternitatem in familiis; artes mechanicæ contrahunt fraternitatem in sodalitiis; unctio divina superinducit fraternitatem in regibus et episcopis; vota et regulæ conciliant fraternitatem in ordinibus: eodem modo fieri non potest, quin intercedat fraternitas illustris et generosa, inter homines, per doctrinas et illuminationes, quandoquidem Deus ipse Pater luminum nuncupetur.

Postremo illud queror (de quo superius nonnihil præmisi) quod vel nunquam, vel raro admodum, publica aliqua extiterit designatio virorum, idoneorum, *qui* vel scriberent, vel inquisitionem instituerent, de

illis scientiarum partibus, in quibus satis adhuc non fuerit elaboratum. Cui rei illud inserviet quam maxime, si tanquam lustrum condatur doctrinarum; et census excipiatur, quæ ex illis locupletes sint, et majorem in modum auctæ, quæ autem inopes et destitutæ. Opinio enim copiæ, inter causas inopiæ est; atque multitudo librorum luxuriæ potius, quam penuriæ indicium quoddam præ se fert. Quæ tamen redundantia (si quis recte judicet) neutiquam delendis antehac scriptis libris, sed novis melioribus edendis tolli debet, qui ejus generis sint, ut, tanquam *serpens Mosis*, *serpentes magorum* devorent.

Horum, quos enumeravimus, omnium defectuum remedia, præter illius postremi, quin etiam ejusdem postremi, quoad partem ejus activam, quæ spectat ad designationem scribentium, opera sunt vere basilica: erga quæ privati alicujus conatus et industria fere sic se habeat, ut Mercurius in bivio: qui digitum potest in viam intendere, pedem inferre non potest. At speculativa illa pars, quæ ad examen doctrinarum (quid nimirum in singulis desideretur) pertinet, etiam industriæ hominis privati patet. Mihi igitur in animo est, perambulationem doctrinarum, et lustrationem generalem et fidelem aggredi, præcipue cum inquisitione sedula et accurata, quænam earum partes neglectæ incultæque jaceant, hominum industria nondum subactæ, et ad usum conversæ; ut hujusmodi delineatio et registratio, et publicis designationibus, et privatorum spontaneis laboribus facem accendat. In quo nihilominus consilium est, hoc tempore omissiones duntaxat, et desiderata notare: non autem errores et infelicitates redarguere: aliud enim est inculta loca indicare, aliud culturæ modum corrigere.

Quam quidem ad rem, cum me comparo, et accingor; non sum nescius, quantum opus moveam, quamque difficilem provinciam sustineam; etiam quam sint vires minime voluntati pares: attamen magnam in spem venio, si ardentior meus erga literas amor me longius provexerit, usurum me excusatione effectus; quia non simul cuiquam conceditur, *amare et sapere*. Nescius

equidem non sum, eandem judicii libertatem aliis relinquendam, quam ipse usurpaverim. Equidem libenter æque acceperim ab aliis, ac impertiverim, humanitatis illud officium: *Nam qui errantì comiter monstrat viam, etc.* Prospicio etiam animo complura ex illis, quæ tanquam omissa et desiderata in registrum hoc nostrum referre visum fuerit, in diversas censuras incursura: alia scilicet quod sint dudum peracta, et jam extent: alia quod curiositatem sapiant, et fructum promittant perexilem: alia quod nimis ardua existant, et fere impossibilia, quæ ab hominibus absolvantur. Ad priora duo quod attinet, res ipsæ pro se causam agent; circa postremum de impossibilitate ita statuo: ea omnia possibilia et præstabilia censenda, quæ ab aliquibus perfici possint, licet non a quibusvis; et quæ a multis conjunctim, licet non ab uno; et quæ in successione seculorum, licet non eodem ævo; et denique quæ publica cura et sumptu, licet non opibus et industria singulorum. Si quis tamen sit, qui malit Salomonis illud usurpare: *Dicit piger, Leo est in via;* quam illud Virgilii: *Possunt, quia posse videntur:* satis mihi erit, si labores mei inter vota tantum sive optata melioris notæ habeantur. Sicut enim haud omnino rei imperitum esse oportet, qui quæstionem apposite instituat; ita nec sensus inops videatur, qui haudquaquam absurda optaverit.

CAPUT PRIMUM.

Partitio universalis doctrinæ humanæ in Historiam, Poësim, Philosophiam, secundum tres intellectus facultates, Memoriam, Phantasiam, Rationem; quodque eadem partitio competat etiam Theologicis.

Partitio doctrinæ humanæ ea est verissima, quæ sumitur ex triplici facultate animæ rationalis, quæ doctrinæ sedes est: historia ad memoriam refertur, poësis ad phantasiam, philosophia ad rationem. Per *poësim* autem, hoc loco intelligimus non aliud quam, *historiam* confictam, sive fabulas. Carmen enim

styli quidam character est, atque ad artificia orationis pertinet; de quo suo loco.

Historia proprie individuorum est, quæ circumscribuntur loco et tempore. Etsi enim historia naturalis circa species versari videatur; tamen hoc fit ob promiscuam rerum naturalium (in plurimis) sub una specie, similitudinem; ut, si unam noris, omnes noris. Sicubi autem individua reperiantur, quæ aut unica sunt in sua specie, veluti sol et luna; aut a specie insigniter deflectunt, ut monstra; non minus recte constituitur narratio de illis in historia naturali, quam de hominibus singularibus in historia civili. Hæc autem omnia ad memoriam spectant.

Poësis, eo sensu, quo dictum est, etiam individuorum est; confictorum ad similitudinem illorum, quæ in historia vera memorantur: ita tamen ut modum sæpius excedat, et quæ in rerum natura nunquam conventura, aut eventura fuissent, ad libitum componat, et introducat; quemadmodum facit et pictoria. Quod quidem phantasiæ opus est.

Philosophia individua dimittit; neque impressiones primas individuorum, sed notiones ab illis abstractas complectitur; atque in iis componendis et dividendis, ex lege naturæ et rerum ipsarum evidentia, versatur. Atque hoc prorsus officium est atque opificium rationis,

Hæc autem ita se habere, si quis intellectualium origines petat, facile cernet. Individua sola sensum percellunt, qui intellectus janua est. Individuorum eorum imagines, sive impressiones a sensu exceptæ, figuntur in memoria, atque abeunt in eam, a principio tanquam integræ, eodem, quo occurrunt modo: eas postea recolit, et ruminat anima humana; quas deinceps aut simpliciter recenset; aut lusu quodam imitatur; aut componendo et dividendo digerit. Itaque liquido constat, ex tribus his fontibus, memoriæ, phantasiæ, et rationis, esse tres illas emanationes, historiæ, poëseos, et philosophiæ: nec alias aut plures esse posse. Etenim historiam et experiantiam pro eadem re habemus: quemadmodum etiam philosophiam et scientias.

Neque alia censemus ad theologica partitione opus esse. Differunt certe informationes oraculi et sensus, et re et modo insinuandi: sed spiritus humanus unus est, ejusque arculæ et cellæ eædem. Fit itaque, ac si diversi liquores, atque per diversa infundibula, in unum atque idem vas recipiantur. Quare et theologia, aut ex historia sacra constat; aut ex parabolis, quæ instar divinæ poëseos sunt; aut ex præceptis et dogmatibus, tanquam perenni quadam philosophia. Quod enim ad eam partem pertinet, quæ redundare videtur, prophetiam videlicet, ea historiæ genus est: quandoquidem historia divina, ea polleat supra humanam prærogativa, ut narratio factum præcedere, non minus quam sequi possit.

CAPUT SECUNDUM.

Partitio Historiæ in Naturalem et Civilem, Ecclesiastica et Literaria sub Civili comprehensa. Partitio Historiæ Naturalis in Historiam Generationum, Præter-generationum, et Artium.

Historia aut naturalis est, aut civilis: in naturali, naturæ res gestæ et facinora memorantur; in civili, hominum. Elucent proculdubio divina in utrisque, sed magis in civilibus, ut etiam propriam historiæ speciem constituant, quam sacram aut ecclesiasticam appellare consuevimus. Nobis vero etiam ea videtur literarum et artium dignitas, ut iis historia propria seorsum attribui debeat; quam sub historia civili (quemadmodum et ecclesiasticam) comprehendi intelligimus.

Partitionem historiæ naturalis moliemur ex statu et conditione ipsius naturæ, quæ in triplici statu posita invenitur, et tanquam regimen trinum subit. Aut enim libera est natura, et cursu consueto se explicans, ut in cœlis, animalibus, plantis, et universo naturæ apparatu: aut a pravitatibus et insolentiis materiæ contumacis, et ab impedimentorum violentia, de statu *suo detru*ditur, ut in monstris; aut denique ab

arte et opera humana constringitur, et fingitur, et tanquam novatur, ut in artificialibus. Sit itaque partitio historiæ naturalis in historiam generationum; prætergenerationum, et artium; quam postremam, etiam mechanicam, et experimentalem appellare consuevimus. Harum prima libertatem naturæ tractat: secunda errores: tertia vincula. Libenter autem historiam artium, ut historiæ naturalis speciem, constituimus; quia inveteravit prorsus opinio, ac si aliud quippiam esset ars a natura, artificialia a naturalibus: unde illud malum, quod plerique historiæ naturalis scriptores, perfunctos se putent, si historiam animalium, aut plantarum, aut mineralium confecerint, omissis artium mechanicarum experimentis. Sed et illabitur etiam animis hominum aliud subtilius malum; nempe, ut ars censeatur solummodo tanquam additamentum quoddam naturæ, cujus scilicet ea sit vis, ut naturam (sane) vel inchoatam perficere, vel in deterius vergentem emendare, vel impeditam liberare; minime vero penitus vertere, transmutare, aut in imis concutere possit: quod ipsum rebus humanis præproperam desperationem intulit. At contra, illud animis hominum penitus insidere debuerat; artificialia a naturalibus, non forma aut essentia, sed efficiente solummodo differre; homini quippe in naturam, nullius rei potestatem esse, præterquam motus, ut scilicet corpora naturalia aut admoveat, aut amoveat. Ubi igitur datur admotio corporum naturalium, aut remotio, conjungendo (ut vocant) activa passivis, *omnia potest homo*; ubi non datur, nihil: neque interest, si res ponantur in ordine ad aliquem effectum, utrum hoc fiat per hominem, vel absque homine. Aurum aliquando excoquitur igne, aliquando in arenulis purum invenitur, ministrante sibi ipsi natura: iris similiter fit ex nube roscida in sublimi; fit etiam per aspersionem aquæ, hic apud nos. Itaque natura omnia regit: subordinantur autem illa tria; cursus naturæ; expatiatio naturæ; et ars, sive additus rebus homo: ideoque in historia naturali, tria illa comprehendi par est; quod etiam C. Plinius magna ex parte fecit: qui historiam naturalem solus pro dignitate

complexus est; sed complexam, minime ut decuit, imo potius indignis modis tractavit.

Harum prima habetur mediocriter exculta: sequentes duæ ita tenuiter et inutiliter tractantur, ut in desideratorum classe reponendæ sint. Neque enim reperias satis instructam et locupletem collectionem operum naturæ eorum, quæ a cursu ordinario generationum, productionum, et motuum aberrarunt, et deflexerunt: sive sint illa fœtus certarum regionum aut locorum singulares; sive temporum eventus insoliti; sive casuum (ut ait ille) ingenia; sive proprietatum abditarum effectus; sive monadica naturæ in sua specie. Non negaverim, inveniri libros nimio plures, fabulosis experimentis, commentitiis secretis, et frivolis imposturis, ad voluptatem et novitatem, refertos; cæterum narrationem gravem et severam, de heteroclitis et mirabilibus naturæ, diligenter examinatam ac fideliter descriptam, non, inquam, invenio: præsertim cum debita rejectione, et publica tanquam proscriptione mendaciorum et fabularum, quæ invaluerunt. Nam ut res se nunc habet, si forte mendacia aliqua circa res naturales obtinuerint, et celebrata sint (sive quod tantum possit reverentia antiquitatis, sive quod illa denuo examini subjicere sit molestum, sive quod mirifica scilicet ornamenta putantur orationis, propter similitudines et comparationes) nunquam postea exterminantur aut retractantur.

Finis hujusmodi operis, quod exemplo suo decoravit Aristoteles, nil minus est, quam ut curiosis et inanibus ingeniis gratificetur, sicut faciunt mirabilarii et prodigiastri: verum duas ob causas, utramque seriam et gravem; unam, ut axiomatum corrigatur iniquitas; qua plerunque in exemplis tritis et vulgatis fundamentum habent; alteram, quod a miraculis naturæ ad miracula artis expeditus sit transitus et pervius. Neque enim huic rei plus inest negotii, præterquam ut naturæ vestigia persequaris sagaciter, cum ipsa sponte aberret; ut hoc pacto postea cum tibi libuerit, eam eodem loci deducere, et compellere possis. Neque *vero* præceperim, ut ex historia ista mirabilium, *superstitiosæ* narrationes, de maleficiis, fascinationibus,

incantationibus, somniis, divinationibus, et similibus, prorsus excludantur, ubi de facto et re gesta liquido constet. Nondum enim innotuit, quibus in rebus et quousque, effectus superstitioni attributi ex causis naturalibus participent. Ideoque licet hujusmodi artium usum et praxim merito damnandum censeamus tamen a speculatione et consideratione ipsarum (si strenue excutiantur) notitiam haud inutilem consequemur, non solum ad delicta in hoc genere reorum rite dijudicanda; sed etiam ad naturæ secreta ulterius rimanda. Neque certe hæsitandum de ingressu et penetratione, intra hujusmodi antra et recessus, si quis sibi unicam veritatis inquisitionem proponat; quod et majestas tua exemplo proprio confirmavit. Tu enim, duobus illis clarissimis et acutissimis religionis ac naturalis philosophiæ oculis, tales umbras prudenter ac perspicaciter perlustrasti; ut te soli simillimum probaveris, qui polluta loca ingreditur, nec tamen inquinatur. Cæterum illud monuerim, narrationes istas cum rebus superstitiosis conjunctas, seorsum componi, neque cum puris et sinceris naturalibus commisceri oportere. Quod vero ad narrationes attinet, circa prodigia et miracula religionum; illa certe aut non utique vera sunt, aut nulla ex parte naturalia; ideoque ad historiam naturalem non pertinent.

Quantum ad historiam naturæ subactæ, et factitiæ, quam mechanicam appellare solemus; invenio sane collectiones quasdam de agricultura, etiam de artibus compluribus mechanicis: sed, quod pessimum est in hoc genere, semper negliguntur et rejiciuntur experimenta, in artibus singulis familiaria et vulgata; quæ tamen ad interpretationem naturæ æque aut plus faciunt, quam minus trita. Nam labes quædam literis aspergi videatur, si forte viri docti se submittant inquisitioni, aut observationi rerum mechanicarum, nisi fuerit earum, quæ pro arcanis artis, aut pro rebus admodum raris, aut subtilibus reputentur; quod tam inanis ac superciliosæ arrogantiæ vitium merito irrisit Plato, quando Hippiam sophistam jactabundum inducit cum Socrate disputantem, sincero et solido veritatis investigatore: qui, cum de pulchritudine sermo in-

stitutus esset, pro vago suo et soluto disputandi more, primum intulit exemplum virginis pulchræ dein equæ pulchræ, postremo ollæ fictilis pulchræ et affabre factæ: hoc ultimo exemplo Hippias commotus, dixit: *Stomacharer certe, nisi humanitatis ratio me eo adigeret, cum quoquam disputare, qui exempla tam vilia et sordida allegaret.* Cui Socrates, *Te quidem ita decet, cum tam nitidis sis amictus vestibus, et pulchris calceis;* et alia per ironiam. Enimvero, illud pro certo asseri possit, grandia exempla haud optimam, aut tutissimam afferre informationem. Id quod exprimitur non insulse in pervulgata illa fabula de philosopho: qui cum stellas sublatis oculis intueretur, incidit in aquam: nam si oculos demisisset, stellas illico in aqua videre potuisset; verum suspiciens in cœlum, aquam in stellis videre non potuit. Eodem modo sæpe accidit, ut res minutæ et humiles plus conferant ad notitiam grandium, quam grandes ad notitiam minutarum. Bene siquidem notavit Aristoteles, *cujusque rei naturam in portionibus ejus minimis optime cerni.* Quam ob causam, reipublicæ naturam perscrutatur primo in familia, et in simplicissimis combinationibus societatis (mariti scilicet et uxoris, parentum et liberorum, domini et servi) quæ in quolibet tuguriolo occurrunt. Simili plane ratione natura hujusce magnæ civitatis (universitatis nimirum rerum) ejusque dispensatio, in prima quaque symbolizatione et minimis rerum portionibus investiganda est: uti fieri videmus, quod secretum illud naturæ (habitum pro maximo) de verticitate ferri, tactu magnetis exciti, ad polos, se conspiciendum præbuit, non in vectibus ferreis, sed in acubus.

Ego vero, si quod sit mei pondus judicii, sic plane statuo; historiæ mechanicæ usum erga philosophiam naturalem, esse maxime radicalem et fundamentalem. Talem intelligo philosophiam naturalem, quæ non abeat in fumos speculationum subtilium, aut sublimium: sed quæ efficaciter operetur, ad sublevanda vitæ humanæ incommoda. Neque enim ad præsens tantum juvabit, nectendo et transferendo observationes unius artis in usum aliarum, et inde novas commoditates eliciendo; quod necesse est fieri, cum experi-

menta diversarum artium in unius hominis observationem et considerationem venient; sed porro ad causas rerum indagandas, et artium axiomata deducenda, lucidiorem facem accendet, quam hactenus unquam affulsit. Quemadmodum enim ingenium alicujus haud bene noris, aut probaris, nisi eum irritaveris; neque Proteus se in varias rerum facies vertere solitus est, nisi manicis arcte comprehensus; similiter etiam natura arte irritata ex vexata se clarius prodit, quam cum sibi libera permittitur.

Antequam vero hoc membrum historiæ naturalis (quod mechanicum atque experimentale vocamus) dimittamus, illud adjiciendum: corpus talis historiæ, non solum ex artibus ipsis mechanicis, verum et ex operativa parte scientiarum liberalium, ac simul ex practicis compluribus (quæ in artem non coaluerunt) confici debere, ut nihil utile prætermittatur, quod ad informandum intellectum juvat. Atque hæc est historiæ naturalis partitio prima.

CAPUT TERTIUM.

Partitio Historiæ Naturalis secunda, ex usu et fine suo, in Narrativam et Inductivam: quodque finis nobilissimus Historiæ Naturalis sit, ut ministret et in ordine sit ad condendam Philosophiam: quem finem intuetur inductiva. Partitio Historiæ Generationum in Historiam Cœlestium: Historiam Meteororum: Historiam Globi Terræ et Maris: Historiam Massarum sive Collegiorum Majorum: et Historiam Specierum sive Collegiorum Minorum.

Historia naturalis, ut subjecto triplex (quemadmodum diximus) ita usu duplex est: adhibetur enim, aut propter cognitionem rerum ipsarum, quæ historiæ mandantur; aut tanquam materia prima philosophiæ. Atque prior illa, quæ aut narrationum jucunditate delectat, aut experimentorum usu juvat, atque hujusmodi voluptatis, aut fructus gratia quæsita est, longe inferioris notæ censenda, præ ea, quæ inductionis

veræ et legitimæ sylva sit atque supellex, et primam philosophiæ mammam præbeat. Rursus itaque partiemur historiam naturalem in narrativam et inductivam: hanc autem posteriorem inter desiderata ponimus. Neque vero aciem mentis alicujus perstringant, aut magna antiquorum nomina, aut magna recentium volumina. Satis enim scimus, haberi historiam naturalem mole amplam, varietate gratam, diligentia sæpius curiosam. Attamen si quis ex ea fabulas, et antiquitatem, et auctorum citationes, et inanes controversias, philologiam denique et ornamenta eximat (quæ ad convivales sermones hominumque doctorum noctes, potius quam ad instituendam philosophiam sint accommodata) ad nil magni res recidet. Longe autem profecto abest ab ea historia, quam animo metimur. Primo enim desiderantur duæ illa historiæ naturalis partes (de quibus modo diximus) præter-generationum, et artium, in quibus nos plurimum ponimus: deinde in tertia illa (quæ reliqua est) parte generali, nimirum de generationibus, uni tantum ex quinque partibus ejus satisfacit. Siquidem historiæ generationum constituuntur partes subordinatæ quinque: prima cœlestium, quæ phænomena ipsa sincera complectitur, atque separata a dogmatibus: secunda meteororum (annumerando etiam cometas) et regionum, quas vocant, aëris: neque enim de cometis, meteoris ignitis, ventis, pluviis, tempestatibus, et reliquis, invenitur aliqua historia, qua ullius sit pretii. Tertia terræ et maris (quatenus sunt universi partes integrales) montium, fluminum, æstuum, arenarum, sylvarum, insularum, denique figuræ ipsius continentium prout exporriguntur; in his omnibus, potius naturalia inquirendo et observando, quam cosmographica. Quarta, de massis materiæ communibus, quas collegia majora vocamus (vulgo elementa dicuntur); neque enim de igne, aëre, aqua, terra, eorumque naturis, motibus, operibus, impressionibus, narrationes reperiuntur, qua corpus aliquod historiæ justum constituant. Quinta et ultima, de collectionibus materiæ exquisitis, qua a nobis collegia minora, vulgo species appellantur. In hac autem postrema sola, industria scriptorum enituit; ita

tamen ut potius luxuriata sit in superfluis (iconibus animalium, aut plantarum, et similibus intumescens) quam solidis et diligentibus observationibus ditata, quæ ubique in historia naturali subnecti debeant. Atque, ut verbo dicam, omnis, quam habemus, naturalis historia, tam inquisitione sua, quam congerie, nullo modo in ordine ad eum, quem diximus, finem (condendæ scilicet philosophiæ) aptata est. Quare historiam inductivam desiderari pronunciamus. Atque de naturali historia hactenus.

CAPUT QUARTUM.

Partitio Historiæ Civilis, in Ecclesiasticam, Literariam, et (quæ generis nomen retinet) Civilem: quodque Historia Literaria desideretur: ejus conficiendæ præcepta.

Historiam civilem in tres species recte dividi putamus: primo sacram, sive ecclesiasticam: deinde eam, quæ generis nomen retinet, civilem: postremo literarum et artium. Ordiemur autem ab ea specie, quam postremo posuimus, quia reliquæ duæ habentur; illam autem inter desiderata referre visum est. Ea est historia literarum: atque certe historia mundi si hac parte fuerit destituta, non absimilis censeri possit statuæ Polyphemi, eruto oculo; cum ea pars imaginis desit, quæ ingenium et indolem personæ maxime referat. Hanc licet desiderari statuamus, nos nihilominus minime fugit, in scientiis particularibus jurisconsultorum, mathematicorum, rhetorum, philosophorum, haberi levem aliquam mentionem, aut narrationes quasdam jejunas, de sectis, scholis, libris, auctoribus, et successionibus hujusmodi scientiarum; inveniri etiam de rerum et artium inventoribus tractatus aliquos exiles et infructuosos; attamen justam atque universalem literarum historiam nullam adhuc editam asserimus. Ejus itaque et argumentum, et conficiendi modum, et usum proponemus.

Argumentum non aliud est, quam ut ex omni me-

moria repetatur, quæ doctrinæ et artes, quibus mundi ætatibus et regionibus floruerint. Earum antiquitates, progressus, etiam peragrationes per diversas orbis partes (migrant enim scientiæ, non secus ac populi) rursus declinationes, obliviones, instaurationes commemorentur. Observetur simul per singulas artes inventionis occasio et origo; tradendi mos et disciplina; colendi et exercendi ratio et instituta. Adjiciantur etiam sectæ et controversiæ maxime celebres, quæ homines doctos tenuerunt; calumniæ, quibus patuerunt; laudes et honores, quibus decoratæ sunt. Notentur auctores præcipui, libri præstantiores, scholæ, successiones, academiæ, societates, collegia, ordines; denique omnia, quæ ad statum literarum spectant. Ante omnia etiam id agi volumus (quod civilis historiæ decus est, et quasi anima) ut cum eventis causæ copulentur: videlicet ut memorentur naturæ regionum ac populorum; indolesque apta et habilis, aut inepta et inhabilis ad disciplinas diversas; accidentia temporum, quæ scientiis adversa fuerint aut propitia; zeli et mixturæ religionum; malitiæ et favores legum; virtutes denique insignes et efficacia quorundam virorum, erga literas promovendas, et similia. At hæc omnia ita tractari præcipimus, ut non, criticorum more, in laude et censura tempus teratur; sed plane historice res ipsæ narrentur, judicium parcius interponatur.

De modo autem hujusmodi historiæ conficiendæ, illud imprimis monemus; ut materia et copia ejus, non tantum ab historiis et criticis petatur, verum etiam ut per singulas annorum centurias, aut etiam minora intervalla, seriatim (ab ultima antiquitate facto principio) libri præcipui, qui per ea temporis spatia conscripti sunt, in consilium adhibeantur; ut ex eorum non perlectione (id enim infinitum quiddam esset) sed degustatione, et observatione argumenti, styli, methodi, genius illius temporis literarius, veluti incantatione quadam, a mortuis evocetur.

Quod ad usum attinet, hæc eo spectant; non ut honor literarum et pompa per tot circumfusas imagines celebretur; nec quia pro flagrantissimo, quo *literas* prosequimur, amore, omnia, quæ ad earum

statum quoquo modo pertinent, usque ad curiositatem inquirere, et scire, et conservare avemus; sed præcipue ob causam magis seriam et gravem: ea est (ut verbo dicamus) quoniam per talem, qualem descripsimus, narrationem, ad virorum doctorum, in doctrinæ usu et administratione, prudentiam et solertiam, maximam accessionem fieri posse existimamus; et rerum intellectualium non minus quam civilium motus et perturbationes, vitiaque et virtutes, notari posse; et regimen inde optimum educi et institui. Neque enim B. Augustini, aut B. Ambrosii opera, ad prudentiam episcopi, aut theologi, tantum facere posse putamus, quantum si ecclesiastica historia diligenter inspiciatur et revolvatur: quod et viris doctis ex historia literarum obventurum non dubitamus. Casum enim omnino recipit, et temeritati exponitur, quod exemplis et memoria rerum non fulcitur. Atque de historia literaria hæc dicta sint.

CAPUT QUINTUM.

De dignitate et difficultate Historiæ Civilis.

Sequitur historia civilis specialis, cujus dignitas atque auctoritas inter scripta humana eminet. Hujus enim fidei, exempla majorum, vicissitudines rerum, fundamenta prudentiæ civilis, hominum denique nomen et fama, commissa sunt. Ad dignitatem rei accedit difficultas non minor. Etenim animum in scribendo ad præterita aetrahere, et veluti antiquum facere; temporum motus, personarum characteres, consiliorum trepidationes, actionum (tanquam aquarum) ductus, prætextuum interiora, imperii arcana, cum diligentia scrutari, cum fide et libertate referre, denique verborum lumine sub oculos ponere, magni utique laboris est et judicii; præsertim cum antiquiora quæque incerta, recentiora periculo obnoxia reperiantur. Quamobrem et plurima historiam istam civilem circumstant vitia: dum plerique narrationes

quasdam inopes et plebeias, et plane dedecora historiarum conscribant; alii particulares relationes et commentariolos, opera festinata, et textu inæquali consarciant; alii capita tantum rerum gestarum percurrant; alii contra, minima quæque et ad summas actionum nihil facientia persequantur; nonnulli, nimia erga ingenia propria indulgentia, plurima audacter confingant: ast alii, non tam ingeniorum suorum, quam affectuum, imaginem rebus imprimant et addant, partium suarum memores, rerum parum fideles testes: quidam politica, in quibus sibi complacent, ubique inculcent, et diverticula ad ostentationem quærendo, narrationem rerum nimis leviter interrumpant: alii in orationum et concionum, aut etiam actorum ipsorum prolixitate, parum cum judicio nimii sint; adeo ut satis constet, non inveniri inter scripta hominum rarius quicquam, quam historiam legitimam et omnibus numeris suis absolutam. Verum nos in præsenti partionem doctrinarum instituimus, ut omissa, non censuram, ut vitiosa notentur. Nunc partitiones historiæ civilis persequemur easque diversorum generum: minus enim implicabuntur species, si partitiones diversæ proponantur, quam si una partitio curiose per membra deducatur.

CAPUT SEXTUM.

Partitio prima Historiæ Civilis, in Memorias, Antiquitates, et Historiam justam.

Historia civilis tripartita est, tribus picturarum aut imaginum generibus non absimilis. Videmus enim ex picturis, et imaginibus, alias imperfectas, ut quibus ultima manus non accesserit; alias perfectas; alias vero vetustate mutilatas et deformatas. Historiam similiter civilem (quæ imago rerum et temporum quædam est) in tres species, illis picturarum congruas, partiemur; memorias scilicet, historiam justam, et *anti*quitates. Memoriæ sunt historia inchoata, aut

prima et rudia historiæ lineamenta; antiquitates vero historia deformata sunt, sive reliquiæ historiæ, quæ casu e naufragio temporum ereptæ sunt.

Memoriæ, sive præparationes ad historiam, duplicis generis sunt; quorum alterum commentarios, alterum registra vocare placet. Commentarii nudam actionum et eventuum seriem ac connexionem proponunt, prætermissis causis rerum et prætextibus, initiis quoque earundem et occasionibus, consiliis itidem, et orationibus, et reliquo actionum apparatu. Talis enim est propria commentariorum natura; licet Cæsari, per modestiam quandam cum magnanimitate conjunctam, præstantissimæ, inter eas, quæ extant historiæ, commentariorum nomen indere placuerit. At registra duplicis naturæ sunt: complectuntur enim aut titulos rerum et personarum, in serie temporum; quales dicuntur fasti et chronologiæ: aut actorum solennitates; cujus generis sunt, principum edicta, senatuum decreta, judiciorum processus, orationes publice habitæ, epistolæ publice missæ, et similia, absque narrationis contextu sive filo continuo.

Antiquitates, seu historiarum reliquiæ, sunt (uti jam diximus) tanquam tabulæ naufragii, cum, deficiente et fere submersa rerum memoria, nihilominus homines industrii et sagaces, pertinaci quadam et scrupulosa diligentia, ex genealogiis, fastis, titulis, monumentis numismatibus, nominibus propriis et stylis, verborum etymologiis, proverbiis, traditionibus, archivis, et instrumentis, tam publicis quam privatis, historiarum fragmentis, librorum neutiquam historicorum locis dispersis; ex his, inquam, omnibus, vel aliquibus, nonnulla a temporis diluvio eripiunt, et conservant. Res sane operosa, sed mortalibus grata, et cum reverentia quadam conjuncta; ac digna certe, quæ, deletis fabulosis nationum originibus, in locum hujusmodi commentitiorum substituatur; sed tamen eo minus habens auctoritatis, quia paucorum licentiæ subjicitur, quod paucis curæ est.

In his imperfectæ historiæ generibus, defectum aliquem non puto designandum, cum sint tanquam im-

perfecte mista, ut defectus hujusmodi sit ex ipsa earum natura. Ad epitomas quod attinet (historiarum certe teredines et tineas) eas exulare volumus; quod etiam cum plurimis, qui maxime sani fuerunt judicii, facimus; utpote quæ complura nobilissimarum historiarum corpora exederint et corroderint, atque in fæces inutiles demum redegerint.

CAPUT SEPTIMUM.

Partitio Historiæ justæ in Chronica, Vitas, et Relationes; earumque partium explicatio.

At historia justa trium est generum, pro ratione objecti, quod sibi proponit repræsentandum. Aut enim portionem aliquam temporis repræsentat; aut personam singularem memoria dignam; aut actionem aliquam sive rem gestam ex illustrioribus. Primum chronica sive annales appellamus; secundum vitas; tertiam relationes. Inter quæ chronica celebritate et nomine excellere videntur; vitæ autem fructu et exemplis; relationes rursus sinceritate et veritate. Chronica namque amplitudinem actionum publicarum, et personarum facies externas, et in publicum versas, proponunt: minora autem, quæ tum ad res, tum ad personas pertinent, omittunt, et silentio involvunt. Cum vero id artificii divini sit proprium, ut maxima e minimis suspendat, fit sæpenumero, ut hujusmodi historia, majora tantum persecuta, negotiorum pompam potius et solennia, quam eorum, veros fomites, et texturas subtiliores ostendat; quinetiam, etsi consilia ipsa addat, atque immisceat, tamen granditate gaudens, plus gravitatis atque prudentiæ, quam revera habent, humanis actionibus aspergat; ut satira aliqua possit esse verior humanæ vitæ tabula, quam nonnulla ex ejusmodi historiis. Contra vitæ, si diligenter et cum judicio perscribantur (neque enim de elogiis et hujusmodi commemorationibus jejunis loquimur) quandoquidem personam singularem pro subjecto sibi

proponant, in qua necesse est actiones, non minus leves quam graves, parvas quam grandes, privatas quam publicas, componi et commisceri; sane magis vivas et fidas rerum narrationes, et quas ad exemplum tutius et felicius transferre possis, exhibent. At relationes actionum speciales (quales sunt bellum Peloponnesi, expeditio Cyri, conjuratio Catilinæ, et similia) omnino puriore et magis sincero veritatis candore vestiri par est, quam historias justas temporum; quia argumentum in iis deligi et sumi potest habile et definitum; atque ejusmodi, ut de eo notitia et certitudo bona, et plena informatio haberi possit; cum contra historia temporis (præsertim quæ ætate scriptoris multo antiquior sit) necessario in memoria rerum sæpius fatiscat, et veluti spatia vacua contineat; quæ ingenio et conjectura occupari, et suppleri satis licenter consueverunt. Hoc tamen ipsum, quod de relationum sinceritate dicimus, cum exceptione intelligendum est; nam fatendum certe est (cum humana omnia ex parte laborent, et commoda cum incommodis fere perpetuo conjuncta sint) hujusmodi relationes, præsertim si sub ipsa rerum gestarum tempora edantur (cum sæpius vel ad gratiam, vel ad invidiam scribantur) omnium narrationum merito maxime suspectas esse. Sed rursus huic incommodo etiam illud connascitur remedium; quod illæ ipsæ relationes, cum non ex una parte solummodo, sed pro factionibus et partium studiis, ex utraque parte semper fere edantur, viam hoc pacto quandam veritati, tanquam inter extrema, aperiunt et muniunt; atque postquam contentiones animorum deferbuerint, historico bono et prudenti non pessima historiæ perfectioris materia et sementis sunt.

Quod vero ad ea, quæ in his tribus historiæ generibus desiderari videantur; dubium certe non est, quin plurimæ historiæ particulares (de talibus loquimur, quæ esse possint) alicujus dignitatis, aut etiam mediocritatis, cum maximo regnorum et rerumpublicarum, quibus debentur, honoris et nominis detrimento, hucusque prætermissæ sint, quas notare perlongum esset. Cæterum exterarum nationum historias exterorum curæ relin-

quens (ne forte sim in aliena republica curiosus) non possum non apud majestatem tuam conqueri, de historiæ Angliæ, quæ nunc habetur, vilitate et indignitate, quatenus ad corpus ejus integrum; nec non historiæ Scotiæ iniquitate et obliquitate, quatenus ad auctorum ejus recentissimum et uberrimum: reputans mecum, honorificum admodum majestati tuæ futurum, atque opus posteritati gratissimum; si quemadmodum insula hæc Magnæ Britanniæ, se nunc in unam monarchiam coalitam, ad sequentes ætates transmittit; ita in una historia descripta, a præteritis seculis repeteretur; eodem modo, quo historiam decem tribuum regdi Israëlis, et duarum tribuum regni Judæ, tanquam gemellam, sacra pagina, deducit. Quod si moles hujusmodi historiæ, magna certe et ardua, quo minus exacte et pro dignitate perscribatur, videatur obfutura, ecce tibi memorabilem multo angustioris temporis periodum, quatenus ad historiam Angliæ, nimirum ab unione rosarum ad unionem regnorum; spatium temporis, quod, meo quidem judicio, majorem recipit eventuum, quæ raro se ostendunt, varietatem, quam in pari successionum numero uspiam in regno hæreditario deprehendere licet. Incipit enim ab adeptione coronæ mixta, partim armis, partim jure: ingressum siquidem ferrum aperuit, stabilimentum attulerunt nuptiæ: secuta igitur sunt tempora illis initiis consentanea: simillima fluctibus, post magnam tempestatem, tumores et agitationes suas, sed absque aliqua immani procella, retinentibus, atque gubernatoris prudentia, qui unus inter antecessores reges consilio enituit, superatis. Ordine proximus succedit rex, cujus actiones, licet magis impetu quam consilio administratæ, non leve tamen in rebus Europæ momentum attulerunt, eas subinde librando et inclinando, prout ipsæ propendebant: quo etiam regnante, cœpit fieri ingens illa status ecclesiastici mutatio, qualis raro admodum prodit in theatrum. Secutus est rex minor. Dein tentamentum tyrannidis, licet illud brevissimum fuerit, instar febris ephemeræ. Dein regnum fœminæ extero regi nuptæ. Rursus regnum fœminæ solitariæ et

cœlibis. Hæc omnia demum excepit eventus iste faustus et gloriosus; nimirum hujusce insulæ Britanniæ, a toto orbe divisæ, in se unio; per quam vetus illud oraculum, Æneæ redditum, quod requiem ei præmonstrabat,

Antiquam exquirite matrem;

supra nobilissimas gentes Angliæ et Scotiæ in nomine illo Britanniæ, antiquæ suæ matris, jam convenientes, adimpletum sit; in pignus, et tesseram metæ et exitus errorum et peregrinationis jam reperti. Ita ut, quemadmodum corpora ponderosa jactata, antequam ponant et consistant, trepidationes quasdam experiuntur; eodem modo probabile videatur, divina providentia factum esse, ut monarchia ista, priusquam in tua majestate, regiaque tua sobole (in qua spero eam in perpetuum fore stabilitam) consisteret et confirmata esset, has tam varias mutationes et vicissitudines, tanquam præludia stabilitatis suæ, subiret.

De vitis cogitantem subit quædam admiratio, tempora ista nostra haud nosse bona sua; cum tam rara sit commemoratio et conscriptio vitarum, eorum, qui nostro seculo claruerunt. Etsi enim reges, et qui absolutum principatum obtineant, pauci esse possint; principes etiam in republica libera (tot rebuspublicis in monarchiam conversis) haud multi; utcunque tamen non defuerunt viri egregii (licet sub regibus) qui meliora merentur, quam incertam et vagam memoriæ suæ famam, aut elogia arida et jejuna. Etenim hac ex parte, inventum cujusdam ex poëtis recentioribus, quo antiquam fabulam locupletavit, non inelegans est. Finget ille, in extremitate fili Parcarum, numisma quoddam, seu monile pendere in quo defuncti nomen impressum sit: Tempus autem cultrum Atropi præstolari, et, statim abscisso filo, numismata eripere, eaque asportata paulo post in fluvium Lethes ex gremio suo projicere: circa fluvium autem, magnam avium vim volitare, quæ numismata arripiunt, ac postquam in rostris ipsarum paulisper eadem circumtulerint, paulo post per incuriam in fluvium de-

cidere permittunt: inter eas vero, cygnos reperiri nonnullos, qui si numisma aliquod cum nomine prehenderint, illico ad templum quoddam illud deferre solebant, immortalitati consecratum. Hujusmodi itaque cygni nostris temporibus fere defecerunt. Quamvis autem plurimi hominum, curis et studiis suis nimio plus quam corporibus mortales, nominis sui memoriam, veluti fumum aut auram despiciant,

animi nil magnæ laudis egentes;

quorum scilicet philosophia et severitas ab ea radice pullulat, *Non prius laudes contempsimus, quam laudanda facere desivimus;* id tamen apud nos Salomonis judicio non præjudicabit, *Memoria justi cum laudibus, at impiorum nomen putrescet:* altera perpetuo floret, alterum aut in oblivionem protinus abit, aut in odorem tetrum computrescit. Ac propterea in eo ipso stylo, vel loquendi formula, quæ recte admodum recepta est, ut defunctis tribuatur *(felicis memoriæ, piæ memoriæ, bonæ memoriæ)* agnoscere videmur illud, quod Cicero (mutuatus id ipsum a Demosthene) protulit, *Bonam famam propriam esse possessionem defunctorum:* quam quidem possessionem non possum non notare nostro ævo incultam ut plurimum, et neglectam jacere.

Quantum ad relationes, optandum esset prorsus, ut multo major circa eas adhiberetur diligentia; quippe vix incidit aliqua actio paulo illustrior, cui non intersit calamus aliquis ex melioribus, qui eam excipere, et describero possit. Quoniam autem is perpaucorum hominum esse debet, qui historiam justam pro dignitate conscribat (ut ex paucitate historicorum vel mediocrium satis liquet) idcirco si actiones particulares, sub tempus ipsum, quo geruntur, tolerabili aliquo scripto memoriæ mandarentur, sperandum esset, exorituros quandoque, qui historiam justam, ope et auxilio illarum relationum, conscribere possent. Illæ enim instar seminarii esse possint, unde, cum usus foret, hortus amplus et magnificus consereretur.

CAPUT OCTAVUM.

Partitio Historiæ Temporum in Historiam universalem et particularem, et utriusque commoda et incommoda.

Historia temporum aut universalis est aut particularis; hæc alicujus regni, vel reipublicæ, vel nationis res gestas complectitur; illa universi orbis. Neque enim defuerunt, qui historiam mundi etiam ab origine scripsisse videri volunt; farraginem rerum et compendia narrationum pro historia exhibentes: Alii sui temporis res, per orbem terrarum memorabiles, tanquam justa historia complecti posse confisi sunt, conatu profecto magnanimo, atque fructu haud exiguo. Neque enim res humanæ ita imperiis aut regionibus divisæ sunt, ut non habeant multa connexa: quare juvat certe, facta, alicui seculo aut ætati destinata, veluti una tabula contenta et descripta intueri. Fit etiam ut plurima scripta non contemnenda (qualia sunt eæ, de quibus antea locuti sumus, relationes) alias forte peritura, neque prelum sæpius passura, aut saltem capita ipsorum, in hujusmodi historiam generalem recipiantur, atque hoc pacto figantur et conserventur. Veruntamen, si quis rem rectius perpendat, animadvertet, tam severas esse historiæ justæ leges, ut eas in tanta argumenti vestitate exercere vix liceat; adeo ut minuatur potius historiæ majestas molis granditate, quam amplificetur. Fiet enim ut, qui tam varia undequaque persequitur, is, informationis religione paulatim remissa, et diligentia sua, quæ ad tot res extenditur, in singulis elanguescente, auras populares et rumores captet; et ex relationibus non admodum authenticis, aut hujusmodi aliqua levidensi materia, historiam conficiat. Quinetiam necesse ei erit (ne opus in immensum excrescat) plurima relatu digna consulto prætermittere, atque ad epitomarum rationes sæpius delabi. Incumbit etiam aliud periculum non parvum, atque utilitati illi historiæ uni-

versalis ex diametro oppositum: quemadmodum enim universalis historia, narrationes aliquas, quæ alias forte fuissent perituræ, conservat; ita contra sæpenumero narrationes alias satis fructuosas, quæ aliter victuræ fuissent, propter grata mortalibus rerum compendia, perimit.

CAPUT NONUM.

Partitio alia Historiæ Temporum, in Annales et Acta diurna.

Etiam historia temporum recte dividitur in annales et diaria: quæ divisio, licet ex periodis temporum nomina sumat, tamen ad delectum rerum etiam pertinet. Recte enim Cornelius Tacitus, cum in mentionem magnificentiæ quarundam structurarum incidit, statim subdit: *Ex dignitate populi Romani repertum esse, res illustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare:* applicando annalibus res, quæ ad statum reipublicæ pertinent; acta vero et accidentia leviora, diariis. Meo utique judicio, valere conveniret disciplinam quandam heraldicam, in disponendis non minus librorum, quam personarum, dignitatibus. Sicut enim nihil rebus civilibus magis detrahit, quam ordinum et graduum confusio; ita etiam auctoritati historiæ gravis haud parum derogat, si admisceantur politicis res levioris momenti; quales sunt pompæ, et solennitates, et spectacula, et hujusmodi. Atque sane optandum esset, ut illa ipsa distinctio in consuetudinem veniret Nostris vero temporibus, diaria in navigationibus tantum et expeditionibus bellicis, in usu sunt. Apud antiquos certe regum honori dabatur, ut acta palatii sui in diaria referrentur; quod videmus factum fuisse sub Ahasuero Persarum rege; qui cum noctem agitaret insomnem, diaria poposcit; ubi conjuratione eunuchorum recognovit: at in Alexandri Magni diariis, tam pusilla continebantur, ut etiam, si forte *mensam* dormiret, in acta reponeretur. Neque e

sicut annales tantum gravia, ita diaria tantum levia complexa sunt; sed omnia promiscue et cursim diariis excipiebantur, seu majoris seu minoris momenti.

CAPUT DECIMUM.

Partitio secunda Historiæ Civilis, in meram et mixtam.

Postrema vero partitio historiæ civilis ea sit, ut dividatur in meram, aut mixtam. Mixturæ celebres duæ. Altera ex scientia civili: altera præcipue ex naturali. Introductum est enim ab aliquibus genus scribendi, ut quis narrationes aliquas, non in serie historiæ continuatas, sed ex delectu auctoris excerptas conscribat: deinde easdem recolat, et tanquam ruminet; et sumpta ab ipsis occasione, de rebus politicis disserat. Quod genus historiæ ruminatæ nos sane magnopere probamus, modo hujusmodi scriptor hoc agat, et hoc se agere confiteatur. Historiam autem justam ex professo scribenti, politica ubique ingerere, atque per illa filum historiæ interrumpere, intempestivum quiddam et molestum est. Licet enim historia quæque prudentior, politicis præceptis et monitis veluti imprægnata sit, tamen scriptor ipse sibi obstetricari non debet.

Mixta etiam est historia cosmographica, idque multipliciter: habet enim ex historia naturali, regiones ipsas, atque earum situs et fructus; ex historia civili, urbes, imperia, mores: ex mathematicis, climata et configurationes cœli, quibus tractus mundi subjacent. In quo genere historiæ, sive scientiæ, est, quod seculo nostro gratulemur. Orbis enim terrarum factus est, hac nostra ætate, mirum in modum fenestratus atque patens. Antiqui certe zonas et antipodas noverant,

(Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina vesper:)

idque ipsum magis per demonstrationes, quam per peregrinationes. Verum ut carina aliqua parva cœlum ipsum æmularetur; atque universum globum

terrestrem, magis etiam obliquo et flexuoso, quam cœlestia solent, itinere circumiverit, ea est nostri seculi prærogativa: ita ut præsens ætas jure in symbolo suo usurpare possit, non tantum illud Plus ultra, ubi antiqui usurpabant Non ultra; atque insuper illud Imitabile fulmen, ubi antiqui, Non imitabile fulmen;

Demens qui nimbos et non imitabile fulmen:

verum et illud, quod omnem admirationem superat, Imitabile cœlum, propter navigationes nostras, quibus circa universum terræ ambitum, cœlestium corporum more, volvi et circumagi sæpius concessum fuit.

Atque hæc præclara, in re nautica atque orbe perlustrando, felicitas, de ulterioribus etiam progressibus et augmentis scientiarum, spem magnam facere possit; præsertim dum divino videatur consilio esse decretum, ut hæc duo coæva sint: sic enim Daniel propheta, de novissimis temporibus verba faciens, prædicit, *Plurimi pertransibunt, et augebitur scientia*; quasi pertransitus sive perlustratio mundi atque multiplex augmentum scientiarum eidem seculo destinarentur: sicut magna ex parte jam completum videmus; quandoquidem tempora nostra, duabus illis prioribus doctrinarum periodis, aut revolutionibus (alteri apud Græcos, alteri apud Romanos) eruditione non multum cedant, eas vero in aliquibus longe superent.

CAPUT UNDECIMUM.

Partitio Historiæ Ecclesiasticæ, in Ecclesiasticam specialem, Historiam ad Prophetias, et Historiam Nemeseos.

Historia ecclesiastica in genere, easdem fere cum historia civili partitiones subit. Sunt enim chronica ecclesiastica, sunt vitæ patrum, sunt relationes de synodis, et reliquis ad Ecclesiam spectantibus. Proprio vero nomine, recte dividitur in historiam ecclesiasticam (generis nomine servato) et historiam ad

prophetias, et historiam Nemeseos sive providentiæ. Prima Ecclesiæ militantis tempora et statum diversum memorat; sive illa fluctuet, ut arca in diluvio; sive itineretur, ut arca in eremo; sive consistat, ut arca in templo: hoc est, statum Ecclesiæ in persecutione, in motu, et in pace. In hac parte, defectum aliquem non invenio, quin supersunt in illa complura potius quam desunt: illud sane optarem, ut massæ tam prægrandi virtus quoque et sinceritas narrationem responderent.

Secunda pars, quæ est historia ad prophetias, ex duobus relativis constat, prophetia ipsa, et ejus adimpletione. Quapropter tale esse debet hujus operis institutum, ut cum singulis ex Scripturis prophetiis eventuum veritas conjungatur; idque per omnes mundi ætates, tum ad confirmationem fidei, tum ad instituendam disciplinam quandam et peritiam in interpretatione prophetiarum, quæ adhuc restant complendæ. Attamen in hac re, admittenda est illa latitudo, quæ divinis vaticiniis propria est et familiaris; ut adimpletiones eorum fiant et contineuter et punctualiter: referunt enim auctoris sui naturam; *Cui unus dies tanquam mille anni, et mille anni tanquam unus dies:* atque licet plenitudo et fastigium complementi eorum, plerunque alicui certæ ætati vel etiam certo momento destinetur; attamen habent interim gradus nonnullos et scalas complementi, per diversas mundi ætates. Hoc opus desiderari statuo, verum tale est, ut magna cum sapientia, sobrietate, et reverentia tractandum sit, aut omnino dimittendum.

Tertia pars, quæ historia Nemeseos est, sane in calamos nonnullorum piorum virorum incidit, sed non sine partium studio: occupata est autem in observanda divina illa convenientia, quæ nonnunquam intercedit inter Dei voluntatem revelatam et secretam. Quamvis enim tam obscura sint consilia et judicia Dei, ut homini animali sint penitus inscrutabilia, quinetiam sæpius eorum oculis, qui prospiciunt e tabernaculo, se subducant; divinæ tamen sapientiæ visum, aliquando per vices, ad suorum confirmationem, et confusionem eorum, qui tanquam sine Deo sunt in

mundo, ea quasi majoribus characteribus descripta, sic proponere conspicienda, uti (sicut loquitur propheta) *quivis etiam in cursu ea perlegere possit*; hoc est, ut homines mere sensuales et voluptarii, qui judicia illa divina prætervehi festinant, neque cogitationes suas in ea unquam defigunt, tamen, quamvis propere currant, et aliud agant, ipsa agnoscere cogantur. Talia sunt vindictæ seræ et inopinæ; salutes subito affulgentes et insperatæ; consilia divina per ambages rerum tortuosas, et stupendas spiras, tandem se manifesto expedientia, et similia: quæ valent, non solum ad consolandos animos fidelium, sed ad percellendas et convincendas conscientias improborum.

CAPUT DUODECIMUM.

De Appendicibus Historiæ, quæ circa verba hominum (quemadmodum Historia ipsa circa facta) versantur: Partitio earum in Orationes, Epistolas, et Apophthegmata.

At non factorum solummodo humani generis, verum etiam dictorum memoria servari debet. Neque tamen dubium, quin dicta illa quandoque historiæ ipsi inserantur, quatenus ad res gestas perspicue et graviter narrandas faciant et deserviant. Sed dicta sive verba humana proprie custodiunt libri orationum, epistolarum, et apophthegmatum. Atque orationes sane virorum prudentium, de negotiis et causis gravibus et arduis habitæ, tum ad rerum ipsarum notitiam, tum ad eloquentiam multum valent. Sed majora adhuc præstantur auxilia ad instruendam prudentiam civilem ab epistolis, quæ a viris magnis de negotiis seriis missæ sunt; etenim ex verbis hominum nil sanius aut præstantius, quam hujusmodi epistolæ. Habent enim plus nativi sensus, quam orationes; plus etiam maturitatis, quam colloquia subita. Eædem quando continuantur secundum seriem temporum (ut fit in illis, quæ a legatis, præfectis provinciarum, et aliis imperii ministris, ad reges, vel senatus,

vel alios superiores suos mittuntur; aut vicissim ab imperantibus ad ministros) sunt certe ad historiam, præ omnibus, pretiosissima supellex. Neque apophthegmata ipsa ad delectationem et ornatum tantum prosunt, sed ad res gerendas etiam et usus civiles. Sunt enim (ut aiebat ille) veluti *secures* aut *mucrones verborum*, qui rerum et negotiorum nodos acumine quodam secant et penetrant: occasiones autem redeunt in orbem, et quod olim erat commodum, rursus adhiberi et prodesse potest; sive quis ea tanquam sua proferat, sive tanquam vetera. Neque certe de utilitate ejus rei ad civilia dubitari potest, quam Cæsar dictator opera sua honestavit: cujus liber utinam extaret, cum ea, quæ usquam habentur in hoc genere, nobis parum cum delectu congesta videantur.

Atque hæc dicta sint de historia, ea scilicet parte doctrinæ, quæ respondet uni ex cellis sive domiciliis intellectus, quæ est memoria.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

De secundo membro principali doctrinæ, nempe Poësi. Partitio Poëseos in Narrativam, Dramaticam, et Parabolicam. Exempla parabolicæ tria proponuntur.

Jam ad poësin veniamus. Poësis est genus doctrinæ, verbis plerunque adstrictum, rebus solutum et licentiosum; itaque, ut initio diximus, ad phantasiam refertur, quæ iniqua et illicita prorsus rerum conjugia et divortia comminisci et machinari solet. Poësis autem (ut supra innuimus) duplici accipitur sensu, quatenus ad verba, vel quatenus ad res respiciat. Priore sensu, sermonis quidem character est: carmen enim styli genus, et elocutionis formula quædam; nec ad res pertinet: nam et vera narratio carmine, et ficta oratione soluta conscribi potest. Posteriore vero sensu, constituimus eam, ab initio, doctrinæ membrum principale, eamque juxta historiam

collocavimus, cum nihil aliud sit, quam historiæ imitatio ad placitum. Nos igitur in partitionibus nostris, veras doctrinarum venas indagantes et persequentes; neque consuetudini et divisionibus receptis (in multis) cedentes; satiras, et elegias, et epigrammata, et odas, et hujusmodi, ab instituto sermone removemus; atque ad philologiam et artes orationis rejicimus. Sub nomine autem poëseos, de historia ad placitum conficta, tantummodo tractamus.

Partitio poëseos verissima, atque maxime et proprietate, præter illas divisiones, quæ sunt ei cum historia communes (sunt enim ficta chronica, vitæ fictæ, fictæ etiam relationes) ea est, ut sit aut narrativa; aut dramatica; aut parabolica. Narrativa prorsus historiam imitatur, ut fere fallat, nisi quod res extollat sæpius supra fidem. Dramatica est veluti historia spectabilis; nam constituit imaginem rerum tanquam præsentium; historia autem tanquam præteritarum. Parabolica vero est historia cum typo, quæ intellectualia deducit ad sensum.

Atque de poësi narrativa, sive eam heroicam appellare placet (modo hoc intelligas de materia non de versu) ea a fundamento prorsus nobili excitata videtur, quod ad dignitatem humanæ naturæ imprimis spectat. Cum enim mundus sensibilis sit anima rationali dignitate inferior, videtur poësis hæc humanæ naturæ largiri, quæ historia denegat; atque animo umbris rerum utcunque satisfacere, cum solida haberi non possint. Si quis enim rem acutius introspiciat, firmum ex poësi sumitur argumentum, magnitudinem rerum magis illustrem, ordinem magis perfectum, et varietatem magis pulchram, animæ humanæ complacere, quam in natura ipsa, post lapsum, reperire ullo modo possit. Quapropter cum res gestæ, et eventus, qui veræ historiæ subjiciuntur, non sint ejus amplitudinis, in qua anima humana sibi satisfaciat, præsto est poësis, quæ facta magis heroica confingat: cum historia vera successus rerum, minime pro meritis virtutum et scelerum, narret; corrigit eam poësis, et exitus et fortunas, secundum merita et ex lege Nemeseos, exhibet: *cum* historia vera, obvia rerum satietate et similitu-

dine, animæ humanæ fastidio sit; reficit eam poësis, inexpectata, et varia, et vicissitudinum plena canens. Adeo ut poësis ista, non solum ad delectationem, sed etiam ad animi magnitudinem, et ad mores conferat. Quare et merito etiam divinitatis cujuspiam particeps videri possit; quia animum erigit, et in sublime rapit; rerum simulacra ad animi desideria accommodando, non animum rebus (quod ratio facit, et historia) submittendo. Atque his quidem illecebris et congruitate, qua animum humanum demulcet, addito etiam consortio musices, unde suavius insinuari possit, aditum sibi patefecit, ut honori fuerit etiam seculis plane rudibus et apud nationes barbaras, cum aliæ doctrinæ prorsus exclusæ essent.

Dramatica autem poësis, quæ theatrum habet pro mundo, usu eximia est, si sana foret. Non parva enim esse posset theatri, et disciplina, et corruptela: atque corruptelarum in hoc genere, abunde est; disciplina plane nostris temporibus est neglecta. Attamen licet in rebuspublicis modernis habeatur pro re ludicra actio theatralis, nisi forte nimium trahat e satira, et mordeat; tamen apud antiquos curæ fuit, ut animos hominum ad virtutem institueret. Quinetiam viris prudentibus et magnis philosophis veluti animorum plectrum quoddam censebatur. Atque sane verissimum est, et tanquam secretum quoddam naturæ, hominum animos, cum congregati sint, magis quam cum soli sint, affectibus et impressionibus patere.

At poësis parabolica, inter reliquas eminet, et tanquam res sacra videtur, et augusta; cum præsertim religio ipsa ejus opera plerunque utatur, et per eam commercia divinorum cum humanis exerceat. Attamen et hæc quoque, ingeniorum circa allegorias levitate et indulgentia, contaminata invenitur. Est autem usus ambigui, atque ad contraria adhibetur. Facit enim ad involucrum; facit etiam ad illustrationem. In hoc docendi quædam ratio; in illo occultandi artificium quæri videtur. Hæc autem docendi ratio, quæ facit ad illustrationem, antiquis seculis

plurimum adhibebatur. Cum enim rationis humanæ inventa, et conclusiones (etiam eæ, quæ nunc tritæ et vulgatæ sunt) tunc temporis novæ et insuetæ essent, vix illam subtilitatem capiebant ingenia humana, nisi propius eæ ad sensum, per hujusmodi simulacra et exempla, deducerentur. Quare omnia apud illos, fabularum omnigenarum, et parabolarum, et ænigmatum, et similitudinum, plena fuerunt. Hinc tesseræ Pythagoræ, ænigmata Sphingis, Æsopi fabulæ, et similia. Quinetiam apophthegmata veterum sapientum fere per similitudines rem demonstrabant. Hinc Menenius Agrippa apud Romanos (gentem eo seculo minime literatam) seditionem fabula repressit. Denique ut hieroglyphica literis, ita parabolæ argumentis erant antiquiores. Atque hodie etiam et semper eximius est, et fuit, parabolarum vigor, cum nec argumenta tam perspicua, nec vera exempla tam apta esse possint.

Alter est usus poëseos parabolicæ, priori quasi contrarius, qui facit (ut diximus) ad involucrum; earum nempe rerum, quarum dignitas tanquam velo quodam discreta esse mereatur: hoc est, cum occulta et mysteria religionis, politicæ, et philosophiæ, fabulis et parabolis vestiuntur. Utrum vero fabulis veteribus poëtarum subsit aliquis sensus mysticus, dubitationem nonnullam habet; atque ipsi certe fatemur nos in eam sententiam propendere, ut non paucis antiquorum poëtarum fabulis mysterium infusum fuisse putemus. Neque nos movet, quod ista pueris fere et grammaticis relinquantur, et vilescant, ut de illis contemptim sententiam feramus: quin contra, cum plane constet scripta illa, quæ fabulas istas recitant, ex scriptis hominum, post literas sacras, esse antiquissima, et longe his antiquiores fabulas ipsas (etenim tanquam prius creditæ et receptæ, non tanquam excogitatæ ab illis scriptoribus referuntur) videntur esse instar tenuis cujusdam auræ, quæ ex traditionibus nationum magis antiquarum in Græcorum fistulas inciderunt. Cum vero, quæ circa harum parabolarum interpretationem adhuc tentata sint, per homines

scilicet imperitos, nec ultra locos communes doctos, nobis nullo modo satisfaciant; philosophiam secundum parabolas antiquas inter desiderata referre visum est. Ejus autem operis exemplum unum aut alterum subjungemus. Non quod res sit fortasse tanti, sed ut institutum nostrum servemus. Id hujusmodi est, ut de operibus illis, quæ inter desiderata ponimus (si quid sit paulo obscurius) perpetuo aut præcepta ad opus illud instruendum, aut exempla proponamus: ne quis forte existimet levem aliquam tantum notionem de illis mentem nostram perstrinxisse, nosque regiones, sicut augures, animo tantum metiri, neque eas ingrediendi vias nosse. Aliam aliquam partem in poësi desiderari non invenimus; quin potius cum planta sit poësis, quæ veluti a terra luxuriante, absque certo semine, germinaverit, supra cæteras doctrinas excrevit, et diffusa est. Verum jam exempla proponemus, tria tantum numero, unum e naturalibus, e politicis unum, atque unum denique e moralibus.

Exemplum primum Philosophiæ, secundum Parabolas antiquas, in Naturalibus.

De Universo, secundum fabulam Panis.

Antiqui generationem Panis in dubio relinquunt: alii enim eum a Mercurio genitum: alii longe alium generationis modum ei tribuunt. Aiunt enim procos universos cum Penelope rem habuisse, ex quo promiscuo concubitu Pana communem filium ortum esse. Neque prætermittenda est tertia illa generationis explicatio: quidam enim prodiderunt, eum Jovis et Hybreos (id est, contumeliæ) filium fuisse. Utcunque orto, Parcæ illi sorores fuisse perhibentur: quæ in specu subterraneo habitabant: Pan autem morabatur sub dio. Effigies Panis talis ab antiquitate describitur; cornutus, cornibus in acutum surgentibus, et usque ad cœlum fastigiatis; corpore toto hispidus et villosus; barba imprimis promissa; figura biformis,

humana quoad superiora, sed semifera et in capræ pedes desinente. Gestabat autem insignia potestatis; sinistra fistulam ex septem calamis compactam, dextra pedum sive baculum, superius curvum et inflexum. Induebatur chlamyde ex pelle pardalis. Potestates ei et munera ejusmodi attribuuntur, ut sit deus venatorum, etiam pastorum, et in universum ruricolarum; præses item montium. Erat etiam proximus a Mercurio nuncius deorum. Habebatur etiam dux et imperator Nympharum, quæ circa eum perpetuo choreas ducere, et tripudiare solebant; comitabantur et Satiri, et his seniores Sileni. Habebat insuper potestatem terrores immittendi, præsertim inanes et superstitiosos, qui et Panici vocati sunt. Res gestæ autem ejus non multæ memorantur: illud præcipuum, quod Cupidinem provocavit ad luctam, a quo etiam in certamine victus est. Etiam Typhonem gigantem retibus implicavit et cohibuit: atque narrant insuper, cum Ceres mœsta, et ob raptam Proserpinam indignata, se abscondisset; atque dii omnes ad eam investigandam magnopere incubuissent, et se per varias vias dispertiti essent; Pani solummodo ex felicitate quadam contigisse, ut inter venandum eam inveniret et indicaret. Ausus est quoque cum Apolline de victoria musices decertare, atque etiam Mida judice prælatus est; ob quod judicium Midas asininas aures tulit, sed clam et secreto. Amores Panis nulli referuntur, aut saltem admodum rari; quod mirum, inter turbam deorum prorsus tam profuse amatoriam, videri possit. Illud solummodo ei datur, quod Echo adamaret, quæ etiam uxor ejus est habita; atque unam præterea nympham, Syringam nomine; in quam propter iram et vindictam Cupidinis (quem ad luctam provocare non reveritus esset) incensus est. Etiam Lunam quondam in altas sylvas sevocasse dicitur. Neque etiam prolem ullam suscepit (quod similiter mirum est, cum dii, præsertim masculi, prolifici admodum essent) nisi quod ei attribuatur tanquam filia, muliercula quædam ancilla, Iambe nomine; quæ ridiculis narratiunculis oblectare hospites solebat, ejus-

que proles ex conjuge Echo esse a nonnullis existimabatur. Parabola talis esse videtur.

Pan (ut et nomen ipsum etiam sonat) universum sive universitatem rerum repræsentat et proponit. De hujus origine duplex omnino sententia est, atque adeo esse potest. Aut enim a Mercurio est, verbo scilicet divino (quod et sacræ literæ extra controversiam ponunt; et philosophi ipsi, qui magis divini habiti sunt, viderunt) aut ex confusis rerum seminibus. Etenim quidam e philosophis semina rerum etiam substantia infinita statuerunt; unde opinio de homoiomeris fluxit, quam Anaxagoras aut invenit, aut celebravit. Nonnulli vero magis acute et sobrie censebant ad varietatem rerum expediendam sufficere, si semina, substantia eadem, figuris varia, sed certis et definitis, essent; et reliqua in positura et complexu seminum ad invicem ponebant: ex quo fonte opinio de atomis emanavit; ad quam Democritus se applicavit, cum Leucippus ejus auctor fuisset. At alii, licet unum rerum principium assererent (aquam Thales, aërem Anaximenes, ignem Heraclitus) tamen illud ipsum principium actu unicum, potentia varium et dispensabile posuerunt, ut in quo rerum omnium semina laterent. Qui vero materiam omnino spoliatam et informem, et ad formas indifferentem introduxerunt (ut Plato et Aristoteles) multo etiam propius et propensius ad parabolæ figuram accesserunt. Posuerunt enim materiam tanquam publicam meretricem, formas vero tanquam procos: adeo ut omnes de rerum principiis opiniones huc redeant, et ad illam distributionem reducantur, ut mundus sit, vel a Mercurio, vel a Penelope et procis omnibus. Tertia autem generatio Panis ejusmodi est ut videantur Græci aliquid de Hebræis mysteriis, vel per Ægyptios internuncios, vel utcunque, inaudivisse. Pertinet enim ad statum mundi, non in meris natalibus suis, sed post lapsum Adami, morti et corruptioni expositum et obnoxium factum. Ille enim status, Dei, et peccati (sive contumeliæ) proles fuit, ac manet. Fuit enim peccatum Adami ex genere contumeliæ, cum Deo similis fieri vellet.

Itaque triplex ista narratio de generatione Panis, etiam vera videri possit, si rite et rebus et temporibus distinguatur. Nam iste Pan (qualem eum nunc intuemur et complectimur) ex verbo divino, mediante confusa materia (quæ tamen ipsa Dei opus erat) et subintrante prævaricatione, et per eam corruptione, ortum habet.

Naturæ rerum, fata rerum, sorores vere perhibentur et ponuntur. Fata enim vocantur ortus rerum, et durationes, et interitus; atque depressiones etiam, et eminentiæ, et labores, et felicitates, denique conditiones quæcunque individui: quæ tamen nisi in individuo nobili (utpote homine, aut urbe, aut gente) fere non agnoscuntur. Atqui ad istas conditiones tam varias deducit individua illa singula Pan, rerum scilicet natura; ut tanquam eadem sit res (quatenus ad individua) catena naturæ et filum Parcarum. Ad hæc insuper finxerunt antiqui Panem semper sub dio morari, sed Parcas sub specu ingenti subterraneo habitare, atque inde maxima pernicitate ad homines subito advolare: quia natura, atque universi facies, spectabilis est et aperta; at fata individuorum occulta et rapida. Quod si fatum accipiatur largius, ut omnem prorsus eventum, non illustriores tantum denotet, tamen utique et eo sensu optime convenit cum universitate rerum; cum ex ordine naturæ, nil tam exiguum sit, quod sine causa fiat; et rursus nil tam magnum, ut non aliunde pendeat; adeo ut fabrica ipsa naturæ suo sinu et gremio omnem eventum et minimum et maximum complectatur; et suo tempore certe lege prodat. Itaque nil mirum si Parcæ ut Panis sorores introductæ sint, et certe legitimæ. Nam Fortuna vulgi filia est, et levioribus tantum philosophis placuit. Sane Epicurus, non solum profanum instituere sermonem, sed etiam desipere videtur, cum dixit, *Præstare credere fabulam Deorum, quam fatum asserere*, ac si quicquam in universo esse possit instar insulæ, quod a rerum nexu separetur. Verum Epicurus philosophiam suam naturalem (ut ex ipsius verbis patet) morali suæ accommodans et subjiciens, *nullam* opinionem admittere voluit, quæ animum pre-

meret et morderet, atque euthymiam illam (quam a Democrito acceperat) lacesseret aut turbaret. Itaque suavitati cogitationum indulgens, potius quam veritatis patiens, plane jugum jactavit, et tam fati necessitatem, quam deorum metum, repudiavit. Verum de Parcarum germanitate cum Pane satis dictum est.

Cornua autem mundo attribuuntur, ab imo latiora, ad verticem acuta. Omnis enim rerum natura instar pyramidis acuta est. Quippe individua, in quibus basis naturæ exporrigitur, infinita sunt; ea colliguntur in species, et ipsas multiplices; species rursus insurgunt in genera, atque hæc quoque ascendendo in magis generalia contrahuntur; ut tandem natura tanquam in unum coire videatur; quod figura illa pyramidali cornuum Panis significatur. Mirum vero minime est Panis cornua etiam cœlum ferire; cum excelsa naturæ, sive ideæ universales, ad divina quodammodo pertingant. Itaque et catena illa Homeri decantata (causarum scilicet naturalium) ad pedem solii Jovis fixa memorabatur; neque quisquam (ut videre est) metaphysicam, et quæ in natura æterna et immobilia sunt, tractavit, atque animum a fluxu rerum paulisper abduxit, qui non simul in theologiam naturalem inciderit; adeo paratus et propinquus est transitus a vertice illa pyramidis ad divina.

Corpus autem naturæ elegantissime et verissime depingitur birsutum, propter rerum radios. Radii enim sunt tanquam naturæ crines, sive villi: atque omnia fere vel magis vel minus radiosa sunt; quod in facultate visus manifestissimum est; nec minus in omni virtute magnetica, et operatione ad distans. Quicquid enim operatur ad distans, id etiam radios emittere recte dici potest. Sed maxime omnium prominet barba Panis, quia radii corporum cœlestium, et præcipue solis, maxime ex longinquo operantur et penetrant; adeo ut superiora terræ, atque etiam interiora, ad distantiam nonnullam plane verterint et subegerint, et spiritu impleverint. Elegantior autem est figura de barba Panis, quod et sol ipse, quando, parte superiore ejus nube obvoluta, radii inferius erumpunt, ad aspectum barbatus cernitur.

Etiam corpus naturæ rectissime describitur biforme, ob differentiam corporum superiorum et inferiorum. Illa enim ob pulchritudinem, et motus æqualitatem, et constantiam, necnon imperium in terram et terrestria, merito sub humana figura repræsentantur: cum natura humana ordinis et dominationis particeps sit: hæc autem ob perturbationem et motus incompositos et quod a cœlestibus in plurimis regantur, bruti animalis figura contenta esse possunt. Porro eadem corporis biformis descriptio pertinet ad participationem specierum: nulla enim naturæ species, simplex videri potest, sed tanquam ex duobus participans, et concreta. Habet enim homo nonnihil ex bruto, brutum nonnihil ex planta, planta nonnihil ex corpore inanimato, omniaque revera biformia sunt, et ex specie superiore, et inferiore compacta. Acutissima autem est allegoria de pedibus capræ, propter ascensionem corporum terrestrium versus regiones aëris et cœli, ubi etiam pensilia fiunt, et inde dejiciuntur magis quam descendunt. Capra enim animal scansorium est, eaque e rupibus pendere, atque in præcipitiis hærere amat; similiter etiam res, licet inferiori globo destinatæ, faciunt, idque miris modis, ut in nubibus et meteoris manifestissimum est. Imo non sine causa Gilbertus, qui de magnete laboriosissime, et secundum viam experimentalem conscripsit, dubitationem injecit; num non forte corpora gravia, post longam a terra distantiam, motum versus inferiora paulatim exuant?

Insignia autem in manibus Panis ponuntur duplicia; alterum harmoniæ, alterum imperii. Fistula enim ex septem calamis concentum rerum et harmoniam, sive concordiam cum discordia mistam (quæ ex septem stellarum errantium motu conficitur) evidenter ostendit. Neque enim alii, præterquam septem planetarum, inveniuntur in cœlo errores, sive expatiationes manifestæ, quæ cum æqualitate stellarum fixarum, earumque perpetua et invariabili ad se invicem distantia compositæ, et temperatæ, tum constantiam specierum, tum fluxum individuorum tueri et ciere possint. Si qui vero sint planetæ minores, qui non con-

spiciuntur; si qua etiam mutatio in cœlo major (ut in cometis nonnullis superlunaribus) videntur illa profecto tanquam fistulæ, aut omnino mutæ, aut ad tempus tantum streperæ; utpote quarum operationes vel ad nos non perlabantur, vel harmoniam illam septem fistularum Panis non diu interturbent. Pedum autem illud imperii nobilis translatio est, propter vias naturæ partim rectas, partim obliquas. Atque baculum illum, sive virga, versus superiorem partem præcipue curva est, quia omnia providentiæ divinæ opera in mundo fere per ambages et circuitus fiunt, ut aliud agi videri possit, aliud revera agatur; sicut Josephi venditio in Ægyptum, et similia. Quinetiam in regimine humano omni prudentiore, qui ad gubernacula sedent, populo convenientia, per prætextus et vias obliquas, felicius quæ volunt, quam ex directo superinducunt et insinuant. Etiam (quod mirum fortasse videri possit) in rebus mere naturalibus citius naturam fallas, quam premas: adeo, quæ ex directo fiunt, inepta sunt, et se ipsa impediunt; cum contra, via obliqua et insinuans molliter fluat, et effectum sortiatur. Vestis Panis et amiculum ingeniose admodum ex pelle pardalis fuisse fingitur, propter maculas ubique sparsas. Cœlum enim stellis, maria insulis, tellus floribus consperguntur; atque etiam res particulares fere variegatæ esse solent circa superficiem, quæ veluti rei chlamys est.

Officium autem Panis nulla alia re, tam ad vivum proponi atque explicari potuerit, quam quod deus venatorum sit. Omnis enim naturalis actio, atque adeo motus et progressio, nihil aliud quam venatio est. Nam et scientiæ, et artes opera sua venantur; et consilia humana fines suos; atque res naturales omnes vel alimenta sua, ut conserventur, vel voluptates et delicias suas, ut perficiantur, venantur (omnis siquidem venatio est aut prædæ, aut animi causa) idque modis peritis et sagacibus:

Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem cytisum sequitur lasciva capella.

Etiam ruricolarum in genere Pan deus est, quia hujus-

modi homines magis secundum naturam vivunt; cum in urbibus et aulis natura a cultu nimio corrumpatur, ut illud poëtæ amatorium, verum, propter hujusmodi delicias, etiam de natura sit:

Pars minima est ipsa puella sui.

Montium autem imprimis præses dicitur Pan, quia in montibus et locis editis natura rerum panditur, atque oculis et contemplationi magis subjicitur. Quod alter a Mercurio deorum nuncius sit Pan, ea allegoria plane divina est, cum proxime post verbum Dei, ipsa mundi imago, divinæ potentiæ et sapientiæ præconium sit. Quod et poëta divinus cecinit, *Cœli enarrant gloriam Dei, atque opera manuum ejus indicat firmamentum.*

At Pana oblectant Nymphæ, animæ scilicet: deliciæ enim mundi animæ viventium sunt. Hic autem merito illarum imperator, cum illæ naturam quæque suam tanquam ducem sequantur, et circa eum infinita cum varietate, veluti singulæ more patrio, saltent, et choreas ducant, motu neutiquam cessante. Itaque acute quidam ex recentioribus, facultates animæ omnes ad motum reduxit, et nonnullorum ex antiquis fastidium et præcipitationem notavit, qui memoriam et phantasiam, et rationem defixis præpropere oculis intuentes et contemplantes, vim cogitativam, quæ primas tenet, prætermiserunt. Nam et qui meminit, aut etiam reminiscitur, cogitat; et qui imaginatur, similiter cogitat; et qui ratiocinatur, utique cogitat: denique anima, sive a sensu monita, sive sibi permissa, sive in functionibus intellectus, sive affectuum et voluntatis, ad modulationem cogitationum saltat; quæ est illa Nympharum tripudiatio. Una vero perpetuo comitantur Satiri et Sileni, senectus scilicet et juventus. Omnium enim rerum est ætas quædam hilaris et motu gaudens, atque rursus ætas tarda et bibula: utriusque autem ætatis studia vere contemplanti fortasse ridicula et deformia videantur, instar Satiri alicujus aut Sileni. De Panicis autem terroribus prudentissima doctrina proponitur. Natura enim rerum omnibus viventibus indidit metum et formidinem, vitæ atque essen-

tiæ suæ conservatricem, ac mala ingruentia vitantem et depellentem. Veruntamen eadem natura modum tenere nescia est, sed timoribus salutaribus semper vanos et inanes admiscet; adeo ut omnia (si intus conspici darentur) Panicis terroribus plenissima sint; præsertim humana; et maxime omnium apud vulgum, qui superstitione (quæ vere nihil aliud quam Panicus terror est) in immensum laborat et agitatur, præcipue temporibus duris, et trepidis, et adversis. Neque superstitio ista tantummodo in vulgo regnat, sed ab opinionibus vulgi etiam in sapientiores aliquando insilit, ut divine Epicurus (si cætera, quæ de diis disseruit, ad hanc normam fuissent) locutus sit: *Non deos vulgi negare profanum, sed vulgi opiniones diis applicare profanum.*

Quod vero attinet ad audaciam Panis et pugnam per provocationem cum Cupidine; id eo spectat, quia materia non caret inclinatione et appetitu ad dissolutionem mundi et recidivationem in illud chaos antiquum, nisi prævalida rerum concordia (per Amorem sive Cupidinem significata) malitia et impetus ejus cohiberetur, et in ordinem compelleretur. Itaque bono admodum hominum et rerum fato fit (vel potius immensa bonitate divina) ut Pan illud certamen adversum experiatur, et victus abscedat. Eodem prorsus pertinet et illud de Typhone in retibus implicato, quia utcunque aliquando vesti et insoliti rerum tumores sint (id quod Typhon sonat) sive intumescant maria, sive intumescant nubes, sive intumescat terra, sive alia, tamen rerum natura hujusmodi corporum exuberantias atque insolentias reti inextricabili implicat et coërcet, et veluti catena adamantina devincit.

Quod autem inventio Cereris huic deo attribuatur, idque inter venationem; reliquis autem diis negetur, licet sedulo quærentibus, et illud ipsum agentibus; monitum habet verum admodum et prudens: hoc scilicet, ne rerum utilium ad vitam et cultum inventio, a philosophiis abstractis, tanquam diis majoribus, expectetur, licet totis viribus in illud ipsum incumbant; sed tantummodo a Pane, id est, experientia sagaci, et

rerum mundi notitia universali; quæ etiam casu quodam, ac veluti inter venandum, in hujusmodi inventa incidere solet. Utilissima enim quæque inventa experientiæ debentur, et veluti donaria quædam fuere casu in homines sparsa.

Illud autem musices certamen, ejusque eventus, salutarem exhibet doctrinam, atque eam, quæ rationi, et judicio humano gestienti, et se efferenti, sobrietatis vincula injicere possit. Duplex enim videtur esse harmonia, et quasi musica, altera sapientiæ divinæ, altera rationis humanæ. Judicio enim humano, ac veluti auribus mortalium, administratio mundi et rerum, et judicia divina secretiora, sonant aliquid durum et quasi absonum: quæ inscitia, licet asininis auribus merito insigniatur, tamen et illæ ipsæ aures secreto non palam gestantur. Neque enim hujusce rei deformitas a vulgo conspicitur aut notatur.

Postremo minime mirum est, si nulli amores Pani attribuantur, præter conjugium Echus; mundus enim se ipso, atque in se rebus omnibus fruitur: qui amat autem frui vult, neque in copia desiderio locus est. Itaque mundi amores esse nulli possunt, nec potiundi cupido (cum se ipse contentus sit) nisi fortasse amores sermonis. Ii sunt Nympha Echo, res non solida sed vocalis; aut si accuratiores sint, Syringa, quando scilicet verba et voces, numeris quibusdam sive poëticis, sive oratoriis, et tanquam modulamine, reguntur. Inter sermones autem sive voces excellenter ad conjugium mundi sumitur sola Echo: ea enim demum vera est philosophia, quæ mundi ipsius voces fidelissime reddit, et veluti dictante mundo conscripta est; et nihil aliud est, quam ejusdem simulacrum et reflexio; neque addit quicquam de proprio, sed tantum iterat et resonat. Nam quod Lunam Pan in altas sylvas aliquando sevocasset, videtur pertinere ad congressum sensus cum rebus cœlestibus sive divinis. Nam alia est Endymionis ratio, alia Panis: Ad Endymionem dormientum sponte se demittit Luna; siquidem ad intellectum sopitum, et a sensibus abductum, quandoque sponte influunt divina: quod si accersantur, et

vocentur a sensu, tanquam a Pane, tum vero non aliud lumen præbent quam illud,

Quale sub incertam lunam sub luce maligna
Est iter in sylvis.

Ad mundi etiam sufficientiam et perfectionem pertinet, quod prolem non edat. Ille enim per partes generat; per totum quomodo generare possit, cum corpus extra ipsum non sit? nam de muliercula illa Iambe, filia Panis putativa, est sane ea adjectio quædam ad fabulam sapientissima. Per illam enim repræsentantur eæ, quæ perpetuis temporibus passim vagantur, atque omnia implent, vaniloquæ de rerum natura doctrinæ, re ipsa infructuosæ, genere quasi subditiciæ, garrulitate vero interdum jucundæ, interdum molestæ et importunæ.

Exemplum alterum Philosophiæ, secundum parabolas antiquas, in Politicis.

De Bello, secundum fabulam Persei.

Perseus, orientalis cum fuisset, missus traditur a Pallade, ad obtruncandam Medusam, quæ populis plurimis ad occidentem, in extremis Iberiæ partibus, maximæ calamitati fuit. Monstrum enim hoc, alias crudele et immane, etiam aspectu tam dirum atque horrendum fuit, ut eo solo homines in saxa verteret. Erat autem e Gorgonibus una, Medusa, ac sola inter eas mortalis, cum reliquæ passivæ non essent. Perseus igitur ad tam nobile facinus se comparans, arma ac dona a tribus diis mutuo accepit; alas a Mercurio, talares scilicet non axillares; a Plutone autem galeam; scutum denique a Pallade et speculum. Neque tamen (licet tanto apparatu instructus) ad Medusam recta perrexit, sed primum ad Græas divertit. Eæ sorores, ex altera parente, Gorgonibus erant; atque Grææ istæ canæ etiam a nativitate erant et tanquam vetulæ. Oculus autem iis tantummodo et dens erat omnibus unicus; quos prout exire foras quamque contigerat,

vicissim gestabant, reversæ autem deponere solebant. Hunc itaque oculum, atque hunc dentem illæ Perseo commodarunt. Tum demum cum se abunde ad destinata perficienda instructum judicaret, ad Medusam properavit; impiger et volans. Illam autem offendit dormientem, neque tamen aspectui ejus (si forsan evigilaret) se committere audebat, sed cervice reflexa, et in speculum illud Palladis inspiciens, atque hoc modo ictus dirigens, caput Medusæ abscidit; ex sanguine autem ejusdem in terram fuso, statim Pegasus alatus emicuit. Caput autem abscissum Perseus in scutum Palladis transtulit et inseruit: cui etiamnum sua mansit vis, ut ad ejus intuitum omnes ceu attoniti aut siderati obrigerent.

Fabula conficta videtur de belligerandi ratione et prudentia. Atque primo omnis belli susceptio debet esse tanquam missio a Pallade; non a Venere certe (ut bellum Trojanum fuit) aut alia levi ex causa; quippe cum in consiliis solidis decreta de bellis fundari oporteat. Deinde de genere belli eligendo, tria proponit fabula præcepta, sana admodum et gravia. Primum est, ut de *subjugatione nationum finitimarum* quis non magnopere laboret. Neque enim eadem est patrimonii et imperii amplificandi ratio. Nam in possessionibus privatis, vicinitas prædiorum spectatur, sed in propagando imperio, occasio, et belli conficiendi facilitas et fructus loco vicinitatis esse debent. Itaque Perseus, licet orientalis, tamen tam longinquam expeditionem, usque ad extremum occidentem, minime detrectavit. Hujus rei exemplum insigne est in belligerandi diversa ratione patris et filii regum, Philippi et Alexandri. Ille enim in finitimis bellis occupatus, urbes paucas imperio adjecit, idque non sine maxima contentione et periculo. Quippe qui et alias, et præcipue in prælio Chæroneo, in ultimum discrimen adductus fuit: at Alexander longinquam expeditionem bene ausus in Persas, nationes infinitas subjugavit, magis itineribus quam prœliis fatigatus. Hoc ipsum adhuc clarius cernitur, in propagatione *imperii* Romanorum; qui quo tempore, ex parte

occidentis, vix ultra Liguriam armis penetraverant, eodem tempore orientis provincias usque ad montem Taurum armis et imperio complexi sunt. Etiam Carolus Octavus rex Galliæ, bellum Britannicum (quod matrimonio tandem compositum est) non admodum facile expertus, expeditionem illam Neapolitanam *longinquam*, admiranda quadam facilitate et felicitate transegit. Habent certe hoc bella longinqua, ut cum iis manus conseratur, qui militiæ et armis invasoris minime sint assueti: quod in finitimis secus se habet. Etiam et apparatus in hujusmodi expeditionibus solet esse diligentior et instructior; et terror apud hostes ex ipso ausu et fiducia major. Neque etiam fere possit fieri in illis expeditionibus remotis per hostes, ad quos tam longo itinere pervenitur, diversio aliqua aut invasio reciproca, quæ in belligerandi ratione cum finitimis sæpius adhibetur. Caput autem rei est, quod in subjugandis finitimis, occasionum delectus in angusto versatur; at si quis longinquiora non detrectet, poterit pro arbitrio suo eo transferre bellum, ubi aut disciplina militaris maxime est enervata, aut vires nationis plurimum attritæ et consumptæ, aut dissidia civilia opportune oborta, aut aliæ hujusmodi commoditates se ostendant. Secundum est, ut semper subsit causa belli justa, et pia, et honorifica, et favorabilis: id enim alacritatem tum militibus, tum populis impensas conferentibus, addit, et societates aperit et conciliat, et plurimas denique commoditates habet. Inter causas autem belli, admodum favorabilis est ea, quæ ducit ad *debellandas* tyrannides, sub quibus populus succumbit, et prosternitur sine animis et vigore, tanquam sub aspectum Medusæ; quod etiam Herculi divinitatem conciliavit. Romanis certe magna religio fuit, strenue et impigre accurrere ad socios tuendos, si quoquo modo oppressi fuissent. Etiam bella ob vindictam justam fere semper felicia fuerunt; sicut bellum adversus Brutum et Cassium, ad vindicandam mortem Cæsaris; Severi ad vindicandam mortem Pertinacis; Junii Bruti ad vindicandam mortem Lucretiæ. Denique quicunque bello calamitates hominum et injurias aut levant aut vindicant, sub Perseo militant. Tertium

ut in omni bello suscipiendo vera sit æstimatio virium; atque recte perpendatur, utrum bellum sit tale, quod confici et ad exitum perduci possit, ne quis vastas et infinitas spes persequatur. Prudenter enim Perseus inter Gorgonas (per quas bella repræsentantur) eam delegit, quæ in sua natura mortalis erat, neque ad impossibilia animum adjecit. Atque de iis, quæ in suscipiendo bello deliberationem subeunt, hæc præcipit fabula, reliqua ad belligerationem ipsam pertinent.

In bello maxime omnium prosunt illa tria dona deorum, adeo ut fortunam ipsam fere regant et trahant. Accepit enim Perseus celeritatem a Mercurio, occultationem consiliorum ab Orco, et providentiam a Pallade; neque caret allegoria, eaque prudentissima, quod alæ illæ celeritatis in rebus conficiendis (cum celeritas in bello plurimum possit) talares, non axillares fuerint, atque pedibus, non humeris additæ; quia non tam in primis belli aggressibus, quam in iis, quæ sequuntur, et primis subsidio sunt, celeritas requiritur. Nullus enim error in bello magis frequens fuit, quam quod prosecutiones et subsidiarii impetus initiorum alacritati non respondeant. At galea Plutonis (quæ homines invisibiles reddere solebat) manifesta parabola est. Nam consiliorum occultatio post celeritatem maximi ad bellum est momenti: cujus etiam celeritas ipsa pars magna est. Celeritas enim consiliorum evulgationem prævertit. Ad galeam Plutonis spectant, ut unus bello præsit, cum mandatis liberis; consultationes enim cum multis, habent aliquid potius ex cristis Martis, quam ex galea Plutonis. Eodem spectant prætextus varii, et designationes ancipites, et famæ emissariæ, quæ oculos hominum aut perstringunt aut avertunt, atque vera consiliorum in obscuro ponunt. Etiam cautiones diligentes et suspicaces, de literis, de legatis, de perfugis, et complura alia, galeam Plutonis ornant et revinciunt. At non minus interest, consilia hostium explorare, quam sua occultare: itaque galeæ Plutonis adjungendum est speculum Palladis, per quod hostium vires, inopia, occulti fautores, dissidia et factiones, progressus, consilia cernantur. Quoniam vero tantum fortuitorum suscipit

ratio belli, ut nec in consiliis propriis occultandis, nec in hostium explorandis, nec in celeritate ipsa, multum fiduciæ ponendum sit, ideo ante omnia sumendum Palladis scutum, providentiæ scilicet, ut quam minimum fortunæ relinquatur. Huc pertinent explorato vias inire, castra diligenter munire (quod in militia moderna in desuetudinem fere abiit; castra vero instar urbis munitæ, Romanis ad adversos prœlii eventus erant) acies stabilis et ordinata, non nimium fidendo cohortibus levis armaturæ, aut etiam equitum turmis; denique omnia, quæ ad solidam et solicitam defensivam spectant: cum plus valeat utique in bellis scutum Palladis, quam gladius ipse Martis. Verum Perseo utcunque copiis aut animis instructo, restat aliud quidpiam, maximi per omnia momenti, antequam bellum incipiatur: nimirum, ut divertat ad Græas. Grææ autem proditiones sunt, bellorum scilicet sorores, non germanæ illæ quidem, sed generis nobilitate quasi impares: bella enim generosa; proditiones degeneres et turpes. Earum descriptio elegans est, ut canæ a nativitate sint et tanquam vetulæ, propter perpetuas proditorum curas et trepidationes. Earum autem vis (antequam in manifestam defectionem erumpant) aut in oculo, aut in dente est: omnis enim factio, a statu quopiam alienata, et in proditionem propensa, et speculatur, et mordet. Atque hujusmodi oculus et dens tanquam communis est. Nam quicquid didicerunt et noverunt, fere per manus ab una ad alteram transit et percurrit. Et quod ad dentem attinet, uno quasi ore mordent, et eadem scandala jactant; ut si unam audias omnes audias. Itaque Perseo sunt istæ Grææ conciliandæ, atque in auxilium adducendæ, præsertim ut oculum et dentem suum ei commodent; oculum ad indicia; dentem ad rumores serendos, et invidiam conflandam, et animos hominum solicitandos. Postquam vero omnia bene fuerint ad bellum præparate disposita, illud imprimis curandum, quod Perseus fecit, ut Medusa dormiens inveniatur. Prudens enim belli susceptor semper fere hostem assequitur imparatum, et securitati propiorem. Denique in ipsis belli

actionibus atque insultibus, ille intuitus in speculum Palladis adoperandus est. Plurimi enim ante ipsa pericula res hostium acute et attente introspicere possunt; at in ipso periculi articulo, aut terrore offunduntur, aut pericula nimium præcipites et a fronte spectant; unde in illa temere ruunt, vincendi memores, vitandi obliti. At neutrum horum fieri debet, sed in speculum Palladis, cervice reflexa, inspiciendum, ut impetus recte dirigatur, absque vel terrore, vel furore.

A bello perfecto et victoria, sequuntur effecta duo: Pegasi illa generatio et exsuscitatio; quæ satis evidenter famam denotat, quæ per omnia volat, et victoriam celebrat, et reliquias belli faciles et in votum cedentes efficit. Secundum, gestatio capitis Medusæ in scuto; siquidem nullum præsidii genus huic ob præstantiam comparari possit. Unicum enim facinus insigne et memorabile, feliciter gestum et perpetratum, omnes hostium motus obrigescere facit, atque malevolentiam ipsam stupidam reddit.

Exemplum tertium Philosophiæ, secundum parabolas antiquas, in Moralibus.

Re Cupiditate, secundum Fabulam Dionysi.

Narrant Semelem Jovis pellicem, postquam jura mento eum inviolabili ad votum indefinitum o strinxisset, petiisse, ut ad amplexus suos acceder talis, qualis cum Junone consuesset. Itaque illa conflagratione periit. Infans autem, quem in ute gestabat, a patre exceptus, in femur ejus insutus e donec menses fœtui destinatos compleret: ex tamen onere Jupiter interim nonnihil claudica Itaque puer, quod Jovem, dum in femore ejus pe retur, gravaret et pungeret, Dionysi nomen acc Postquam autem editus esset, apud Proserpinam aliquot annos nutritus est. Cum vero adultus e ore fere muliebri conspiciebatur, ut sexus vide tanquam ambigui. Etiam extinctus et sepultus e

dam erat ad tempus, et non ita multo post revixit. Atque prima juventa vitis culturam, atque adeo vini confectionem et usum primus invenit, et edocuit: ex quo celebris factus et inclytus, orbem terrarum subjugavit, et ad ultimos Indorum terminos perrexit. Curru autem vehebatur a tigribus tracto; circa eum subsultabant dæmones deformes, Cobali vocati, Acratus et alii. Quin et Musæ comitatui ejus se adjungebant: uxorem autem sibi sumpsit Ariadnem, a Theseo desertam et relictam. Arbor ei sacra erat hedera. Etiam sacrorum et ceremoniarum inventor et institutor habebatur: ejus tamen generis, quæ et fanaticæ erant, et plenæ corruptelarum, atque insuper crudeles. Furores quoque immittendi potestatem habebat. Certe in orgiis ejus, a mulieribus furore percitis, duo viri insignes *discerpti* narrantur, Pentheus et Orpheus: ille, dum arbore conscensa spectator eorum, quæ agerentur, curiosus esse voluisset; hic, cum lyram suaviter et *perite* pulsaret: atque hujus dei res gestæ cum Jovis rebus fere confunduntur.

Fabula videtur ad mores pertinere, ut vix quicquam in philosophia morali melius inveniatur. Describitur autem sub persona Bacchi natura cupiditatis, sive affectuum et perturbationum animi. Primum igitur, quod ad natalia cupiditatis attinet; origo cupiditatis omnis, licet nocentissimæ, non alia est, quam bonum apparens. Sicut enim virtutis mater est bonum existens similiter cupiditatis mater est bonum apparens. Altera Jovis (sub cujus persona anima humana repræsentatur) uxor legitima, altera pellex: quæ tamen Junonis honores æmuletur, tanquam Semele. Concipitur vero cupiditas in voto illicito, prius temere concesso, quam rite intellecto et judicato. Atque postquam effervescere cœperit, mater ejus (natura scilicet et species boni) ex nimio incendio destruitur et perit. Processus autem cupiditatis a conceptu suo talis est: illa ab animo humano (qui ejus est genitor) et nutricatur, et occultatur, præcipue in inferiore parte ejus, tanquam femore; atque animum pungit, et con-

vellit, et deprimit, adeo ut actiones et decreta ab ea impediantur, et claudicent. Quinetiam postquam consensu et tempore confirmata est, et in actus erumpit, ut jam quasi menses compleverit, et edita plane sit atque nata, primo tamen ad tempus nonnullum apud Proserpinam educatur, id est, latebras quærit, atque clandestina est, et quasi subterranea; donec remotis pudoris et metus frænis, et coalita audacia, aut virtutis alicujus prætextum sumit, aut infamiam ipsam contemnit. Atque illud verissimum est, omnem affectum vehementiorem tanquam ambigui sexus esse. Habet enim impetum virilem, impotentiam autem muliebrem. Etiam illud præclare, *Bacchum mortuum reviviscere:* videntur enim affectus quandoque sopiti, atque extincti; sed nulla fides habenda est eis, ne sepultis quidem: siquidem præbita materia et occasione resurgunt.

De inventione vitis parabola prudens est: omnis enim affectus ingeniosus est admodum et sagax, ad investigandum ea, quæ ipsum alant et foveant. Atqui ante omnia, quæ hominibus innotuere, vinum ad perturbationes cujuscunque generis excitandas et inflammandas potentissimum est, et maxime efficax; atque est cupiditatibus in genere instar fomitis communis. Elegantissime autem ponitur affectus sive cupiditas, provinciarum subjugator, et expeditionis infinitæ susceptor: nunquam enim partis acquiescit, sed appetitu infinito, neque satiabili, ad ulteriora tendit, et novis semper inhiat. Etiam tigres apud affectus stabulant, et ad currum eorum subinde jugantur. Postquam enim affectus curulis esse cœperit, non pedestris, sed victor rationis, et quasi triumphator factus sit, in omnes, qui adversantur aut se opponunt, crudelis est, et indomitus ac immitis. Facetum autem est, quod circa currum Bacchi subsultant illi dæmones deformes et ridiculi. Omnis enim affectus vehementior progignit motus in oculis, et ore ipso, et gestu, indecoros et inconditos, subsultorios et deformes; adeo ut qui sibi ipsi fortasse in aliquo affectu (veluti ira, arrogantia, amore) videatur magnificus et

tumidus, aliis tamen appareat turpis et ridiculus. Conspiciuntur autem in cupiditatis comitatu Musæ: neque enim reperitur ullus fere affectus, tam pravus et vilis, cui non blandiatur aliqua doctrina. Hac enim *in re*, ingeniorum indulgentia et procacitas, Musarum majestatem in immensum minuit; ut cum ducet vitæ et signiferi esse debeant, sint non raro cupiditatum pedissequæ et oblectatrices.

Imprimis vero nobilis est illa allegoria, Bacchum amores suos in eam effudisse, quæ ab alio relicta erat et fastidita. Certissimum enim est, affectus id petere atque ambire, quod experientia jam pridem repudiavit. Atque norint omnes, qui affectibus suis servientes et *indulgentes*, pretium potiundi in immensum augent (sive *honores* appetant, sive amores, sive gloriam, sive scientiam, sive alia quæcunque) se res relictas petere, et a compluribus, per omnia fere secula, post *experimentum*, dimissas et repudiatas. Neque mysterio caret, quod hedera Baccho sacra fuerit; hoc enim duplici modo convenit. Primum, quod hedera hieme virescat; deinde, quod circa tot res (arbores, parietes, ædificia) serpat, ac circumfundatur, et se attollat. Quod ad primum enim attinet, omnis cupiditas per renitentiam et vetitum, et tanquam antiperistasin (veluti per frigora brumæ hedera) virescit, ac vigorem acquirit: secundo, affectus aliquis in humana anima prædominans, omnes ejus actiones et decreta, tanquam hedera, circumsepit; neque fere quicquam purum invenias, quo illa claviculas suas non imprimat. Neque mirum est, si superstitiosi ritus Baccho attribuantur, cum omnis fere malesanus affectus in pravis religionibus luxurietur: adeo ut hæreticorum colluvies Bacchanalia ethnicorum superarit; quorum etiam superstitiones, non minus cruentæ, quam turpes extiterunt. Neque itidem mirum est, si furores a Baccho immitti putentur, cum et omnis affectus in excessu suo, veluti furor brevis sit, et, si vehementius obsideat et incumbat, in insania sæpius terminetur. Illud autem de Pentheo et Orpheo inter orgia Bacchi laceratis, evidentem parabolam habet; cum affectus quisque prævalidus erga duas res

sit asperrimus atque infensissimus: quarum altera est inquisitio in eum curiosa, altera, admonitio salutaris et libera. Neque auxilio fuerit, si illa inquisitio fiat tantum contemplationis aut spectandi gratia, tanquam arbore conscensa, absque omni animi malignitate; neque rursus, si admonitio illa, multa cum suavitate et dexteritate adhibeatur; verum utcunque non tolerant orgia, aut Pentheum, aut Orpheum. Postremo, illa confusio personarum Jovis et Bacchi, ad parabolam recte traduci potest; quandoquidem res gestæ nobiles et claræ, atque merita insignia et gloriosa, interdum a virtute et recta ratione, et magnanimitate, interdum autem a latente affectu, et occulta cupiditate (utcunque famæ et laudis celebritate utraque res pariter gaudeat) proveniant; ut non facile sit distinguere facta Dionysi a factis Jovis.

Verum in theatro nimis diu moramur; transeamus ad palatium animi; cujus limina majori cum veneratione et cura ingredi convenit.

FRANCISCI

BARONIS DE VERULAMIO, VICE-COMITIS SANCTI ALBANI,

DE

DIGNITATE ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM

LIBER TERTIUS.

AD REGEM SUUM.

CAPUT PRIMUM.

Partitio Scientiæ in Theologiam et Philosophiam. Partitio Philosophiæ in doctrinas tres; de Numine, de Natura, de Homine. Constitutio Philosophiæ primæ, ut matris communis omnium.

Historia omnis (rex optime) humi incedit, et ducis potius officio, quam lucis, perfungitur: poësis autem doctrinæ tanquam somnium: res dulcis et varia, et volens videri aliquid in se habere divini; quod etiam somnia vendicant. Verum jam tempus est mihi, ut evigilem, et me humo attollam, philosophiæ et scientiarum liquidum æthera secans.

Scientia aquarum similis est: aquarum aliæ descendunt cœlitus, aliæ emanant e terra. Etiam scientiarum primaria partitio sumenda est ex fontibus suis: Horum alii in alto siti sunt, alii hic infra. Omnis enim

scientia duplicem sortitur informationem. Una inspiratur divinitus, altera oritur a sensu. Nam quantum ad illam, quæ docendo infunditur, scientiam; cumulativa ea est, non originalis; sicut etiam fit in aquis, quæ præter fontes primarios, ex aliis rivulis in se receptis augescunt. Partiemur igitur scientiam, in theologiam et philosophiam. Theologiam hic intelligimus inspiratam sive sacram; non naturalem, de qua paulo post dicturi sumus. At illam (inspiratam nimirum) ad ultimum locum reservabimus, ut cum ea sermones nostros claudamus; cum sit portus et sabbatum humanarum contemplationum omnium.

Philosophiæ autem objectum triplex, Deus, natura, homo: et triplex itidem radius rerum. Natura enim percutit intellectum radio directo; Deus autem propter medium inæquale (creaturas scilicet) radio refracto; homo vero sibi ipsi monstratus et exhibitus, radio reflexo. Convenit igitur partiri philosophiam in doctrinas tres; doctrinam de Numine, doctrinam de natura, doctrinam de homine. Quoniam autem partitiones scientiarum non sunt lineis diversis similes, quæ coëunt ad unum angulum; sed potius ramis arborum, qui conjunguntur in uno trunco (qui etiam truncus ad spatium nonnullum integer est et continuus, antequam se partiatur in ramos;) idcirco postulat res, ut priusquam prioris partitionis membra persequamur, constituatur una scientia universalis, quæ sit mater reliquarum, et habeatur in progressu doctrinarum, tanquam portio viæ communis, antequam viæ se separent et disjungant. Hanc scientiam, philosophiæ primæ, sive etiam sapientiæ (quæ olim rerum divinarum atque humanarum scientia definiebatur) nomine insignimus. Huic autem scientiæ nulla alia opponitur; cum ab aliis scientiis, potius limitibus, intra quos continetur, quam rebus et subjecto, differat, fastigia scilicet rerum tantummodo tractans. Hanc ipsam utrum inter desiderata reponere oporteat, hæsito; sed arbitror tamen poni debere. Equidem invenio farraginem quandam et massam inconditam doctrinæ ex theologia naturali, ex logica, ex partibus quibusdam physicæ (veluti de prin-

cipiis, et de anima) compositam et congestam, et sublimitate quadam sermonis hominum, qui se ipsos admirari amant, tanquam in vertice scientiarum collocatam. Nos vero, misso fastu, id tantum volumus, ut designetur aliqua scientia, quæ sit receptaculum axiomatum, quæ particularium scientiarum non sint propria, sed pluribus earum in commune competant.

Plurima autem id genus axiomata esse nemo ambigat. Exempli gratia, *Si inæqualibus æqualia addas, omnia erunt inæqualia:* regula est ex mathematicis; eadem et in ethicis obtinet, quatenus ad justitiam distributivam; siquidem in justitia commutativa, ut paria imparibus tribuantur, ratio æquitatis postulat; at in distributiva, nisi imparia imparibus præstentur, iniquitas fuerit maxima. *Quæ in eodem tertio conveniunt, et inter se conveniunt:* regula est itidem ex mathematicis; verum simul tam potens in logica, ut syllogismi sit fundamentum. *Natura se potissimum prodit in minimis:* regula est in physicis, tam valida, ut etiam Democriti atomos produxerit; veruntamen eam recte adhibuit Aristoteles in politicis, qui contemplationem reipublicæ orditur a familia. *Omnia mutantur, nil interit:* regula itidem in physicis hoc modo prolata; *Quantum naturæ, nec minuitur, nec augetur:* eadem competit theologiæ naturali, sic variata; *Omnipotentiæ sunt opera, aliquid ex nihilo facere, et aliquid in nihilum redigere:* quod etiam Scriptura testatur, *Didici, quod omnia opera, quæ fecit Deus, perseverent in perpetuum; non possumus eis quicquam addere, nec auferre. Interitus rei arcetur per reductionem ejus ad principia:* regula est in physicis; eadem valet in politicis (ut recte notavit Machiavellus) cum illa, quæ interitum rerumpublicarum maxime prohibent, nihil aliud fere sint, quam reformatio earum, et reductio ad antiquos mores. *Putredo serpens magis contagiosa est, quam matura:* regula est in physicis, eadem insiguis etiam in moralibus; cum homines profligatissimi et maxime facinorosi, minus corruptelæ inferant publicis moribus, quam qui aliquid videntur habere sanitatis et virtutis, et ex parte tantum mali sunt. *Quod conservativum est formæ majoris, id activitate*

potentius: regula est in physicis. Etenim, ut non abscindatur ipse rerum nexus, nec detur (ut loquuntur) vacuum, facit ad conservandam fabricam universi. Ut vero gravia congregentur ad massam terræ, facit ad conservandam tantum regionem densorum. Itaque prior motus posteriorem domat. Eadem tenet in politicis. Nam quæ faciunt ad conservandam ipsam politiam in sua natura, validiora sunt, quam quæ ad bene esse particularium in republica membrorum conducunt. Similiter eadem locum habet in theologia. Etenim in theologicis virtutibus, charitas, quæ est virtus maxime communicativa, præ reliquis omnibus eminet. *Augetur vis agentis per antiperistasin contrarii:* regula est in physicis. Eadem mira præstat in politicis; cum omnis factio, ex contraria ingruente, vehementer irritetur. *Tonus discors in concordem actutum desinens, concentum commendat;* regula est musicæ. Eadem in ethicis et affectibus obtinet. Tropus ille musicus, a clausula aut cadentia (quam vocant) cum jamjam adesse videatur, placide elabendi; convenit cum tropo rhetorico expectationem eludendi. *Fidium sonus tremulus* eandem affert auribus voluptatem, quam lumen, aquæ aut gemmæ insiliens, oculis;

Splendet tremulo sub lumine pontus.

Organa sensuum cum organis reflexionum conveniunt. Hoc in perspectiva locum habet; oculus enim similis speculo sive aquis. Et in acoustica: instrumentum enim auditus obici intra cavernam simile. Hæc pauca enumerasse sufficiet ad exempla. Quinimo magia Persarum (quæ in tantum est celebrata) in eo potissimum versabatur, ut architecturas et fabricas rerum naturalium, et civilium, symbolizantes notaret. Neque hæc omnia, quæ diximus, et alia hujus generis, similitudines meræ sunt (quales hominibus fortasse parum perspicacibus videri possint) sed plane una eademque naturæ vestigia aut signacula, diversis materiis et subjectis impressa. Atque hæc res adhuc sedulo tractata non est. Invenias fortasse in scriptis, *quæ* ab ingeniis celsioribus promanarunt, hujusmodi

axiomata raro et sparsim inserta, ex usu argumenti, quod tractant: corpus vero aliquod taliuin axiomatum, quæ vim habeant quandam primitivam et summariam ad scientias, nemo composuit; cum tamen sit res ejusmodi, quæ insigniter naturam unam faciat; quod philosophiæ primæ munus esse autumant.

Est et alia hujus philosophiæ primæ pars, quæ, si ad vocabula respicias, vetus est; si ad rem, quam designamus, nova. Est autem inquisitio de conditionibus adventitiis entium (quas transcendentes dicere possumus) pauco, multo; simili, diverso; possibili, impossibili; etiam ente, et non ente; atque ejusmodi. Quandoquidem enim ista sub physica proprie non cadant, dissertatio autem dialectica circa ea, magis ad argumentandi rationes, quam ad rerum existentiam, sit accommodata; consentaneum omnino est, ut hæc contemplatio (in qua non parum est dignitatis et utilitatis) haud deseratur prorsus, sed in scientiarum partitionibus nonnullum saltem inveniat locum: veruntamen hoc intelligimus fieri debere, longe alio, quam quo tractari solet, modo. Exempli gratia: nemo, qui de multo et pauco verba fecit, hoc egit, ut causa reddatur, cur alia in natura, tam numerosa et ampla sint, et esse possint, alia tam rara et modica: Nam certe fieri non potest, ut in rerum natura tanta sit copia auri, quanta ferri; tanta rosæ, quanta graminis; tanta specificati, quanta non specificati. Similiter nemo, qui de simili et diverso disseruit, satis explicavit, cur, quasi perpetuo inter species diversas, interponantur participia quædam, quæ sunt speciei ambiguæ; veluti muscus inter putredinem et plantam; pisces, qui hærent, et loco non moventur, inter plantam et animal; sorices et mures, et alia nonnulla, inter animalia ex putredine, et ex semine prognata; vespertiliones inter aves et quadrupedes; pisces volantes (qui jam notissimi sunt) inter aves et pisces; phocæ inter pisces et quadrupedes; et alia hujusmodi. Neque rursus causam indagavit quispiam, cur cum similia similibus gaudeant, ferrum ferrum non trahat, quod magnes facit, neque aurum ipsum aurum, licet argentum vivum alliciat. Circa hæc et similia in dis-

ceptatione de transcendentibus illis, altum est silentium: orationis enim apices, non rerum subtilitates, secuti sunt homines. Quamobrem horum transcendentium, sive conditionum entium adventitiarum inquisitionem veram et solidam, secundum naturæ non sermonis leges, philosophiam primam recipere volumus. Atque de philosophia prima (sive de sophia) quam inter desiderata haud immerito retulimus, hæc dicta sint.

CAPUT SECUNDUM.

De Theologia Naturali: et doctrina de Angelis et Spiritibus; quæ ejusdem est Appendix.

Collocata igitur sua in sede communi scientiarum parente, instar Berecynthiæ tanta gaudentis cœlesti sobole;

Omnes cœlicolas, omnes supera alta tenentes;

revertamur ad partitionem illam trium philosophiarum, divinæ, naturalis, et humanæ. Nam theologia naturalis, philosophia etiam divina recte appellatur. Definitur autem hæc, ut sit talis scientia, seu potius scientiæ scintilla, qualis de Deo haberi potest, per lumen naturæ et contemplationem rerum creatarum: et ratione objecti, sane divina, ratione informationis, naturalis censeri potest. Hujus scientiæ limites ita vere signantur, ut ad atheismum confutandum et convincendum, et ad legem naturæ informandam se extendant; ad religionem autem adstruendam non proferantur. Quamobrem nec Deus unquam edidit miraculum, quo converteretur atheus: quia poterat ipso naturæ lumine ad notitiam Dei perduci; verum miracula ad convertendos idololatras et superstitiosos designata sunt, qui Numen agnoverunt, sed in cultu ejus aberrarunt; quoniam non sufficit lumen naturæ, Dei voluntati declarandæ, aut cultui ejus legitimo prodendo. Sicut enim opificis potentiam et peritiam ostendunt opera ejus, imaginem autem minime; sic *opera* Dei conditoris omnipotentiam et sapientiam

ostendunt, imaginem ejus haudquaquam depingunt. Atque hac in re, ethnicorum opinio a sacra veritate recedit: illi siquidem mundum imaginem Dei statuebant, hominem mundi. At sacræ literæ haud tali honore mundum dignantur, ut Dei uspiam imago dicatur, sed solummodo opus manuum ejus; hominem vero imaginem Dei immediate substituunt. Quocirca, quod sit Deus, quod rerum habenas tractet, quod summe potens, quod sapiens et præscius, quod bonus, quod remunerator, quod vindex, quod adorandus, etiam ex operibus ejus demonstrari et evinci potest; et admirabilia complura secreta circa attributa ejus, et multo magis circa regimen et dispensationem super universum, etiam sobrie ex iisdem elici et manifestari queunt; estque istud argumentum a nonnullis utiliter pertractatum. Verum ex intuitu rerum naturalium, atque humanæ rationis principiis, de fidei mysteriis, vel ratiocinari, vel etiam suadere vehementius, aut rursus ea curiosius introspicere et ventilare, et de modo mysterii inquirere, haud tutum meo judicio fuerit. *Da fidei quæ fidei sunt.* Nam vel ethnici, in illustri et divina, de aurea catena, fabula, hoc ipsum concedunt: *quod Jovem de cælo ad terras deducere nec homines potuerunt, nec dii; e contrario, quod Jupiter pertrahere eos potuerit e terra ad cælum.* Quare frustra sudaverit, qui cœlestia religionis arcana nostræ rationi adaptare conabitur: decebit potius, mentes nostras ad cœlestis veritatis thronum adorandum attollere. In hac igitur parte theologiæ naturalis, tantum abest, ut defectum aliquem observem, ut excessum potius reperiam; ad quem subnotandum paulum sum digressus, propter maxima incommoda et pericula, quæ ex eo tum religioni, tum philosophiæ impendent; utpote qui et religionem hæreticam procudet, et philosophiam phantasticam et superstitiosam.

Secus est, quod ad angelorum et spirituum naturam attinet; quæ nec inscrutabilis est, nec interdicta; ad quam etiam, ex affinitate, quam habet cum anima humana, aditus magna ex parte est patefactus. Præcipit certe Sacra Scriptura; *Nemo vos decipiat in sublimitate sermonum, et religione angelorum, ingerens se*

in ea, quæ non novit. Attamen si hoc monitum diligenter perpendas, duo duntaxat in eo vetita reperies; adorationem scilicet, qualis Deo debetur, Angelorum; et fanaticas de iis opiniones, vel ultra creaturæ sortem eos efferentes, vel ampliorem de iis cognitionem, quam quis revera adeptus sit, venditantes. Cæterum sobria circa illos inquisitio, quæ vel per rerum corporearum scalam ad eorum naturam pernoscendam ascendat, vel in anima humana, veluti in speculo, eam intueatur, neutiquam prohibetur. Idem de spiritibus statuendum immundis, qui a statu suo decideruntur. Consortium cum iis, atque usus operæ eorum, illicitus est; multo magis qualiscunque cultus vel veneratio. At contemplatio et cognitio illorum naturæ, potestatis, illusionum, non solum ex locis Scripturæ sacræ, sed ex ratione, aut experientia, haud postrema pars est sapientiæ spiritualis. Sic certe Apostolus, *stratagematum ejus non ignari sumus.* Ac non minus dæmonum naturam investigare in theologia naturali conceditur, quam venenorum in physica, aut vitiorum in ethica. Hanc autem scientiæ partem de Angelis et dæmonibus inter desiderata numerare non licet, quippe quæ ab haud paucis sit tentata: æquius esset, ut scriptorum in hoc genere pars haud parva, aut vanitatis, aut superstitionis, aut subtilitatis inutilis, arguantur.

CAPUT TERTIUM.

Partitio Naturalis Philosophiæ in speculativam et operativam: quodque illæ duæ, et in intentione tractantis, et in corpore tractatus segregari debeant.

Missa igitur theologia naturali (cui inquisitionem de spiritibus, ut appendicem attribuimus) accedamus ad secundam partem: videlicet illam de natura, sive philosophiam naturalem. Optime Democritus; *Scientiam de natura in profundis mineris, sive puteis, latere demersam.* Non male Chemici; *Vulcanum alteram naturam esse; quinetiam id celeriter perficere, quod natura per ambages et temporis moras solet.*

Quidni igitur philosophiam in duas partes secemus, fodinam et fornacem; et duo constituamus philosophorum munera, operarios in mineris, et fabros? Sane utcunque videamur hæc per lusum loqui; tamen hujus generis partitionem utilissimam esse censemus, cum proponetur vocabulis familiaribus et scholasticis; hoc est, ut dividatur *Doctrina de natura in inquisitionem causarum, et productionem effectuum; speculativam, et operativam.* Altera naturæ viscera perscrutatur, altera naturam veluti super incudem efformat. Neque me fugit, quam arcto copulentur vinculo causæ et effectus, ut explicationem eorum aliquatenus conjungi sit necesse. Attamen quandoquidem omnis solida et fructuosa naturalis philosophia duplicem adhibeat scalam, eamque diversam, ascensoriam et descensoriam; ab experientia ad axiomata, et ab axiomatibus ad nova inventa; consultissimum judico ut hæ duæ partes, speculativa et operativa, et in intentione tractantis, et in corpore tractatus separentur.

CAPUT QUARTUM.

Partitio Doctrinæ, Speculativæ de Natura, in Physicam specialem et Metaphysicam: quarum Physica causam efficientem et materiam, Metaphysica causam finalem et formam inquirit. Partitio Physicæ in doctrinas de Principiis rerum, de Fabrica rerum sive de Mundo, et de Varietate rerum. Partitio Physicæ de varietate rerum in doctrinam de Concretis, et doctrinam de Abstractis. Partitio doctrinæ de Concretis rejicitur ad easdem Partitiones, quas suscipit *Historia Naturalis. Partitio doctrinæ de Abstractis in doctrinam de Schematismis materiæ, et doctrinam de Motibus. Appendices duæ Physicæ Speculativæ, Problemata Naturalia, Placita Antiquorum Philosophorum. Partitio Metaphysicæ, in doctrinam de Formis, et doctrinam de Causis finalibus.*

Naturalis philosophiæ partem, quæ speculativa est et theorica, in physicam specialem et metaphysicam

dividere placet. Atque in hac partitione attendant homines nos vocabulum metaphysicæ usurpare sensu, a recepto et vulgato discrepanti. Hic autem locus admonendi videtur, de nostro in genere, circa usum vocabulorum, instituto. Id hujusmodi est, ut tam in præmisso vocabulo metaphysicæ, quam in aliis, ubi conceptus et notiones nostræ novæ sunt, et a receptis recedunt, maxima certe cum religione antiqua vocabula retineamus. Cum enim futurum speremus, ut ordo ipse et dilucida rerum explicatio, quam subjungere conamur, nos a prava vocabulorum (quibus utimur) intelligentia liberent; in cæteris omnino avemus (quatenus sine veritatis ac scientiarum dispendio fieri possit) vel minimum ab antiquorum aut opinionibus, aut loquendi more deflectere. Qua in re Aristotelis confidentiam proinde subit mirari; qui impetu quodam percitus contradictionis, et bellum universæ antiquitati indicens, non solum nova artium vocabula pro libitu cudendi licentiam usurpavit; sed etiam priscam omnem sapientiam extinguere et delere annisus est. Adeo ut neque nominet uspiam auctores antiquos, neque dogmatum eorum mentionem ullam faciat, nisi quo aut homines perstringeret, aut placita redargueret. Sane si famam nomini suo, ac sequacium turbam affectaverit, hoc rationibus suis imprimis accommodatum. Siquidem in veritate philosophica asserenda et recipienda, idem contingit, quod in veritate divina; *Veni in nomine Patris, nec recipitis me; si quis venerit in nomine suo, eum recipietis.* Sed ex hoc cœlesti aphorismo, si, quem præcipue designaverit, spectemus; (nempe Antichristum omnium seculorum impostorem maximum) colligere licet, istud ipsum, *Venire in nomine suo,* nulla antiquitatis, aut (si ita loqui licet) paternitatis habita ratione, rem mali ominis esse ad veritatem; utcunque eam sæpenumero comitetur illa fortuna, *Eum recipietis.* Cæterum de viro tam eximio certe, et ob acumen ingenii mirabili, Aristotele, crediderim facile hanc ambitionem eum a discipulo suo accepisse, quem fortasse æmulatus est; ut si ille omnes nationes, hic omnes opiniones subigeret; et monarchiam quandam in contemplationibus

sibi conderet. Quanquam fieri possit, ut apud aliquos tetricos, et linguæ acerbæ, simili cum discipulo suo titulo insigniretur;

Felix terrarum prædo, non utile mundo
Editus exemplum:

eodem modo,

Felix doctrinæ prædo, etc.

Nobis vero ex altera parte (quibus, quantam calamo valemus, inter vetera et nova in literis fœdus et commercium contrahere cordi est) decretum manet, antiquitatem comitari usque ad aras; atque vocabula antiqua retinere, quanquam sensum eorum et definitiones sæpius immutemus; secundum moderatum illum et laudatum in civilibus novandi modum, quo rerum statu novato, verborum tamen solennia durent; quod notat Tacitus, *Eadem magistratuum vocabula.*

Redeamus igitur ad acceptionem vocabuli metaphysicæ, nostro sensu. Patet ex iis, quæ supra diseruimus, disjungere nos philosophiam primam a metaphysica, quæ hactenus pro re eadem habitæ sunt. Illam communem scientiarum parentem, hanc naturalis philosophiæ portionem, posuimus. Atque philosophiæ primæ communia et promiscua scientiarum axiomata assignavimus. Etiam relativas et adventitias entium conditiones (quas transcendentes nominavimus) multum, paucum; idem, diversum; possibile, impossibile; et hoc genus reliqua, eidem attribuimus; id solummodo cavendo, ut physice, non logice tractentur. At inquisitionem de Deo, uno, bono, angelis, spiritibus, ad theologiam naturalem retulimus. Merito igitur quæri possit, quid tandem sit, quod metaphysicæ relinquatur? Certe ultra naturam nihil, sed ipsius naturæ pars multo præstantissima. Atque profecto citra veritatis dispendium, huc usque de veterum sententia respondere liceat, physicam ea tractare, quæ penitus in materia mersa sunt et mobilia, metaphysicam abstracta magis et constantia. Rursus physicam in natura supponere existentiam tantum, et motum, et naturalem necessitatem; at metaphysicam etiam men-

tem et ideam. Nam huc forte redit ea, quam dicemus, res. Verum nos eam, missa sermonis sublimitate, perspicue et familiariter proponemus. Partiti sumus naturalem philosophiam in causarum inquisitionem, et productionem effectuum. Inquisitionem causarum in theoricam conjecimus. Eam in physicam et metaphysicam partiti sumus. Ergo necesse est, ut vera differentia harum sumatur ex natura causarum, quas inquirunt. Itaque absque aliqua obscuritate aut circuitione, physica est, quæ inquirit de efficiente et materia; metaphysica, quæ de forma et fine.

Physica igitur causarum vaga et incerta, et pro modo subjecti, mobilia complectitur; causarum constantiam non assequitur.

Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit,
Uno eodemque igne.

Ignis duritiei causa, sed in limo; ignis colliquationis causa, sed in cera. Partiemur autem physicam in doctrinas tres. Natura enim aut collecta in unum, aut fusa et sparsa est. Colligitur vero in unum natura, aut propter communia rerum omnium principia; aut propter unicam integralem universi fabricam. Itaque hæc unio naturæ duas peperit physicæ partes: unam de principiis rerum; alteram de fabrica universi, sive de mundo; quas etiam doctrinas de summis appellare consuevimus. Tertia doctrina (quæ de natura sparsa sive fusa tractat) omnimodam rerum varietatem et summas minores exhibet. Ex his igitur patet tres omnino reperiri doctrinas physicas; de principiis rerum, de mundo sive de fabrica rerum, et de natura multiplici sive sparsa; quæ postrema (ut diximus) omnimodam rerum varietatem continet; estque veluti glossa prima, aut paraphrasis circa naturæ interpretationem. Harum trium partium desideratur totaliter nulla; cæterum quam vere et solide tractentur, non est hic definiendi locus.

At physicam sparsam sive de varietate rerum, rursus in duas partes dividemus; physicam de concretis, et physicam de abstractis; sive physicam de creaturis,

et physicam de naturis. Altera (ut logicis vocabulis utamur) inquirit de substantiis, cum omni varietate suorum accidentium: altera de accidentibus per omnem varietatem substantiarum. Veluti si inquiratur de leone aut quercu, illa complura diversa accidentia suffulciunt: contra, si inquiratur de calore aut gravitate, illa plurimis distinctis substantiis insunt. Cum vero omnis physica sita sit in medio, inter historiam naturalem et metaphysicam; prior pars (si recte advertas) historiæ naturali propior est, posterior metaphysicæ. Physica autem concreta eandem subit divisionem, quam historia naturalis; ut sit vel circa cœlestia; vel circa meteora; vel circa globum terræ et maris; vel circa collegia majora, quæ elementa vocant; vel circa collegia minora, sive species; etiam circa prætergenerationes, et circa mechanica. Etenim in hisce omnibus historia naturalis factum ipsum perscrutatur et refert; at physica itidem causas: sed intellige hoc de causis fluxis, materia scilicet et efficiente. Inter hasce physicæ portiones, manca prorsus et imperfecta est ea, quæ inquirit de cœlestibus, cum tamen propter nobilitatem subjecti præcipue hominibus curæ esse deberet. Etenim astronomia fundata est in phænomenis non male; sed humilis est, et minime etiam solida: at astrologia in plurimis etiam fundamento caret. Certe astronomia talem offert humano intellectui victimam, qualem Prometheus olim, cum fraudem Jovi fecit: adduxit ille loco bovis veri pellem bovis grandis et pulchri, stramine, et foliis, et viminibus suffarcinatam. Exhibet similiter et astronomia exteriora cœlestium (astrorum dicimus numerum, situm, motus, periodos) tanquam pellem cœli, pulchram, et in systemata fabre concinnatam: at viscera desunt (rationes nempe physicæ) ex quibus (hypothesibus astronomicis adjunctis) eruatur theoria; non quæ phænomenis tantum satisfaciat (cujus generis complures ingeniose confingi possent) sed quæ substantiam, et motum, et influxum cœlestium, prout revera sunt, proponat. Explosa enim fere jam pridem sunt illa; *raptus primi mobilis* et *soliditas cœli* (stellis

in orbibus suis tanquam clavis in laquearibus infixis). Nec multo melius asseritur; quod sint diversi pol zodiaci et mundi; quod sit secundum mobile renitentiæ in adversum primi mobilis raptus; quod omnia in cœlo ferantur per circulos perfectos; quod sint eccentrici et epicycli, quibus motuum in circulis perfectis constantia servetur; quod a luna in superius nulla sit mutatio, aut violentia; et hujusmodi. Atque harum suppositionum absurditas in motum terræ diurnum (quod nobis constat falsissimum esse) homines impegit. At vix quisquam est, qui inquisivit causas physicas, tum de substantia cœlestium tam stellari, quam interstellari, tum de celeritate et tarditate corporum cœlestium ad invicem, tum de incitatione motus diversa in eodem planeta, tum de motuum consecutione ab oriente in occidentem, aut e contra, deque progressionibus, stationibus, et retrogradationibus, tum de motuum sublatione, et casu, per apogæa et perigæa; tum de motuum obliquatione, vel per spiras se versus tropicos texendo et retexendo, vel per sinuationes, quas dracones vocant; tum de polis rotationum, cur magis in tali parte cœli siti sint, quam in alia; tum de alligatione quorundam planetarum ad distantiam certam a sole: hujus, inquam, generis inquisitio vix tentata est, sed in mathematicis tantum observationibus et demonstrationibus insudatur. Eæ autem ostendunt, quomodo hæc omnia ingeniose concinnari et extricari possint, non quomodo vere in natura subsistere: et motus tantum apparentes, et machinam ipsorum fictitiam, et ad placitum dispositam, non causas ipsas et veritatem rerum indicant. Quocirca male astronomia, qualis nunc habetur, inter artes mathematicas, non sine dignitatis suæ dispendio, numeratur; cum debeat potius, si proprias partes tueri velit, constitui physicæ pars quasi nobilissima. Quicunque enim superlunarium et sublunarium conficta divortia contempserit, et materiæ appetitus, et passiones maxime catholicas (quæ in utroque globo validæ sunt, et universitatem rerum transverberant) bene perspexerit; is ex illis, quæ apud nos cernuntur, luculentam

capiet de rebus cœlestibus informationem; et ab iis e contra, quæ in cœlo fiunt, haud pauca de motibus inferioribus, qui nunc latent, perdiscet; non tantum quatenus hi ab illis regantur, sed quatenus habeant passiones communes. Quamobrem hanc partem astronomiæ, quæ physica est, desiderari statuimus. Eam astronomiam vivam nominabimus, ad differentiam bovis illius Promethei suffarcinati, et solummodo figura tenus bovis.

At astrologia multa superstitione referta est, ut vix aliquid sanum in ea reperiatur. Attamen eam potius expurgandam, quam prorsus abjiciendam esse censemus. Quod si quis hanc scientiam non in ratione, aut contemplationibus physicis, sed in cæca experientia, et complurium seculorum observatione fundatam esse contendat, ideoque rationum physicarum examen rejiciat, quod jactabant Chaldæi: is eadem opera et auguria revocet, et aruspicinam, et exta, et omnigenas fabulas deglutiat; nam et hæc omnia, ut diutinæ experientiæ, et per manus traditæ disciplinæ, dictamina fuisse asserebantur. Nos vero et, ut physicæ portionem, astrologiam recipimus, et non plus ei, quam ratio et rerum evidentia concedit, tribuimus; demptis superstitionibus et commentis. Ut vero rem paulo attentius introspiciamus; primo, quam inane illud commentum; quod singuli planetæ vicissim per horas regnent, ut spatio viginti quatuor horarum regna sua ter repetant, præter horas tres supernumerarias? Attamen hoc commentum nobis divisionem hebdomadæ (rem tam antiquam, et tam late receptam) peperit, ut ex alternatione dierum manifestissime patet; cum in principio diei sequentis regnet semper planeta, a planeta prioris diei quartus; propter tres illas horas, quas diximus, supernumerarias. Secundo, pro commento vano rejicere non dubitamus doctrinam de thematibus cœli, ad puncta temporis certa, cum distributione domorum; ipsas scilicet astrologiæ delicias: quæ Bacchanalia quædam in cœlestibus exercuerunt; nec satis mirari possumus, viros quosdam egregios, et in astrologia principes, tam levi ad ista astruenda argumento innixos esse. Aiunt enim, quando illud

prodit experientia ipsa, solstitia, æquinoctia, novilunia, plenilunia, et hujusmodi stellarum revolutiones majores, manifesto et insigniter operari super corpora naturalia; necesse esse, ut posituræ stellarum magis exactæ et subtiliores, effectus quoque magis exquisitos et occultiores producant. Illi vero seponere primo debuerant, operationes solis per calorem manifestum; et similiter lunæ vim quandam magneticam, super incrementa æstuum semimenstrua (nam fluxus et refluxus maris quotidianus alia res est) his vero sepositis, reliquas planetarum vires super naturalia (quatenus experientia comprobantur) tenues admodum et infirmas, et quasi latitantes reperient, etiam in revolutionibus majoribus. Quare contrario prorsus modo concludere debuerant: nimirum; cum revolutiones illæ majores tam parum possint; exactas illas et minutas positurarum differentias nihil omnino virium obtinere. Tertio, fatalia illa, quod hora nativitatis aut conceptionis fortunam fœtus regat, hora inceptionis fortunam incepti, hora quæstionis fortunam rei inquisitæ, atque (ut verbo dicamus) doctrinas de nativitatibus, electionibus, et quæstionibus, et istiusmodi levitates, maxima ex parte, nihil certi aut solidi habere, et rationibus physicis plane redargui et evinci, judicamus. *Illud* igitur magis attinet dicere, quid tandem in astrologicis retineamus, aut probemus? atque in iis, quæ probamus, quid desideremus? nam hujus postremæ rei gratia (nempe ejus, quod desideratur) sermonem hunc instituimus, cum alias censuris (ut sæpe diximus) non vacemus. Atque inter recepta certe, doctrinam de revolutionibus plus sanitatis, quam reliqua, habere censemus. Verum id optimum factu foret, si regulas quasdam præscribamus, ad quarum trutinam et normam astrologica examinentur; ut utilia retineantur, rejiciantur inania. Prima ea sit, de qua jam ante monuimus, *Revolutiones majores retineantur, valeant minores horoscoporum et domorum.* Illæ instar tormentorum grandium ictus suos a longinquo jacere queunt, hæ tanquam arcus minores spatia evadere, et vires deferre non possunt. Secunda est; *Operatio cœlestium in corpora omnigena non valet, sed tantum in tene-*

riora, qualia sunt humores, aër, et spiritus. Atque hic tamen excipimus operationes caloris, solis et cœlestium, qui et ad metalla, et ad plurima subterranea proculdubio penetrat. Tertia est: *Omnis operatio cœlestium, potius ad massas rerum extenditur, quam ad individua:* oblique tamen pervenit etiam ad individua nonnulla: illa scilicet, quæ ex individuis ejusdem speciei sunt maxime passibilia, et tanquam cera mollior: veluti cum constitutio aeris pestilens corpora minus resistentia occupat, magis resistentia præterit. Quarta est præcedenti non dissimilis: *omnis operatio cœlestium non in puncta temporum, aut angustias minutas, sed in spatia majora defluit et dominatur:* itaque prædictiones de temperaturis anni, veræ esse possint: de diebus singulis, pro vanis merito habentur. Postrema est (quæ etiam prudentioribus astrologis semper placuit) quod *nulla insit astris fatalis necessitas;* sed quod inclinent ea potius, quam cogant. Addimus et illud (in quo in partes astrologiæ, si fuerit emendata, non obscure venire videbimur) nimirum quod nobis pro certo constet, cœlestia in se habere alios quosdam influxus, præter calorem et lumen: qui tamen ipsi, secundum regulas illas, quas jam posuimus, et non aliter, valent. Verum illi in intima physica latent, et longiorem dissertationem postulant. Visum est igitur nobis (his, quæ diximus, rite perpensis) inter desiderata reponere astrologiam his principiis nostris consentaneam: atque sicut astronomiam, quæ physicis rationibus nitatur, astronomiam vivam nominavimus; ita et astrologiam, quæ per easdem regitur, astrologiam sanam appellare placet. Circa quam recte conficiendam, licet ea, quæ diximus, non parum profutura sint; pauca tamen addemus more nostro, quæ liquido proponent, et ex quibus sit coagmentanda, et ad quæ adhibenda. Primo in astrologiam sanam recipiatur doctrina de commixtionibus radiorum, conjunctionibus scilicet et oppositionibus, et reliquis syzygiis, sive aspectibus planetarum inter se: planetarum autem per signa zodiaci pertransitum, et locationem sub iisdem signis, etiam huic parti de commixtionibus radiorum assignamus: locatio enim pla-

netæ sub signo, est conjunctio quædam ejusdem cum stellis signi: quinetiam sicut conjunctiones, ita et oppositiones, et reliquæ syzygiæ planetarum, erga stellas signorum notandæ sunt; quod adhuc plene factum non est. At commixtiones radiorum stellarum fixarum ad invicem, utiles quidem sunt ad contemplationem de fabrica mundi, et regionum subjacentium natura; ad prædictiones minime, quia semper eodem modo se habent. Secundo recipiantur accessiones singulorum planetarum propius ad perpendiculum, aut recessiones ab ipso, secundum regionum climata: habent enim planetæ singuli, non minus quam sol, suas æstates, suas hiemes, in quibus fortius, aut infirmius radios jaciant, propter rationem perpendiculi. Etenim nobis dubium non est, quin luna posita in leone, fortius operetur super corpora naturalia, apud nos, quam posita in piscibus: non quod luna sub leone ad cor respiciat, sub piscibus ad pedes (sicut fabulantur) sed propter elevationem versus perpendiculum, et approximationem ad stellas majores, eadem prorsus ratione, qua et sol. Tertio recipiantur apogæa et perigæa planetarum cum debita disquisitione, ad quæ pertineat planetæ vigor in se ipso, ad quæ vicinitas ad nos. Planeta enim in apogæo, sive exaltatione sua, magis alacer est; in perigæo autem, sive casu suo, magis communicat. Quarto recipiantur (ut summatim dicamus) omnia reliqua accidentia motus planetarum; quales singulorum in itinere suo accelerationes, retardationes, progressus, stationes, retrogradationes; quales distantiæ a sole, combustiones, augmenta et diminutiones luminis, eclipses; et si quæ sint alia. Etenim faciunt hæc omnia, ut planetarum radii, vel fortius, vel debilius, diversis denique modis et virtutibus, operentur. Atque quatuor ista ad radiationes stellarum spectant. Quinto recipiantur, quæ naturas stellarum, sive erraticarum, sive fixarum, in propria sua essentia et activitate, reserare et detegere ullo modo queant: qualis magnitudo; qualis color et aspectus; qualis scintillatio et vibratio luminis; qualis situs versus polos, aut æquinoctium: quales asterismi; quæ aliis stellis magis immixtæ, quæ magis solitariæ; quæ superiores,

quæ inferiores; quæ ex fixis intra vias solis et planetarum (zodiacum scilicet) quæ extra: quis ex planetis velocior, quis tardior: quis moveatur in ecliptica, quis pervagetur in latitudine: quis possit esse retrogradus, quis minime: quis patiatur omnimodam distantiam a sole, quis alligetur: quis moveatur celerius in apogæo, quis in perigæo: denique anomalia Martis, expatiatio Veneris, et labores sive passiones admirandæ, quæ non semel et in sole, et in Venere deprehensæ sunt, et si quæ sint alia? Postremo recipiantur etiam ex traditione, naturæ et inclinationes planetarum particulares, atque etiam stellarum fixarum; quæ, quandoquidem magno consensu tradantur, non leviter (præterquam ubi cum physicis rationibus plane discordant) rejiciendæ sunt. Atque ex talibus observationibus coagmentatur astrologia sana; et secundum eas tantum schemata cœli et componere, et interpretari oportet.

Adhibetur autem astrologia sana, ad prædictiones fidentius, ad electiones cautius, ad utraque autem intra terminos debitos. Prædictiones fieri possint, de cometis futuris, qui (ut nostra fert conjectura) prænunciari possunt: et de omni genere meteororum, diluviis, siccitatibus, ardoribus, conglaciationibus, terræ motibus, irruptionibus aquarum, eruptionibus ignium, ventis et pluviis majoribus, anni variis tempestatibus, pestilentiis, morbis grassantibus, ubertate et caritate frugum, bellis, seditionibus, sectis, transmigrationibus populorum; denique de omnibus rerum vel naturalium, vel civilium motibus, aut innovationibus majoribus: ad magis autem specialia, et forte singularia, prædictiones istæ (licet minore certitudine) deduci possint, si repertis primo hujusmodi temporum inclinationibus generalibus, acri judicio, vel physico, vel politico, applicentur illis speciebus aut individuis, quæ hujusmodi accidentibus maxime sint obnoxia; veluti si quis ex præcognitione tempestatum anni, eas reperiet (exempli gratia) magis oleis quam vitibus, magis phthisicis quam hepaticis, magis incolis collium quam vallium, magis monachis quam aulicis (propter victus rationem diversam) propitias aut perniciosas. Aut si

quis ex cognitione influxus, quem cœlestia habent super spiritus humanos, reperiat eum talem esse, ut magis populis quam regibus, magis viris doctis et curiosis quam animosis et militaribus, magis voluptariis quam negotiosis aut politicis, faveat aut adversetur. Hujusmodi autem innumera sunt, sed (quemadmodum diximus) non tantum cognitionem illam generalem, quæ sumitur ex astris (quæ sunt agentia) verum etiam particularem subjectorum (quæ sunt passiva) requirunt. Neque electiones prorsus rejiciendæ sunt; sed parcius illis, quam prædictionibus, fidendum. Videmus enim in plantationibus, et seminationibus, et insitionibus, ætatum lunæ observationes non esse res omnino frivolas. Sunt et multa ejus generis. Verum et electiones istæ etiam magis, quam prædictiones, per nostras regulas cohibendæ sunt. Atque illud semper attendendum; valere electiones in illis tantum casibus, ubi et virtus cœlestium talis sit, quæ non subito transeat: et actio inferiorum similiter talis, quæ non statim absolvatur; quemadmodum fit in illis exemplis, quæ memoravimus: nam nec incrementa lunæ subito transiguntur, nec incrementa plantarum. Punctualitas vero temporis omnino repudianda. Inveniuntur autem et talia complura (quod quis minus putet) in electionibus circa civilia. Quod si quis nos compellat eo nomine, quod ex quibus ista astrologia emendata elici possit; et rursus, ad quæ utiliter adhiberi, aliquid monstravimus; quis vero sit eliciendi modus, neutiquam docuimus: ille minus æquus, fuerit, cum artem ipsam (cujus debitores non sumus) a nobis exigat. Hoc tamen circa illud ipsum, quod petit, monebimus: quatuor tantum esse modos, quibus ad hanc scientiam via sternatur. Primo per experimenta futura; dein per experimenta præterita; rursus per traditiones; ultimo per rationes physicas. Atque quod ad experimenta futura, quid attinet dicere? cum illa seculis compluribus ad eorum copiam comparandam indigeant; ut de iisdem cogitationem suscipere frustra fuerit. Quod vero ad experimenta præterita; ea certe in manu hominum sunt; licet res sit laboriosa et multi otii. Possint enim *astrologi* (si sibi non desint) omnes casus majores

(veluti inundationes, pestilentias, prælia, seditiones, mortes regum, si placet, et similia) ex historiæ fide depromere; et situm cœlestium, non secundum thematum subtilitatem, sed juxta regulas eas revolutionum, quæ a nobis adumbratæ sunt, qualis fuerit sub iisdem temporibus, intueri: ut ubi manifestus fuerit eventuum consensus et conspiratio, ibi prædictionis norma probabilis constituatur. Quatenus ad traditiones; eas ita ventilare oportet, ut quæ cum rationibus physicis manifesto pugnent, e medio tollantur; quæ vero cum iis bene consentiant, etiam auctoritate sua valeant. Quantum denique ad physicas rationes; illæ maxime huic inquisitioni accommodatæ sunt, quæ de catholicis materiæ appetitibus et passionibus, et de motibus corporum simplicibus et genuinis inquirunt. His enim alis ad cœlestia ista materiata ascenditur tutissime. Atque de astrologia sana hactenus.

Insaniæ autem astrologicæ (præter ea, quæ a principio notavimus, commenta) alia quædam portio superest non prætermittenda: quæ tamen ab astrologia secludi solet, et in magiam, quam vocant, cœlestem transferri. Ea nacta est mirum commentum ingenii humani, nimirum, ut benevolus aliquis situs astrorum in sigillis aut signaculis (puta metalli, aut gemmæ alicujus ad intentionem propriæ) excipiatur, quæ horæ ejus felicitatem alias prætervolaturam detineant, et quasi volatilem figant. Quemadmodum graviter ille conqueritur, de tam nobili apud antiquos arte, jampridem amissa:

Annulus infuso non vivit mirus olympo,
Non magis ingentes humili sub lumine Phœbos
Fert gemma, aut celso divulsas cardine lunas.

Certe reliquias sanctorum, earumque virtutes, recepit ecclesia Romana (neque enim in divinis et immateriatis fluxus temporis obest) verum ut condantur reliquiæ cœli, quo hora, quæ recessit, et tanquam mortua est, reviviscat et continuetur, mera est superstitio. Missa igitur hæc faciamus, nisi forte Musæ aniculæ jam factæ sint.

Physicam abstractam in duas partes rectissime divi-

di posse statuimus: doctrinam de schematismis materiæ, et doctrinam de appetitibus et motibus. Utrosque cursim enumerabimus, unde veræ physicæ de abstractis adumbratio quædam deduci possit. Schematismi materiæ sunt, densum, rarum; grave, leve; calidum, frigidum; tangibile, pneumaticum; volatile, fixum; determinatum, fluidum; humidum, siccum; pingue, crudum; durum, molle; fragile, tensile; porosum, unitum; spirituosum, jejunum; simplex, compositum; absolutum, imperfecte mistum; fibrosum, atque venosum, simplicis posituræ sive æquum; similare, dissimilare; specificatum, non specificatum; organicum, inorganicum; animatum, inanimatum: neque ultra rem extendimus. Sensibile enim et insensibile, rationale et irrationale, ad doctrinam de homine rejicimus. Appetituum vero et motuum duo genera sunt: sunt enim vel motus simplices, in quibus radix omnium naturalium actionum continetur, pro ratione tamen schematismorum materiæ; vel motus compositi sive producti; a quibus ultimis recepta philosophia (quæ parum de corpore naturæ stringit) auspicatur. Debent autem haberi hujusmodi motus compositi (quales sunt generatio, corruptio, et reliqui) pro pensis quibusdam, aut summis motuum simplicium, potius quam pro motibus primitivis. Motus simplices sunt, motus antitypiæ, quem vulgo motum, ne fiat penetratio dimensionum, vocant: motus nexus, quem motum ex fuga vacui appellant: motus libertatis, ne detur compressio aut extensio præternaturalis: motus in sphæram novam, sive ad rarefactionem et condensationem: motus nexus secundi, sive ne detur solutio continuitatis: motus congregationis majoris, sive ad massas connaturalium suorum, qui vulgo dicitur motus naturalis: motus congregationis minoris, qui vulgo dicitur sympathiæ et antipathiæ: motus disponens, sive ut partes bene collocentur in toto: motus assimilationis sive multiplicationis naturæ suæ super aliud: motus excitationis, ubi agens nobilius motum in alio latentem et sopitum excitat: motus sigilli sive impressionis, operatio scilicet absque communicatione substantiæ: motus regius, sive cohibitio reliquorum

motuum a motu prædominante: motus absque termino, sive rotatio spontanea: motus trepidationis; sive systoles, et diastoles, corporum scilicet, quæ locantur inter commoda et incommoda: postremo decubitus, sive exhorrentia motus, quæ etiam plurimarum rerum est causativa. Hujusmodi sunt motus simplices, qui ex penetralibus naturæ vere prodeunt: quique complicati, continuati, alternati, frænati, repetiti, et multis modis aggregati, motus illos compositos, sive summas motuum, quæ receptæ sunt, aut illis similes constituunt. Summæ motuum, sunt decantati illi motus, generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio et latio: etiam mixtio, separatio, versio. Supersunt tantum tanquam appendices physicæ, mensuræ motuum: quid possit quantum, sive dosis naturæ? Quid possit distantia? id quod orbis virtutis sive activitatis non male vocatur. Quid possint incitatio et tarditas? Quid brevis aut longa mora? Quid vis aut hebetudo rei? Quid stimulus peristaseos? Atque hæ sunt physicæ veræ de abstractis partes genuinæ. Etenim in schematismis materiæ, in motibus simplicibus, in summis sive aggregationibus motuum, et in mensuris motuum, physica de abstractis absolvitur. Nam motum voluntarium in animalibus; motum qui fit in actionibus sensuum; motum phantasiæ, appetitus, et voluntatis; motum mentis, decreti, et intellectualium, ad proprias doctrinas amandamus. Illud tamen iterato monemus, universa hæc, quæ diximus, in physica non ulterius tractari, quam ut inquirantur materia et efficiens ipsorum; retractantur enim in metaphysica, quoad formas et fines.

Physicæ subjungemus appendices insignes duas; quæ non tam ad materiam, quam ad modum inquisitionis spectant; problemata naturalia, et placita antiquorum philosophorum. Prior naturæ multiplicis sive sparsæ appendix est: secunda naturæ unitæ, sive summarum; utraque ad solertem dubitationem pertinet, quæ scientiæ pars est non contemnenda. Nam problemata particulares dubitationes complectuntur;

placita generales circa principia et fabricam. Problematum exemplum nobile est in libris Aristotelis: quod genus operis meruit certe, non solum ut posterorum laudibus celebraretur, verum etiam ut eorum laboribus continuaretur; cum dubitationes indies oriantur novæ. Attamen in hac re adhibenda est cautio, magni utique momenti. Dubiorum commemoratio et propositio duplicem in se habet fructum: unum, quod philosophiam muniat contra errores: quando id, quod non plane liquet, non judicatur aut asseritur (ne error errorem gigneret) sed suspenditur de eo judicium, et non fit positivum: alterum, quod dubitationes in codicillos relatæ, totidem spongiæ sunt, quæ incrementa scientiæ perpetuo ad se sugant et alliciant; unde fit ut illa, quæ, nisi præcessissent dubitationes, leviter et sicco pede transmissa fuissent, dubitationum admonitu attente et studiose observentur. Verum hæ duæ utilitates vix unum compensant incommodum, quod, nisi sedulo prohibeatur, se ingeret; nimirum *quod dubitatio*, si semel admittatur tanquam justa, et fiat quasi authentica, statim defensores in utramque partem suscitabit, qui etiam posteris eandem licentiam dubitandi transmittant: adeo ut homines ingenia sua intendant et applicent ad hoc, ut alatur potius dubitatio, quam terminetur aut solvatur. Cujus quidem rei exempla et in jurisperitis, et in academicis ubique occurrunt: quibus moris est, ut dubitationem semel admissam, perpetuam esse velint, nec minus dubitandi, quam asserendi, auctoramenta amplectantur: cum tamen ille demum sit ingenii usus legitimus, qui ex dubiis certa faciat, non qui certa in dubium vocet. Quare calendarium dubitationum sive problematum in natura et desiderari assero, et suscipi probo: modo curæ sit, ut aucta scientia indies (quod fiet proculdubio si nos audiant homines) quæ clare discussæ sint dubitationes ex albo deleantur. Huic calendario aliud addi cuperem, non minus utile: cum enim in omni inquisitione inveniantur hæc tria, perspicue vera, dubia, perspicue falsa: utilissimum foret, calendario dubiorum, calendarium falsitatum et errorum popu-

larium, vel in historia naturali, vel in dogmatibus grassantium, adjungere: ne illæ amplius scientiis molestæ sint.

Quod ad placita antiquorum philosophorum, qualia fuerunt Pythagoræ, Philolai, Xenophanis, Anaxagoræ, Parmenidis, Leucippi, Democriti, aliorum (quæ homines contemptim percurrere solent) non abs re fuerit paulo modestius in ea oculos conjicere. Etsi enim Aristoteles, more Ottomanorum, regnare se haud tuto posse putaret, nisi fratres suos omnes contrucidasset; tamen iis, qui non regnum aut magisterium, sed veritatis inquisitionem atque illustrationem sibi proponunt, non potest non videri res utilis, diversas diversorum, circa rerum naturas, opiniones, sub uno aspectu intueri. Neque tamen subest spes quod veritas aliqua purior, ex illis aut similibus theoriis, speranda ullo modo sit. Quemadmodum enim eadem phænomena, iidem calculi et Ptolemæi principiis astronomicis, et Copernici competunt: ita experientia ista vulgaris, qua utimur, atque obvia rerum facies, pluribus diversis theoriis se applicare potest: ubi ad rectam veritatis indagationem longe alia severitate opus fuerit. Eleganter enim Aristoteles: *Infantes primo balbutientes, quasvis mulieres appellare matres; post autem propriam matrem discernere.* Sic certe puerilis experientia, omnem philosophiam appellabit matrem: adulta vero matrem veram internoscet. Interea juvabit philosophias discrepantes, veluti diversas naturæ glossas (quarum una fortasse uno loco, alia alio est emendatior) perlegere. Optarim igitur, ex vitis antiquorum philosophorum, ex fasciculo Plutarchi de placitis eorum, ex citationibus Platonis, ex confutationibus Aristotelis, ex sparsa mentione, quæ habetur in aliis libris, tam ecclesiasticis, quam ethnicis (Lactantio, Philone, Philostrato, et reliquis) opus confici, cum diligentia et judicio, de antiquis philosophiis. Tale enim opus nondum extare video. Attamen hic moneo, ut hoc fiat distincte: ita ut singulæ philosophiæ seorsum componantur et continuentur; non per titulos et fasciculos (quod Plutarchus fecit) excipiantur. Quævis enim philosophia integra se ipsam sustentat:

atque dogmata ejus sibi mutuo et lumen et robur adjiciunt: quod si distrahantur, peregrinum quiddam et durum sonant. Certe quando apud Tacitum lego facta Neronis aut Claudii, circumstantiis temporum, personarum, et occasionum vestita; nil video quod a probabilitate prorsus abhorreat: cum vero eadem lego in Suetonio Tranquillo, per capita et communes locos, minimeque in serie temporis repræsentata, portenta quædam videntur, et plane incredibilia. Neque absimilis est ratio philosophiæ, quando proponitur integra, et quando in frusta concisa et dissecta. Neque vero ex hoc placitorum philosophiæ calendario nuperas theorias et dogmata excludo; sicut illam Theophrasti Paracelsi, eloquenter in corpus quoddam et harmoniam philosophiæ redactam a Severino Dano; aut Telesii Consentini, qui Parmenidis philosophiam instaurans, arma Peripateticorum in illos ipsos vertit; aut Patricii Veneti, qui Platonicorum fumos sublimavit; aut Gilberti popularis nostri, qui Philolai dogmata reposuit; aut alterius cujuscunque, si modo dignus sit. Horum vero (quoniam volumina integra extant) summæ tantum inde conficiendæ, et cum cæteris conjungendæ. Atque de physica cum appendicibus hæc dicta sint.

Quantum ad metaphysicam, assignavimus jam ei inquisitionem causarum formalium et finalium; quæ assignatio, quatenus ad formas, incassum facta videatur. Invaluit siquidem opinio atque inveteravit, rerum formas essentiales, seu veras differentias, nulla humana inveniri diligentia posse. Quæ opinio interim nobis elargitur, atque concedit, inventionem formarum ex omnibus scientiæ partibus dignissimam esse, quæ investigetur, si modo fieri possit, ut reperiantur. Ad inventionis possibilitatem vero quod attinet, sunt certe ignavi regionum exploratores, qui ubi nil nisi cœlum et pontum vident, terras ultra esse prorsus negant. At manifestum est Platonem, virum sublimis ingenii (quique veluti ex rupe excelsa omnia circumspiciebat) in sua de ideis doctrina, *Formas esse verum scientiæ objectum*, vidisse; utcunque sententiæ hujus verissimæ fructum amiserit, formas penitus a materia ab-

stractas, non in materia determinatas, contemplando et prensando: unde factum est, ut ad speculationes theologicas diverteret; quod omnem naturalem suam philosophiam infecit et polluit. Quod si diligenter, serio, et sincere ad actionem et usum oculos convertamus; non difficile erit disquirere, et notitiam assequi, quæ sint illæ formæ, quarum cognitio res humanas miris modis locupletare et beare possit. Substantiarum enim formæ (uno homine excepto, de quo Scriptura, *Formavit hominem de limo terræ, et spiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*; non ut de cæteris speciebus, *Producant aquæ, Producat terra)* species, inquam, creaturarum (prout nunc per compositionem et transplantationem inveniuntur multiplicatæ) ita perplexæ sunt et complicatæ, ut aut omnino de iis inquirere frustra sit; aut inquisitio earum, qualis esse potest, seponi ad tempus, et postquam formæ simplicioris naturæ rite exploratæ sint et inventæ, tum demum institui debeat. Quemadmodum enim nec facile esset, nec ullo modo utile, formam soni investigare ejus, qui verbum aliquod constituat, cum verba compositione et transpositione literarum sint infinita: at soni, qui literam aliquam simplicem exprimat, formam inquirere (quali scilicet collisione, quali instrumentorum vocis applicatione, constituatur) comprehensibile est, imo facile: quæ tamen formæ literarum cognitæ ad formas verborum illico nos deducent. Eadem prorsus ratione, formam inquirendo leonis, quercus, auri, imo etiam aquæ, aut aëris, operam quis luserit: formam vero inquirere densi, rari; calidi, frigidi; gravis, levis; tangibilis, pneumatici; volatilis, fixi; et similium, tam schematismorum, quam motuum, quos in physica tractanda, magna ex parte, enumeravimus (et formas primæ classis appellare consuevimus) quique (veluti literæ alphabeti) numero haud ita multi sunt, et tamen essentias et formas omnium substantiarum conficiunt et sustinent; hoc est, inquam, illud ipsum, quod conamur; quodque eam partem metaphysicæ, de qua nunc inquirimus, constituit et definit. Neque hæc officiunt, quo minus physica eas-

dem naturas consideret quoque (ut dictum est) sed tantum quoad causas fluxas. Exempli gratia, si de causa inquiratur albedinis in nive, vel spuma; recte redditur, quod sit subtilis intermixtio aëris cum aqua. Hæc autem, longe abest, ut sit forma albedinis, cum aër etiam pulveri vitri aut crystalli intermixtus, albedinem similiter procreet, non minus quam si admisceatur aquæ; verum causa efficiens illa tantum est, quæ nihil aliud quam vehiculum est formæ. At in metaphysica, si fiat inquisitio, hujusmodi quidpiam reperies: corpora duo diaphana intermixta, portionibus eorum opticis, simplici ordine sive æqualiter collocatis, constituere albedinem. Hanc metaphysicæ partem desiderari reperio. Nec mirum; quia illo inquirendi modo, qui hucusque in usum venit, nunquam in seculum comparebunt rerum formæ. Radix autem mali hujus, ut et omnium, ea est; quod homines et propere nimis et nimis longe, ab experientia et rebus particularibus, cogitationes suas divellere et abstrahere consueverunt, et suis meditationibus et argumentationibus se totos dedere.

Usus autem hujus partis metaphysicæ, quam desideratis annumero, duas ob causas vel maxime excellit. Prima est, quod scientiarum omnium officium sit et propria virtus, ut experientiæ ambages, et itinera longa (quantum veritatis ratio permittit) abbrevient; ac proinde remedium veteri querimoniæ afferant, de vita brevi et arte longa. Illud vero optime præstatur, axiomata scientiarum in magis generalia, et quæ omni materiæ rerum individuarum competant, colligendo et uniendo. Sunt enim scientiæ instar pyramidum, quibus historia et experientia, tanquam basis unica, substernuntur; ac proinde basis naturalis philosophiæ est historia naturalis: tabulatum primum a basi est physica; vertici proximum metaphysica: ad conum quod attinet et punctum verticale (opus quod operatur Deus a principio usque ad finem; summariam nempe naturæ legem) hæsitamus merito, an humana possit ad illud inquisitio pertingere. Cæterum hæc tria, veræ sunt scientiarum contabulationes,

suntque apud homines propria scientia inflatos, et theomachos, tanquam tres moles giganteæ:

Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum.

Apud eos vero, qui se ipsos exinanientes, omnia ad Dei gloriam referunt, tanquam trina illa acclamatio, Sancte, Sancte, Sancte. Sanctus enim Deus in multitudine operum suorum, sanctus in ordine eorum, sanctus in unione. Quare speculatio illa Parmenidis et Platonis (quamvis in illis nuda fuerit speculatio) excelluit tamen; *Omnia per scalam quandam ad unitatem ascendere.* Atque illa demum scientia cæteris est præstantior, quæ humanum intellectum minimum multiplicitate onerat, quam liquet esse metaphysicam: quippe quæ contemplatur præcipue simplices illas rerum formas (quas superius formas primæ classis nominavimus) quandoquidem licet numero paucæ, tamen commensurationibus et co-ordinationibus suis omnem varietatem constituunt. Secunda res, quæ hanc metaphysicæ partem de formis nobilitat, hæc nimirum est; quod potestatem humanam emancipet maxime et liberet; eamque in amplissimum et apertissimum operandi campum educat. Nam physica per angustos et impeditos calles humanam operam dirigit, naturæ ordinariæ flexuosos tramites imitata. Sed latæ undique sunt sapientibus viæ; sapientiæ nimirum (quæ a veteribus rerum divinarum et humanarum scientia definiebatur) mediorum copia et varietas semper suppetit. Causæ enim physicæ, novis inventis, in simili materia, lucem et ansam præbent: at qui formam aliquam novit, novit etiam ultimam possibilitatem superinducendi naturam illam in omnigenam materiam, eoque minus inter operandum restringitur et alligatur, vel ad materiæ basim, vel ad conditionem efficientis. Quod genus scientiæ eleganter describit etiam Salomon, etsi sensu magis divino: *Non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum.* Intelligit scilicet sapientiæ vias, nec angustiis nec obicibus obnoxias esse.

Metaphysicæ pars secunda est finalium causarum inquisitio, quam non ut prætermissam, sed ut male collocatam notamus. Solent enim inquiri inter physica, non inter metaphysica. Quanquam si ordinis hoc solum vitium esset, non mihi fuerit tanti. Ordo enim ad illustrationem pertinet, neque est hæc substantia scientiarum. At hæc ordinis inversio defectum insignem peperit, et maximam philosophiæ induxit calamitatem. Tractatio enim causarum finalium in physicis, inquisitionem causarum physicarum expulit et dejecit, effecitque ut homines in istiusmodi speciosis, et umbratilibus causis acquiescerent, nec inquisitionem causarum realium, et vere physicarum strenue urgerent; ingenti scientiarum detrimento. Etenim reperio hoc factum esse, non solum a Platone, qui in hoc littore semper anchoram figit, verum etiam ab Aristotele, Galeno, et aliis, qui sæpissime etiam ad illa vada impingunt. Etenim qui causas adduxerit hujusmodi; *Palpebras cum pilis, pro sepi et vallo esse, ad munimentum oculorum:* aut *corii in animalibus firmitudinem esse ad propellendos calores et frigora:* aut *ossa pro columnis et trabibus a natura induci, quibus fabrica corporis innitatur:* aut *folia arborum emitti, quo fructus minus patiantur a sole et vento:* aut *nubes in sublimi fieri, ut terram imbribus irrigent:* aut *terram densari et solidari, ut statio et mansio sit animalium;* et alia similia: is in metaphysicis non male ista allegarit; in physicis autem nequaquam. Imo, quod cœpimus dicere, hujusmodi sermonum discursus (instar remorarum, uti fingunt, navibus adhærentium) scientiarum quasi velificationem et progressum retardarunt, ne cursum suum tenerent, et ulterius progrederentur: et jam pridem effecerunt, ut physicarum causarum inquisitio neglecta deficeret, ac silentio præteriretur. Quapropter philosophia naturalis Democriti, et aliorum, qui Deum et mentem a fabrica rerum amoverunt; et structuram universi infinitis naturæ prælusionibus et tentamentis (quas uno nomine fatum, aut fortunam vocabant) attribuerunt; et rerum particularium causas materiæ necessitati, sine

intermixtione causarum finalium, assignarunt; nobis videtur (quantum ex fragmentis et reliquiis philosophiæ eorum conjicere licet) quatenus ad causas physicas, multo solidior fuisse, et altius in naturam penetrasse, quam illa Aristotelis et Platonis: hanc unicam ob causam, quod illi in causis finalibus nunquam operam triverunt; hi autem eas perpetuo inculcarunt. Atque magis in hac parte accusandus Aristoteles, quam Plato: quandoquidem fontem causarum finalium, Deum scilicet, omiserit, et naturam pro Deo substituerit, causasque ipsas finales, potius ut logicæ amator, quam theologiæ, amplexus sit. Neque hæc eo dicimus, quod causæ illæ finales veræ non sint, et inquisitione admodum dignæ in speculationibus metaphysicæ; sed quia dum in physicarum causarum possessiones excurrunt et irruunt, misere eam provinciam depopulantur et vastant. Alioquin, si modo intra terminos suos coërceantur, magnopere hallucinantur, quicunque eas physicis causis adversari aut repugnare putent. Nam causa reddita, quod *palpebrarum pili oculos muniant*, nequaquam sane repugnat alteri illi, *quod pilositas soleat contingere humiditatum orificiis:*

Muscosi fontes, etc.

Neque causa reddita, quod *coriorum in animalibus firmitudo pertinet ad cœli injurias propulsandas*, adversatur illi alteri, *quod illa firmitudo fit ob contractionem pororum, in extimis corporum, per frigus et depræda-tionem aëris.* Et sic de reliquis: conspirantibus optime utrisque causis; nisi quod altera intentionem, altera simplicem consecutionem denotet. Neque vero ista res in dubium vocat providentiam divinam, aut ei quicquam derogat; sed potius eandem miris modis confirmat et evehit. Nam sicut in rebus civilibus prudentia politica fuerit multo altior et mirabilior, si quis opera aliorum ad suos fines et desideria abuti possit, quibus tamen nihil consilii sui impertit (ut interim ea agant, quæ ipse velit, neutiquam vero se hoc facere intelligant) quam si consilia sua cum administris voluntatis suæ communicaret: sic Dei sapientia effulget mirabilius, cum natura aliud agit, pro-

videntia aliud elicit; quam si singulis schematibuset motibus naturalibus, providentiæ characteres essent impressi. Scilicet Aristoteli, postquam naturam finalibus causis imprægnasset: *Naturamque nihil frustra facere, suique voti semper esse compotem (si impedimenta abessent)* et hujusmodi multa eo spectantia posuisset; amplius Deo non fuit opus: at Democritus et Epicurus, cum atomos suos prædicabant, eousque a subtilioribus nonnullis tolerabantur; verum cum ex eorum fortuito concursu, fabricam ipsam rerum absque mente coaluisse assererent, ab omnibus risu excepti sunt. Adeo ut tantum absit, ut causæ physicæ homines a Deo et providentia abducant, ut contra potius philosophi illi, qui in iisdem eruendis occupati fuerunt, nullum exitum rei reperiant, nisi postremo ad Deum et providentiam confugiant. Atque hæc de metaphysica dicta sint: cujus partem de causis finalibus, in libris et physicis, et metaphysicis, tractatam non negaverim; in his recte, in illis perperam, propter incommodum inde secutum.

CAPUT QUINTUM.

Partitio operativæ doctrinæ de natura in Mechanicam et Magiam: quæ respondent partibus speculativæ: Physicæ Mechanica, Metaphysicæ Magia; et expurgatio vocabuli magiæ. Appendices duæ operativæ; Inventarium opum humanarum, et Catalogus polychrestorum.

Operativam de natura similiter in duas partes dividemus, idque ex necessitate quadam. Subjicitur enim hæc divisio divisioni priori doctrinæ speculativæ. Physica siquidem, et inquisitio causarum efficientium et materialium, producit mechanicam; at metaphysica, et inquisitio formarum, producit magiam: nam causarum finalium inquisitio sterilis est, et, tanquam virgo Deo consecrata, nihil parit. Neque nos fugit, esse et mechanicam sæpius mere empiricam et operariam, quæ a physica non pendeat; verum hanc in

historiam naturalem conjecimus; a philosophia naturali segregamus. Loquimur tantum de ea mechanica, quæ cum causis physicis conjuncta est. Veruntamen intervenit quædam mechanica, quæ nec prorsus operaria est, neque tamen philosophiam proprie attingit. Operum enim inventa omnia, quæ in hominum notitiam venerunt, aut casu occurrerunt, et deinceps per manus tradita sunt; aut de industria quæsita: quæ autem intentionaliter inventa sunt; illa aut per causarum et axiomatum lucem eruta sunt; aut per extensionem quandam, vel translationem, vel compositionem inventorum priorum deprehensa; quæ magis ingeniosa quædam res est et sagax, quam philosophica. Hanc vero partem, quam neutiquam contemnimus, non multo post, cum de experientia literata inter logica tractabimus, cursim perstringemus. Enimvero mechanicam, de qua nunc agimus, tractavit Aristoteles promiscue: Hero in spiritualibus; etiam Georgius Agricola, scriptor recens, diligenter admodum in mineralibus; aliique quamplurimi in subjectis particularibus: adeo ut non habeam, quod dicam de omissis in hac parte; nisi quod mechanica promiscua, secundum exemplum Aristotelis, diligentius debuissent continuari per labores recentiorum; præsertim cum delectu eorum mechanicorum, quorum aut causæ magis obscuræ, aut effectus magis nobiles. Verum qui in hisce insistunt, quasi oras tantum maritimas perreptant:

—— *Premendo littus iniquum.*

Meo siquidem judicio, vix possit aliquid in natura radicitus verti aut innovari, vel per casus aliquos fortuitos, vel per tentamenta experimentorum, vel ex luce causarum physicarum, sed solummodo per inventionem formarum. Si igitur desiderari eam partem metaphysicæ, quæ de formis agit, posuimus; sequitur, ut naturalis etiam magia, quæ ad eam est relativa, similiter desideretur. Verum hoc loco postulandum videtur, ut vocabulum istud magiæ, in deteriorem partem jam pridem acceptum, antiquo et honorifico sensui restituatur. Etenim magia apud Persas pro

sapientia sublimi, et scientia consensuum rerum universalium, accipiebatur; atque etiam tres illi reges, qui ab oriente ad Christum adorandum venerunt, magorum nomine vocabantur. Nos vero eam illo in sensu intelligimus, ut sit scientia, quæ cognitionem formarum abditarum ad opera admiranda deducat; atque, quod dici solet, activa cum passivis conjungendo, magnalia naturæ manifestet. Nam quantum ad naturalem magiam (quæ in libris plurimorum volitat) credulas quasdam et superstitiosas traditiones, et observationes de sympathiis et antipathiis rerum, atque de occultis et specificis proprietatibus complectentem, cum frivolis ut plurimum experimentis, potius occultandi artificio et larva, quam re ipsa, admirandis: non erraverit sane, qui eam dixerit a scientia, quam quærimus, tantum distare, quoad veritatem naturæ, quantum libri rerum gestarum Arthuri ex Britannia, aut Hugonis Burdegalensis, et hujusmodi heroum umbratilium, differunt a Cæsaris commentariis, quoad veritatem historicam. Manifestum enim est, Cæsarem majora revera perpetrasse, quam illi de heroibus suis confingere ausi sunt; sed modis faciendi minime fabulosis. Hujusmodi doctrinas bene adumbravit fabula de Ixione; qui cum Junonis, potentiæ deæ, concubitum animo sibi designaret, cum evanida nube rem habuit; ex qua Centauros et Chimæras progenuit. Sic qui insana et impotenti cupiditate feruntur ad ea, quæ per imaginationis tantum fumos et nebulas cernere se putant, loco operum, nil aliud quam spes inanes, et deformia quædam ac monstrosa spectra, suscipient. Hujus autem magiæ naturalis, levis et degeneris, operatio super homines, similis est soporiferis quibusdam medicamentis; quæ somnum conciliant, atque insuper inter dormiendum læta et placentia somnia emittunt. Primo enim intellectum humanum in soporem conjicit; canendo proprietates specificas et virtutes occultas, et tanquam cœlitus demissas, et per traditionum susurros solummodo perdiscendas; unde homines ad veras causas eruendas et indagandas non amplius excitantur, et evigilant; sed *in* hujusmodi otiosis et credulis opinionibus acqui-

escunt: deinde vero innumera commenta grata, et qualia quis optaret maxime, instar somniorum, insinuat. Atque operæ pretium est notare, in illis scientiis, quæ nimium trahunt ex phantasia et fide (quales sunt magia ista levis, de qua nunc loquimur, alchemia, astrologia, et aliæ consimiles) media sua, et theoriam, solere esse magis monstrosa, quam finis ipse est, et actio, quo tendunt. Versio argenti, aut argenti vivi, aut alicujus alterius metalli in aurum, res creditu dura: attamen longe verisimilius est ab homine, qui ponderis, coloris flavi, malleabilis et extensibilis, fixi etiam et volatilis, naturas cognitas et perspectas habuerit; quique similiter prima mineralium semina et menstrua diligenter introspexerit, posse aurum multa et sagaci molitione tandem produci; quam quod pauca elixiris grana, paucis momentis, alia metalla in aurum vertere valeant, per activitatem ejusdem elixiris, quæ naturam scilicet perficere, et omni impedimento liberare possit. Similiter senectutis retardatio, aut gradus alicujus juventutis instauratio, non facile fidem reperiat: attamen longe verisimilius est ab homine, qui naturam arefactionis, et spirituum super solida corporis deprædationes bene norit; quique naturam assimilationis, atque alimentationis, vel perfectioris, vel pravioris, perspexerit; naturam etiam spirituum, et quasi flammæ corporis, alias ad consumendum appositæ, alias ad reparandum, notarit; posse per diætas, balnea, unctiones, medicinas proprias, accommodata etiam exercitia, et similia, vitam prolongari, aut vigorem juventutis aliqua ex parte renovari: quam quod hoc fieri possit per guttas pauculas, aut scrupulos alicujus pretiosi liquoris, aut quintessentiæ. Rursus ex astris fata elici posse, non statim, aut facile homines consenserint: illa vero; quod hora nativitatis (quæ sæpissime ex pluribus accidentibus naturalibus, vel acceleratur, vel differtur) vitæ totius fortunam regat; aut quod hora quæstionis sit cum re ipsa, quæ quæritur, confatalis; meras nugas dixeris. Attamen tanta exercet humanum genus impotentia et intemperies, ut non solum, quæ fieri non possunt, sibi spondeant, sed etiam

maxime ardua, sine molestia aut sudore, tanquam feriantes, se adipisci posse confidunt. Verum de magia hactenus, cujus et vocabulum ipsum ab infamia vindicavimus, et speciem veram a falsa et ignobili segregavimus.

Hujus vero partis, operativæ scilicet de natura, duæ sunt appendices, magni utraque pretii. Prima est, ut fiat inventarium opum humanarum, quo excipiantur, et breviter enumerentur, omnia hominum bona et fortunæ (sive sint ex fructibus, et proventibus naturæ, sive artis) quæ jam habentur, et quibus homines fruuntur, adjectis iis, quæ olim innotuisse constat, nunc autem perierunt: ad hunc finem, ut qui ad nova inventa accingitur, de jam inventis et extantibus negotium sibi non facessat. Hoc vero inventarium magis erit artificiosum, magisque etiam utile, si quæ communi hominum opinione impossibilia reputantur, in unoquoque genere adjunxeris: atque una proxima impossibilibus, quæ tamen habentur, copules; ut alterum humanam inventionem acuat, alterum quadantenus dirigat; utque ex his optativis et potentialibus activa promptius deducantur. Secunda est, ut fiat calendarium eorum experimentorum, quæ maxime polychresta sunt, et ad aliorum inventionem faciunt et ducunt. Exempli gratia, *Experimentum artificialis conglaciationis aquæ*, per glaciem cum sale nigro, ad infinita pertinet: hoc enim modum condensationis secretum revelat, quo homini nihil est fructuosius. Præsto enim est ignis ad rarefactiones; verum in condensationibus laboratur. Plurimum autem facit ad inveniendi compendium, si hujusmodi polychresta proprio catalogo excipiantur.

CAPUT SEXTUM.

De magna philosophiæ naturalis, tam speculativæ quam operativæ, appendice Mathematica: quodque inter appendices potius poni debet, quam inter scientias substantivas. Partitio Mathematicæ in puram et mixtam.

Optime Aristoteles *physicam et mathematicam generare practicam* sive *mechanicam.* Quare cum jam, tam speculativam, quam operativam partem doctrinæ de natura tractaverimus, locus est ut de mathematica dicamus, quæ ad utramque est scientia auxiliaris. Hæc siquidem in philosophia recepta, physicæ et metaphysicæ pars tertia adjungitur. At nobis ista retractantibus et recolentibus, si eam ut scientiam substantivam, et principalem, designare in animo esset, magis consentaneum videretur, et rei ipsius naturæ, et ordinis perspicuitati, ut constitueretur tanquam portio metaphysicæ. Quantitas enim (quæ subjectum est mathematicæ) materiæ applicata, veluti dosis naturæ est, et plurimorum effectuum in rebus naturalibus causativa: ideoque inter formas essentiales numeranda est. Figuræ autem et numerorum potentia in tantum apud antiquos valere visa est, ut Democritus *principia varietatis rerum* in *figuris atomorum* præcipue collocaverit: ac Pythagoras *naturam rerum ex numeris* constitui asseruerit. Illud interim verum est, quantitatem inter formas naturales (quales nos eas intelligimus) omnium maxime esse abstractam, et a materia separabilem: quod ipsum in causa fuit, cur et diligentius exculta, et acrius inquisita ab hominibus fuerit, quam aliæ quæcunque formæ, quæ omnes in materia magis sunt immersæ. Cum enim id hominum animis plane insitum sit (plurimo certe cum scientiarum detrimento) ut generalium quasi campis liberis, magis quam particularium sylvis et septis, delectentur, nil repertum est mathematicis gratius et jucundius, quo appetitus iste expatiandi et meditandi expleretur. Etsi autem hæc vera sint, nobis tamen,

qui non tantum veritati et ordini, verum etiam usui et commodis hominum, consulimus, satius demum visum est, mathematicas, cum et in physicis, et in metaphysicis, et in mechanicis, et in magicis plurimum polleant, ut omnium appendices et copias auxiliares, designare: quod etiam quodammodo facere compellimur, propter delicias et fastum mathematicorum, qui hanc scientiam physicæ fere imperare discupiant. Nescio enim quo fato fiat, ut mathematica et logica, quæ ancillarum loco erga physicam se gerere debeant, nihilominus certitudinem suam præ ea jactantes, dominatum contra exercere præsumant. Verum de loco et dignitate hujus scientiæ minus curandum: de re ipsa videamus.

Mathematica aut pura est, aut mixta. Ad puram referuntur scientiæ, quæ circa quantitatem occupatæ sunt, a materia ex axiomatibus physicis penitus abstractam. Eæ duæ sunt, geometria et arithmetica: quantitatem altera continuam, altera discretam tractans. Quæ duæ artes, magno certe cum acumine, et industria, inquisitæ et tractatæ sunt: veruntamen et Euclidis laboribus, in geometricis, nihil additum est a sequentibus, quod intervallo tot seculorum dignum sit; et doctrina de solidis, nec a veteribus, nec a modernis, pro rei usu et excellentia, instructa et aucta est. In arithmeticis autem, nec satis varia et commoda inventa sunt supputationum compendia, præsertim circa progressiones, quarum in physicis usus est non mediocris: nec algebra bene consummata est; atque arithmetica illa Pythagorica et mystica, quæ ex Proclo et reliquiis quibusdam Euclidis cœpit instaurari, expatiatio quædam speculationis est. Hoc enim habet ingenium humanum, ut cum ad solida non sufficiat, in supervacaneis se atterat. Mixta habet pro subjecto axiomata et portiones physicas: quantitatem autem considerat, quatenus est ad ea elucidanda, et demonstranda, et actuanda, auxiliaris. Multæ siquidem naturæ partes, nec satis subtiliter comprehendi, nec satis perspicue demonstrari, nec satis dextre et *certo* ad usum accommodari possint, sine ope et *interventu* mathematicæ. Cujus generis sunt perspe-

ctiva, musica, astronomia, cosmographia, architectura, machinaria, et nonnullæ aliæ. Cæterum in mathematicis mixtis integras aliquas portiones desideratas jam non reperio, sed multas in posterum prædico, si homines non ferientur. Prout enim physica, majora indies incrementa capiet, et nova axiomata educet; eo mathematicæ opera nova in multis indigebit, et plures demum fient mathematicæ mixtæ.

Jam autem doctrinam de natura pertransivimus, et desiderata in ipsa notavimus. Qua in re si a priscis et receptis opinionibus discesserimus, eoque nomine contradicendi ansam cuiquam præbuerimus; quod ad nos attinet, ut dissentiendi studium longe a nobis abest, ita etiam et contendendi consilium. Si hæc vera sunt;

Non canimus surdis, respondent omnia sylvæ:

vox naturæ ingeminabit, etsi vox hominum reclamet. Quemadmodum autem Alexander Borgia dicere solebat, de expeditione Gallorum Neapolitana, *Eos venisse cum creta in manibus, quo diversoria sua notarent, non cum armis, ut perrumperent:* sic nobis magis cordi est pacificus veritatis ingressus; ubi quasi creta consignentur animi, qui tantam hospitem excipere possint; quam qui pugnax est, viamque sibi per contentiones, et lites sternat. Absolutis igitur duabus partibus philosophiæ, de Numine et de natura, restat tertia de homine.

FRANCISCI

BARONIS DE VERULAMIO, VICE-COMITIS SANCTI ALBANI,

DE

DIGNITATE ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM

LIBER QUARTUS.

AD REGEM SUUM.

CAPUT PRIMUM.

Partitio doctrinæ de Homine, in Philosophiam Humanitatis, et Civilem. Partitio Philosophiæ Humanitatis, in doctrinam circa Corpus Hominis, et doctrinam circa Animam Hominis. Constitutio unius doctrinæ generalis de natura, sive statu hominis. Partitio doctrinæ de statu hominis, in doctrinam de Persona hominis, et de Fœdere Animi et Corporis. Partitio doctrinæ de persona hominis, in doctrinam de Miseriis hominis, et de Prærogativis. Partitio doctrinæ de Fœdere, in doctrinam de Indicationibus, et de Impressionibus. Assignatio Physiognomiæ et Interpretationis Somniorum naturalium, doctrinæ de Indicationibus.

Siquis me (rex optime) ob aliquid eorum, quæ proposui, aut deinceps proponam, impetat aut vulneret (præterquam quod intra præsidia majestatis tuæ

tutus esse debeam) sciat is, se contra morem et disciplinam militiæ facere. Ego enim buccinator tantum, pugnam non ineo; unus fortasse ex iis, de quibus Homerus:

Χαίρετε, κήρυκες, Διὸς ἄγγελοι ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Hi enim inter hostes, etiam infensissimos et acerbissimos, ultro citroque inviolati ubique commeabant. Neque vero nostra buccina homines advocat et excitat, ut se mutuo contradictionibus proscindant, aut secum ipsi prœlientur et digladientur; sed potius ut pace inter ipsos facta, conjunctis viribus, se adversus naturam rerum comparent, ejusque edita et munita capiant et expugnent, atque fines imperii humani (quantum Deus Opt. Max. pro bonitate sua indulserit) proferant.

Veniamus nunc ad eam scientiam, ad quam nos ducit oraculum antiquum: nempe ad scientiam nostri. Cui, quo magis nostra intersit, eo incumbendum est diligentius. Hæc scientia homini pro fine est scientiarum; at naturæ ipsius portio tantum. Atque hoc pro regula ponatur generali; quod omnes scientiarum partitiones ita intelligantur et adhibeantur, ut scientias potius signent aut distinguant, quam secent et divellant, ut perpetuo evitetur solutio continuitatis in scientiis. Hujus etenim contrarium particulares scientias steriles reddidit, inanes et erroneas, dum a fonte et fomite communi non aluntur, sustentantur, et rectificantur. Sic videmus Ciceronem oratorem, de Socrate et ejus schola conquerentem, quod hic primus philosophiam a rhetorica disjunxerit, unde facta sit rhetorica ars loquax et inanis. Constat similiter sententiam Copernici de rotatione terræ (quæ nunc quoque invaluit) quia phænomenis non repugnat, ab astronomicis principiis non posse revinci; a naturalis tamen philosophiæ principiis, recte positis, posse. Artem denique medicam videmus, si a naturali philosophia destituatur, empiricorum praxi haud multum præstare. Hoc igitur posito, accedamus ad doctrinam de homine. Ea duplex est: aut enim contemplatur hominem segregatum, aut congregatum atque in societate. Alteram harum philosophiam humanitatis;

alteram civilem vocamus. Philosophia humanitatis sive humana ex partibus similibus illis, ex quibus homo ipse, consistit: nempe ex scientiis, quæ circa corpus; et ex scientiis, quæ circa animam versantur.

Verum priusquam distributiones particulares persequamur, constituamus scientiam unam generalem, de natura et statu hominis: digna enim certe res est, ut emancipetur hæc scientia, et in scientiam seorsum redigatur. Conficitur autem illa ex iis rebus, quæ sunt tam corpori, quam animæ communes. Rursus, hæc scientia de natura et statu hominis, distribui potest in duas partes; attribuendo alteri naturam hominis indivisam, alteri vinculum ipsum animæ et corporis: quarum primam doctrinam de persona hominis, secundam doctrinam de fœdere vocabimus. Liquet autem hæc omnia, cum sint communia et mixta, primæ illi divisioni scientiarum circa corpus, et scientiarum circa animam versantium, assignari non potuisse.

Doctrina de persona hominis duas res præcipue complectitur; contemplationes scilicet de miseriis humani generis; et de ejusdem prærogativis sive excellentiis. Atque deploratio humanarum ærumnarum eleganter et copiose a compluribus adornata est, tam in scriptis philosophicis, quam theologicis: estque res et dulcis simul et salubris.

At illa altera de prærogativis, digna visa res nobis, quæ inter desiderata proponatur. Elegantissime certe Pindarus (ut plerunque solet) inter laudandum Hieronem ait, *Eum decerpere summitates ex omnibus virtutibus.* Equidem plurimum ad magnanimitatem et humanum decus conferre posse putarem, si ultimitates (ut loquuntur scholastici) sive *summitates* (ut Pindarus) humanæ naturæ colligerentur; præcipue ex historiæ fide. Illud est quid ultimum et supremum fuerit, quo unquam humana natura per se ascenderit, in singulis et corporis et animi dotibus. Quanta res, quæ de Cæsare narratur, quod amanuensibus quinque simul dictare suffecerit? Quin et exercitationes illæ antiquorum rhetorum, Protagoræ, Gorgiæ; etiam philosophorum, Callisthenis, Posidonii, Carneadis, ut de quovis *themate* in utramque partem ex tempore disserere ele-

ganter et copiose potuerint; ingenii humani vires haud parum nobilitant. Res autem usu minor, at ostentatione et facultate fortasse major, quam de Archia magistro suo memorat Cicero: *eum magnum numerum optimorum versuum de iis rebus, quæ tum agerentur, potuisse dicere ex-tempore.* Tot millibus hominum nomina reddere potuisse Cyrum aut Scipionem, magnum memoriæ decus. At virtutum moralium palmæ non minus celebres, quam intellectualium. Quantam rem in exercitio patientiæ exhibet historia illa vulgata de Anaxarcho, qui quæstioni et tormentis subjectus, linguam (indicii spem) dentibus præscidit, et in os tyranni exspuit? Neque tolerantia cedit (licet dignitate plurimum) quod seculo nostro accidit in Burgundo quodam, principis Arausionensis interfectore; is virgis ferreis flagellatus, et forcipibus ignitis laceratus, nullum prorsus gemitum edidit: quinetiam cum forte fractum aliquid desuper in caput astantis cujuspiam incideret, ustulatus jam nebulo, et in mediis tormentis, risit; qui tamen paulo ante, cum cincinni capillitii, quos gestabat, tonderentur, fleverat. Animi quoque mira serenitas et securitas, sub ipsum tempus mortis, in pluribus enituit. Qualis fuit illa centurionis apud Tacitum: is cum a milite, qui eum ex imperato occisurus esset, juberetur, ut cervices porrigeret fortiter, *Utinam* (inquit ille) *tu tam fortiter ferias.* At Joannes dux Saxoniæ, cum inter ludum scacchorum diploma, quo nex ejus in posterum diem mandabatur, allatum esset, astantem quendam ad se vocavit, et subridens: *Specta*, inquit, *num non potiores partes ludi hujus teneam. Iste enim* (ad collusorem innuens) *me mortuo, jactabit, suas potiores partes fuisse.* Noster vero Morus, Angliæ cancellarius, cum pridie quo moriturus esset, tonsor ad eum veniret (missus scilicet ad hoc, ne forte capillitio promisso esset apud populum in spectaculo miserabilior) eumque interrogaret, num tonderi placeret; renuit, atque ad tonsorem versus: *Mihi*, inquit, *cum rege de capite meo controversia est; antequam vero illa terminata fuerit, sumptus in illud non faciam.* Quin et idem, sub ipsum mortis articulum,

postquam jam caput in truncum fatalem reclinasset, rursus se paululum erexit, et barba, quæ ei erat promissior, leniter amota, *At certe hæc*, inquit, *non offendit regem*. Verum, ne hoc loco longiores simus, satis patet quid velimus, nempe ut miracula naturæ humanæ, viresque ejus et virtutes ultimæ tam animi quam corporis, in volumen aliquod colligantur; quod fuerit instar fastorum de humanis triumphis. Qua in re institutum Valerii Maximi et C. Plinii probamus, diligentiam et judicium eorum requirimus.

Quantam ad doctrinam de fœdere, sive de communi vinculo animæ et corporis; ea in duas partes tribui possit. Quemadmodum enim inter fœderatos intercedunt, et mutua rerum suarum communicatio, et mutua officia; sic fœdus istud animæ et corporis duabus similiter rebus continetur: nimirum ut describatur quomodo hæc duo (anima scilicet et corpus) se invicem detegant; et quomodo invicem in se agant; notitia sive indicatione, et impressione. Harum prior (descriptio scilicet, qualis possit haberi notitia de anima ex habitu corporis; aut de corpore ex accidentibus animi) duas nobis peperit artes, utramque prædictionis; inquisitionibus alteram Aristotelis, alteram Hippocratis decoratam. Quanquam autem tempora recentiora has artes superstitiosis et phantasticis mixturis polluerint; repurgatæ tamen, ac in integrum restitutæ, et fundamentum habent in natura solidum, et fructum edunt ad vitam communem utilem. Prima est physiognomia, quæ per corporis lineamenta animi indicat propensiones; altera somniorum naturalium interpretatio, quæ corporis statum et dispositionem ex animi agitationibus detegit. In harum priore partem nonnullam desiderari perspicio. Siquidem Aristoteles ingeniose et solerter corporis fabricam, dum quiescit, tractavit; eandem in motu (nimirum gestus corporis) omisit; qui tamen non minus artis observationibus subjiciuntur, et majoris sunt usus. Etenim lineamenta corporis, animi inclinationes et propensiones generales ostendunt; oris autem et partium motus et gestus, *insuper* aditus, et tempora, et præsentis dispositionis

et voluntatis signa, declarant. Ut enim aptissimis atque elegantissimis majestatis tuæ verbis utar, *Lingua aures ferit, gestus vero oculos alloquitur.* Hoc vero bene norunt veteratores complures, et astuti homines, quorum oculi in aliorum vultu et gestibus habitant; idque in commodum suum trahunt; utpote in quo facultatis et prudentiæ suæ pars maxima vertatur. Nec sane negari potest, hoc ipsum simulationis in altero indicem esse mirificum, et monere homines optime de electionibus temporum et opportunitatum adeundi personas; quæ civilis prudentiæ pars est non parva. Nemo autem putet hujusmodi solertiam aliquid quidem valere circa homines individuos, sub regula autem non cadere: nam ad unum fere modum omnes ridemus, et ploramus, et erubescimus, et frontem contrahimus; et sic (ut plurimum) de motibus subtilioribus. Si quis autem hic chiromantiæ meminit, sciat rem esse prorsus vanam; et in hujusmodi sermonibus, quos tractamus, nec dignam quidem quæ nominetur. Quod vero ad somniorum naturalium interpretationem attinet: res est quorundam laboribus pertractata, sed plurimis ineptiis scatens. Illud tantum in præsenti innuo, basim illam huic rei, quæ maxime est solida, non substerni. Ea hujusmodi est; ubi idem fit ab interna causa, quod fieri quoque solet ab externa, actus ille externus transit in somnium. Similis est stomachi oppressio, ex crasso vapore, atque incubitu ponderis externi: itaque qui incubo laborant, pondus sibi superimponi, magno cum apparatu circumstantiarum, somniant. Similis viscerum pensilitas ex fluctuum agitatione in mari, et ex flatu circa præcordia collecto: itaque hypochondriaci sæpius navigationes et agitationes super aquas somniant. Sunt et innumera id genus.

Posterior pars doctrinæ fœderis (quam impressionem nominavimus) in artem nondum redacta est, sed obiter tantum, et carptim, inter alios tractatus aliquando intervenit. Illa eandem antistrophen cum priori habet. Quippe duo considerat: Aut quomodo, et quousque humores et temperamentum corporis immutent

animam, in eamque agant: Aut rursus, quomodo, et quousque animæ passiones, vel apprehensiones, immutent corpus et in illud agant. Horum prius in re medica interdum tractari videmus; at id ipsum se miris modis religionibus inseruit. Pharmaca enim præscribunt medici, quæ morbis animæ persanandis inserviant, ut in curationibus maniæ et melancholiæ: quinetiam medicinas porrigunt ad animum exhilarandum, ad cor muniendum, atque inde fortitudinem augendam, ad ingenium acuendum, ad memoriam roborandam, et similia. At diætæ, et delectus ciborum et potuum, et ablutiones, et aliæ circa corpus observantiæ, in secta Pythagoreorum et in hæresi Manichæorum, et in lege Mahometi, omnem modum superant. Ordinationes quoque legis ceremonialis, sanguinis et adipis esum prohibentes ac animalia munda ab immundis distinguentes (quatenus ad cibi usum) et plurimæ sunt et præcisæ. Imo Christiana fides ipsa (quamvis a ceremoniarum nube libera et serena) usum tamen retinet jejuniorum, abstinentiarum, et aliarum rerum, quæ ad corporis macerationem et humiliationem spectant, tanquam rerum non mere ritualium, sed etiam fructuosarum. Atqui radix omnium hujusmodi præceptionum, præter ipsam ceremoniam et exercitium obedientiæ, in hac re consistit, de qua loquimur: nimirum quod anima compatiatur corpori. Si quis autem judicio infirmior existimet, istas corporis in animam impressiones, aut immortalitatem animæ in dubium revocare, aut imperio animæ in corpus derogare; levi dubitationi leve responsum suffecerit. Exempla petat, vel ab infante in utero matris; qui simul cum matris affectibus compatitur, et tamen e corpore matris suo tempore excluditur: vel a monarchis, qui, licet potentes, a servorum impetu quandoque flectuntur, salva interim majestate sua regia.

Jam quod ad partem reciprocam (de anima, et affectibus ejus in corpus agentibus) illa quoque in medicina locum invenit. Nemo enim medicus est paulo prudentior, quin accidentia animi, ut rem maximi ad sanationes suas momenti, quæque omnia alia remedia

plurimum vel adjuvet, vel impediat, consideret et tractet. At aliud quippiam, quod huc pertinet, parce admodum, nec pro rei vel subtilitate vel utilitate inquisitum est; quatenus scilicet (missis affectibus) ipsa imaginatio animæ, vel cogitatio perquam fixa, et veluti in fidem quandam exaltata, valeat ad immutandum corpus imaginantis? Quamvis enim vim habeat ad nocendum manifestam, haud tamen inde sequitur pari potentia præditum esse ad subveniendum. Non magis hercle, quam si quis concluserit, quoniam reperitur aliquis aër ita pestilens, ut subito interimat; debere quoque esse aliquem aërem ita salubrem, ut decumbentem subito restituat. Atque hæc inquisitio nobilis profecto esset usus; verum (ut ait Socrates) natatore Delio indiget, quia mergitur in profundo. Rursus inter has doctrinas de fœdere, sive consensibus animæ et corporis, non alia fuerit magis necessaria, quam illa disquisitio de sedibus propriis et domiciliis, quæ singulæ animæ facultates habent in corpore, ejusque organis. Quod genus scientiæ qui sectati fuerint, non desunt; sed quæ habentur in plerisque, aut controversa sunt, aut leviter inquisita; ut majori diligentia et acumine opus sit. Nam sententia introducta a Platone; qua intellectus in cerebro, tanquam in arce, collocatus est; animositas (quam ille satis imperite iracundiam vocavit, cum tumori et superbiæ sit propior) in corde; concupiscentia autem et sensualitas in jecinore; neque prorsus contemnenda est, neque cupide recipienda. Rursus nec collocatio facultatum illarum intellectualium (phantasiæ, rationis, memoriæ) secundum ventriculos cerebri, erroris expers est. Atque doctrinam de natura hominis indivisa, ac etiam de fœdere animi et corporis, explicavimus.

CAPUT SECUNDUM.

Partitio doctrinæ circa corpus hominis in Medicinam, Cosmeticam, Athleticam, et Voluptariam. Partitio medicinæ in officia tria, viz. in Conservationem Sanitatis, Curationem Morborum, et Prolongationem Vitæ: Quodque pars postrema de prolongatione vitæ disjungi debeat a duabus reliquis.

Doctrina circa corpus hominis eandem recipit divisionem, quam bona corporis ipsius, quibus inservit. Bona corporis humani quatuor sunt; sanitas, forma sive pulchritudo, vires, voluptas. Totidem igitur scientiæ; medicina, cosmetica, athletica, et voluptaria, quam Tacitus appellat *eruditum luxum.*

Medicina ars in primis nobilis, et ex generosissima prosapia secundum poëtas. Illi enim introduxerunt Apollinem primarium medicinæ deum; cui filium dederunt Æsculapium, deum itidem, et medicinæ professorem: quippe cum sol in naturalibus sit vitæ auctor et fons, medicus ejusdem conservator, et tanquam scaturigo altera. At decus longe illustrius accedit medicinæ ex operibus Servatoris, qui et animæ et corporis medicus fuit; et sicut animam doctrinæ suæ cœlestis, ita corpus miraculorum suorum, objectum veluti proprium constituit. Nusquam enim legimus miraculum aliquod ab eo patratum circa honores, aut pecunias (præter unicum, quo tributum redderetur Cæsari) sed tantum circa corpus humanum, aut conservandum, aut sustentandum, aut persanandum.

Subjectum istud medicinæ (corpus nimirum humanum) ex omnibus, quæ natura procreavit, maxime est capax remedii; sed vicissim illud remedium maxime est obnoxium errori. Eadem namque subjecti subtilitas et varietas, ut magnam medendi facultatem præbet, sic magnam etiam aberrandi facilitatem. Quocirca quemadmodum ars ista (præsertim quo nunc habetur modo) inter præcipue conjecturales; ita inquisitio ejus reponenda est inter summe arduas et accuratas. Neque propterea cum Paracelso et alche-

mistis ita desipimus, ut putemus inveniri in corpore humano, quæ singulis universitatis rerum speciebus (stellis, mineralibus, et aliis) respondeant, sicut illi fabulantur, leviter et crassa Minerva traducentes emblema illud veterum (quod homo esset microcosmus, sive epitome totius mundi) ad hoc commentum suum. Verum nihilominus huc res redit, ut (quod occepimus dicere) non inveniatur inter corpora naturalia aliquod tam multipliciter compositum, quam corpus humanum. Videmus enim herbas et plantas ex terra et aqua nutriri; animalia ex herbis et fructibus; hominem vero ex carnibus ipsorum animalium (quadrupedum, avium, piscium) etiam ex herbis, granis, fructibus, succis, et liquoribus variis, non sine multiplici commixtione, conditura, et præparatione horum corporum, priusquam homini sint in cibum. Adde quod animalibus vivendi modus sit simplicior, affectusque, qui in corpus agant, pauciores, et ad unum fere modum operantes; ubi homo locis habitationum, exercitationibus, affectibus, somno, et vigiliis, vices prope infinitas variarum mutationum subit. Usque adeo verum est unam, inter res cæteras, corporis humani massam maxime fermentatam, et ex plurimis coagmentatam esse. At anima contra substantiarum est simplicissima, ut non male cecinerit ille:

Purumque reliquit
Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.

Unde minime est mirandum, animam sic collocatam, requiem non invenire, juxta axioma illud, *Motum rerum extra locum esse rapidum, placidum in loco.* Verum ut ad rem redeamus; varia ista et subtilis corporis humani compositio et fabrica effecit, ut sit instar organi musici operosi et exquisiti, quod harmonia sua facile excidit. Quare apud poëtas summa ratione musica cum medicina in Apolline conjungitur; quia similis fere sit utriusque artis genius; atque in eo consistat plane medici officium, ut sciat humani corporis lyram ita tendere et pulsare, ut reddatur concentus minime discors et insuavis. Ergo demum ista objecti inconstantia et varietas artem reddidit magis

conjecturalem: ars autem tam conjecturalis cum sit, locum ampliorem dedit non solum errori, verum etiam imposturæ. Siquidem omnes aliæ propemodum artes et scientiæ virtute sua et functione, non successu aut opere, judicantur. Advocatum ipsa agendi et dicendi facultas, non exitus causæ, commendat; gubernator navis clavi tenendi peritia, non expeditionis fortuna, se probat. At medicus, et fortasse politicus, vix habent actiones aliquas proprias, quibus specimen artis et virtutis suæ liquido exhibeant; sed ab eventu præcipue honorem aut dedecus reportant, iniquissimo prorsus judicio. Quotus enim quisque novit, ægroto mortuo aut restituto, item republica stante, vel labante, utrum sit res casus, an consilii? Fit itaque sæpissime, ut impostor palmam, virtus censuram referat. Quin ea est hominum infirmitas et credulitas, ut sæpenumero agyrtam, aut sagam docto medico præponant. Quare poëtæ oculati plane et perspicaces fuisse videntur; cum Æsculapio Circem sororem dederunt, utrumque e Sole prognatum; sicut habetur in versibus, de Æsculapio Phœbigena:

Ille repertorem medicinæ talis, et artis,
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.

Et similiter de Circe, Solis filia:

Dives inaccessis ubi Solis filia lucis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum.

Omnibus enim temporibus, fama et opinione vulgi, sagæ et aniculæ, et impostores, medicorum quodammodo rivales fuere; et de curationum celebritate cum iisdem fere certarunt. Ex hoc dic, sodes, quid sequitur? Nempe ut medici ita secum, quemadmodum Salomon in re graviori; *Si unus et stulti et meus eventus erit, quid mihi prodest, quod majorem sapientiæ dedi operam?* Equidem medicis minus succenseo, si sæpenumero vacent alicui alteri studio, quod adamant magis, quam arti suæ propriæ. Invenies etenim inter eos, poëtas, antiquarios, criticos, rhetores, politicos, theologos, atque in iis artibus magis, quam in professione propria, eruditos. Neque hoc fit, ut arbitror, *quia* (*ut* quidam declamator contra scientias medicis

objicit) habeant quæ sibi obversentur objecta tam fœda et tristia, ut animum ad alia abducere iis omnino sit opus (nam qui homines sint, *Nihil humani a se alienum putent)* sed ob hoc ipsum, de quo nunc agimus; nempe quod arbitrentur, parum ipsis interesse, vel ad existimationem, vel ad lucrum, utrum artis suæ mediocritatem, an perfectionem in ea majorem assequantur. Morbi enim tædia, vitæ dulcedo, spei fallacia, et amicorum commendatio, efficiunt, ut homines facile in medicis qualibuscunque fiduciam collocent. Verum si quis hæc attentius perpendat, ea potius ad culpam medicorum, quam ad culpæ excusationem spectant: neque enim spem abjicere, sed vires potius intendere debuerant. Nam si cui placet observationem expergefacere suam, et paulatim circumspicere, etiam ex exemplis obviis et familiaribus facile deprehendet, quantum obtineat imperii intellectus subtilitas et acumen, in varietatem sive materiæ, sive formæ rerum. Nil magis varium, quam hominum facies et vultus; eorum tamen discrimina infinita retinet memoria: imo pictor ex pauculis colorum testis, acie oculi usus, et vi phantasiæ, et manus constantia, omnium facies, qui sunt, fuerunt, atque etiam (si coram repræsentarentur) qui futuri sunt, penicillo imitari ac describere posset. Humana voce nil magis varium; hujus tamen discrimina in singulis personis facile internoscimus: quinetiam non desunt moriones et pantomimi quidam, qui, quotquot libuerit, reddere sciunt, et ad vivum exprimere. Nil magis varium, quam soni articulati, verba scilicet: via tamen inita est ea reducendi ad paucas literas alphabeti. Atque illud verissimum est, non ex eo, quod mens humana sit minus subtilis aut capax, perplexitates et acatalepsias in scientiis plerunque provenire; sed ex eo potius, quod objectum nimis in remoto collocatum sit. Sicut enim sensus, procul ab objecto dissitus, plurimum fallitur; debite appropinquatus, non multum errat; ita fit in intellectu. Solent autem homines naturam, tanquam ex prælta turri, et a longe despicere, et circa generalia nimium occupari; quando, si descendere placuerit, et ad particularia accedere,

resque ipsas attentius et diligentius inspicere, magis vera et utilis fieret comprehensio. Itaque hujus incommodi remedium, non in eo solum est, ut organum ipsum vel acuant, vel roborent, sed simul ut ad objectum propius accedant. Ideoque dubitandum non est, quin si medici, missis paulisper istis generalibus, naturæ obviam ire vellent, compotes ejus fierent, de quo ait poëta:

Et quoniam variant morbi, variabimus artes;
Mille mali species, mille salutis erunt.

Quod eo magis facere debent, quia philosophiæ ipsæ, quibus innituntur medici, sive methodici, sive chemici (medicina autem in philosophia non fundata, res infirma est) parvi revera sunt. Quare si nimis generalia (licet vera forent) hoc vitium habeant, quod non bene homines ad actionem deducant; certe majus est periculum ab illis generalibus, quæ in se falsa sunt; atque, loco deducendi, seducunt.

Medicina igitur (uti perspeximus) adhuc taliter comparata est, ut fuerit magis ostentata, quam elaborata: etiam magis elaborata, quam amplificata; cum labores in eam insumpti, potius in circulo, quam in progressu, se exercuerint. Plurima enim in ea video a scriptoribus iterata, addita pauca. Eam in tres partes dividemus, quæ tria ejus officia nominabimus. Primum est conservatio sanitatis, secundum curatio morborum, tertium prolongatio vitæ. At istud postremum, non videntur medici, tanquam partem principalem artis suæ agnovisse, verum idem reliquis duobus satis imperite immiscuisse. Putant enim si propulsentur morbi, antequam ingruant, et curentur postquam invaserint, prolongationem vitæ ultro sequi. Quod licet minime dubium sit, tamen parum acute prospiciunt, horum utrumque ad morbos tantum pertinere, et ad eam solummodo vitæ prolongationem, quæ a morbis abbreviatur et intercipitur: atqui filum ipsum vitæ producere, ac mortem, per resolutionem simplicem, et atrophiam senilem, sensim obrepentem, ad tempus summovere, argumentum est, quod nemo ex medicis pro dignitate tracta-

vit. Neque vero subeat animos hominum ille scrupulus, ac si hæc res, fato et divinæ providentiæ commissa, in artis officium et munus jam primum a nobis revocaretur. Providentia enim proculdubio mortes quascunque, sive ex violentia, sive ex morbis, sive ex decursu ætatis, pariter regit: neque tamen ideo præventiones et remedia excludit. Ars autem, et industria humana, naturæ et fato non imperant, sed subministrant. Verum de hac parte paulo post dicemus; hæc tantum interea præfati, ne quis tertium istud officium medicinæ cum duobus prioribus (quod fere adhuc factum est) imperite confundat.

Quod ad officium tuendæ sanitatis attinet (ex officiis prædictis medicinæ primum) multi de eo scripserunt, cum in aliis rebus satis imperite, tum nimium (ut arbitramur) delectui ciborum, minus, quam par est, quantitati eorum tribuentes. Quin et in quantitate ipsa, tanquam philosophi morales, mediocritatem nimis laudarunt: cum et jejunia in consuetudinem versa, et victus liberalis, cui quis assueverit, melius sanitatem tueantur, quam istæ mediocritates, quæ naturam ignavam fere reddunt, neque excessus, neque indigentiæ, cum opus fuerit, patientem. Exercitationum autem species, quæ in sanitate tuenda plurimum pollent, nemo ex medicis bene distinxit, aut annotavit; cum vix inveniatur aliqua inclinatio in morbum, quæ non exercitatione quadam propria corrigi possit. Morbis renum globorum lusus convenit, pulmonum sagittatio, stomachi deambulatio et gestatio, atque aliis aliæ. Verum cum hæc pars, de valetudinis conservatione, secundum totum tractata sit, defectus minores persequi non est nostri instituti.

Quod vero ad curationem morborum attinet, illa demum pars est medicinæ, in qua plurimum laboris insumptum est, licet fructu satis tenui. Continet autem doctrinam de morbis, quibus corpus humanum subjicitur, una cum eorundem causis, symptomatibus, et medelis. In hoc secundo officio medicinæ multa sunt, quæ desiderantur: ex his pauca, sed maxime insignia, proponemus, quæ enumerasse satis duxerimus, absque aliqua ordinis aut methodi lege.

Primum est, intermissio diligentiæ illius Hippocratis, utilis admodum et accuratæ, cui moris erat, narrativam componere casuum circa ægrotos specialium; referendo qualis fuisset morbi natura, qualis medicatio, qualis eventus. Atque hujus rei nactis nobis jam exemplum, tam proprium atque insigne, in eo scilicet viro, qui tanquam parens artis habitus est, minime opus erit exemplum aliquod forinsecum ab alienis artibus petere; veluti a prudentia jurisconsultorum, quibus nihil antiquius, quam illustriores casus, et novas decisiones, scriptis mandare; quo melius se ad futuros casus muniant et instruant. Istam proinde continuationem medicinalium narrationum desiderari video; præsertim in unum corpus cum diligentia et judicio digestam: quam tamen non intelligo ita fieri debere amplam, ut plane vulgata, et quæ quotidie obveniant, excipiat (id enim infinitum quiddam esset, neque ad rem) nec rursus tam angustam, ut solummodo mirabilia et stupenda (id quod a nonnullis factum est) complectatur. Multa enim in modo rei, et circumstantiis ejus, nova sunt, quæ in genere ipso nova non sunt: qui autem ad observandam adjiciet animum, ei etiam, in rebus, quæ vulgares videntur, multa observatu digna occurrent.

Item in disquisitionibus anatomicis fieri solet, ut quæ corpori humano in universum competant, ea diligentissime, usque ad curiositatem, et in minimis quibusque, notentur: at circa varietatem, quæ in diversis corporibus reperitur, medicorum diligentia fatiscit. Ideoque anatomiam simplicem luculentissime tractari assero, anatomiam comparatam desiderari statuo. Partes enim singulas recte perscrutantur homines, earumque consistentias, figuras, situs: sed illarum partium diversam in diversis hominibus figuram et conditionem minus observant. Atque hujus omissionis causam non aliam esse arbitramur, quam quod ad primam inquisitionem inspectio unius aut alterius anatomiæ sufficere possit; ad posteriorem vero (quæ comparativa est, et casum recipit) necesse est, ut plurimarum dissectionum attenta et perspicax observatio adhibeatur. Prior etiam res est, in qua

homines docti, in prælectionibus suis et in cœtu astantium, se jactare possunt: at secunda ea est, quæ tacita et diutina experientia tantum acquiri potest. Illud interea minime dubium est, quod internarum partium figura et structura parum admodum externorum membrorum varietati et lineamentis cedat; quodque corda, aut jecinora, aut ventriculi, tam dissimilia sint in hominibus, quam aut frontes, aut nasi, aut aures. Atque in his ipsis differentiis partium internarum reperiuntur sæpius causæ continentes multorum morborum: quod non attendentes medici, humores interdum minime delinquentes criminantur; cum ipsa mechanica partis alicujus fabrica in culpa sit. In quorum morborum cura, opera luditur, si adhibeantur medicinæ alterantes, (quia res alterationem non recipit) sed emendanda res est, et accommodanda, seu pallianda, per victus regimen et medicinas familiares. Similiter, ad anatomiam comparatam pertinent accuratæ observationes, tam humorum omnigenum, quam vestigiorum et impressionum morborum, in corporibus variis dissectis. Etenim humores in anatomiis, tanquam purgamenta et fastidia, fere prætermitti solent, cum tamen in primis necessarium sit notare, quales et quam multiplices sint humorum differentium species (non nimium in hac re tribuendo divisionibus eorum receptis) qui in corpore humano aliquando inveniantur; et in quibus cavitatibus et receptaculis, quilibet ipsorum sedes et nidulos suos figere potissimum soleat; quoque juvamento aut damno; atque his similia. Itidem vestigia, et impressiones morborum, et interiorum partium ab iis læsiones et devastationes, in diversis anatomiis, cum diligentia notanda; nempe apostemata, ulcera, solutiones continuitatis, putrefactiones, exesiones, consumptiones; rursus contractiones, extensiones, convulsiones, luxationes, dislocationes, obstructiones, repletiones, tumores, una cum omnibus materiis præternaturalibus, quæ in corpore humano inveniuntur (veluti calculis, carnositatibus, tuberibus, vermibus, et hujusmodi) hæc (inquam) omnia, et his similia, per eam, quam diximus, anatomiam comparatam, et multorum medico-

rum experimenta in unum collata, magna cum cura perquiri et componi debent. At varietas ista accidentium in anatomicis aut perfunctorie tractatur, aut silentio præteritur.

De illo vero altero defectu circa anatomiam (nempe quod non fieri consueverit in corporibus vivis) quid attinet dicere? Res enim hæc odiosa, et barbara, et a Celso recte damnata. Neque tamen illud minus verum est (quod annotatum fuit a priscis) poros complures, et meatus, et pertusiones, quæ sunt ex subtilioribus, in anatomicis dissectionibus non compare re; quippe quæ in cadaveribus occluduntur et latent; cum in viventibus dilatentur, et possint esse conspicui. Itaque, ut et usui consulatur simul et humanitati, non est omnino rejicienda anatomia vivorum, neque ad fortuitas chirurgicorum inspectiones (quod Celsus fecit) remittenda: cum hoc ipsum bene expediri possit per dissectionem brutorum vivorum, quæ, non obstante suarum partium dissimilitudine ab humanis, huic inquisitioni, adhibito judicio, satisfacere possint.

Item in inquisitione illorum de morbis, inveniunt morbos complures, quos insanabiles decernunt, alios jam inde a principio morborum, alios post talem quampiam periodum: ita ut L. Syllæ et triumvirorum proscriptiones res nihili fuerint præ medicorum proscriptionibus, per quas tot homines iniquissimis edictis morti dedunt; quorum tamen plurimi minore cum difficultate evadunt, quam illi olim inter proscriptiones Romanas. Neque igitur dubitabo inter desiderata reponere opus aliquod de curationibus morborum, qui habentur pro insanabilibus; ut evocentur et excitentur medici aliqui egregii et magnanimi, qui huic operi, quantum largitur natura rerum, incumbant; quando hoc ipsum, *Istos morbos pronunciare insanabiles*, neglectum et incuriam veluti lege sanciat, et ignorantiam ab infamia eximat.

Item ut paulo ulterius insistam: etiam plane censeo ad officium medici pertinere, non tantum ut sanitatem restituat; verum etiam ut dolores et cruciatus morborum mitiget: neque id ipsum solummodo, cum illa mitigatio doloris, veluti symptomatis periculosi,

ad convalescentiam faciat et conducat; imo vero cum abjecta prorsus omni sanitatis spe, excessum tantum præbeat e vita magis lenem et placidum. Siquidem non parva est felicitatis pars (quam sibi tantopere precari solebat Augustus Cæsar) illa euthanasia; quæ etiam observata est in excessu Antonini Pii, quando non tam mori videretur quam dulci et alto sopore excipi. Scribitur etiam de Epicuro, quod hoc ipsum sibi procuraverit; cum enim morbus ejus haberetur pro desperato, ventriculum et sensus, meri largiore haustu, et ingurgitatione obruit. Unde illud in epigrammate:

———*Hinc Stygias ebrius hausit aquas,*

vino scilicet Stygii laticis amaritudinem sustulit. At nostris temporibus, medicis quasi religio est, ægrotis, postquam deplorati sint, assidere; ubi meo judicio, si officio suo, atque adeo humanitati ipsi deesse nolint, et artem ediscere et diligentiam præstare deberent, qua animam agentes facilius et mitius e vita demigrent. Hanc autem partem, inquisitionem de euthanasia exteriori (ad differentiam ejus euthanasiæ, quæ animæ præparationem respicit) appellamus; eamque inter desiderata reponimus.

Item in curationibus morborum illud generaliter desiderari reperio; quod medici hujusce ætatis, licet generales intentiones curationum non male persequantur, particulares tamen medicinas, quæ ad curationes morborum singulorum, proprietate quadam spectant, aut non bene norunt, aut non religiose observant. Nam medici traditionum et experientiæ probatæ fructum magistralitatibus suis destruxerunt et sustulerunt; addendo, et demendo, et mutando, circa medicinas, prout iis libitum fuerit, et fere pharmacopœorum more quid pro quo substituendo; ita superbe imperantes medicinæ, ut medicina non amplius imperet morbo. Demptis enim theriaca, et mithridatio, et fortasse diascordio, et confectione alkermes, et paucis aliis medicinis, ad nulla fere certa pharmaca se religiose et severe astringunt. Nam medicamenta illa, quæ in officinis prostant venalia, potius in promptu

sunt ad intentiones generales, quam accommodata et propria ad curationes particulares; siquidem speciatim nullum morbum magnopere respiciunt, verum generatim ad obstructiones aperiendas, concoctiones confortandas, intemperies alterandas, pertinent. Atque hinc præcipue fit, ut empirici et vetulæ sæpenumero in curandis morbis felicius operentur, quam medici eruditi, quia medicinarum probatarum confectionem et compositionem fideliter et scrupulose retinent. Equidem memini, medicum quendam apud nos in Anglia, practica celebrem, religione prope Judæum, librorum lectione tanquam Arabem, solitum dicere: *Medici vestri Europæi sunt quidem viri docti, sed non norunt particulares curationes morborum.* Quinetiam idem ludere solebat, parum decore, dicendo; *Medicos nostros similes esse episcopis, ligandi et solvendi claves habere, et nihil amplius.* Sed ut serio quod res est dicamus; plurimum referre censemus, si medici aliqui, et eruditione et practica insigniores, opus aliquod conficiant, de medicinis probatis et experimentalibus, ad morbos particulares. Nam quod speciosa quis ratione nixus, existimet decere medicum doctum (habita ratione complexionis ægrorum, ætatis, tempestatis anni, consuetudinum et hujusmodi) potius medicinas extempore aptare, quam certis aliquibus præscriptis insistere; id fallax res est et experientiæ non satis attribuit, judicio plus nimis. Sane, quemadmodum in republica Romana, cives erant utilissimi et optime compositi, qui aut consules populo favebant, aut tribuni in partes senatus inclinabant: ita in hac materia, de qua agimus, medicos eos probamus, qui aut in magna eruditione, traditiones experientiæ plurimum faciunt; aut in practica insigni, methodos et generalia artis non aspernantur. Modificationes vero medicinarum (si quando sit opus eas adhibere) potius in vehiculis earum exercendæ sunt, quam in ipso corpore medicinarum; in quo nil novandum, absque evidenti necessitate. Hanc igitur partem, quæ de medicinis authenticis et positivis tractet, desiderari statuimus: res autem est, quæ tentari non debet absque acri et severo *judicio*, et tanquam in synodo medicorum selectorum.

Item, inter præparationes medicinarum, mirari subit (præsertim cum medicinæ ex mineralibus a chemicis in tantum evectæ et celebratæ sint; cumque tales medicinæ tutius adhibeantur ad exteriora, quam intro sumantur) neminem adhuc inventum, qui per artem thermas naturales et fontes medicinales imitari annixus *fuerit*: cum tamen in confesso sit, thermas illas et fontes, virtutes suas ex venis mineralium, per quas permeant, nancisci: quinetiam, in manifestum hujus rei documentum, bene norit humana industria discernere et distinguere, per separationes quasdam, ex quo genere mineralium hujusmodi aquæ inficiantur, veluti an ex sulphure, vitriolo, chalybe, aut aliquo simili: quæ naturalis aquarum tinctura, si ad artificiosas compositiones reduci posset, fuerit in potestate hominis, et plura genera earum (prout usus postulat) efficere, et temperamentum ipsarum pro arbitrio regere. Hanc igitur partem, de imitatione naturæ in balneis artificialibus (re proculdubio et utili et in promptu) desiderari censemus.

Ne vero singula scrupulosius exequamur, quam vel instituto nostro, vel hujusce tractatus naturæ convenit, claudemus hanc partem defectus alterius cujusdam enumeratione, qui maximi nobis videtur momenti: nimirum quod medendi ratio, quæ obtinuit, sit nimio plus compendiosa, quam ut insigne aliquid aut arduum præstare possit. Etenim judicio nostro, opinio fuerit magis blanda, quam vera, si quis existimet medicamentum aliquod tam potens aut felix fieri posse, ut usus ejus simplex curationi alicui grandiori sufficiat. Mirabilis profecto foret oratio, quæ pronunciata, aut etiam sæpius repetita, vitium aliquod animo penitus insitum aut inveteratum corrigere aut tollere possit. Longe certe abest. Verum quæ in natura eximie possunt, et pollent, sunt ordo, prosecutio, series, vicissitudo artificiosa. Quæ licet majus quoddam in præcipiendo judicium, majoremque in parendo constantiam requirant; tamen effectuum magnitudine abunde rem compensant. Etsi autem ex opera medicorum quotidiana, quam, invisendo, assidendo, præ-

scribendo, ægrotis præstant, putaret quispiam, haud segniter ipsos curationem persequi, atque in eadem, certa quadam via, insistere: tamen si quis ea, quæ præscribere et ministrare soleant medici, acutius introspiciat, inveniet pleraque vacillationis et inconstantiæ plena, et quæ ex tempore excogitentur, et in mentem illis veniant, absque certo aliquo aut præviso curationis tramite. Debuerant autem etiam ab initio, post morbum bene perspectum et cognitum, seriem curandi ordinatam meditari, neque ab ea, absque gravi causa, discedere. Atque sciant pro certo medici, posse (exempli gratia) tria fortasse aut quatuor medicamenta ad morbum aliquem gravem curandum recte præscribi, quæ debito ordine et debito intervallo sumpta curationem præstent: quorum singula, si per se tantum sumerentur, aut si ordo inverteretur, aut intervallum non servaretur, fuerint prorsus nocitura. Neque tamen id volumus, ut omnis *scrupulosa et superstitiosa* curandi ratio in pretio sit tanquam optima (non magis, quam omnis via arcta, via sit ad cœlum) verum ut æque recta sit via, ac arcta et difficilis. Hanc autem partem, quam filum medicinale vocabimus, desiderari ponimus. Atque hæc illa sunt, quæ in doctrina medicinæ de curatione morborum desideramus: nisi quod restet unicum, quod pluris est, quam illa omnia. Desideratur nimirum philosophia naturalis vera et activa, cui medicinæ scientia inædificetur. Cæterum illa non est hujusce tractatus.

Tertiam partem medicinæ, posuimus illam de prolongatione vitæ, quæ nova est, et desideratur; *estque* omnium nobilissima. Si enim tale aliquid inveniri possit, non versabitur tantum medicina in curationum sordibus; nec medici ipsi propter necessitatem solummodo honorabuntur, sed utique propter donum mortalibus, ex terrenis, quasi maximum, cujus poterint esse, secundum Deum, dispensatores et administri. Licet enim mundus homini Christiano, ad terram promissionis contendenti, tanquam eremus sit; tamen in eremo ipsa proficiscentibus, calceos et vestes (corpus scilicet nostrum, quod animæ loco tegminis est) minus

atteri, gratiæ divinæ munus quoddam æstimandum. Hac de re, quia est ex optimis, eamque inter desiderata posuimus, ex more nostro, et monita dabimus, et indicia, et præcepta.

Primo monemus, ex scriptoribus, circa hoc argumentum, neminem esse, qui aliquid magni, ne dicamus aliquid sani, reperierit. Aristoteles certe commentarium de hoc edidit perpusillum, in quo nonnihil inest acuti: quod ipse omnia esse vult, ut solet. At recentiores tam oscitanter, et superstitiose de hoc scripserunt, ut argumentum ipsum, ob eorum vanitatem, tanquam vanum et vecors haberi cœperit.

Secundo monemus, ipsas intentiones, quæ huc spectant medicorum, res nihili esse, et cogitationes hominum a re potius abducere, quam versus eam dirigere. Sermocinantur enim, mortem in destitutione calidi et humidi consistere: deberi itaque calorem naturalem confortari, humorem autem radicalem foveri: perinde ac si hæc res jusculis, aut lactucis et malvis, aut amydo, aut jujubis, aut rursus aromatibus, aut vino generoso, aut etiam spiritu vini, et oleis chemicis, confici possit. Quæ omnia obsunt potius, quam prosunt.

Tertio monemus, ut homines nugari desinant, nec tam faciles sint, ut credant, grande illud opus, quale est naturæ cursum remorari et retrovertere, posse haustu aliquo matutino, aut usu alicujus pretiosæ medicinæ, ad exitum perduci: non auro potabili, non margaritarum essentiis, et similibus nugis: sed ut pro certo habeant, prolongationem vitæ esse rem operosam, et quæ ex compluribus remediis, atque eorum inter se connexione idonea, constet. Neque enim quisquam ita stupidus esse debet, ut credat, quod nunquam factum est adhuc, id fieri jam posse, nisi per modos etiam nunquam tentatos.

Quarto monemus, ut homines rite animadvertant et distinguant, circa ea, quæ ad vitam sanam, et ea, quæ ad vitam longam, conferre possunt. Sunt enim nonnulla, quæ ad spirituum alacritatem, et functionum robur, et morbos arcendos, prosunt; quæ tamen

de summa vitæ detrahunt, et atrophiam senilem absque morbis accelerant: sunt et alia, quæ ad prolongationem vitæ, et atrophiam senilem longius summovendam juvant: sed tamen non usurpantur absque periculo valetudinis; adeo ut qui iis utentur ad prolongationem vitæ, debeant simul incommodis occurrere, quæ alioquin ex eorum usu supervenire possint. Atque monita hactenus dedimus.

Quod ad indicia attinet; tale hujus rei (quam animo metimur) plasma est. Conservantur res et durant duobus modis: aut in identitate sua; aut per reparationem. In identitate sua, ut musca aut formica in succino; flos, aut pomum, aut lignum, in conservatoriis nivalibus; cadaver inter balsama. Per reparationem, ut in flamma, et in mechanicis. Operanti ad prolongationem vitæ, utroque genere utendum est (disjuncta minus possunt) corpusque humanum conservandum, quemadmodum inanimata conservantur: ac rursus quemadmodum flamma conservatur; ac denique quadamtenus ut mechanica conservantur. Tres igitur sunt ad prolongandam vitam intentiones: retardatio consumptionis; probitas reparationis; et renovatio ejus, quod cœpit veterascere. Consumptio fit a duabus deprædationibus: deprædatione spiritus innati; et deprædatione aëris ambientis. Prohibitio utriusque duplex: aut si agentia illa fiant minus prædatoria, aut si patientia (succi scilicet corporis) reddantur minus deprædabilia. Spiritus fit minus prædatorius, si aut substantia densetur, ut in usu opiatorum et nitratorum, et in contristationibus: aut quantitate minuatur, ut in diætis Pythagoricis et monasticis: aut motu leniatur, ut in otio et tranquillitate. Aër ambiens fit minus prædatorius, si aut minus incalescat a radiis solis, ut in regionibus frigidioribus, in speluncis, in montibus, et in columnis anachoretarum: aut summoveatur a corpore; ut in cute densa, et in plumis avium, et in usu olei et unguentorum absque aromatibus. Succi corporis redduntur minus deprædabiles, si aut duri facti sint, aut roscidi sive oleosi. Duri, ut in victu aspero; vita in frigido; exercitatio-

nibus robustis; balneis quibusdam mineralibus. Roscidi, ut in usu dulcium, et abstinentia a salsis et acidis, et maxime omnium in tali mistione potus, quæ sit partium valde tenuium et subtilium, absque tamen omni acrimonia aut acedine. Reparatio fit per alimenta: alimentatio autem promovetur quatuor modis: per concoctionem viscerum ad extrusionem alimenti, ut in confortantibus viscera principalia: per excitationem partium exteriorum ad attractionem alimenti, ut in exercitationibus et fricationibus debitis, atque unctionibus quibusdam et balneis appropriatis: per præparationem alimenti ipsius, ut facilius se insinuet, et digestiones ipsas quadamtenus anticipet, ut in variis et artificiosis modis cibi condiendi, potus miscendi, panis fermentandi, et horum trium virtutes in unum redigendi: per confortationem ipsius ultimi actus assimilationis, ut in somno tempestivo, et applicationibus quibusdam exterioribus. Renovatio ejus, quod cœpit veterascere, fit duobus modis: vel per intenerationem habitus corporis ipsius, ut in usu malacissationum ex balneis, emplastris, et unctionibus: quæ talia sint ut imprimant, non extrahant: vel per expurgationem succi veteris, et substitutionem succi novi, ut in tempestivis et repetitis purgationibus, sanguinis missionibus, et diætis attenuantibus, quæ florem corporis restituunt. Atque de indiciis hactenus.

Præcepta, quanquam ex ipsis indiciis plurima possint deduci; tria tamen veluti præcipua subjungere visum est. Præcipimus primo, ut prolongatio vitæ expectetur potius a diætis statis, quam a regimine aliquo victus familiari; aut etiam a medicamentorum particularium excellentia. Etenim, quæ tanta virtute pollent, ut naturam retrovertere valeant; fortiora plerunque sunt, et potentiora ad alterandum, quam ut simul in aliqua medicina componi, multo minus in victu familiari interspergi possint. Superest itaque ut seriatim et regulariter, et ad tempora certa, et vicibus certis recurrentia, adhibeantur.

Secundo præcipimus, ut prolongatio vitæ expectetur potius ab operatione in spiritus, et a malacissatione partium, quam a modis alimentandi. Etenim,

cum corpus humanum, ejusque fabrica (missis externis) a tribus patiatur; spiritibus scilicet, partibus, et alimentis; via prolongationis vitæ per alimentandi modos longa est; atque per multas ambages et circuitus: at viæ per operationes super spiritus, et super partes, multo breviores sunt, et quibus citius ad finem desideratum pervenitur; eo quod spiritus subito patiantur, et a vaporibus, et ab affectibus, quæ miris modis in eos possunt: partes item, per balnea, aut unguenta, aut emplastra, quæ subitas etiam impressiones faciunt.

Tertio præcipimus, quod malacissatio partium per exterius, fieri debet, per consubstantialia, imprimentia, et occludentia. Consubstantialia enim benevolo partium amplexu libenter excipiuntur, et proprie malacissant. Imprimentia autem et virtutem malacissantium, tanquam vehicula, facilius et altius deducunt, atque ipsa partes nonnihil expandunt. Occludentia autem, virtutem utrorumque retinent, et paulisper figunt, et perspirationem, quæ est res malacissationi opposita (quia humidum emittit) cohibent. Itaque per hæc tria (sed potius ordine disposita et succedentia, quam commixta (res absolvitur. Interim in hac parte monemus; non eam esse intentionem malacissationis, ut nutriat partes per exterius; sed tantum ut eas reddat magis idoneas ad nutriendum. Quicquid enim magis aridum est, minus est activum ad assimilandum. Atque de prolongatione vitæ, quæ est pars tertia medicinæ noviter ascripta, hæc dicta sint.

Veniamus ad cosmeticam, quæ certe partes habet civiles, partes rursus effœminatas. Corporis enim munditia, et decor honestus, recte existimatur promanare a modestia quadam morum, et a reverentia; imprimis erga Deum, cujus creaturæ sumus; tum erga societatem, in qua degimus; tum etiam erga nosmet ipsos, quos non minus, imo magis, quam alios, revereri debemus. Verum adulterina illa decoratio, quæ fucos et pigmenta adhibet, digna certe est illis defectibus, qui eam semper comitantur; cum non sit, aut ad fallendum satis ingeniosa, aut ad utendum satis commoda, aut ad salubritatem satis tuta et inno-

cua. Miramur autem, pravam hanc consuetudinem fucandi, leges censorias, tam ecclesiasticas quam civiles (quæ alias in luxuriam circa vestes, aut cultus capillorum effœminatos, admodum fuerint severæ) ita diu fugisse. Legimus certe de Jezabele, quod pigmentis faciem obliverit; verum de Esthera et Juditha nil tale perhibetur.

Pergamus ad athleticam: eam sensu intelligimus paulo largiori, quam accipi consuevit. Huc enim referimus quicquid versatur circa conciliandam qualemcunque (quam corpus humanum suscipit) habilitatem; sive sit agilitatis sive tolerantiæ. Quarum agilitas duas habet partes, robur et velocitatem: ac tolerantia itidem duas, vel indigentiarum naturalium patientiam, vel in cruciatibus fortitudinem. Quorum omnium videmus sæpenumero exempla insignia, in practica funambulorum, in duro victu hominum quorundam barbarorum, in stupendis viribus maniacorum, et in constantia nonnullorum inter exquisita tormenta. Imo si aliqua alia reperiatur facultas, quæ in priorem partitionem non cadit (qualis in urinatoribus sæpe conspicitur, qui mirifice anhelitum cohibere possunt) ad hanc ipsam artem aggregari volumus. Atque quod talia fieri quandoque possint, manifestissimum est: at philosophia et inquisitio causarum circa eadem fere neglecta jacet; hanc arbitramur ob causam, quod hominibus persuasum sit hujusmodi magisteria naturæ solummodo vel ex peculiari certorum hominum indole (quæ sub disciplinam non cadit) vel a diutina, ab annis usque puerilibus, consuetudine (quæ potius imperari, quam doceri solet) obtinere. Quod etsi verum prorsus non sit, tamen defectus hujusmodi rerum quid attinet notare? Certamina enim Olympica jam diu cessarunt: tum etiam in ejusmodi rebus mediocritas sufficit ad usum: excellentia autem mercenariæ cuidam ostentationi fere inservit.

Postremo accidimus ad artes voluptarias. Eæ secundum sensus ipsos dispertitæ sunt: oculos oblectat præcipue pictoria, cum aliis artibus innumeris, quæ ad magnificentiam spectant, circa ædificia, hortos, vestes, vasa, calices, gemmas, et similia. Aures demulcet

musica, quæ tanta vocum, spiritus, chordarum, varietate et apparatu instructa est. Olim etiam hydraulica pro coryphæis quibusdam artis ejus habita sunt, quæ nunc prope obsoleverunt. Atque artes, quæ ad visum aut auditum spectant, præ aliis præcipue liberales habitæ sunt: sensus hi duo magis casti: scientiæ magis eruditæ, quippe qui etiam mathematicam, veluti ancillam, in familiis suis habeant: etiam altera ad memoriam et demonstrationes, altera ad mores et affectus animi nonnihil respicit. Reliquorum sensuum oblectationes, atque artes circa ipsos, minus in honore sunt, veluti luxuriæ, quam magnificentiæ, propiores: unguenta, odoramenta, deliciæ et cupediæ mensarum, maxime autem incitamenta libidinis, rectius censore, quam doctore, indigent. Optime sane a quibusdam annotatum est, nascentibus et crescentibus rebuspublicis artes militares florere; in statu et culmine positis liberales; at ad declinationem et decasum *vergentibus* voluptarias. Hæc vero ætas nostra, vereor ne, tanquam in decasu felicitatis, in artes voluptarias inclinet. Quare ista missa faciamus. Cum artibus voluptariis joculares copulo. Deceptiones siquidem sensuum inter delectationes sensuum reponendæ sunt.

Jam vero transcursis doctrinis illis circa *corpus humanum* (medicina, cosmetica, athletica, voluptaria) illud obiter monemus; cum in corpore humano tot res in considerationem veniant, partes, humores, functiones, facultates, accidentia: cumque (si nobis integrum esset) constitui oportuisset corpus unicum doctrinæ de corpore humano, quæ ista omnia *complecteretur* (simile illi doctrinæ de anima, de qua mox dicemus) tamen, ne artes nimis multiplicentur, neve veteres artium limites (plusquam necesse fuerit) transponantur, doctrinam de partibus corporis humani, de functionibus, de humoribus, de respiratione, de somno, de generatione, de fœtu et gestatione in utero, de augmentis, de pubertate, de canitie, de impinguatione, et similibus, in corpus medicinæ recipimus; licet ad officia illa tria non proprie pertineant; sed quia corpus ipsum hominis sit per omnia medicinæ subjectum. *Motum* autem voluntarium, et sensum, ad doctrinam

de anima rejicimus; siquidem animæ partes in his duobus sunt potiores. Atque sic doctrinam, quæ circa corpus hominis versatur, quod animæ pro tabernaculo duntaxat est, claudimus.

CAPUT TERTIUM.

Partitio philosophiæ humanæ circa animam in doctrinam de Spiraculo; et doctrinam de Anima Sensibili sive Producta. Partitio secunda ejusdem philosophiæ in doctrinam de Substantia et Facultatibus Animæ, et doctrinam de Usu et Objectis Facultatum. Appendices duæ doctrinæ de facultatibus animæ: Doctrina de Divinatione Naturali, et doctrina de Fascinatione. Distributio facultatum animæ sensibilis in Motum et Sensum.

Veniamus ad doctrinam de anima humana; e cujus thesauris omnes cæteræ doctrinæ depromptæ sunt. Ejus duæ sunt partes; altera tractat de anima rationali, quæ divina est; altera de irrationali, quæ communis est cum brutis. Notavimus autem paulo superius (ubi de formis loquebamur) differentes illas duas animarum emanationes, quæ in prima utriusque creatione se dant conspiciendas; nimirum, quod altera ortum habuerit a spiraculo Dei, altera e matricibus elementorum. Nam de animæ rationalis generatione primitiva, ita ait Scriptura: *Formavit hominem de limo terræ, et spiravit in faciem ejus spiraculum vitæ.* At generatio animæ irrationalis, sive brutorum, facta est per verba illa, *Producat aqua, Producat terra.* Hæc autem anima (qualis est in homine) animæ rationali organum tantum est, atque originem habet et ipsa quoque, quemadmodum in brutis, e limo terræ; neque enim dictum est, *Formavit corpus hominis de limo terræ*, sed *Formavit hominem*; integrum scilicet hominem, excepto illo spiraculo. Quamobrem partem primam doctrinæ generalis circa animam humanam, doctrinam de spiraculo appellabimus; secundam vero, doctrinam de anima sensibili sive producta. Neque

tamen, cum hactenus philosophiam solam tractemus (quippe sacram theologiam in fine operis collocavimus) partitionem istam a theologia mutuaremus, nisi etiam cum principiis philosophiæ conveniret. Plurimæ enim et maximæ sunt animæ humanæ præcellentiæ supra animas brutorum, etiam philosophantibus secundum sensum manifestæ. Ubicunque autem tot et tantarum invenitur excellentiarum symbolum, ibi merito semper constitui debet differentia specifica. Itaque nobis non nimium placet confusa illa et promiscua philosophorum de animæ functionibus tractatio; ac si anima humana gradu potius, quam specie, discriminata esset ab anima brutorum: non aliter, quam sol inter astra, aut aurum inter metalla.

Subjungenda est etiam partitio alia doctrinæ generalis circa animam humanam, antequam de speciebus fusius loquamur. Etenim, quæ de speciebus postea dicemus, utramque partitionem, tum illam, quam jam modo posuimus, tum istam, quam nunc proponemus, simul tractabunt. Secunda igitur partitio sit, in doctrinam de substantia et facultatibus animæ, et doctrinam de usu et objectis facultatum.

Præmissis itaque his partitionibus geminis, ad species accedamus. Doctrina de spiraculo, eademque de substantia animæ rationalis, complectitur inquisitiones illas de natura ejus; utrum nativa sit illa, an adventitia; separabilis, an inseparabilis; mortalis, an immortalis; quatenus legibus materiæ alligata, quatenus minime; et similia. Quæ vero hujus sunt generis, licet etiam in philosophia, et diligentiorem et altiorem inquisitionem subire possint, quam adhuc habetur; utcunque tamen in fine, religioni determinanda et definienda rectius transmitti censemus: aliter enim, erroribus haud paucis, et sensus illusionibus omnino exponentur. Etenim, cum substantia animæ, in creatione sua, non fuerit extracta aut deducta ex massa cœli et terræ, sed immediate inspirata a Deo; cumque leges cœli et terræ sint propria subjecta philosophiæ; quomodo possit cognitio de substantia animæ rationalis ex philosophia peti et haberi? Quinimo ab eadem

inspiratione divina hauriatur, a qua substantia animæ primo emanavit.

Doctrina vero de anima sensibili, sive producta, etiam quatenus ad substantiam ejus, vere inquiritur: at ea inquisitio nobis quasi desiderari videtur. Quid enim ad doctrinam de substantia animæ faciunt, actus ultimus, et forma corporis, et hujusmodi nugæ logicæ? Anima siquidem sensibilis sive brutorum, plane substantia corporea censenda est, a calore attenuata, et facta invisibilis; aura (inquam) ex natura flammea et aërea conflata, aëris mollitie ad impressionem recipiendam, ignis vigore ad actionem vibrandam dotata; partim ex oleosis, partim ex aqueis nutrita; corpore obducta, atque in animalibus perfectis in capite præcipue locata; in nervis percurrens, et sanguine spirituoso arteriarum refecta et reparata; quemadmodum Bernardinus Telesius et discipulus ejus Augustinus Donius, aliqua ex parte, non omnino inutiliter, asseruerunt. Itaque de hac doctrina diligentior fiat inquisitio: eo magis, quod hæc res non bene intellecta, opiniones superstitiosas, et plane contaminatas, et dignitatem animæ humanæ pessime conculcantes, de metempsychosi et lustrationibus animarum per periodos annorum, denique de nimis propinqua animæ humanæ erga animas brutorum per omnia cognatione, peperit. Est autem hæc anima in brutis anima principalis, cujus corpus brutorum organum; in homine autem, organum tantum et ipsa animæ rationalis; et spiritus potius appellatione, quam animæ, indigitari possit. Atque de substantia animæ hactenus.

Facultates autem animæ notissimæ sunt intellectus, ratio, phantasia, memoria, appetitus, voluntas; denique universæ illæ, circa quas versantur scientiæ logicæ et ethicæ: sed in doctrina de anima, origines ipsarum tractari debent, idque physice, prout animæ innatæ sint, et adhæreant: usus tantum ipsarum, et objecta, illis alteris artibus deputantur. Atque in hac parte nihil egregii (ut nobis videtur) adhuc repertum est; quanquam desiderari eam haud sane dixerimus. Habet etiam pars ista de facultatibus animæ appendices duas; quæ et ipsæ, quemadmodum tractantur, potius

fumos nobis exhibuerunt, quam flammam aliquam lucidam veritatis: altera harum est doctrina de divinatione naturali; altera de fascinatione.

Divinationem ab antiquis, nec male, in duas partes divisam habemus; artificialem et naturalem. Artificialis ratiocinando, ex indicatione signorum, prædictionem colligit. Naturalis, ex ipsa animi præsensione interna, absque signorum adminiculis, præsagit. Artificialis duplex; altera argumentatur ex causis: altera ex experimentis tantum, cæca quadam auctoritate: quæ posterior, ut plurimum, superstitiosa est; quales erant ethnicorum disciplinæ circa inspectionem extorum, volatum avium, et similia. Etiam Chaldæorum astrologia solennior, non multo melior. At artificialis divinatio utraque inter diversas scientias spargitur. Habet astrologus prædictiones suas ex situ astrorum: habet etiam medicus suas, de morte ingruente; de convalescentia; de symptomatibus morborum superventuris, ex urinis, pulsibus, aspectu ægrotorum, et similibus: habet et politicus suas: *O urbem venalem, et cito perituram, si emptorem invenerit!* cujus vaticinii fides non diu morata est; impleta primum in Sylla, postea in Cæsare. Hujusmodi igitur prædictiones præsentis non sunt instituti, verum ad artes proprias remitti debent. Naturalis autem divinatio, ex vi scilicet interna animi ortum habens, ea demum est, de qua nunc agitur. Hæc duplex est; altera nativa; altera per influxum. Nativa hoc nititur suppositionis fundamento; quod anima in se reducta, atque collecta, nec in corporis organa diffusa, habeat ex vi propria essentiæ suæ aliquam prænotionem rerum futurarum; illa vero optime cernitur in somnis, ecstasibus, confiniis mortis; rarius inter vigilandum, aut cum corpus sanum sit ac validum. Hujusmodi vero status animi, procuratur fere, aut adjuvatur ex abstinentiis, atque illis rebus, quæ animam a muneribus corporis exercendis maxime sevocant, ut sua natura absque impeditionibus exteriorum gaudere possit. Divinatio vero per influxum hoc altero suppositionis fundamento nititur; quod anima, veluti speculum, illuminationem quandam secundariam a præscientia

Dei et spirituum excipiat: cui etiam idem, qui priori, status et regimen corporis confert. Eadem enim animæ sevocatio efficit, ut et sua natura impensius utatur, et divinorum influxuum sit magis susceptiva: nisi quod in divinationibus per influxum anima fervore quodam, atque tanquam numinis præsentis impatientia (quæ apud priscos sacri furoris nomine vocabatur) corripiatur: in divinatione autem nativa, quieti potius et vacationi propior sit.

Fascinatio autem est vis et actus imaginationis intensivus in corpus alterius (vim enim imaginationis super corpus proprium ipsius imaginantis superius perstrinximus). In hoc genere schola Paracelsi, et ementitæ naturalis magiæ cultores, tam fuerunt immodici, ut imaginationis impetum et apprehensionem miracula patranti fidei tantum non exæquarint. Alii ad similitudinem veri propius accedentes; cum occultas rerum energias et impressiones, sensuum irradiationes, contagionum de corpore in corpus transmissiones, virtutum magneticarum delationes, acutius intuerentur; in eam opinionem devenerunt, quod multo magis a spiritu in spiritum (cum spiritus præ rebus omnibus sit, et ad agendum strenuus, et ad patiendum tener et mollis) impressiones, et delationes, et communicationes fieri poterint. Unde increbuerunt opiniones, factæ quasi populares, de genio superiori, de hominibus quibusdam infaustis et ominosis, de ictibus amoris et invidiæ, et aliæ his similes. Atque huic conjuncta est disquisitio, quomodo imaginatio intendi et fortificari possit? Quippe si imaginatio fortis tantarum sit virium, operæ pretium fuerit nosse, quibus modis eam exaltari, et seipsa majorem fieri detur? Atque hic oblique, nec minus periculose, se insinuat palliatio quædam et defensio maximæ partis magiæ ceremonialis. Speciosus enim fuerit prætextus ceremonias, characteres, incantationes, gesticulationes, amuleta, et similia, non ex aliquo tacito aut sacramentali cum malis spiritibus contractu vires nancisci; sed eo pertinere tantum, ut imaginatio illius, qui his utitur, roboretur et exaltetur: quemadmodum etiam in reli-

gione, usus imaginum, ad mentes hominum in rerum contemplatione defigendas, et devotionem precantium excitandam, invaluit. Attamen mea talis est sententia; etiam si detur, vim imaginationis esse utique potentem, atque insuper ceremonias vim illam intendere et roborare; posito denique, quod adhibeantur ceremoniæ ad hanc intentionem sincere, atque tanquam remedium physicum, absque aliqua vel minima cogitatione de invitandis per ipsas auxiliis spirituum: haberi nihilominus debent pro illicitis, propterea quod sententiæ illi divinæ, adversus hominem propter peccatum latæ, repugnent et recalcitrent: *In sudore vultus comedes panem tuum.* Siquidem magia ejus generis, egregios illos fructus, quibus Deus pretium laborem constituit, adipiscendos proponit, per paucas, easque faciles et minime operosas observantias.

Supersunt doctrinæ duæ, quæ ad facultates animæ inferioris, sive sensibilis, præcipue spectant, utpote quæ cum organis corporeis maxime communicant. Altera de motu voluntario: altera de sensu et sensibili. In priori harum, etiam alias satis jejune inquisita, unica pars fere integra deest. Etenim de officio et fabrica commoda nervorum et musculorum, et aliorum, quæ ad hunc motum requiruntur; quæque pars corporis quiescat, dum alia moveatur; tum quod hujusce motus rector, et quasi auriga sit imaginatio; adeo ut dimissa imagine, ad quam motus fertur, statim intercipiatur et sistatur motus ipse (ut cum deambulamus, si alia subeat cogitatio acris et defixa, continuo consistimus) et aliæ nonnullæ subtilitates non male in observationem et inquisitionem jam pridem venerunt. Quomodo vero compressiones, et dilatationes, et agitationes spiritus (qui proculdubio motus fons est) corpoream et crassam partium molem flectat, excitet, aut pellat, adhuc diligenter inquisitum et tractatum non est. Neque mirum, cum anima ipsa sensibilis hactenus potius pro entelechia et functione quadam habita sit, quam pro substantia. At quando jam innotuerit, ipsam esse substantiam corpoream et materiatam, necesse est etiam, ut quibus nixibus aura

tam pusilla et tenera, corpora tam crassa et dura in motu ponere possit, inquiratur. De hac parte igitur, cum desideretur, fiat inquisitio.

At de sensu et sensibili longe uberior et diligentior adhibita est inquisitio, tam in tractatibus circa ea generalibus, quam in artibus specialibus, utpote perspectiva, musica; quam vere nihil ad institutum: quandoquidem illa tanquam desiderata ponere non liceat. Sunt tamen duæ partes nobiles et insignes, quas in hac doctrina desiderari statuimus; altera de differentia perceptionis et sensus; altera de forma lucis.

Atque differentiam inter perceptionem et sensum, bene enucleatam, debuerant philosophi tractatibus suis de sensu et sensibili præmittere, ut rem maxime fundamentalem. Videmus enim, quasi omnibus corporibus naturalibus inesse vim manifestam percipiendi: etiam electionem quandam amica amplectendi, inimica et aliena fugiendi. Neque nos de subtilioribus perceptionibus tantum loquimur, veluti cum magnes ferrum allicit; flamma ad naphtham assilit; bulla bullæ approximata coit; radiatio ab objecto albo dissilit; corpus animalis utilia assimilat, inutilia excernit; spongiæ pars (etiam super aquam elevata) aquam attrahit, aërem expellit; et hujusmodi. Etenim quid attinet talia enumerare? Nullum siquidem corpus ad aliud admotum illud immutat, aut ab illo immutatur, nisi operationem præcedat perceptio reciproca. Percipit corpus meatus, quibus se insinuat: percipit impetum alterius corporis, cui cedit: percipit amotionem alterius corporis, a quo detinebatur, cum se recipit: percipit divulsionem sui continui, cui ad tempus resistit: ubique denique est perceptio. Aër vero calidum et frigidum tam acute percipit, ut ejus perceptio sit longe subtilior, quam tactus humani; qui tamen pro calidi et frigidi norma habetur. Duplex igitur deprehenditur circa hanc doctrinam hominum culpa: alia, quod eam intactam et intractatam (cum tamen sit res nobilissima) plerunque reliquerunt: alia, quod qui huic contemplationi forte animum adjecerunt, longius, quam par est, provecti sunt, et sensum cor-

poribus omnibus tribuerunt; ut piaculum fere sit ramum arboris avellere, ne forte instar Polydori ingemiscat. At debuerant illi differentiam perceptionis et sensus, non tantum in comparatione sensibilium ad insensibilia, secundum corpus integrum, explorare (veluti plantarum et animalium) verum etiam in corpore ipso sensibili animadvertere, quid in causa sit, cur tot actiones expediantur, absque omni tamen sensu? Cur alimenta digerantur, egerantur; humores et succi, sursum, deorsum, ferantur; cor et pulsus vibrent; viscera, sua quæque opificia, sicut officinæ, producant; et tamen hæc omnia, et complura alia, absque sensu fiant? Verum homines non satis acute, qualis sit actio sensus, viderunt, atque quod genus corporis, quæ mora, quæ conduplicatio impressionis ad hoc requirantur, ut dolor vel voluptas sequatur? Denique differentiam inter perceptionem simplicem et sensum, nullo modo nosse videntur; nec quatenus fieri possit perceptio absque sensu. Neque enim hæc verborum tantum controversia est, sed de re magni prorsus momenti. De hac igitur doctrina (ut imprimis utili, et ad plurima spectante) melius inquiratur: quandoquidem etiam circa hanc rem inscitia tantum apud nonnullos ex antiquis philosophis potuerit, ut omnibus sine discrimine corporibus animam *infundi* putaverint: neque enim videbant, quomodo motus cum discretione fieri potuerit absque sensu; aut sensus adesse absque anima.

De forma lucis quod debita non facta fuerit inquisitio (præsertim cum in perspectiva strenue elaborarunt homines) stupenda quædam negligentia censeri possit. Etenim, nec in perspectiva, nec alias, aliquid de luce, quod valeat, inquisitum est. Radiationes ejus tractantur, origines minime. Sed collocatio demum perspectivæ inter mathematica, hunc ipsum defectum et alios similes peperit; quia a physicis præmature discessum est. Tractatio autem de luce, et causis ejus, in physicis rursus superstitiosa fere est, tanquam de re inter divina et naturalia media; adeo ut quidam ex Platonicis eam materia ipsa antiquiorem *introd*uxerint. Cum enim spatium esset difflatum, id

primum lumine, postea vero corpore impletum fuisse, vanissimo commento asseruerunt: quando tamen Scripturæ sacræ, massam cœli et terræ, tenebrosam, ante lucem creatam, diserte posuerint. Quæ vero physice et secundum sensum de ea tractantur, ea statim ad radiationes descendunt, ut parum physicæ inquisitionis circa hanc rem extet. Debuerant autem homines contemplationes suas submittere paulisper, et quid sit corporibus omnibus lucidis commune inquirere, tanquam de forma lucis. Etenim quam immensa est corporis differentia (si ex dignitate considerentur) inter solem et lignum putridum, aut squamas etiam piscium putridas? Inquirere etiam debuerant, quid tandem in causa sit, cur aliqua ignescant, et lucem ex se jaciant calefacta, alia minime? Ferrum, metalla, lapides, vitrum, ligna, oleum, sevum, ab igne, vel flammam vibrant, vel saltem rubescunt: at aqua, aër, acerrimo et tanquam furenti calore fervefacta, nihil tamen lucis adipiscuntur, nec splendent. Quod si quis hoc eo fieri putet, quod proprium sit ignis lucere, aqua autem et aër igni omnino inimica sint; is sane nunquam per obscura noctis in aqua salsa, tempestate calida, remigavit; cum guttulas aquæ ex remorum concussione subsilientes micare et lucescere videre potuisset. Quod etiam fit in spuma maris ferventiore, quam pulmonem marinum vocant. Quid denique habent commune cum flamma et ignitis cicendulæ et luciolæ; et musca Indica, quæ cameram totam illustrat; et oculi quorundam animalium in tenebris; et saccharum inter radendum, aut frangendum; et sudor equi nocte æstuosa festinantis; et alia nonnulla? Quin et homines tam parum in hac re viderunt, ut plerique scintillas e silice aërem attritum putent. Attamen quando aër calore non ignescat, et lucem manifesto concipiat, quomodo tandem fit, ut noctuæ, et feles, et alia nonnulla animalia, noctu cernant? Adeo ut ipsi aëri (quando visio absque luce non transigatur) necesse est inesse lucem aliquam nativam et genuinam, quamvis tenuem admodum et infirmam, quæ tamen sit radiis visivis hujusmodi ani-

malium proportionata, iisque ad videndum sufficiat. Verum hujusce mali (ut plurimorum) causa est, quod homines, ex instantiis particularibus, formas naturarum communes non elicuerunt; id quod nos tanquam subjectum proprium metaphysicæ posuimus; quæ et ipsa physicæ, sive doctrinæ de natura, pars est. Itaque de forma et originibus lucis fiat inquisitio, eaque interim inter desiderata ponatur. Atque de doctrina circa substantiam animæ, tam rationalis quam sensibilis, cum facultatibus suis, atque de ejusdem doctrinæ appendicibus, hæc dicta sint.

FRANCISCI

BARONIS DE VERULAMIO, VICE-COMITIS SANCTI ALBANI.

DE

DIGNITATE ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM

LIBER QUINTUS.

AD REGEM SUUM.

CAPUT PRIMUM.

Partitio doctrinæ circa usum et objecta facultatum animæ humanæ, in Logicam, et Ethicam. Partitio Logicæ, in artes Inveniendi, Judicandi, Retinendi, et Tradendi.

Doctrina circa intellectum (rex optime) atque illa altera circa voluntatem hominis, in natalibus suis tanquam gemellæ sunt. Etenim illuminationis puritas, et arbitrii libertas, simul inceperunt, simul corruerunt. Neque datur in universitate rerum, tam intima sympathia, quam illa veri et boni. Quo magis rubori fuerit viris doctis, si scientia sint tanquam angeli alati, cupiditatibus vero tanquam serpentes, qui humi reptant; circumgerentes animas, instar speculi sane, sed menstruati.

Venimus jam ad doctrinam circa usum et objecta facultatum animæ humanæ. Illa duas habet partes,

easque notissimas, et consensu receptas; logicam et ethicam: nisi quod doctrinam civilem, quæ vulgo ut pars ethicæ collocatur, jam ante emancipaverimus; et in integram doctrinam de homine congregato, sive in societate, constituerimus; hic tantum de homine segregato tractantes. Logica de intellectu et ratione; ethica de voluntate, appetitu, et affectibus disserit: altera decreta, altera actiones progignit. Verum quidem est, quod phantasia in utraque provincia, tam judiciali quam ministeriali, legati cujusdam, aut internuncii, aut procuratoris reciproci vices gerit. Nam sensus idola omnigena phantasiæ tradit, de quibus postea ratio judicat: at ratio vicissim idola electa et probata phantasiæ transmittit, priusquam fiat executio decreti. Siquidem motum voluntarium perpetuo præcedit, eumque incitat phantasia: adeo ut phantasia sit utrique tam rationi quam voluntati instrumentum commune: nisi quod Janus iste bifrons sit, et duas obvertat facies: facies enim rationem aspiciens, veritatis habet effigiem; facies autem actionem aspiciens, effigiem bonitatis: quæ tamen sint facies,

Qualès decet esse sororum.

Neque vero merus et nudus internuncius est phantasia; sed auctoritatem non exiguam vel accipit, vel usurpat, præter delationem simplicem mandati. Recte enim Aristoteles, *Id imperii habet anima in corpus, quod dominus in mancipium; ratio vero in phantasiam, quod in libera civitate magistratus in civem;* ad quem possit sua vice redire dominatio. Videmus enim quod in iis, quæ sunt fidei et religionis, phantasia supra ipsam rationem scandat et evehatur: non quod illuminatio divina locum habeat in phantasia (quin potius in ipsa arce mentis et intellectus) verum quemadmodum gratia divina in virtutibus utitur motibus voluntatis; ita similiter gratia divina in illuminationibus utitur motibus phantasiæ; unde fit ut religio semper aditum sibi ac viam ad animum quæsierit per similitudines, typos, parabolas, visiones, insomnia. *Rursus* haud humile est regnum phantasiæ in persua-

sionibus, a vi eloquentiæ insinuatis. Nam ubi per orationis artificia hominum animi demulcentur, inflammantur, et in quamcunque partem pertrahuntur; totum illud fit per exsuscitationem phantasiæ quæ impotens jam facta, non solum rationi insultat, verum eidem vim quodammodo facit, partim occæcando, partim exstimulando. Neque tamen causa videtur, cur a partitione priore discedamus. Nam phantasia scientias fere non parit; siquidem poësis (quæ a principio phantasiæ attributa est) pro lusu potius ingenii, quam pro scientia, habenda. Potestatem autem phantasiæ in naturalibus doctrinæ de anima paulo ante assignavimus: eam vero, quam habet cum rhetorica cognationem, illi ipsi arti (de qua infra tractabimus) remitti par est.

Pars ista humanæ philosophiæ, quæ ad logicam spectat, ingeniorum plurimorum gustui ac palato minus grata est; et nihil aliud videtur, quam spinosæ subtilitatis laqueus ac tendicula. Nam sicut vere dicitur scientiam esse animi pabulum: ita in hoc pabulo appetendo et deligendo plerique palatum nacti sunt Israëlitarum simile in deserto: quos cupido incessit redeundi ad ollas carnium; mannæ autem fastidium cepit: quæ licet cibus fuerit cœlestis, minus tamen sentiebatur almus et sapidus. Eodem modo (ut plurimum) illæ scientiæ placent, quæ habent infusionem nonnullam carnium magis esculentam: quales sunt historia civilis mores, prudentia politica, circa quas hominum cupiditates, laudes, fortunæ vertuntur et occupatæ sunt. At istud lumen siccum plurimorum mollia et madida ingenia offendit et torret. Cæterum unamquamque rem propria si placet dignitate metiri, rationales scientiæ reliquarum omnino claves sunt: atque quemadmodum manus instrumentum instrumentorum, anima forma formarum, ita et illæ, artes artium ponendæ sunt: neque solum dirigunt, sed et roborant; sicut sagittandi usus et habitus, non tantum facit ut melius quis collimet, sed ut arcum tendat fortiorem.

Artes logicæ quatuor numero sunt: divisæ ex finibus suis, in quos tendunt. Id enim agit homo in

rationalibus; aut ut inveniat, quod quæsiverit: aut judicet, quod invenerit: aut retineat, quod judicaverit: aut tradat, quod retinuerit. Necesse igitur est, ut totidem sint artes rationales: ars inquisitionis seu inventionis: ars examinis seu judicii: ars custodiæ seu memoriæ: et ars elocutionis seu traditionis. De quibus jam sigillatim dicemus.

CAPUT SECUNDUM.

Partitio inventivæ in inventivam artium et argumentorum: quodque prior harum (quæ eminet) desideretur. Partitio inventivæ artium in experientiam literatam, et organum novum. Delineatio experientiæ literatæ.

Inventionis duæ sunt species, valde profecto inter se discrepantes: una artium et scientiarum; altera argumentorum et sermonum. Priorem harum desiderari prorsus pronuncio; qui quidem talis mihi videtur esse defectus, ac si quis in inventario conficiendo bonorum alicujus defuncti ita referat; numeratæ pecuniæ nihil. Ut enim cætera omnia pecunia parantur: ita et per hanc artem reliquæ acquiruntur. Atque sicut India occidentalis nunquam nobis inventa fuisset, nisi præcessisset acus nauticæ inventio; licet regiones illæ immensæ, versoriæ motus pusillus sit; ita non est cur miretur quispiam, in artibus perlustrandis et promovendis ampliores progressus factos non esse; quandoquidem ars ipsa inveniendi et perlustrandi scientias hactenus ignoretur.

Hanc scientiæ desiderari partem plane in confesso est. Primo enim dialectica nihil profitetur, imo ne cogitat quidem, de inveniendis artibus, sive mechanicis, sive (quas vocant) liberalibus; aut etiam de illarum operibus, harum vero axiomatibus eliciendis; sed quasi præteriens homines alloquitur, et dimittit, edicens, ut cuique in sua arte credant. Celsus, vir prudens, non solum medicus (licet moris sit omnibus in laudes artis propriæ effundi) graviter et ingenue, de *empiricis* et dogmaticis medicorum sectis loquens,

fatetur: ***Medicamenta et remedia prius fuisse inventa, de causis vero et rationibus posterius disceptatum; non ordine converso, causas ex natura rerum primo erutas fuisse, easque inventioni remediorum præluxisse.*** At Plato non semel innuit ***Particularia infinita esse; maxime rursus generalia minus certa documenta exhibere: medullam igitur scientiarum, qua artifex ab imperito distinguitur, in mediis propositionibus consistere, quas per singulas scientias tradidit et docuit experientia.*** Quin et illi, qui de primis rerum inventoribus, aut scientiarum originibus, verba fecerunt, casum potius, quam artem, celebrarunt; atque animalia bruta, quadrupedes, aves, pisces, serpentes, magis quam homines, tanquam scientiarum doctores, introduxerunt:

> *Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,*
> *Puberibus caulem foliis, et flore comantem*
> *Purpureo: non illa feris incognita capris*
> *Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ.*
> Æneid. xii. 412.

Adeo ut minime mirum sit (cum in more apud antiquos fuerit rerum utilium inventores consecrare) apud Ægyptios, gentem priscam (cui plurimæ artes initia sua debent) templa plena fuisse simulacris brutorum; hominum vero simulacris prope vacua;

> *Omnigenumque deum monstra, et latrator Anubis,*
> *Contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam,* etc.
> Æneid. viii. 698.

Quod si malis, ex traditione Græcorum, artes potius hominibus ut inventoribus tribuere; haudquaquam tamen dixeris Prometheum ad ignis inventionem contemplationes adhibuisse; aut cum silicem primo percuteret, scintillas expectasse: sed casu in illud incidisse, atque (ut aiunt) furtum Jovi fecisse. Ita ut ad artium inventionem quod attinet, capræ sylvestri pro emplastris, philomelæ pro modulationibus musicis, ibidi pro lavationibus intestinorum, operculo ollæ, quod dissiliit, pro re tormentaria, denique (ut verbo dicamus) casui aut cuivis alteri rei plus debeamus,

quam dialecticæ. Nec vero multo aliter se habet modus ille inveniendi, quem recte describit Virgilius: *Georg.* i. 133.

Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim.

Non enim alia hic proponitur inveniendi methodus, quam cujus bruta ipsa sunt capacia, et quam crebro usurpant: nimirum attentissima circa unam rem solicitudo, ejusque perpetua exercitatio, quas sui conservandi necessitas hujusmodi animantibus imponit. Cicero enim vere admodum: *Usus uni rei deditus, et naturam et artem sæpe vincit.* Quare si prædicetur de hominibus,

——— *Labor omnia vincit*
Improbus, et duris urgens in rebus egestas:

etiam de brutis similiter quæritur,

Quis expedivit psittaco suum Χαῖρε?

Corvo quis auctor fuit, ut magna siccitate lapillos immitteret arbori cavæ, ubi aquam forte conspexerit, ut surgentem laticem rostro posset attingere? Quis viam monstravit apibus, qui per aërem, tanquam vastum mare, agros floridos, licet multum ab alvearibus dissitos, solent petere, et favos suos denuo repetere? Quis formicam docuit, ut grana in colliculo suo reponenda circumroderet prius, ne reposita germinarent, et spem suam illuderent? Quod si in versu illo Virgiliano quis notet verbum illud *extundere*, quod difficultatem rei; et verbum illud *paulatim*, quod tarditatem innuit; redibimus unde profecti sumus, ad Ægyptiorum illos deos; cum hactenus homines modice rationis facultate, neutiquam vero officio artis, usi sint ad inventa detegenda.

Secundo, hoc ipsum, quod asserimus (si advertatur paulo diligentius) demonstrat inductionis forma, quam proponit dialectica; qua scilicet scientiarum principia inveniantur et probentur; quæ vitiosa plane est et incompetens, et naturam tantum abest ut perficiat, ut *etiam* eam pervertat et detorqueat. Qui enim modum

acute introspexerit, quoros iste æthereus scientiarum, similis illi de quo loquitur poëta,

Aërei mellis cœlestia dona,

colligatur (cum et scientiæ ipsæ ex exemplis singulis, partim naturalibus, partim artificialibus, tanquam prati floribus et horti, extrahantur) reperiet profecto animum suapte sponte, et nativa indole, inductionem solertius conficere, quam quæ describitur a dialecticis; siquidem ex nuda enumeratione particularium (ut dialectici solent) ubi non invenitur instantia contradictoria, vitiose concluditur; neque aliquid aliud hujusmodi inductio producit, quam conjecturam probabilem. Quis enim in se recipiet, cum particularia, quæ quis novit, aut quorum meminit, ex una tantum parte compareant; non delitescere aliquod, quod omnino repugnet? Perinde ac si Samuel acquievisset in illis Isai filiis, quos coram adductos videbat in domo; et minime quæsivisset Davidem, qui in agro aberat. Atque hæc inductionis forma (si verum omnino dicendum sit) tam pinguis est et crassa, ut incredibile videatur, tam acuta et subtilia ingenia (qualia in his rebus meditationes suas exercuerunt) potuisse eam mundo obtrudere; nisi illud in causa fuisset, quod opera festinata ad theorias et dogmata contendissent: particularia autem (præsertim moram in iis longiorem) ex fastu quodam et elatione animi, despexissent. Illi enim exempla, sive instantias particulares, vice lictorum aut viatorum adhibuerunt ad summovendam turbam, ut dogmatibus suis viam aperirent; neutiquam autem ea inde ab initio in consilium advocarunt, ut legitima fieret et matura de rerum veritate deliberatio. Certe perculserit animos pia et religiosa quædam admiratio, cum videamus eadem calcata vestigia, ad errorem ducentia, in divinis et humanis. Quemadmodum enim in divina veritate percipienda ægre quis in animum inducat, ut fiat tanquam parvulus; ita in humana perdiscenda, provectos utique, puerorum more, prima inductionum elementa adhuc legere et retractare, res humilis existimatur et quasi contemnenda.

Tertio, si concedatur, principia scientiarum ex in-

ductione, qua utuntur, vel sensu et experientia, recte posse constitui; certissimum est tamen, axiomata inferiora ab iis per syllogismum non posse (in rebus naturalibus, quæ participant ex materia) recte et tuto deduci. In syllogismo enim fit reductio propositionum ad principia per propositiones medias. Hæc autem sive inveniendi sive probandi forma in scientiis popularibus (veluti ethicis, politicis, legibus, et hujusmodi) locum habet: imo et in theologicis; quandoquidem Deo pro bonitate sua placuerit captui humano se accommodare: at in physicis, ubi natura opere, non adversarius argumento constringendus est, elabitur plane veritas ex manibus; propter longe majorem naturalium operationum, quam verborum subtilitatem: adeo ut succumbente syllogismo, inductionis (veræ scilicet et emendatæ) officio ubique opus sit, tam ad principia magis generalia, quam ad propositiones inferiores. Nam syllogismi ex propositionibus consistunt; propositiones ex verbis; verba notionum tesseræ sunt. Quare si notiones ipsæ (quæ verborum animæ sunt) male et varie a rebus abstrahuntur, tota fabrica corruit. Neque laboriosa vel consequentiarum argumentorum, vel veritatis propositionum examinatio, rem in integrum unquam restituet; cum error sit (ut loquuntur medici) in digestione prima; quæ a functionibus sequentibus non rectificatur. Non igitur absque magna, et evidenti causa evenit, ut complures ex philosophis (aliqui autem eorum maxime insignes) academici fuerint et sceptici, qui scientiæ humanæ et syllepsium certitudinem sustulerunt; ultra verisimilitudinem aut probabilitatem negantes eam pertingere. Inficias non iverim, visum esse nonnullis, Socratem, cum scientiæ certitudinem a se amoveret, per ironiam tantum hoc fecisse; et scientiam dissimulando simulasse: renunciando scilicet iis, quæ manifesto sciebat, ut eo modo, etiam quæ nesciebat, scire putaretur. Neque etiam in recentiore academia (quam amplexus est Cicero) illa opinio acatalepsiæ admodum sincere culta fuit. Etenim qui eloquentia floruerunt, hanc fere sectam sibi desumpserunt, ut in utramque partem *copiose* disserendi gloriam assequerentur: unde a via

illa recta, per quam ad veritatem pergere debuissent, tanquam ad deambulationes quasdam amœnas, animi causa institutas, deflexum est. Constat tamen, nonnullos sparsim in utraque academia (veteri et nova) multo magis inter scepticos, acatalepsiam istam simpliciter et integre tenuisse. Verum in hoc maxime ab illis peccatum est; quod sensuum perceptiones calumniabantur; unde scientias radicitus evellebant. Sensus vero, licet sæpenumero homines aut fallant, aut destituant, possint tamen multa adjuti industria ad scientias sufficere; idque non tam ope instrumentorum (licet et hæc quoque aliqua ex parte prosint) quam experimentorum ejus generis, quæ objecta subtiliora, quam pro sensus facultate, ad objecta sensu comprehensibilia producere queant. Debuerant autem potius defectum hac in parte imputasse mentis tum erroribus, tum contumaciæ (quæ rebus ipsis morigera esse recusat) et pravis demonstrationibus, et modis ratiocinandi, et concludendi, ex perceptione sensuum, perperam institutis. Hæc autem loquimur, non quo intellectui detrahatur, aut negotium totum deseratur, sed quo intellectui auxilia commoda comparentur et subministrentur, quibus rerum ardua et naturæ obscuritatem vincere possunt. Nemo enim tanta pollet manus constantia, aut etiam habitu, ut rectam lineam ducere, aut perfectum circulum circumscribere, manu libera possit; quod tamen ope regulæ, aut circini, facere in promptu est. Hæc igitur res ipsa est, quam paramus, et ingenti conatu molimur; ut scilicet mens per artem fiat rebus par; utque inveniatur ars quædam indicii et directionis, quæ cæteras artes, earumque axiomata, atque opera detegat, et in conspectum det. Hanc enim merito desiderari posuimus.

Ars ista indicii (ita enim eam appellabimus) duas habet partes: aut enim defertur indicium ab experimentis ad experimenta: aut ab experimentis ad axiomata, quæ et ipsa nova experimenta designent. Priorem harum experientiam literatam nominabimus, posteriorem vero interpretationem naturæ, sive novum organum. Prior quidem (ut alibi attigimus) vix pro arte habenda est, aut parte philosophiæ, sed pro sa-

gacitate quadam; unde etiam eam venationem Panis (hoc nomen ex fabula mutuati) quandoque appellamus: attamen quemadmodum possit quis, in via sua, triplici modo progredi; aut cum palpat ipse in tenebris; aut cum alterius manu ducatur, ipse parum videns; aut denique cum vestigia lumine adhibito regat: similiter cum quis experimenta omnigena absque ulla serie, aut methodo tentet; ea demum mera est palpatio: cum vero nonnulla utatur in experimentando directione et ordine, perinde est, ac si manu ducatur. Atque hoc illud est, quod per experientiam literatam intelligimus: nam lumen ipsum, quod tertium fuit, ab interpretatione naturæ, sive novo organo, petendum est.

Literata experientia, sive venatio Panis, modos experimentandi tractat: eam (cum desiderari posuerimus, neque res sit plane perspicua) pro more et instituto nostro aliquatenus adumbrabimus. *Modus* experimentandi præcipue procedit, aut per variationem experimenti; aut per productionem experimenti; aut per translationem experimenti; aut per inversionem experimenti; aut per compulsionem experimenti; aut per applicationem experimenti; aut per copulationem experimenti; aut denique per sortes experimenti. Universa vero ista cohibita sunt citra terminos axiomatis alicujus inveniendi. Illa enim altera pars de novo organo, omnem transitionem experimentorum in axiomata, aut axiomatum in experimenta, sibi vindicat.

Variatio experimenti fit primo in materia; scilicet, quando experimentum in jam cognitis, certæ materiæ fere adhæsit; nunc vero in illis, quæ similis sunt speciei, tentetur: veluti confectio papyri in pannis linteis tantum probata est, in sericis minime (nisi forte apud Chinenses) neque rursus in filaceis, compositis ex setis et pilis, ex quibus conficitur (quod vocamus) camelotum; neque denique in laneis, gossypio, et pellibus; quanquam hæc tria postrema magis esse videntur heterogenea. Itaque admisceri possint potius, quam per se utilia esse. Item insitio in arboribus fructiferis in usu est, in arboribus sylvestribus raro tentata; licet *perhibeatur* ulmum in ulmum insitam miras producere

foliorum umbras. Insitio etiam in floribus rara admodum est, licet hoc jam cœperit fieri in rosis muscatellis, quæ rosis communibus feliciter inoculantur. Etiam variationem in parte rei, inter variationes in materia ponimus. Videmus enim, surculum in trunco arboris insitum felicius pullulare, quam si terræ indatur. Cur non et semen cepæ capiti alterius cepæ viridis inditum, felicius germinet, quam si nudæ terræ commissum fuerit? Atque hic radix pro trunco variatur, ut hæc res insitio quædam in radice videri possit. Variatio experimenti fit secundo in efficiente: radii solis per specula comburentia, calore ita intenduntur, ut materiam, quæ ignem facile concipiat, accendere possint: num et radii lunæ, per eadem, ad lenissimum aliquem gradum teporis actuari possunt, ut videamus, utrum corpora omnia cœlestia sint potestate calida? Item calores radiosi, per specula scilicet, intenduntur: num etiam calores opaci (quales sunt lapidum et metallorum antequam candeant) idem patiuntur; an potius sunt luminis in hac re partes nonnullæ? Item succinum et gagates fricata paleas trahunt; num etiam et ad ignem tepefacta? Variatio experimenti fit tertio in quanto: circa quod diligens admodum est adhibenda cura, cum hoc multi circumstent errores. Credunt enim homines, aucta aut multiplicata quantitate, pro rata augeri aut multiplicari virtutem. Et hoc fere postulant et supponunt, tanquam res sit mathematicæ cujusdam certitudinis; quod omnino falsissimum est. Globus plumbeus unius libræ a turri demissus (puta) *decem pulsuum* spatio, ad terram descendit: num globus duarum librarum (in quo impetus iste, motus, quem vocant, naturalis, duplicari debet) spatio quinque pulsuum terram feriet? At ille æquali fere tempore descendet, neque accelerabitur juxta rationem quanti. Item sulphuris (puta) drachma una semilibræ chalybis admista, eam fluere faciet et colliquari: num igitur uncia sulphuris, quatuor libris chalybis, ad colliquationem sufficiet? At illud non sequitur. Certum enim est, obstinationem materiæ in patiente, per quantitatem, augeri amplius, quam activitatem virtutis in agente. Porro nimium æque fallit ac pa-

rum. Etenim in excoctionibus et depurationibus metallorum, error est familiaris, ut ad excoctionem promovendam, aut calorem fornacis, aut additamenti, quod injiciunt, molem augeant. At illa supra modum aucta operationem impediunt; propterea quod vi et acrimonia sua multum ex metallo puro in fumos vertant et asportent; ut et jactura fiat; et massa, quæ remanet, magis sit obstinata et dura. Debent igitur homines ludibrium illud mulieris Æsopi cogitare: quæ sperarat, ex duplicata mensura hordei gallinam suam duo ova quotidie parituram: atilla impinguata nullum peperit. Prorsus non tutum fuerit alicui experimento naturali confidere, nisi facta fuerit probatio, et in minore, et in majore quanto. Atque de variatione experimenti hactenus.

Productio experimenti duplex; repetitio, et extensio: nimirum, cum aut experimentum iteratur, aut ad subtilius quiddam urgetur. Repetitionis exemplum tale sit. Spiritus vini fit ex vino per destillationem unicam; estque vino ipso multo acrior et fortior: num etiam spiritus vini ipse destillatus sive sublimatus, se ipsum fortitudine æque superabit? At repetitio quoque non absque fallacia est: etenim, tum secunda exaltatio, prioris excessum non æquat; tum etiam sæpenumero per iterationem experimenti, post statum sive acmen quandam operationis, tantum abest ut progrediatur natura, ut potius relabatur. Judicium igitur in hac re adhibendum. Item argentum vivum, in linteo, aut alias in medio plumbi liquefacti, cum refrigescere cœperit, insertum, stupefit; nec amplius fluit: num et idem argentum vivum, si sæpius immissum fuerit, ita figetur, ut fiat malleabile? Extensionis exemplum tale sit: aqua in summo posita, et pensilis facta, et per rostrum vitri oblongum in vinum dilutum immersa, separabit aquam a vino: vino in summum se paulatim recipiente, aqua in imo subsidente: num etiam, quemadmodum vinum et aqua (corpora scilicet diversa) hoc ingenio separantur, possint quoque partes vini (corporis nimirum integri) subtiliores a crassioribus separari; ut fiat tanquam destillatio, per pondus, *et in summo* reperiatur aliquid spiritui vini proximum,

sed forte delicatius? Item magnes ferrum integrum trahit: num etiam frustum magnetis in dissolutione ferri immersum, ferrum ad se alliciet, et se ferro obducet? Item, versorium acus nauticæ se ad polos mundi applicat: num etiam eadem via et consecutione, qua cœlestia? Videlicet, ut si quis acum in contrario situ, hoc est, in puncto australi ponat, et paulisper teneat, ac deinde vim omittat: num forte acus ad septentriones se conferet, eligendo potius rotare per occidentem in situm desideratum, quam per orientem? Item, aurum argentum vivum, juxta positum, imbibit: num vero aurum recipit illud argentum vivum intra se, sine extensione molis suæ, ut fiat massa quædam ipso auro ponderosior? Item, homines memoriæ serviunt, collocando imagines personarum in locis. Num etiam idem assequentur, missis locis, et affingendo actiones aut habitus personis? Atque de productione experimenti hactenus.

Translatio experimenti triplex: aut a natura vel casu in artem: aut ab arte vel practica alia in aliam: aut a parte alicujus artis in partem diversam ejusdem. Translationis a natura aut casu in artem innumera sunt exempla: adeo ut omnes fere artes mechanicæ, a tenuibus initiis, natura aut casu præbitis, ortum habuerint. Adagio receptum erat, *botrum contra botrum citius maturescere:* id quod de mutuis amicitiæ operis et officiis increbuit. At nostri cydræ (vini scilicet ex pomis) confectores, hoc optime imitantur. Cavent enim ne poma tundantur aut exprimantur, antequam, nonnullo tempore in acervos conjecta, mutuo contactu maturuerint; unde nimia potus aciditas emendetur. Item, Iridum artificiosarum imitatio ex aspersione spissa guttularum, ab iridibus naturalibus ex nube roscida, facili ductu translata est. Item, modus destillandi, vel ex alto peti, ex imbribus scilicet, aut rore; vel ex humili illo experimento guttarum, in patinis ollis aquæ bullientis superimpositis, adhærentium, desumi potuit. Tonitrua autem et fulgura imitari veritus quis esset, nisi operculum monachi illius chemici, magno impetu et fragore, subito in sublime jactum, submonuisset. Verum quo hæc res magis

exemplis abundet, eo pauciora adducere opus fuerit. Debuerant autem homines, si illis utilia inquirere vacaret, naturalia opificia et operationes singulas, attente, et minutim, et ex composito intueri; et secum perpetuo, et acriter cogitare, quænam ex ipsis ad artes transferri possit. Speculum enim artis natura: nec pauciora sunt experimenta, quæ ab arte in artem, seu a practica in practicam, transferri possunt; licet hoc rarius in usu sit. Natura enim ubique omnibus occurrit; at artes singulæ artificibus tantum propriis cognitæ sunt. Specilla ocularia ad visum debilem juvandum inventa sunt: num et comminisci quis queat aliquod instrumentum, quod auribus appensum suadastris ad audiendum juvet? Item, imbalsamationes et mel cadavera conservant; annon possit aliquid ex his in medicinam transferri, quod etiam vivis corporibus prosit? Item, sigillorum practica in cera, cæmentis, et plumbo, antiqua fuit: at hæc etiam impressioni in chartis, sive arti typographicæ, viam monstravit. Item, sal in coquinaria carnes condit, idque melius hieme, quam æstate. Annon hoc ad balnea utiliter transferri possit, eorumque temperamentum, quando opus fuerit, vel imprimendum, vel extrahendum? Item, sal in nupero experimento, de conglaciationibus artificialibus, magnas vires ad condensandum obtinere reperitur: annon possit hoc transferri ad condensationes metallorum: cum jampridem notum sit, aquas fortes, ex nonnullis salibus compositas, dejicere et præcipitare arenulas auri ex metallis aliquibus auro ipso minus densis? Item pictoria *imagine* memoriam rei renovat: annon hoc traductum est in artem eam, quam vocant, memoriæ? De his in genere monitum sit; quod nihil ad imbrem quendam inventorum utilium, eorundemque novorum, veluti cœlitus deducendum, tantum valere possit, quantum, si experimenta complurium artium mechanicarum, uni homini, aut paucis, qui se invicem colloquiis acuere possint, in notitiam venerint: ut per hanc, quam dicimus, experimentorum translationem, artes se mutuo fovere, et veluti commixtione radiorum accendere *possint.* Quamvis enim via rationalis per organum

longe majora spondeat; attamen hæc sagacitas, per experientiam literatam, plurima interim ex iis, quæ in proximo sunt, in genus humanum, tanquam missilia apud antiquos donativa, projiciet et sparget. Superest illa translatio de parte artis in partem diversam; quæ parum differt a translatione de arte in artem: verum quia artes nonnullæ spatia magna occupant, ut etiam translationem experimentorum ferre intra se ipsas possint, hanc etiam speciem translationis subjungere visum est: præcipue, quia magni prorsus est in nonnulla arte momenti. Plurimum enim ad artem medicinæ amplificandam profuerit, si experimenta partis illius medicinæ de curationibus morborum ad partes illas de tuenda sanitate, et prolongatione vitæ, transferantur. Si enim opiatum aliquod insigne ad spirituum, in morbo pestilenti, furibundam incensionem reprimendam suffecerit, non dubitet quispiam, quin simile aliquod, debita dosi familiare redditum, etiam incensionem eam gliscentem, et obrepentem, quæ per ætatem fit, aliqua ex parte frænare et retardare possit. Atque de translatione experimenti hactenus.

Inversio experimenti fit, cum contrarium ejus, quod experimento constat, probatur. Exempli gratia: calidum per specula intenditur: num etiam frigidum? Item, calidum se diffundendo, fertur tamen potius in sursum: num etiam frigidum se diffundendo, fertur magis in deorsum? Exempli gratia: accipias bacillum ferreum, illudque in uno fine calefacias; et deinde erigas ferrum, parte calefacta subtus locata; in superiore parte manu apposita, actutum manum aduret; parte autem calefacta supra locata, et manu subtus, multo tardius aduret. Num etiam, si totum bacillum calefiat, et finis alter nive, vel spongia, in aqua frigida tincta, madefiat: si nix aut spongia superius locetur, num (inquam) frigus deorsum mittet citius, quam inferius locata, sursum? Item, radii solis supra album dissiliunt, supra nigrum congregantur: num etiam umbræ super nigrum disperduntur, super album congregantur? Id quod in loco tenebroso, luce per

foramen exiguum tantum immissa, fieri videmus, ubi imagines rerum, quæ foras sunt, super papyrum, quæ alba est, excipiuntur, super nigram minime. Item, vena frontis ad dolorem hemicranicum inciditur: num etiam hemicranium scarificatur ad sodam? Atque de inversione experimenti hactenus.

Compulsio experimenti fit, ubi urgetur et producitur experimentum, ad annihilationem vel privationem virtutis: in reliquis enim venationibus, fera capitur tantum; at in ista, occiditur. Exemplum compulsionis tale est. Magnes ferrum trahit: urge ergo ferrum, aut urge magnetem, ut amplius non fiat attractio: veluti, num forte si magnes ustus fuerit, aut in aquis fortibus maceratus, virtutem suam deponet, aut saltem remittet? Contra, si chalybs aut ferrum in crocum martis redigantur, vel in chalybem, quem vocant præparatum, vel etiam in aqua forti solvantur, num adhuc ea alliciat magnes? Rursus. Magnes ferrum trahit per universa, quæ novimus, media; nempe si interponatur aurum, argentum, vitrum. Urge igitur aliquod medium, si fieri possit, quod virtutem intercipiat: probetur argentum vivum: probentur oleum, gummi, carbo ignitus, et alia, quæ adhuc probata non sunt. Item, introducta sunt nuper perspicilla, quæ visibilia minuta miris modis multiplicent. Urge usum eorum, vel ad species tam pusillas, ut amplius non valeant: vel ita grandiusculas, ut confundantur. Scilicet, num poterint illa in urina clare detegere ea, quæ alias non perspicerentur? Num poterint in gemmis, ex omni parte puris et nitidis, grana aut nubeculas conspicienda dare? Num et pulviscula in sole (quæ Democrito pro atomis suis, et principiis rerum, falsissime objiciebantur) tanquam corpora grandiuscula monstrare? Num pulverem crassiusculum, ex cinnabari, et cerussa, ita ostendere distributum, ut appareant hic granula rubra, illic alba? Num rursus, imagines majores (puta faciem, oculum, etc.) in tantum multiplicatas ostendere, in quantum pulicem, aut vermiculum? Num byssum, aut hujusmodi textile linteum delicatius, et paulo apertius, ita fora-

minatum ostendere, ac si esset rete? Verum in compulsionibus experimentorum minus moramur, quia fere extra limites experientiæ literatæ cadunt, et ad causas, et axiomata, et novum organum potius spectant. Ubicunque enim fit negativa, aut privativa, aut exclusiva; cœpit jam præberi lux nonnulla ad inventionem formarum. Atque de compulsione experimenti hactenus.

Applicatio experimenti nihil aliud est, quam ingeniosa traductio ejus, ad experimentum aliud aliquod utile. Exemplum tale sit. Corpora quæque suas habent dimensiones, sua pondera: aurum plus ponderis, minus dimensionis, quam argentum; aqua, quam vinum. Ab hoc traducitur experimentum utile, ut ex mensura impleta, et pondere excepto, possis dignoscere quantum argenti fuerit admixtum auro, vel aquæ vino. Quod fuit Εὕρηκα illud Archimedis. Item, carnes in nonnullis cellis citius putrefiunt, quam in aliis: utile fuerit, experimentum hoc traducere ad dignoscendos aëres, magis aut minus salubres ad habitationem; ubi scilicet carnes diutius vindicentur a putredine: possit idem applicari ad revelandas salubriores aut pestilentiores tempestates anni. Verum innumera sunt ejusmodi. Evigilent modo homines: et oculos perpetuo, alias ad naturam rerum, alias ad usus humanos vertant. Atque de applicatione experimenti hactenus.

Copulatio experimenti est applicationum nexus et catena; cum, quæ singula profutura non fuissent ad usum aliquem, connexa valeant. Exempli gratia; rosas aut fructus serotinos habere cupis; hoc fiet, si gemmas præcociores avellas; idem fiet, si radices, usque ad ver adultum, denudes, et aëri exponas; at multo magis si copuletur utrumque. Item, ad refrigerandum maxime faciunt glacies, et nitrum; utrumque commixtum multo magis. Verum et hæc res per se perspicua est. Attamen fallacia ei sæpe subesse possit (ut et omnibus, ubi desunt axiomata) si copula fiet ex rebus, quæ diversis, et quasi pugnantibus mo-

dis operantur. Atque de copulatione experimenti hactenus.

Restant sortes experimenti. Hic vero experimentandi modus plane irrationalis est, et quasi furiosus; cum aliquid experiri velle animum subeat, non quia aut ratio, aut aliquod aliud experimentum te ad illud deducat, sed prorsus, quia similis res adhuc nunquam tentata fuit. Haud tamen scio an in hac ipsa re (de qua nunc agimus) non aliquid magni lateat: si, inquam, omnem lapidem in natura moveas. Magnalia enim naturæ fere extra vias tritas et orbitas notas jacent, ut etiam absurditas rei aliquando juvet. At si ratio simul comitetur, id est, ut et manifestum sit, simile experimentum nunquam tentatum fuisse, et tamen causa subsit magna, cur tentetur; tum vero hæc res ex optimis est, et plane sinus naturæ excutit. Exempli gratia: in operatione ignis super aliquod corpus naturale, alterum horum hactenus semper evenit, ut aut aliquid evolet (veluti flamma et fumus, in combustione vulgari) aut saltem fiat separatio partium localis, et ad nonnullam distantiam ut in destillatione, ubi fæces subsident, vapores in receptacula, postquam luserint, congregantur. At destillationem clausam (ita enim eam vocare possumus) nemo mortalium adhuc tentavit: verisimile autem videtur vim caloris, si intra claustra corporis sua in alterando edat facinora; cum nec jactura fiat corporis, nec etiam liberatio; tum demum hunc materiæ Proteum, veluti manicis detentum, ad complures transformationes adacturam, si modo calor ita temperetur et alternetur, ut non fiat vasorum confractio. Est enim hæc res matrici similis naturali, ubi calor operatur, nihil corporis aut emittitur aut separatur: nisi quod in matrice conjungatur alimentatio; verum quatenus ad versionem eadem res videtur. Tales igitur sunt sortes experimenti.

Illud interim, circa hujusmodi experimenta, monemus, ut nemo animo concidat, aut quasi confundatur, si experimenta, quibus incumbit, expectationi

suæ non respondeant. Etenim quod succedit, magis complacet; at quod non succedit, sæpenumero non minus informat. Atque illud semper in animo tenendum (quod perpetuo inculcamus) experimenta lucifera etiam adhuc magis quam fructifera ambienda esse. Atque de literata experientia hæc dicta sint, quæ (ut jam ante diximus) sagacitas potius est, et odoratio quædam venatica, quam scientia. De novo organo autem silemus, neque de eo quicquam prælibamus; quoniam de eo (cum sit res omnium maxima) opus integrum (annuente favore divino) conficere nobis in animo est.

CAPUT TERTIUM.

Partitio inventivæ argumentorum, in Promptuariam et Topicam. Partitio topicæ, in generalem et particularem. Exemplum topicæ particularis, in inquisitione de Gravi et Levi.

Inventio argumentorum, inventio proprie non est. Invenire enim est ignota detegere, non ante cognita recipere aut revocare. Hujusce autem inventionis usus atque officium non aliud videtur, quam ex massa scientiæ, quæ in animo congesta et recondita est, ea, quæ ad rem aut quæstionem institutam faciunt, dextere depromere. Nam cui parum aut nihil de subjecto, quod proponitur, innotuit, ei loci inventionis non prosunt; contra, cui domi paratum est, quod ad rem adduci possit, is etiam absque arte, et locis inventionis, argumenta tandem (licet non ita expedite et commode) reperiet et producet. Adeo ut hoc genus inventionis (sicut diximus) inventio proprie non sit; sed reductio tantum in memoriam, sive suggestio cum applicatione. Attamen, quoniam vocabulum invaluit et receptum est, vocetur sane inventio; siquidem etiam feræ alicujus venatio et inventio, non minus cum illa intra vivariorum septa indagetur, quam cum in saltibus apertis, dici possit. Missis vero verborum scrupulis, illud constet, scopum et finem hu-

jusce rei esse promptitudinem quandam et expeditum usum cognitionis nostræ, potius quam ejusdem amplificationem aut incrementum.

Atque ut parata sit ad disserendum copia, duplex ratio iniri potest. Aut ut designetur et quasi indice monstretur, ad quas partes rem indagare oporteat; atque hæc est ea, quam vocamus topicam. Aut ut jam antea composita sint, et in usum reposita argumenta, circa eas res, quæ frequentius incidunt et in disceptationem veniunt; atque hanc promptuariam nominabimus. Hæc autem posterior tanquam scientiæ pars vix dici meretur, cum in diligentia potius consistat, quam in eruditione aliqua artificiosa. Verumtamen hac in parte Aristoteles, ingeniose quidem, sed tamen damnose, sophistas sui temporis deridet, inquiens: *Perinde illos facere, ac si quis calcearium professus, rationem calcei conficiendi non doceret, sed exhiberet tantum calceos complurimos, diversæ tam formæ quam magnitudinis.* Attamen hic regerere liceat; calcearium, si in officina nil calceorum haberet, neque eos consueret nisi rogatus; egenum prorsus mansurum, et perpaucos inventurum emptores. Sed longe aliter Salvator noster, de divina scientia verba faciens, inquit, *Omnis scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.* Videmus etiam, priscos rhetores oratoribus præcepisse, ut præsto haberent locos communes varios, jam pridem adornatos, et in utramque partem tractatos et illustratos: exempli gratia, Pro sententia legis adversus verba legis; et e contra: Pro fide argumentorum adversus testimonia; et e contra. Cicero autem ipse, longa doctus experientia, plane asserit, posse oratorem diligentem et sedulum jam præmeditata et elaborata habere, quæcunque in disceptationem veniunt: adeo ut in causæ ipsius actione, nihil novum, aut subitum inseri necesse fuerit, præter nomina nova, et circumstantias aliquas speciales. At Demosthenis diligentia et solicitudo eo usque processit, ut quoniam primus ad causam aditus et ingressus ad animos auditorum præparandos plurimum virium haberet, operæ *pretium* putaret complura concionum et orationum

exordia componere et in promptu habere. Atque hæc exempla et auctoritates merito Aristotelis opinioni præponderare possint, qui nobis auctor foret ut vestiarium cum forfice commutaremus. Itaque non fuit omittenda hæc pars doctrinæ circa promptuariam, de qua hoc loco satis. Cum enim sit utrique, tam logicæ, quam rhetoricæ communis; visum est eam hic inter logica cursim tantum perstringere; pleniorem ejus tractationem ad rhetoricam rejicientes.

Partem alteram inventivæ (nimirum topicam) partiemur in generalem, et particularem. Generalis illa est, quæ in dialectica diligenter et abunde tractata est; ut in ejus explicatione morari non sit opus. Illud tamen obiter monendum videtur, topicam istam non tantum in argumentationibus, ubi cum aliis manum conserimus; verum et in meditationibus, cum quid nobiscum ipsi commentamur aut revolvimus, valere. Imo, neque solummodo in hoc sitam esse, ut inde fiat suggestio aut admonitio, quid affirmare, aut asserere; verum etiam quid inquirere aut interrogare debeamus. At prudens interrogatio, quasi dimidium scientiæ. Recte siquidem Plato, *Qui aliquid quærit, id ipsum, quod quærit, generali quadam notione comprehendit: aliter qui fieri potest, ut illud, cum fuerit inventum, agnoscat?* Idcirco quo amplior et certior fuerit anticipatio nostra, eo magis directa et compendiosa erit investigatio. Iidem igitur illi loci, qui ad intellectus nostri sinus intra nos excutiendos, et congestam illic scientiam depromendam, conducent, etiam ad scientiam extrinsecus hauriendam juvabunt: ita ut si præsto fuerit quis rei gnarus et peritus, commode et prudenter de ea interrogari a nobis possit; et similiter auctores, et libri, et partes librorum, qui nos de iis, quæ quærimus, edoceant et informent, utiliter deligi et evolvi.

At topica particularis ad ea, quæ dicimus, longe confert magis, et pro re fructuosissima habenda est. Illius certe mentio levis a nonnullis scriptoribus facta est; sed integre et pro rei dignitate minime tractata. Verum missum facientes vitium illud et fastum, quæ nimium diu regnarunt in scholis; videlicet, ut quæ

præsto sint, infinita subtilitate persequantur; quæ paulo remotiora, ne attingant quidem: nos sane topicam particularem, tanquam rem apprime utilem, amplectimur; hoc est, locos inquisitionis et inventionis particularibus subjectis et scientiis appropriatos. Illi autem mixturæ quædam sunt ex logica et materia ipsa propria singularum scientiarum. Futilem enim esse constat, et angusti cujusdam animi, qui existimet artem de scientiis inveniendis, perfectam jam a principio, excogitari et proponi posse; eandemque postea in opere poni et exerceri debere. At certo sciant homines, artes inveniendi solidas et veras adolescere et incrementa sumere cum ipsis inventis: adeo ut cum quis primum ad perscrutationem scientiæ alicujus accesserit, possit habere præcepta inventivæ nonnulla utilia: postquam autem ampliores in ipsa scientia progressus fecerit, possit etiam et debeat nova inventionis præcepta excogitare, quæ ad ulteriora eum felicius deducant. Similis est sane hæc res viæ initæ in planitie: postquam enim viæ partem aliquam fuerimus emensi, non tantum hoc lucrati sumus, ut ad exitum itineris propius accesserimus; verum etiam ut, quod restat viæ, clarius prospiciamus: eodem modo, in scientiis, gradus itineris quisque, ea, quæ a tergo reliquit, prætervectus, etiam illa, quæ supersunt, propius dat in conspectum. Hujus autem topicæ exemplum, quoniam eam inter desiderata reponimus, subjungere visum est.

Topica Particularis, sive Articuli Inquisitionis de Gravi et Levi.

1. Inquiratur, qualia sint corpora, quæ motus gravitatis sunt susceptibilia; qualia, quæ levitatis; et si quæ sint mediæ, sive adiaphoræ naturæ?

2. Post inquisitionem de gravitate et levitate simplicem, procedatur ad inquisitionem comparatam; quæ nimirum ex gravibus plus, quæ minus ponderent, in eodem dimenso? Etiam, quæ ex levibus celerius ferantur in altum, quæ tardius?

3. Inquiratur de eo, quod possit et operetur quantum corporis ad motum gravitatis? Atqui videatur hoc primo aspectu quasi supervacuum; qui rationes motus debeant sequi rationes quanti. Sed res aliter se habet: nam licet in lancibus quantitas gravitatem corporis ipsius compenset (viribus corporis undique coëuntibus per repercussionem, sive resistentiam lancium vel trabis) tamen ubi parva datur resistentia (veluti in decasu corporum per aërem) quantum corporis parum valet ad incitationem descensus; cum viginti pondo plumbi et libra una, eodem fere spatio cadant.

4. Inquiratur utrum quantum corporis ita augeri possit, ut motus gravitatis prorsus deponatur; ut fit in globo terræ, qui pensilis est, non cadit? Utrum igitur possint esse aliæ massæ tam grandes, ut se ipsæ sustentent? Nam latio ad centrum terræ res fictitia est; atque omnis massa grandis motum lationis quemcunque exhorret, nisi ab alio appetitu fortiori vincatur.

5. Inquiratur de eo, quod possit et operetur resistentia corporis medii, vel occurrentis, ad regimen motus gravitatis? Corpus vero descendens aut penetrat et secat corpus occurrens, aut ab eo sistitur. Si penetret, fit penetratio; aut cum levi resistentia, ut in aëre; aut cum fortiori, ut in aqua. Si sistatur, sistitur aut resistentia dispari, ubi fit prægravatio, ut si lignum superponatur ceræ; aut æqua, veluti si aqua superponatur aquæ, aut lignum ejusdem generis ligno; id quod appellat schola (apprehensione quadam inani) *Non ponderare corpus nisi extra locum suum.* Atque hæc omnia motum gravitatis variant: aliter enim moventur gravia in lancibus, aliter in decasu: etiam aliter (quod mirum videri possit) in lancibus pendentibus in aëre, aliter in lancibus immersis in aqua; aliter in decasu per aquam; aliter in natantibus sive vectis super aquam.

6. Inquiratur de eo, quod possit et operetur figura corporis descendentis ad regendum motum gravitatis; veluti figura lata cum tenuitate, cubica, oblonga, rotunda, pyramidalis; et quando se vertant corpora,

quando eadem, qua dimittuntur, positura permaneant?

7. Inquiratur de eo, quod possit et operetur continuatio et progressio ipsius casus sive descensus ad hoc, ut majori incitatione et impetu feratur; et qua proportione et quousque invalescat illa incitatio? Siquidem veteres levi contemplatione opinati sunt (cum motus naturalis sit iste) eum perpetuo augeri et intendi.

8. Inquiratur de eo, quod possit et operetur distantia aut proximitas corporis descendentis a terra, ad hoc, ut celerius cadat, aut tardius, aut etiam non omnino (si modo fuerit extra orbem activitatis globi terræ; quæ Gilberti opinio fuit) atque simul de eo, quod operetur immersio corporis descendentis magis in profundum terræ, aut collocatio ejusdem propius ad superficiem terræ? Etenim hæc res etiam motum variat, ut operantibus in mineris perspectum est.

9. Inquiratur de eo, quod possit et operetur differentia corporum, per quæ motus gravitatis diffunditur et communicatur: atque utrum æque communicetur per corpora mollia et porosa, ac per dura et solida: veluti si trabs lancis sit ex altera parte lingulæ lignea, ex altera argentea (licet fuerint reductæ ad idem pondus) utrum non progignat variationem in lancibus? Similiter utrum metallum, lanæ, aut vesicæ inflatæ, superimpositum, idem ponderet, quod in fundo lancis?

10. Inquiratur de eo, quod possit et operetur in communicatione motus gravitatis distantia corporis a libramine: hoc est, cita et sera perceptio incubitus sive depressionis: veluti in lancibus; ubi altera pars trabis est longior (licet reducta ad idem pondus) an inclinet hoc ipsum lancem? Aut in tubis arcuatis, ubi longior pars certe trahet aquam, licet brevior pars (facta scilicet capacior) majus contineat pondus aquæ.

11. Inquiratur de eo, quod possit intermixtio sive copulatio corporis levis cum corpore gravi, ad elevandam corporis gravitatem, ut in pondere animalium vivorum et mortuorum?

12. Inquiratur de secretis ascensibus et descensibus *partium* leviorum et graviorum in uno corpore integro:

unde fiant sæpe accuratæ separationes; ut in separatione vini et aquæ; in ascensione floris lactis, et similibus.

13. Inquiratur, quæ sit linea et directio motus gravitatis, et quatenus sequatur vel centrum terræ, id est, massam terræ; vel centrum corporis ipsius, id est, nixum partium ejus. Centra enim illa ad demonstrationes apta sunt, in natura nihil valent.

14. Inquiratur de comparatione motus gravitatis cum motibus aliis; quos scilicet vincat, quibus cedat? Veluti in motu (quem appellant) violento, motus gravitatis compescitur ad tempus: etiam, cum pondus longe majus ferri ab exiguo magnete attollitur, cedit motus gravitatis motui sympathiæ.

15. Inquiratur de motu aëris, utrum feratur sursum, an sit tanquam adiaphorus? Quod difficile est inventu, nisi per experimenta aliqua exquisita: nam emicatio aëris in fundo aquæ fit potius per plagam aquæ, quam per motum aëris, cum idem etiam fiat in ligno. Aër autem aëri commistus nihil prodit, cum non minus levitatem exhibeat aër in aëre, quam gravitatem aqua in aqua: in bulla autem, exili obducta pellicula, ad tempus stat.

16. Inquiratur, quis sit terminus levitatis? Neque enim quemadmodum centrum terræ posuerunt centrum gravitatis, volunt (credo) ut ultima convexitas cœli sit terminus levitatis. An potius, veluti gravia videntur eousque ferri, ut decumbant, et tanquam ad immobile; ita levia eousque ferantur, ut rotari incipiant, et tanquam ad motum sine termino?

17. Inquiratur quid in causa sit, cur vapores et halitus eousque in altum, ac sita est regio (quam vocant) media aëris, ferantur; cum et crassiusculæ sint materiæ, et radii solis per vices (noctu scilicet) cessent?

18. Inquiratur de regimine motus flammæ in sursum; quod eo abstrusius est, quia singulis momentis flamma perit, nisi forte in medio flammarum majorum; etenim flammæ abruptæ a continuitate sua parum durant.

19. Inquiratur de motu in sursum ipsius activitatis

calidi; veluti cum calor in ferro candente citius gliscit in sursum, quam in deorsum.

Exemplum igitur topicæ particularis tale sit: illud interim, quod monere occepimus, iterum monemus, nempe ut homines debeant topicas particulares suas alternare, ita ut, post majores progressus aliquos in inquisitione factos, aliam et subinde aliam instituant topicam, si modo scientiarum fastigia conscendere cupiant. Nos autem topicis particularibus tantum tribuimus, ut proprium opus de ipsis, in subjectis naturalibus dignioribus et obscurioribus, conficere in animo habeamus. Domini enim quæstionum sumus, rerum non item. Atque de inventiva hactenus.

CAPUT QUARTUM.

Partitio artis judicandi in judicium per Inductionem, et per Syllogismum. Quorum prius aggregatur organo novo. Partitio prima judicii per syllogismum in reductionem rectam et inversam. Partitio secunda ejus in Analyticam, et doctrinam de Elenchis. Partitio doctrinæ de elenchis in Elenchos Sophismatum, Elenchos Hermeniæ, et Elenchos Imaginum, sive Idolorum. Partitio idolorum in idola Tribus, idola Specus, et idola Fori. Appendix artis judicandi, videlicet de analogia demonstrationum pro natura subjecti.

Transeamus nunc ad judicium, sive artem judicandi, in qua agitur de natura probationum sive demonstrationum. In arte autem ista judicandi (ut etiam vulgo receptum est) aut per inductionem, aut per syllogismum concluditur: nam enthymemata et exempla, illorum duorum compendia tantum sunt. At quatenus ad judicium, quod fit per inductionem, nihil est, quod nos detinere debeat: uno siquidem eodemque mentis opere illud, quod quæritur, et invenitur et judicatur. Neque enim per medium aliquod res transigitur, sed immediate, eodem fere modo, quo fit in sensu. Quippe sensus, in objectis suis primariis, simul

et objecti speciem arripit, et ejus veritati consentit. Aliter autem fit in syllogismo; cujus probatio immediata non est, sed per medium perficitur. Itaque alia res est inventio medii, alia judicium de consequentia argumenti. Nam primo discurrit mens, postea acquiescit. At inductionis formam vitiosam prorsus valere jubemus; legitimam ad novum organum remittimus. Itaque de judicio per inductionem hoc loco satis.

De illo altero per syllogismum quid attinet dicere, eam subtilissimis ingeniorum limis hæc res fere attrita sit, et in multas minutias redacta? Nec mirum, cum sit res, quæ cum intellectu humano magnam habeat sympathiam. Nam animus humanus miris modis ad hoc contendit et anhelat, ut non pensilis sit, sed nanciscatur aliquid fixum et immobile, cui tanquam firmamento, in transcursibus et disquisitionibus suis, innitatur. Sane quemadmodum Aristoteles probare conatur inveniri in omni motu corporum aliquid, quod quiescit; et fabulam antiquam de Atlante, qui ipse erectus cœlum humeris sustinuit, pereleganter ad polos mundi traducit, circa quos conversiones expediuntur: similiter magno studio appetunt homines aliquem habere intra se cogitationum Atlantem, aut polos, qui intellectus fluctuationes et vertigines aliquatenus regant; timentes scilicet, ne cœlum ipsorum ruat. Itaque ad principia scientiarum constituenda præpropere festinarunt, circa quæ omnis disputationum varietas verteretur, sine periculo ruinæ et casus; nescientes profecto eum, qui certa nimis propere captaverit, in dubiis finiturum: qui autem judicium tempestive cohibuerit, ad certa perventurum.

Manifestum est igitur, artem hanc judicandi per syllogismum nihil aliud esse, quam reductionem propositionum ad principia per medios terminos. Principia autem consensu recepta intelliguntur, atque a quæstione eximuntur. At terminorum mediorum inventio libero ingeniorum acumini et investigationi permittitur. Est autem reductio illa duplex, directa scilicet, et inversa. Directa est, cum ipsa propositio ad ipsum principium reducitur: id quod probatio ostensiva vocatur. Inversa est, cum contradictoria

propositionis reducitur ad contradictorium principii; quod vocant probationem per incommodum. Numerus vero terminorum mediorum, sive scala eorum, minuitur aut augetur, pro remotione propositionis a principio.

His positis, partiemur artem judicii (sicut vulgo fere solet) in analyticam, et doctrinam de elenchis: altera indicat, altera cavet: analytica enim veras formas instituit de consequentiis argumentorum; a quibus si varietur, sive deflectatur, vitiosa deprehenditur esse conclusio: atque hoc ipsum in se elenchum quendam sive redargutionem continet. Rectum enim (ut dicitur) et sui index est, et obliqui. Tutissimum nihilominus est elenchos veluti monitores adhibere, quo facilius detegantur fallaciæ, judicium alioquin illaqueaturæ. In analytica vero nihil desiderari reperimus, quin potius oneratur superfluis, quam indiget accessionibus.

Doctrinam de elenchis in tres partes dividere placet; elenchos sophismatum, elenchos hermeniæ, et elenchos imaginum sive idolorum. Doctrina de elenchis sophismatum apprime utilis est; quamvis enim pinguius fallaciarum genus, a Seneca non inscite comparetur cum præstigiatorum technis; in quibus quo pacto res geratur nescimus; aliter autem se habere rem, quam videtur, satis novimus: subtiliora tamen sophismata non solum id præstant, ut non habeat quis quod respondeat; sed et judicium ipsum serio confundunt.

Hæc pars de elenchis sophismatum præclare tractata est ab Aristotele quoad præcepta: etiam a Platone adhuc melius, quoad exempla; neque illud tantum in persona sophistarum antiquorum (Gorgiæ, Hippiæ, Protagoræ, Euthydemi, et reliquorum) verum etiam in persona ipsius Socratis, qui cum illud semper agat, ut nihil affirmet, sed a cæteris in medium adducta infirmet, ingeniosissime objectionum, fallaciarum, et redargutionum modos expressit. Itaque in hac parte nihil habemus, quod desideremus. Illud interim notandum; quamvis usum hujus doctrinæ probum et præcipuum in hoc posuerimus, ut redarguantur sophismata; liquido nihilominus patere, usum ejus degenerem

et corruptum ad captiones et contractiones per illa ipsa sophismata struendas et concinnandas spectare. Quod genus facultatis etiam pro eximio habetur, et haud parvas affert utilitates. Licet eleganter introducta sit a quopiam illa differentia inter oratorem et sophistam; quod alter tanquam leporarius cursu præstet; alter tanquam lepus ipse flexu.

Sequuntur elenchi hermeniæ: ita enim (vocabulum potius, quam sensum ab Aristotele mutuantes) eos appellabimus. Redigamus igitur hominibus in memoriam ea, quæ a nobis de transcendentibus, et de adventitiis entium conditionibus, sive adjunctis (cum de philosophia prima ageremus) superius dicta sunt. Ea sunt, majus, minus; multum, paucum; prius, posterius; idem, diversum; potentia, actus; habitus, privatio; totum, partes; agens, patiens; motus, quies; ens, non ens; et similia. Imprimis autem meminerint et notent differentes eas, quas diximus, harum rerum contemplationes: videlicet quod possint inquiri vel physice, vel logice. Physicam autem circa eas tractationem philosophiæ primæ assignavimus. Superest logica: ea vero ipsa est res, quam in præsenti doctrinam de elenchis hermeniæ nominamus. Portio certe est hæc doctrinæ sana et bona. Hoc enim habent notiones illæ generales et communes, ut in omnibus disputationibus ubique intercurrant; adeo ut, nisi accurate, et anxio cum judicio, bene jam ab initio distinguantur, universo disputationum lumini caliginem miris modis offusuræ sint; et eo rem fere *deducturæ*, ut desinant disputationes in pugnas verborum. Etenim æquivocationes, et malæ acceptiones verborum (præsertim hujus generis) sunt sophismata sophismatum. Quare etiam melius visum est istarum tractationem seorsum constituere, quam eam, vel in philosophiam primam sive metaphysicam recipere; vel ex parte analyticæ subjicere, ut Aristoteles satis confuse fecit. Dedimus autem ei nomen ex usu, quia verus ejus usus est plane redargutio, et cautio circa usum verborum. Quinimo partem illam de prædicamentis, si recte instituatur, circa cautiones de non confundendis aut transponendis definitionum et divi-

sionum terminis præcipuum usum sortiri existimamus, et huc etiam referri malumus. Atque de elenchis hermeniæ hactenus.

Ad elenchos vero imaginum sive idolorum quod attinet, sunt quidem idola profundissimæ mentis humanæ fallaciæ. Neque enim fallunt in particularibus, ut cæteræ, judicio caliginem offundendo, et tendiculas struendo; sed plane ex prædispositione mentis prava, et perperam constituta, quæ tanquam omnes intellectus anticipationes detorquet et inficit. Nam mens humana (corpore obducta et obfuscata) tantum abest ut speculo plano, æquali, et claro similis sit (quod rerum radios sincere excipiat et reflectat) ut potius sit instar speculi alicujus incantati, pleni superstitionibus et spectris. Imponuntur autem intellectui idola, aut per naturam ipsam generis humani generalem; aut per naturam cujusque individualem; aut per verba, sive naturam communicativam. Primum genus *idola* tribus; secundum idola specus; tertium *idola* fori, vocare consuevimus. Est et quartum genus, quod idola theatri appellamus, atque superinductum est a pravis theoriis, sive philosophiis, et perversis legibus demonstrationum: verum hoc genus abnegari potest et deponi; itaque illud in præsentia omittemus. At reliqua plane obsident mentem, neque prorsus evelli possunt. Igitur non est, quod quis in istis analyticam aliquam expectet; sed doctrina de elenchis est circa ipsa idola doctrina primaria. Neque (si verum omnino dicendum sit) doctrina de idolis in artem redigi possit; sed tantum adhibenda est, ad ea cavenda, prudentia quædam contemplativa. Horum autem tractationem plenam et subtilem ad novum organum amandamus; pauca generaliter tantum de iis hoc loco dicturi.

Idolorum tribus exemplum tale sit. Natura intellectus humani magis afficitur affirmativis et activis, quam negativis et primitivis, cum rite et ordine æquum se utrique præbere debeat. At ille, si res quæpiam aliquando existat et teneat, fortiorem recipit de ea impressionem, quam si eadem longe pluries *fallat*, aut in contrarium eveniat. Id quod omnis su-

perstitionis et vanæ credulitatis quasi radix est. Itaque recte respondit ille, qui, cum suspensa tabula in templo monstraretur eorum, qui vota solverant, quod naufragii periculum effugissent, atque interrogando premeretur, annon tum demum Neptuni numen agnosceret? quæsivit vicissim, At ubi sunt illi depicti, qui post vota nuncupata perierunt? Atque eadem est ratio superstitionum similium, sicut in astrologicis, insomniis, ominibus, et reliquis. Alterum exemplum est hujusmodi; Animus humanus (cum sit ipse substantia æqualis et uniformis) majorem præsupponit et affingit in natura rerum æqualitatem et uniformitatem, quam revera est. Hinc commentum mathematicorum, in cœlestibus omnia moveri per circulos perfectos, rejiciendo lineas spirales: hinc etiam fit, quod cum multa sint in natura monodica, et plena imparitatis, affingit tamen semper cogitatio humana, relativa, parallela, et conjugata; ab hoc enim fonte elementum ignis cum orbe suo introductum est ad constituendam quaternionem cum reliquis tribus, terra, aqua, aëre. Chemici autem fanaticam instruxerunt rerum universarum phalangem, inanissimo commento inveniri fingentes, in quatuor illis suis elementis (cœlo, aëre, aqua, et terra) species singulas parallelas invicem et conformes. Tertium exemplum est superiori finitimum: quod homo fiat quasi norma et speculum naturæ: neque enim credibile est (si singula percurrantur et notentur) quantum agmen idolorum philosophiæ immiserit naturalium operationum ad similitudinem actionum humanarum reductio: hoc ipsum, inquam, quod putetur talia naturam facere, qualia homo facit. Neque multo meliora sunt ista, quam hæresis anthropomorphitarum, in cellis ac solitudine stupidorum monachorum orta: aut sententia Epicuri huic ipsi in paganismo respondens, qui diis humanam figuram tribuebat. At non opus fuit Velleio Epicureo interrogare, Cur Deus cœlum stellis et luminibus, tanquam ædilis, ornasset? Nam si summus ille opifex ad modum ædilis se gessisset, in pulchrum aliquem et elegantem ordinem stellas digerere debuisset, operosis

palatiorum laquearibus consimilem; cum e contra ægre quis ostendat, in tam infinito stellarum numero figuram aliquam vel quadratam, vel triangularem, vel rectilinearem. Tanta est harmoniæ discrepantia inter spiritum hominis et spiritum mundi.

Quod ad idola specus attinet, illa ortum habent ex propria cujusque natura et animi et corporis; atque etiam ex educatione et consuetudine, et fortuitis rebus, quæ singulis hominibus accidunt. Pulcherrimum enim emblema est illud de specu Platonis: siquidem si quis (missa illa exquisita parabolæ subtilitate) a prima infantia, in antro aut caverna obscura et subterranea, ad maturam usque ætatem degeret, et tunc derepente in aperta prodiret, et hunc cœli et rerum apparatum contueretur; dubium non est, quin animum ejus subirent et perstringerent quamplurimæ miræ et absurdissimæ phantasiæ. Nos vero scilicet sub aspectu cœli degimus; interea tamen animi in cavernis corporum nostrorum conduntur; ut infinitas errorum et falsitatum imagines haurire necesse sit, si e specu sua raro tantum et ad breve aliquod tempus prodeant, et non in contemplatione naturæ perpetuo, tanquam sub dio, morentur. Emblemati siquidem illi de specu Platonis optime convenit parabola illa Heraclíti; quod homines scientias in mundis propriis, et non in mundo majore, quærant.

At idola fori molestissima sunt, quæ ex fœdere tacito inter homines, de verbis et nominibus impositis, se in intellectum insinuarunt. Verba autem plerunque ex captu vulgi induntur; atque per differentias, quarum vulgus capax est, res secant; cum autem intellectus acutior, aut observatio diligentior res melius distinguere velit, verba obstrepunt. Quod vero hujus remedium est (definitiones scilicet) in plurimis huic malo mederi nequit, quoniam et ipsæ definitiones ex verbis constent, et verba gignant verba. Etsi autem putemus verbis nostris nos imperare; et illud facile dictu sit, Loquendum esse ut vulgus, sentiendum ut sapientes; quinetiam vocabula artium (quæ apud *peritos* solum valent) huic rei satisfacere videri pos-

sint; et definitiones (de quibus diximus) artibus præmissæ (secundum prudentiam mathematicorum) vocabulorum pravas acceptiones corrigere valeant; attamen hæc omnia non sufficiunt, quo minus verborum præstigiæ et incantationes plurimis modis seducant, et vim quandam intellectui faciant, et impetum suum (more Tartarorum sagittationis) retro in intellectum (unde profecta sunt) retorqueant. Quare altiore, et novo quodam remedio, ad hoc malum opus est. Verum hæc jam cursim perstringimus, interim desiderari pronunciantes hanc doctrinam, quam elenchos magnos, sive de idolis animi humani nativis et adventitiis, appellabimus. Ejus autem tractationem legitimam ad Organum Novum referimus.

Superest artis judicandi appendix quædam insignis, quam etiam desiderari statuimus. Siquidem Aristoteles rem notavit, modum rei nullibi persecutus est. Ea tractat, quales demonstrationes ad quales materias, sive subjecta, applicari debeant; ut hæc doctrina tanquam judicationes judicationum contineat. Optime enim Aristoteles, Neque demonstrationes ab oratoribus, neque suasiones a mathematicis requiri debere monet. Ut si in probationis genere aberretur, judicatio ipsa non absolvatur. Quando vero sint quatuor demonstrationum genera, vel per consensum immediatum et notiones communes, vel per inductionem, vel per syllogismum, vel per eam (quam recte vocat Aristoteles) demonstrationem in orbem (non a notioribus scilicet, sed tanquam de plano;) habent hæ demonstrationes singulæ certe subjecta, et materias scientiarum, in quibus pollent; alia, a quibus excluduntur. Etenim rigor et curiositas in poscendo probationes nimium severas in aliquibus; multo magis facilitas et remissio in acquiescendo probationibus levioribus in aliis; inter ea sunt numeranda, quæ detrimenti plurimum et impedimenti scientiis attulerunt. Atque de arte judicandi hæc dicta sint.

CAPUT QUINTUM.

Partitio artis retinendi sive retentivæ in doctrinam de Adminiculis Memoriæ, et doctrinam de Memoria ipsa. Partitio doctrinæ de memoria ipsa, in Prænotionem et Emblema.

Artem retinendi sive custodiendi in duas doctrinas partiemur: doctrinam scilicet de adminiculis memoriæ, et doctrinam de memoria ipsa. Adminiculum memoriæ plane scriptio est: atque omnino monendum quod memoria, sine hoc adminiculo, rebus prolixioribus et accuratioribus impar sit; neque ullo modo, nisi de scripto, recipi debeat. Quod etiam in philosophia inductiva, et interpretatione naturæ, præcipue obtinet: tam enim possit quis calculationes ephemeridis, memoria nuda, absque scripto, absolvere, quam interpretationi naturæ, per meditationes et vires memoriæ nativas et nudas, sufficere; nisi eidem memoriæ per tabulas ordinatas ministretur. Verum missa interpretatione naturæ, quæ doctrina nova est, etiam ad veteres et populares scientias haud quicquam fere utilius esse possit, quam memoriæ adminiculum solidum et bonum; hoc est, digestum probum et eruditum locorum communium. Neque tamen me fugit, quod relatio eorum, quæ legimus aut discimus, in locos communes damno eruditionis ab aliquibus imputetur, ut quæ lectionis cursum remoretur, et memoriam ad feriandum invitet. Attamen quoniam adulterina res est in scientiis præcocem esse et promptum, nisi etiam solidus sis et multipliciter instructus; diligentiam et laborem in locis communibus congerendis magni prorsus rem esse usus et firmitudinis in studiis judicamus; veluti quæ inventioni copiam subministret, et aciem judicii in unum contrahat. Verum est tamen inter methodos et syntaxes locorum communium, quas nobis adhuc videre contigit, nullam reperiri, quæ alicujus sit pretii: quandoquidem in *titulis* suis faciem prorsus exhibeant magis scholæ,

quam mundi, vulgares et pædagogicas adhibentes divisiones, non autem eas, quæ ad rerum medullas et interiora quovis modo penetrent.

Circa memoriam autem ipsam satis segniter et languide videtur adhuc inquisitum. Extat certe de ea ars quæpiam; verum nobis constat tum meliora præcepta de memoria confirmanda et amplianda haberi posse, quam illa ars complectitur; tum practicam illius ipsius artis meliorem institui posse, quam quæ recepta est. Neque tamen ambigimus (si cui placet hac arte ad ostentationem abuti) quin possint præstari per eam nonnulla mirabilia et portentosa: sed nihilominus res quasi sterilis est (eo quo adhibetur modo) ad usus humanos. At illud interim ei non imputamus, quod naturalem memoriam destruat et superoneret (ut vulgo objicitur) sed quod non dextere instituta sit ad auxilia memoriæ commodanda in negotiis et rebus seriis. Nos vero hoc habemus (fortasse ex genere vitæ nostro politicæ) ut, quæ artem jactant, usum non præbent, parvi faciamus. Nam ingentem numerum nominum aut verborum semel recitatorum eodem ordine statim repetere, aut versus complures de quovis argumento extempore conficere, aut quicquid occurrit satirica aliqua similitudine perstringere, aut seria quæque in jocum vertere, aut contradictione et cavillatione quidvis eludere, et similia (quorum in facultatibus animi haud exigua est copia; quæque ingenio et exercitatione ad miraculum usque extolli possunt) hæc certe omnia, et his similia, nos non majoris facimus, quam funambulorum et mimorum agilitates et ludicra: etenim eadem ferme res sunt; cum hæc corporis, illa animi viribus abutantur; et admirationis forsitan aliquid habeant, dignitatis parum.

Ars autem memoriæ duplici nititur intentione, prænotione et emblemate. Prænotionem vocamus abscissionem quandam investigationis infinitæ. Cum enim quis aliquid revocare in memoriam conatur, si nullam prænotionem habeat, aut perceptionem ejus, quod quærit; quærit certe et molitur, et hac illac discurrit, tanquam in infinito. Quod si certam aliquam prænotionem habeat, statim abscinditur infinitum, et fit

discursus memoriæ magis in vicino ; ut venatio damæ intra septa. Itaque et ordo manifesto juvat memoriam. Subest enim prænotio, id quod quæritur, tale esse debere, ut conveniat cum ordine. Similiter carmina facilius discuntur memoriter, quam prosa. Si enim hæretur in aliquo verbo, subest prænotio, tale debere esse verbum, quod conveniat cum versu. Atque ista prænotio est artificialis memoriæ pars prima: nam in artificiali memoria locos habemus jam ante digestos et paratos; imagines extempore, prout res postulat, conficimus: at subest prænotio talem esse debere imaginem, qualis aliquatenus conveniat cum loco. Id, quod vellicat memoriam, et aliquo modo munit ad rem, quam quærimus. Emblema vero deducit intellectuale ad sensibile: sensibile autem semper fortius percutit memoriam, atque in ea facilius imprimitur, quam intellectuale. Adeo ut etiam brutorum memoria per sensibile excitetur, per intellectuale minime. Itaque facilius retineas imaginem venatoris leporem persequentis, aut pharmacopœi pyxides ordinantis, aut pedantii orationem habentis, aut pueri versus memoriter recitantis, aut mimi in scena agentis; quam ipsas notiones inventionis, dispositionis, elocutionis, memoriæ, actionis. Sunt et alia, quæ pertinent ad memoriam juvandam (ut modo diximus) sed ars, quæ jam habetur, ex his duobus jam præmissis consistit. Particulares autem artium defectus persequi, fuerit ab instituto nostro recedere. Igitur de arte retinendi sive custodiæ hæc dicta sint. Jam vero ad quartum membrum logicæ, quod traditionem et elocutionem tractat, ordine pervenimus.

FRANCISCI

BARONIS DE VERULAMIO, VICE-COMITIS SANCTI ALBANI,

DE

DIGNITATE ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM

LIBER SEXTUS.

AD REGEM SUUM.

CAPUT PRIMUM.

Partitio traditivæ in doctrinam de Organo Sermonis; doctrinam de Methodo Sermonis; et doctrinam de Illustratione Sermonis. Partitio doctrinæ de organo sermonis in doctrinam de Notis Rerum; de Locutione, et de Scriptione: quarum duæ posteriores Grammaticam constituunt, ejusque partitiones sunt. Partitio doctrinæ de notis rerum in Hieroglyphica et Characteres Reales. Partitio secunda Grammaticæ in Literariam et Philosophantem. Aggregatio Poëseos quoad Metrum ad doctrinam de locutione: Aggregatio doctrinæ de Ciphris ad doctrinam de scriptione.

Conceditur certe cuivis (rex optime) seipsum et sua ridere et ludere. Quis igitur novit, num forte opus istud nostrum non descriptum fuerit ex libro quodam veteri, reperto inter libros famosissimæ illius bibliothecæ Sancti Victoris; quorum catalogum excepit

magister Franciscus Rabelesius? Illic enim invenitur liber, cui titulus est, *Formicarium artium*. Nos sane pusillum acervum pulvisculi congessimus, et sub eo complura scientiarum et artium grana condidimus, quo formicæ reptare possint, et paulatim conquiescere, et subinde ad novos se labores accingere. At regum sapientissimus pigros quoscunque remittit ad formicas: nos autem pigros eos homines pronunciamus, quibus acquisitis uti tantum cordi sit; neque subinde novas scientiarum sementes et messes facere.

Accedamus nunc ad artem tradendi, sive proferendi et enunciandi ea, quæ inventa, judicata, ac in memoria reposita sunt; quam nomine generali traditivam appellabimus. Ea omnes artes circa verba et sermones complectitur. Quamvis enim ratio sermonis veluti anima sit, tamen in tractando disjungi debent ratio et sermo; non minus quam anima et corpus. Traditivam in tres partes dividemus, doctrinam circa organum sermonis, doctrinam circa methodum sermonis, et doctrinam circa sermonis illustrationem sive ornatum.

Doctrina de organo sermonis vulgo recepta, quæ et grammatica dicitur, duplex est: altera de locutione, altera de scriptione. Recte enim Aristoteles, *Cogitationum tesseræ verba, verborum literæ*. Utrumque grammaticæ assignabimus. Verum ut rem altius repetamus, antequam ad grammaticam et partes ejus jam dictas veniamus, in genere de organo traditivæ dicendum est. Videntur enim esse proles quædam traditivæ aliæ, præter verba et literas. Hoc igitur plane statuendum est: quicquid scindi possit in differentias satis numerosas, ad notionum varietatem explicandam (modo differentiæ illæ sensui perceptibiles sint) fieri posse vehiculum cogitationum de homine in hominem. Nam videmus nationes linguis discrepantes commercia non male per gestus exercere: at in practica nonnullorum, qui surdi et muti usque a nativitate fuerant, et alias erant ingeniosi, miros videmus haberi inter eos et amicos suos, qui eorum gestus perdidicerant, dialogos. Quinetiam notissimum fieri jam cœpit, quod in China, et provinciis ultimi orien-

tis, in usu hodie sint characteres quidem reales, non nominales, qui scilicet nec literas, nec verba, sed res et notiones exprimunt. Adeo ut gentes complures, linguis prorsus discrepantes, sed hujusmodi characteribus (qui apud illos latius recepti sunt) consentientes, scriptis communicent: eousque, ut librum aliquem hujusmodi characteribus conscriptum, quæque gens patria lingua legere et reddere possit.

Notæ igitur rerum, quæ absque ope aut medio verborum res significant, duplicis generis sunt: quarum prius genus ex congruo; alterum ad placitum significat. Prioris generis sunt hieroglyphica et gestus: posterioris vero ii, quos diximus, characteres reales. Hieroglyphicorum usus vetustus admodum, et in veneratione quadam habitus; præcipue apud Ægyptios gentem valde antiquam: adeo ut videantur hieroglyphica fuisse scriptio quædam antenata, et senior ipsis elementis literarum, nisi forte apud Hebræos. Gestus autem tanquam hieroglyphica transitoria sunt. Quemadmodum enim verba prolata volant, scripta manent; ita et hieroglyphica gestibus expressa transeunt, depicta durant. Cum enim Periander, consultus de conservanda tyrannide, legatum astare juberet; atque ipse in horto deambulans summitates florum eminentiorum carperet, ad cædem procerum innuens; non minus usus est hieroglyphico, quam si id in charta depinxisset. Illud interim patet, hieroglyphica et gestus semper cum re significata aliquid similitudinis habere; et emblemata quædam esse; unde eas notas rerum ex congruo nominavimus. At characteres reales nihil habent ex emblemate, sed plane surdi sunt; non minus quam ipsa elementa literarum; et ad placitum tantum efficti, consuetudine autem tanquam pacto tacito recepti. Illud interim liquet, vasta ipsorum multitudine ad scribendum opus esse: tot enim esse debent, quot sunt vocabula radicalia. Hæc igitur portio doctrinæ de organo sermonis, quæ est de notis rerum, nobis ponitur pro desiderato. Etsi autem tenuis possit videri esse ejus usus, cum verba et scriptio per literas sint organa traditivæ longe commodissima; visum est tamen nobis, veluti rei non igno-

bilis, aliquam hoc loco mentionem ejus facere. Tractamus enim hic, veluti numismata rerum intellectualium: nec abs re fuerit nosse, quod sicut nummi possint confici ex alia materia, præter aurum et argentum, ita et notæ rerum aliæ possint cudi, præter verba et literas.

Pergamus igitur ad grammaticam. Ea vero veluti viatoris locum erga cæteras scientias obtinet; non nobilem illum quidem, sed imprimis tamen necessarium; præsertim cum scientiæ, nostris seculis, et linguis eruditis, non vernaculis, potissimum hauriantur. Neque tamen dignitas ejus parva censenda est, quandoquidem antidoti cujusdam vicibus fungatur contra maledictionem illam confusionis linguarum. Sane hoc agit industria humana, ut se restituat et redintegret in benedictionibus illis, quibus culpa sua excidit. Atque contra maledictionem primam generalem de sterilitate terræ, et comedendo panem suum in sudore vultus sui, reliquis artibus omnibus se munit et instruit. At contra secundam illam de confusione linguarum advocat in auxilium grammaticam. Ejus in linguis quibusque vernaculis exiguus certe usus est; in externis perdiscendis latior; amplissimus vero in illis linguis, quæ vulgares esse desierunt, et in libris tantum perpetuantur.

Grammaticam etiam bipartitam ponemus, ut alia sit literaria, alia philosophica: altera adhibetur simpliciter ad linguas, nempe ut eas quis aut celerius perdiscat, aut emendatius et purius loquatur: altera vero aliquatenus philosophiæ ministrat; qua in parte occurrit nobis, Cæsarem libros *De analogia* conscripsisse; atque dubitatio subiit, utrum illi hanc, quam dicimus, grammaticam philosophicam tractarint? Suspicamur tamen nil admodum in illis fuisse subtilius aut sublimius, sed tantum præceptiones tradidisse de oratione casta et integra, neque a consuetudine loquendi prava, neque ab affectatione aliquorum, vitiata et polluta; in quo genere ipse excelluit. Veruntamen hac ipsa re moniti, cogitatione complexi sumus grammaticam quandam, quæ non analogiam verborum ad invicem, sed analogiam inter verba et res, sive ra-

tionem, sedulo inquirat: citra tamen eam, quæ logicæ subservit, hermeniam. Vestigia certe rationis verba sunt; itaque vestigia etiam aliquid de corpore indicant: hujus igitur rei adumbrationem quandam tenuem dabimus. Primo autem minime probamus curiosam illam inquisitionem, quam tamen Plato vir eximius non contempsit; nimirum de impositione et originali etymologia nominum; supponendo ac si illa jam a principio ad placitum indita minime fuissent, sed ratione quadam et significanter derivata et deducta: materiam certe elegantem, et quasi ceream, quæ apte fingi et flecti possit; quoniam vero antiquitatum penetralia perscrutari videtur, etiam quodammodo venerabilem; sed nihilominus parce veram, et fructu cassam. Illa demum, ut arbitramur, foret nobilissima grammaticæ species, si quis in linguis pluribus tam eruditis quam vulgaribus eximie doctus, de variis linguarum proprietatibus tractaret; in quibus quæque excellat, in quibus deficiat, ostendens. Ita enim et linguæ mutuo commercio locupletari possint; et fiet ex iis, quæ in singulis linguis pulchra sunt (tanquam Venus Apellis) orationis ipsius quædam formosissima imago, et exemplar quoddam insigne, ad sensus animi rite exprimendos. Atque una etiam hoc pacto capientur signa haud levia, sed observatu digna (quod fortasse quispiam non putaret) de ingeniis et moribus populorum et nationum ex linguis ipsorum. Equidem libenter audio Ciceronem notantem, quod apud Græcos desit verbum, quod Latinum illud *(ineptum)* reddat; *Propterea* (inquit) *quod Græcis hoc vitium tam familiare fuit, ut illud in se ne agnoscerent quidem:* digna certe gravitate Romana censura. Quid illud, quod Græci in compositionibus verborum tanta licentia usi sunt, Romani contra magnam in hac re severitatem adhibuerunt? Plane colligat quis, Græcos fuisse artibus, Romanos rebus gerendis, magis idoneos. Artium enim distinctiones verborum compositionem fere exigunt: at res, et negotia, simpliciora verba postulant. Quin Hebræi tantum compositiones illas refugiunt, ut malint metaphora abuti, quam compositionem introducere. Quinetiam verbis tam pau-

cis et minime commixtis utuntur, ut plane ex lingua ipsa quis perspiciat, gentem fuisse illam Nazaræam, et a reliquis gentibus separatam. Annon et illud observatione dignum (licet nobis modernis spiritus non nihil retundat) antiquas linguas plenas declinationum, casuum, conjugationum, temporum, et similium fuisse; modernas his fere destitutas, plurima per præpositiones et verba auxiliaria segniter expedire. Sane facile quis conjiciat (utcunque nobis ipsi placeamus) ingenia priorum seculorum nostris fuisse multo acutiora et subtiliora. Innumera sunt ejusmodi, quæ justum volumen complere possint. Non abs re igitur fuerit grammaticam philosophantem a simplici et literaria distinguere, et desideratam ponere.

Ad grammaticam etiam pertinere judicamus omnia illa, quæ verbis quoquo modo accidunt, qualia sunt sonus, mensura, accentus. At prima illa literarum simplicium cunabula (nempe qua percussione *linguæ*, qua apertura oris, qua adductione labiorum, quo nisu gutturis, singularum literarum sonus generetur) ad grammaticam non pertinent, sed portio sunt doctrinæ de sonis, sub sensu et sensibili tractanda. Sonus, de quo loquimur, grammaticus, ad euphonias tantum pertinet et dysphonias. Illarum quædam communes sunt: nulla enim est lingua, quin vocalium concurrentium hiatus, aut consonantium concurrentium asperitates aliquatenus refugiat. Sunt et aliæ respectivæ, quæ scilicet diversorum populorum auribus gratæ aut ingratæ accedunt. Græca lingua diphthongis scatet; Latina longe parcius: lingua Hispanica *literas* tenues odit, easque statim vertit in medias: linguæ quæ ex Gothis fluxere, aspiratis gaudent: multa sunt ejusmodi: verum hæc ipsa fortasse plus satis.

At mensura verborum ingens nobis corpus artis peperit; poësim scilicet, non quatenus ad materiam (de qua supra) sed quatenus ad stylum et figuram verborum, versus nimirum sive carmina: circa quæ ars habetur quasi pusilla; exempla accedunt grandia, et infinita. Neque tamen ars illa (quam prosodiam *grammatici* appellant) ad carminum genera et mensuras edocendas tantum restringi debeat: adjicienda

enim sunt præcepta, quod carminum genus cuique materiæ sive subjecto optime conveniat. Antiqui heroica carmina historiis et encomiis applicaverunt; elegos querimoniis, iambos invectivis, lyricos odis et hymnis. Neque hæc prudentia recentioribus poëtis in linguis propriis defuit: illud reprehendendum, quod quidam antiquitatis nimium studiosi, linguas modernas ad mensuras antiquas (heroicas, elegiacas, sapphicas, etc.) traducere conati sunt, quas ipsarum linguarum fabrica respuit, nec minus aures exhorrent. In hujusmodi rebus sensus judicium artis præceptis præponendum, ut ait ille:

Cænæ fercula nostræ
Mallem convivis quam placuisse cocis.

Neque vero ars est, sed artis abusus, cum illa naturam non perficiat, sed pervertat. Verum quod ad poësim attinet (sive de fabulis, sive de metro loquamur) est illa (ut superius diximus) tanquam herba luxurians, sine semine nata, ex vigore ipsius terræ germinans. Quare ubique serpit et latissime diffusa est, ut supervacuum foret de defectibus ejus solicitum esse. De illa igitur cura est abjicienda. Quod vero ad accentus verborum, nil opus est de re tam pusilla dicere; nisi forte illud quis notatu dignum putet; quod accentus verborum exquisite, accentus autem sententiarum neutiquam in observationem venit. Attamen illud fere universo generi humano commune est, ut vocem in fine periodi submittant, in interrogatione elevent, et alia hujusmodi non pauca. Atque de grammaticæ parte, quæ ad locutionem spectat, hactenus.

Quod ad scriptionem attinet, ea aut alphabeto vulgari perficitur (quod ubique recipitur) aut occulto et privato, de quo inter singulos convenit, quod ciphras vocant. At orthographia vulgaris etiam controversiam et quæstionem nobis peperit: utrum scilicet eadem verba scribere oporteat, quo pronunciantur, modo, an potius ex more consueto? At illa scriptio, quæ reformata videri possit (ut scilicet scriptio pronunciationi consona sit) est ex genere inutilium sub-

Exemplum Alphabeti Biformis.

a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
A. *A.* a. *a.* B. *B.* b. *b.* C. *C.* c. *c.* D. *D.* d. *d.* E. *E.*
a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
e. *e.* F. *F.* f. *f.* G. *G.* g. *g.* H. *H.* h. *h.* I. *I.* i. *i.*
a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
K. *K.* k. *k.* L. *L.* l. *l.* M. *M.* m. *m.* N. *N.* n. *n.* O. *O.*
a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
o. *o.* P. *P.* p. *p.* Q. *Q.* q. *q.* R. *R.* r. *r.* S. *S.* s. *s.*
a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
T. *T.* t. *t.* U. *U.* u. *u.* W. *W.* w. *w.* X. *X.* x. *x.* Y.
b. a. b. a. b. a. b.
Y. y. *y.* Z. *Z.* z. *z.*

Tum demum epistolæ interiori, jam factæ biliteratæ, epistolam exteriorem biformem literatim accommodabis, et postea describes. Sit epistola exterior:

Manere te volo donec venero.

Exemplum Accommodationis.

F	*U*	*G*	*E.*
aabab.b	*aa*	*bb.aa*	*bba.aa*	*baa.*
Ma*n*ere	te	*v*olo	*d*onec	ve*n*ero.

Apposuimus etiam exemplum aliud largius ejusdem ciphræ, scribendi omnia per omnia.

Epistola Interior.

Ad quam delegimus epistolam Spartanam, missam olim in scytale.

Perditæ res: Mindarus cecidit: milites esuriunt: neque hinc nos extricare, neque hic diutius manere possumus.

Epistola Exterior.

Sumpta ex epistola prima Ciceronis, in qua epistola Spartana involvitur.

Ego omni officio, ac potius pietate erga te, cæteris satisfacio omnibus: mihi ipse nunquam satisfacio. Tanta est enim magnitudo tuorum erga me meritorum, ut quoniam tu, nisi perfecta re, de me non conquiesti: ego, quia non idem in tua causa efficio, vitam mihi esse acerbam putem. In causa hæc sunt: Ammonius regis legatus aperte pecunia nos oppugnat. Res agitur per eosdem creditores, per quos, cum tu aderas, agebatur. Regis causa, si qui sunt, qui velint, qui pauci sunt, omnes ad Pompeium rem deferri volunt. Senatus religionis calumniam, non religione, sed malevolentia, et illius regiæ largitionis invidia comprobat, etc.

Doctrina autem de ciphris aliam secum traxit doctrinam erga ipsam relativam: illa est de deciphratione sive reseratione ciphrarum; licet quis alphabetum ciphræ aut pactum de latebra penitus ignoret. Res sane est illa laboriosa simul et ingeniosa, et arcanis principum, veluti et illa prior, dicata. Attamen præcautione solerti fieri possit inutilis; etsi, quomodo res nunc se habent, magni prorsus sit usus. Etenim si ciphræ introductæ essent bonæ et fideles, plurimæ fuerint, quæ operam deciphratoris prorsus eluderent, et excluderent: quæ tamen sint satis commodæ et expeditæ ad legendum aut scribendum. Verum imperitia et inscitia secretariorum et amanuensium in aulis principum tanta est, ut maxima plerunque negotia ciphris infirmis et futilibus committantur.

Interea fieri potest, ut suspicetur quispiam nos in enumeratione, et quasi censu artium, id agere, ut scientiarum copiæ (quas veluti in aciem adducimus) auctæ et multiplicatæ, magis sint admirationi; cum tamen numerus earum forte ostentari, vires tam brevi tractatu vix explicari possint. Verum nos institutum nostrum fideliter urgemus, atque in hoc globo scientiarum conficiendo, etiam insulas minores aut remotiores omitti nolumus. Neque vero (ut arbitramur) perfunctorie, licet cursim, eas artes attingimus; sed potius nucleos et medullas ipsarum ex multa materiæ massa stylo acuto excerpimus. Cujus rei judicium

ipsis illis, qui in hujusmodi artibus peritissimi sunt, permittimus: cum enim plerique, qui multiscii videri volunt, hoc fere habeant, ut vocabula et exteriora artium passim jactantes, illarum ignaris admirationi, magistris ludibrio sint, speramus nostra contrarium prorsus eventum habitura, ut peritissimi cujusque in artibus singulis judicium maxime detineant, cæteris minoris sint. Quod vero ad artes illas, quæ minorum quasi gentium videri possunt; si quis existimet nos nimium quid ipsis tribuere; circumspiciat ille, et videbit, homines in provinciis suis magnos sane et celebres, cum ad metropolim aut sedem imperii forte migraverint, turbæ fere immisceri, et inferioris notæ esse: similiter mirum non est artes istas leviores, juxta artes principales et supremas collocatas, dignitate minui; cum tamen iis, qui operam illis præcipue impenderint, res videantur utique magnæ et præclaræ. Atque de organo sermonis hæc dicta sint.

CAPUT SECUNDUM.

Doctrina de methodo sermonis constituitur ut pars traditivæ substantiva et principalis: Nomen ei inditur Prudentia traditivæ. Enumerantur methodi genera diversa; et subjunguntur eorum commoda et incommoda.

Veniamus ad doctrinam de methodo sermonis. Ea ut pars dialecticæ tractari consuevit. Etiam locum in rhetorica per nomen dispositionis reperit. Verum collocatio ejus in famulitio aliarum artium in causa fuit, ut plurima, quæ ad ipsam spectant, cognitu utilia, prætermissa sint. Visum igitur est nobis doctrinam substantivam et principalem de methodo constituere, quam nomine generali prudentiam traditivæ appellamus. Itaque methodi genera (cum varia sint) enumerabimus potius, quam partiemur. Atque de unica methodo, et dichotomiis perpetuis, nil attinet dicere: fuit enim nubecula quædam doctrinæ, quæ

cito transiit: res certe simul et levis, et scientiis damnosissima. Etenim hujusmodi homines, cum methodi suæ legibus res torqueant; et quæcunque in dichotomias illas non apte cadunt, aut omittant, aut præter naturam inflectant; hoc efficiunt, ut quasi nuclei et grana scientiarum exiliant, ipsi aridas tantum et desertas siliquas stringant. Itaque inania compendia parit hoc genus methodi, solida scientiarum destruit.

Constituatur igitur prima differentia methodi, ut sit aut magistralis, aut initiativa. Neque vero verbum initiativæ ita intelligimus, quasi hæc initia scientiarum tantum traderet, illa doctrinam integram: verum contra (vocabulum a sacris mutuantes) eam dicimus methodum initiativam, quæ ipsa scientiarum mysteria recludat, et denudet. Magistralis siquidem docet; initiativa intimat: magistralis poscit, ut fides habeatur iis, quæ dicuntur; initiativa vero potius ut examen subeant: altera scientias discentium vulgo; altera tanquam filiis scientiarum tradit; denique altera pro fine habet scientiarum (quales jam sunt) usum; altera earundem continuationem et ulteriorem progressum. Harum posterior via videtur deserta et interclusa. Ita enim adhuc scientiæ tradi consueverunt, quasi ex pacto, tam docens quam discens, errores asciscere cupiant. Etenim qui docet, eo docet modo, quo maxime dictis suis fides astruatur, non quo illa commodissime examini subjiciantur: et qui discit, sibi extemplo satisfieri, non legitimam disquisitionem præstolari, expetit; ut magis sit ei cordi non dubitare, quam non errare. Ita ut et magister, amore gloriæ, infirmitatem scientiæ suæ prodere caveat, et discipulus, laboris odio, vires proprias experiri nolit. Scientia vero, quæ aliis tanquam tela pertexenda traditur, eadem methodo (si fieri possit) animo alterius est insinuanda, qua primitus inventa est. Atque hoc ipsum fieri sane potest in scientia per inductionem acquisita: sed in anticipata ista et præmatura scientia (qua utimur) non facile dicat quis, quo itinere ad eam, quam nactus est, scientiam pervenerit. Attamen sane secundum majus

et minus possit quis scientiam propriam revisere, et vestigia suæ cognitionis simul et consensus remetiri; atque hoc pacto scientiam sic transplantare in animum alienum, sicut crevit in suo. Artibus enim idem usuvenit quod plantis: si planta aliqua uti in animo habeas, de radice quid fiat, nil refert: si vero transferre cupias in aliud solum, tutius est radicibus uti, quam surculis. Sic traditio (quæ nunc in usu est) exhibet plane tanquam truncos (pulchros illos quidem) scientiarum; sed tamen absque radicibus, fabro lignario certe commodos, at plantatori inutiles. Quod si, disciplinæ ut crescant, tibi cordi sit, de truncis minus sis solicitus; ad id curam adhibe, ut radices illæsæ, etiam cum aliquantulo terræ adhærentis, extrahantur. Cujus quidem generis traditionis, methodus mathematicorum, in eo subjecto, similitudinem quandam habet; generatim autem non video, quod aut in usu sit, aut quod quis inquisitioni ejus dederit operam; proinde eam inter desiderata numerabimus, eamque traditionem lampadis, sive methodum ad filios appellabimus.

Sequitur aliud methodi discrimen, priori intentione affine, reipsa fere contrarium. Hoc enim habet utraque methodus commune, ut vulgus auditorum a selectis separet; illud oppositum, quod prior introducit modum tradendi solito apertiorem; altera, de qua jam dicemus, occultiorem. Sit igitur discrimen tale, ut altera methodus sit exoterica, altera acroamatica. Etenim quam antiqui adhibuerunt præcipue in edendis libris differentiam; eam nos transferimus ad ipsum m dum tradendi. Quinetiam acroamatica ipsa apud veteres in usu fuit, atque prudenter et cum judicio adhibita. At acroamaticum sive ænigmaticum istud dicendi genus posterioribus temporibus dehonestatum est a plurimis, qui eo, tanquam lumine ambiguo et fallaci, abusi sunt ad merces suas adulterinas extrudendas. Intentio autem ejus ea esse videtur, ut traditionis involucris vulgus (profanum scilicet) a secretis tcientiarum summoveatur; atque illi tantum admittantur, qui aut per manus magistrorum parabolarum interpretationem nacti sunt, aut proprio ingenii acumine et subtilitate intra velum penetrare possint.

Sequitur aliud methodi discrimen, magni prorsus ad scientias momenti; cum scilicet scientiæ traduntur, aut per aphorismos, aut methodice. Notatu enim inprimis dignum est in consuetudinem plerunque venisse, ut homines ex pauculis axiomatibus et observationibus, in quovismodo subjecto, artem constituant quasi completam et solennem, eam ingenii quibusdam commentationibus suffarcinando, exemplis illustrando, et methodo revinciendo. At illa altera traditio per aphorismos plurima secum fert commoda, ad quæ traditio methodica non attingit. Primum enim de scriptore specimen dat, utrum ille leviter et perfunctorie scientiam hauserit, an penitus imbiberit. Aphorismi enim, nisi prorsus forent ridiculi, necesse est, ut ex medullis et interioribus scientiarum conficiantur. Abscinditur enim illustratio et excursio; abscinditur varietas exemplorum; abscinditur deductio et connexio; abscinditur descriptio practicæ: ut ad materiem aphorismorum nihil relinquatur, præter copiam observationum bene amplam. Igitur ad aphorismos non sufficiet quispiam, imo de eis nec cogitabit sane, qui se neutiquam copiose et solide instructum ad scribendum perspexerit. At in methodis;

Tantum series juncturaque pollet;
Tantum de medio sumptis accedit honoris;

ut speciem artis, nescio cujus, præclaræ sæpenumero reportent ea, quæ, si solvantur, segregentur, et denudentur, ad nihilum fere recasura forent. Secundo, traditio methodica ad fidem et consensum valet; ad indicationes de praxi minus innuit, siquidem demonstrationem quandam in orbe præ se fert, partibus se invicem illuminantibus, ideoque intellectui satisfacit magis; quia vero actiones in vita communi sparguntur, non ordine componuntur, ideo magis iisdem conducunt etiam sparsa documenta. Postremo, aphorismi, cum scientiarum portiones quasdam et quasi frusta tantum exhibeant, invitant, ut alii etiam aliquid adjiciant et erogent; traditio vero methodica, dum scientiam integram ostentat, securos illico homines reddit, quasi jam summa adeptos.

Sequitur aliud methodi discrimen, magni et illud quoque momenti: cum scilicet scientiæ traduntur, aut per assertiones adjectis probationibus, aut per quæstiones una cum determinationibus. Hanc autem posteriorem methodum si immoderatius quis persequatur, scientiarum profectui non minus illa officit, quam fortunis et progressibus exercitus cujuspiam impedimento et damno foret, si in minutis quibusque castellis aut oppidis expugnandis subinde hæreat. Etenim si quis in acie sit superior, et summæ belli sedulo incumbat, minora illa loca ultro se submittent: illud tamen inficias non ierim, urbem aliquam magnam et munitam a tergo relinquere, haudquaquam semper tutum esse: eodem modo, confutationibus in scientiarum traditione temperandum, iisque parce utendum: et ad hoc tantum, ut majores præoccupationes animorum et præjudicia frangantur, minime autem ut leviores dubitationes excitentur et provocentur.

Sequitur aliud methodi discrimen, ut scilicet methodus sit subjectæ materiæ, quæ tractatur, accommoda. Alio enim modo traduntur mathematica (quæ sunt inter scientias maxime abstracta et simplicia) alio politica, quæ maxime sunt immersa et composita. Neque (ut jam diximus) methodus uniformis in materia multiformi commodi se habere potest. Equidem quemadmodum topicas particulares ad inveniendum probavimus, ita et methodos particulares ad tradendum similiter aliquatenus adhiberi volumus.

Sequitur aliud methodi discrimen in tradendis scientiis cum judicio adhibendum. Illud autem regitur per informationes et anticipationes de scientia (quæ tradenda est) in animis discentium prius infusas et impressas. Aliter enim tradi debet scientia, quæ ad animos hominum nova et peregrina prorsus accedit; aliter ea, quæ opinionibus jam pridem imbibitis et receptis est affinis et familiaris. Ideoque Aristoteles Democritum sugillare cupiens, revera eum laudat: *Si* (inquit) *serio disputare velimus, non sectari similitudines*, etc. id vitio vertens Democrito, quod in comparationibus esset nimius. At illi, quorum documenta

in opinionibus popularibus jam sedes suas collocarunt, non aliud habent, quod agant, nisi ut disputent et probent. Illis contra, quorum dogmata opiniones populares transcendunt, gemino labore opus est: primo ut intelligantur quæ efferunt: deinde ut probentur: ita ut necessum habeant confugere ad auxilia similitudinum et translationum, quo se captui hominum insinuent. Videmus igitur sub infantia doctrinarum seculis rudioribus, cum syllepses illæ, quæ jam factæ sunt vulgares et tritæ, novæ fuerant et inauditæ, omnia parabolis et similitudinibus plena fuisse. Alias evenisset, ut quæ proponebantur, aut absque nota seu attentione debita transmissa, aut pro paradoxis rejecta, fuissent. Etenim regula quædam est traditivæ, quod scientia omnis, quæ anticipationibus sive præsuppositionibus non est consona, a similitudinibus et comparationibus suppetias petere debeat.

Atque de methodorum diversis generibus hæc dicta sint: iis videlicet, quæ antehac ab aliis notata non fuerunt: nam quantum ad cæteras illas methodos, analyticam, systaticam, diæreticam, etiam crypticam, Homericam, et similes, recte sunt eæ inventæ et distributæ; neque causa videtur, cur illis immoremur.

At methodi genera hujusmodi sunt: partes autem duæ; altera de dispositione totius operis, vel argumenti libri alicujus; altera de limitatione propositionum. Etenim ad architecturam spectat, non solum fabrica totius ædificii, sed etiam efformatio et figura columnarum, trabium, et similium. Methodus vero veluti scientiarum architectura est. Atque hac in parte melius meruit Ramus, in optimis illis regulis (καθόλου πρῶτον, κατὰ παντὸς, καθ' αὑτὸ, etc.) renovandis, quam in unica sua methodo et dichotomiis obtrudendis. Veruntamen nescio quo fato fit, ut in humanis (sicut sæpius fingunt poëtæ) rebus pretiosissimis semper adhibeantur perniciosissimi quique custodes. Certe conatus Rami circa illam propositionum limam conjecit eum in epitomas illas et scientiarum vada. Auspicato enim et felicis cujusdam genii ductu procedere oportet, qui axiomata scientiarum convertibilia facere attentaverit, et non simul ea reddiderit circularia, aut

in semet recurrentia. Conatum nihilo secius Rami in hac parte utilem fuisse non inficiamur.

Supersunt duæ adhuc propositionum limitationes, præter eam ut fiant convertibiles; altera de extensione; altera de productione ipsarum. Sane habent scientiæ, si quis recte advertat, præter profunditatem, alias duas dimensiones; latitudinem scilicet ac longitudinem suam. At profunditas quidem ad ipsarum veritatem et realitatem refertur: hæ enim sunt, quæ soliditatem conferunt. Quantum ad reliquas duas, latitudo accipi et computari potest de scientia in scientiam; longitudo vero sumitur a summa propositione ad imam in eadem scientia. Altera fines et veros scientiarum terminos complectitur, ut propositiones proprie, non promiscue tractentur; et evitetur repetitio, excursio, denique confusio omnis: altera normam præscribit, quousque et ad quem particularitatis gradum propositiones scientiarum sint deducendæ. Sane dubium non est, quin aliquid exercitationi et practicæ sit relinquendum; oportet siquidem Antonini Pii vitium evitari, ne simus cymini sectores in scientiis, neve divisiones ad infima quæque multiplicemus. Itaque qualiter in hac parte nobis ipsi temperemus, inquisitione plane dignum est. Videmus enim nimium generalia (nisi deducantur) parum informare, quin potius hominum practicorum ludibrio scientias exponere, cum nihilo magis ad practicam faciant, quam chorographia Ortelii universalis ad viam monstrandam, quæ Londino ducit Eboracum. Certe regulæ optimæ speculis ex metallo non inscite assimilantur, in quibus cernuntur utique imagines, sed non antequam expolita fuerint; sic juvant demum regulæ et præcepta, postquam exercitationis limam subierint. Quod si tamen, usque a principio, regulæ illæ fieri possint nitidæ, et quasi crystallinæ, id optimum factu foret, quandoquidem exercitatione assidua minus indigebunt. Atque de scientia methodi (quam prudentiam traditivæ nominavimus) hæc dicta sint.

Neque tamen illud prætermittendum, quod nonnulli, viri magis tumidi quam docti, insudarunt circa methodum quandam, legitimæ methodi nomine haud

dignam, cum potius sit methodus imposturæ; quæ tamen quibusdam ardelionibus acceptissima proculdubio fuerit. Hæc methodus ita scientiæ alicujus guttulas aspergit, ut quis sciolus specie nonnulla eruditionis ad ostentationem possit abuti. Talis fuit ars Lullii; talis typocosmia a nonnullis exarata; quæ nihil aliud fuerunt, quam vocabulorum artis cujusque massa et acervus; ad hoc, ut qui voces artis habeant in promptu, etiam artes ipsas perdidicisse existimentur. Hujus generis collectanea officinam referunt veteramentariam, ubi præsegmina multa reperiuntur, sed nihil quod alicujus sit pretii.

CAPUT TERTIUM.

De fundamentis et officio Rhetoricæ. Appendices tres rhetoricæ, quæ ad promptuariam tantummodo pertinent: Colores boni et mali, tam simplicis, quam comparati: Antitheta rerum: Formulæ minores orationis.

Venimus jam ad doctrinam de illustratione sermonis. Ea est, quæ rhetorica dicitur, sive oratoria. Scientia certe et in se egregia, et egregie a scriptoribus exculta. Eloquentia autem, si quis vere rem æstimet, sapientia proculdubio est inferior. Videmus enim, quanto intervallo hæc illam post se relinquat, in verbis quibus allocutus est Mosem Deus, cum ille munus sibi delatum, propter defectum elocutionis recusasset; *Habes Aaronem, ille erit tibi vice oratoris, tu vero ei vice Dei.* At fructu, et populari existimatione, sapientia eloquentiæ cedit. Ita enim Salomon, *Sapiens corde appellabitur prudens, sed dulcis eloquio majora reperiet.* Haud obscure innuens, sapientiam famam quandam et admirationem cuipiam conciliare; at in rebus gerendis, et vita communi eloquentiam præcipue esse efficacem. Ad artis vero hujus culturam quod attinet; Aristotelis erga rhetores sui temporis æmulatio, atque Ciceronis studium acre et vehemens,

illi nobilitandæ totis viribus incumbens, cum longo usu conjunctum, in causa fuerunt, ut in libris suis de hac arte conscriptis seipsos vicerint. Dein exempla illa luculentissima hujusce artis, quæ in orationibus Demosthenis et Ciceronis habentur, præceptorum acumini et diligentiæ addita, profectus ipsius geminarunt. Quare, quæ in hac arte desiderari invenimus, versabuntur potius in collectionibus quibusdam, quæ tanquam pedissequæ huic arti præsto sint, quam in disciplina et usu artis ipsius. Nam etiam tum, cum promptuariæ cujusdam inter logica mentionem faceremus, uberiora ejus rei exempla in rhetoricis polliciti sumus.

Veruntamen ut, more nostro, circa radices hujus artis glebam paululum aperiamus et subigamus; rhetorica certe phantasiæ, quemadmodum dialectica intellectui, subservit. Estque, siquis altius rem penetret, officium et munus rhetoricæ non aliud, quam ut rationis dictamina phantasiæ applicet et commendet, ad excitandum appetitum et voluntatem. Regimen enim rationis impeti et perturbari videmus tribus modis: vel per illaqueationem sophismatum, quod ad dialecticam pertinet; vel per præstigias verborum, quod ad rhetoricam; vel per affectuum violentiam, quod ad ethicam. Quemadmodum enim in negotiis, quæ cum aliis contrahimus, vinci quis et perduci solet, vel astu, vel importunitate, vel vehementia; ita etiam in illa negotiatione interna, quam nobiscum exercemus, aut argumentorum fallaciis subruimur, aut impressionum et observationum assiduitate solicitamur, *et in*quietamur, aut affectuum impetu concutimur et rapimur. Neque vero tam infeliciter agitur cum natura humana, ut illæ artes et facultates ad rationem deturbandam valeant, neutiquam vero ad eandem roborandam et stabiliendam: verum ad hanc rem longe magis. Finis enim dialecticæ est, docere formam argumentorum, ad præsidia intellectus, non ad insidias. Finis itidem ethicæ, affectus ita componere, ut rationi militent, non autem eam invadant. Finis denique rhetoricæ, phantasiam implere observationibus et simulacris,

quæ rationi suppetias ferant, non autem eam opprimant. Abusus enim artis ex obliquo tantum interveniunt, ad cavendum, non ad utendum.

Quapropter in Platone summa fuit iniquitas (licet ex non immerito erga rhetores sui temporis odio orta) cum rhetoricam inter artes voluptarias collocavit: eam similem esse dicens coquinariæ, quæ non minus cibos salubres corrumperet, quam insalubres gratiores redderet, condimentorum varietate et deliciis abutens. Absit autem, ut oratio non frequentius versetur in rebus honestis ornandis, quam in turpibus oblinendis: hoc enim ubique præsto est; siquidem nemo est, quin honestius loquatur, quam aut sentiat, aut faciat. Sane a Thucydide optime notatum est, tale quidpiam solitum fuisse objici Cleoni; quod, cum semper deteriorem partem tueretur, in hoc multus esset, ut eloquentiam et sermonis gratiam carperet: probe quippe cum sciret, de rebus sordidis et indignis non posse quempiam pulchre loqui; at de rebus honestis, facillime. Eleganter enim Plato (licet jam in trivio decantetur) *virtus si conspici daretur, ingentes sui amores concitaret.* At rhetorica virtutem et bonum depingit plane, et reddit quasi conspicuum. Cum enim in corporea effigie, illa sensui monstrari nequeant, superest ut per ornatum verborum, phantasiæ, repræsentatione quantum fieri potest viva, coram sistantur. Siquidem mos Stoicorum merito derisus est a Cicerone; qui concisis et argutis sententiis et conclusionibus virtutem animis hominum imponere satagebant; quæ res parvum habet cum phantasia et voluntate consensum.

Porro, si affectus ipsi in ordinem compulsi, et rationi prorsus morigeri essent; verum est, nullum magnopere futurum persuasionum et insinuationum, quæ aditum ad mentem præbere possint, usum; sed satis fore, si res ipsæ nude et simpliciter proponantur, et probentur. Verum affectus contra, tantas secessiones faciunt; quinetiam tantas turbas et seditiones movent (secundum illud,

—— *Video meliora, proboque,*
Deteriora sequor)

ut ratio prorsus in servitutem et captivitatem abrepta foret, nisi eloquentiæ Suada efficeret, quo minus phantasia a partibus affectuum staret, sed potius, opera ejus, fœdus ineatur inter rationem et phantasiam, contra effectus. Notandum est enim, affectus ipsos ad bonum apparens semper ferri, atque hac ex parte aliquid habere cum ratione commune: verum illud interest; quod affectus intuentur præcipue bonum in præsentia; ratio prospiciens in longum, etiam futurum, et in summa. Ideoque cum quæ in præsentia obversentur, impleant phantasiam fortius, succumbit plerumque ratio, et subjugatur. Sed postquam eloquentia et suasionum vi effectum sit, ut futura et remota constituantur et conspiciantur tanquam præsentia, tum demum, abeunte in partes rationis phantasia, ratio fit superior.

Concludamus igitur, non deberi magis vitio verti rhetoricæ, quod deteriorem partem cohonestare sciat; quam dialecticæ, quod sophismata concinnare doceat. Quis enim nescit, contrariorum eandem rationem esse, licet usu opponantur? Porro non eo tantum differt dialectica a rhetorica, quod (ut vulgo dicitur) altera instar pugni, altera instar palmæ sit (altera scilicet presse, altera fuse tractet) verum multo magis, quod dialectica rationem in suis naturalibus; rhetorica, qualis in opinionibus vulgi sita est, consideret. Prudenter igitur Aristoteles rhetoricam inter dialecticam et ethicam cum politica collocat, cum ex utrisque participet. Siquidem probationes et demonstrationes dialecticæ universis hominibus sunt communes; at probationes et suasiones rhetoricæ pro ratione auditorum variari debent; ut quis, tanquam musicus, auribus diversis se accommodans, sit demum

Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.

Quæ quidem applicatio et variatio orationis (si quis ejus perfectionem et culmen desideret) eo usque extendi debet; ut si eadem ipsa apud diversos homines sint dicenda, apud singulos tamen aliis atque aliis verbis sit utendum. Quanquam hac parte eloquentiæ (*politica* scilicet et negotiosa, in privatis sermonibus)

maximos oratores plerunque destitui certum sit; dum ornatum et formulas elegantes orationis captantes, volubili illa applicatione, et characteribus sermonum, quibus versus singulos uti consultius foret, excidunt. Certe non abs re fuerit, circa hoc ipsum, de quo nunc dicimus, novam instituere inquisitionem, eamque nomine prudentiæ sermonis privati indigitare, atque inter desiderata reponere; rem certe, quam quo attentius quis recogitet, eo pluris faciet. Utrum vero hæc inter rhetorica an politica collocetur, haud magni refert.

Descendamus modo ad desiderata in hac arte, quæ (ut ante diximus) ejus sunt generis, ut pro appendicibus potius censeri debeant, quam pro portionibus artis ipsius, et pertinent omnia ad promptuariam. Primo igitur non invenimus, qui prudentiam illam, simul et diligentiam Aristotelis, bene persecutus sit, aut suppleverit. Hic nimirum cœpit colligere signa popularia, sive colores boni ac mali apparentis, tam simplicis quam comparati, qui sunt vere sophismata rhetorica. Sunt autem eximii usus, præsertim ad negotia, et prudentiam sermonis privati. Labores vero Aristotelis circa colores istos in tribus claudicant. Primo, quod, cum multi sint, paucos admodum recenseat. Secundo, quod elenchos suos non habeant adjunctos. Tertio, quod videtur ille usum eorum ex parte ignorasse. Usus enim eorum, non magis ad probandum, quam ad afficiendum et commovendum, subservit. Complures siquidem loquendi formulæ, quæ idem significant, varie tamen afficiunt. Nam longe fortius penetrat, quod acuminatum est, quam quod obtusum; licet in ipsa percussione vires æqualiter intentantur. Nemo est certe, qui non magis afficiatur audiens, Inimici tui de hoc miros triumphos agent:

Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ;

quam si simpliciter dicatur, Hoc rebus tuis incommodabit. Itaque mucrones isti, et aculei sermonum, minime sunt negligendi. Cum vero hanc rem, ut desideratam proponamus, ex consuetudine nostra, illam

exemplis fulciemus: præcepta enim minus rem illustraverint.

Exempla Colorum boni et mali tam simplicis quam comparati.

Sophisma I.

Quod laudant homines et celebrant, bonum; quod vituperant et reprehendunt, malum.

Elenchus.

Fallit sophisma quatuor modis; scilicet, aut propter ignorantiam; aut propter malam fidem; aut propter studia et factiones; aut propter ingenia laudatorum et vituperatorum. Propter ignorantium; quid vulgi judicium ad examen boni et mali? Melius Phocion, qui, cum populus ei præter solitum applauderet, quæsivit, num forte deliquisset? Propter malam fidem; laudantes enim et vituperantes suam rem sæpius agunt, neque loquuntur ut sentiunt.

Laudat venales qui vult extrudere merces.

Item, *Malum est, malum est, inquit emptor; sed cum recesserit, tum gloriabitur.* Propter factiones; cuivis enim patet, consuescere homines, eos, qui suarum partium sunt, immodicis efferre laudibus, qui autem contrariarum sunt, infra meritum deprimere. Propter ingenia; alii enim natura facti sunt et compositi ad adulationem servilem; alii contra momi et tetrici; ut laudando et vituperando suis ingeniis tantum obsecundent, parum de veritate soliciti.

Sophisma II.

Quod etiam ab inimicis laudatur, magnum bonum; quod vero etiam ab amicis reprehenditur, magnum malum.

Sophisma fundamento hoc niti videtur, quod quæ ingratiis, et contra animi nostri affectum et propensionem loquimur, ea ipsa vim veritatis a nobis extorquere, facile creditur.

ELENCHUS.

Fallit sophisma propter astutiam, tam inimicorum, quam amicorum. Inimici enim laudes quandoque tribuunt, non invite, nec a vi veritatis coacti, sed eas tamen deligentes, quæ inimicis suis invidiam et pericula conflare possint. Itaque apud Græcos superstitio quædam invaluit, ut crederent, si quis ab altero laudaretur, animo malevolo et proposito nocendi, naribus ejus pustulam annasci solere. Fallit iterum, quia laudes interdum impertiunt inimici, tanquam præfatiunculas quasdam, ut postea liberius et malitiosius calumniarentur. Ex altera parte, fallit etiam hoc sophisma propter astutiam amicorum. Solent enim et illi vitia amicorum interdum agnoscere, et prædicare, non quod aliqua vis veritatis eos cogat, sed ea eligentes, quæ minimum amicos suos lædere possint, ac si cætera quidem viri optimi essent. Fallit iterum, quia amici quoque reprehensionibus suis (sicut de inimici laudibus diximus) tanquam præfatiunculis quibusdam utuntur, quo paulo post in laudes effusius excurrant.

SOPHISMA III.

Cujus privatio bona, id ipsum malum; cujus privatio mala, id ipsum bonum.

ELENCHUS.

Fallit sophisma duobus modis: aut propter comparationem boni et mali; aut propter successionem boni ad bonum, aut mali ad malum. Propter comparationem; si bonum fuerit generi humano, privari esu glandium, non sequitur quod malus ille erat; sed Dodona bona, Ceres melior. Neque, si malum fuit populo Syracusano, Dionysio seniore privari, sequitur quod Dionysius ille bonus fuerit, sed minus malus, quam junior. Propter successionem: etenim privatio boni alicujus non semper dat locum malo, sed quandoque majori bono; ut cum flos decidit, fructus succedit. Nec privatio alicujus mali dat semper locum bono, sed interdum majori malo: nam sublato inimico Clodio, Milo simul et segetem gloriæ verdidit.

Sophisma IV.

Quod bono aut malo vicinum est, id ipsum itidem bonum aut malum: quod vero remotum est a bono, malum; quod a malo, bonum.

Habet hoc fere rerum natura, ut quæ natura sua conveniunt, etiam locis conveniant; quæ vero contrariæ naturæ sunt, etiam intervallis distent: cum singula, amica sibi associare, inimica summovere gaudeant.

Elenchus.

Sed fallit sophisma tribus modis: primo propter destitutionem, secundo propter obscurationem, tertio propter protectionem. Propter destitutionem; fit, ut quæ in suo genere amplissima sunt, et maxime excellunt, omnia, quantum fieri potest, ad se trahant, et in vicino quæque posita destituant, ac quasi inedia conficiant. Itaque in propinquo arborum grandium virgulta nunquam læta reperies. Recte enim *ille*, ***Divitis servi maxime servi.*** Nec male cavillatus est, qui inferius famulitium in aulis principum, festorum vigiliis comparavit; quæ festa sua in proximo attingunt, ipsæ autem jejuniis addicuntur. Propter obscurationem; etenim et hoc habent quæque in suo genere præstantissima, ut licet proxima non extenuent aut destituant, tamen obscurent et obumbrent. Quod etiam de sole notant astronomi, quod sit scilicet aspectu bonus, conjunctione et approximatu malus. Propter protectionem; nam non solum res coëunt et congregantur propter consortium, et naturæ similitudinem, sed etiam malum (præsertim in civilibus) confugit ad bonum, ut lateat et protegatur. Itaque scelerati homines petunt asyla divorum, et vitium ipsum se in virtutis umbram recipit:

Sæpe latet vitium proximitate boni.

Contra et bonum se aggregat ad malum, non propter consortium, sed ut illud convertat et reformet in bonum. Itaque et medici magis accedunt ad ægrotos, quam ad sanos; et Servatori nostro objectum est, *quod* conversaretur cum publicanis et peccatoribus.

Sophisma V.

Cui cæteræ partes, vel sectæ, secundas unaniniter deferunt (cum singulæ principatum sibi vendicent) melior reliquis videtur: nam primas quæque ex zelo videtur sumere secundas autem ex vero et merito tribuere.

Ita Cicero argumentatur, sectam Academicorum, quæ acatalepsiam tenuit, philosophiarum fuisse præstantissimam. *Interroga enim* (inquit) *Stoicum, quæ secta sit potior; ille suam cæteris anteponet: deinde quæ secundas teneat, Academicam fatebitur. Age similiter cum Epicureo (qui Stoici vix aspectum toleraverit) postquam suam sectam collocarit in summo, collocabit Academicam in proximo.* Similiter, vacante dignitate aliqua, princeps si competitores singulos interrogaret, quem post se potissimum commendare vellent, verisimile est, secunda illorum vota in eum, qui præcipue dignus et optime meritus fuerit, concursura.

Elenchus.

Fallit sophisma propter invidiam. Solent enim homines proxime post se, et factionem suam, in eos inclinare et propendere, qui reliquorum maxime sint enerves et imbelles, quique eis minimum molestiæ exhibuerunt; in odium illorum, qui illis plurimum insultarunt aut incommodarunt.

Sophisma VI.

Cujus excellentia vel exuperantia melior, id toto genere melius.

Huc pertinent formulæ illæ usitatæ; ne pervagemur in generalibus: conferamus particularem aliquem cum particulari, etc.

Elenchus.

Videtur hoc sophisma satis nervosum; et magis dialecticum quiddam, quam rhetoricum. Attamen interdum fallit. Primo, quia sunt res haud paucæ, periculo plurimum obnoxiæ, quæ tamen, si evadant, cæteris antecellant. Ita ut genere sint deteriores, quia sæpius periclitantur et excidunt; individuo autem nobiliores. In hoc numero est gemma Martia, de qua

Gallicum adagium : *Filius Parisiorum, et gemma mensis Martii, si ex illis evadat unus, erit instar decem aliorum.* Adeo ut in genere gemma Maii gemmæ Martii præstet, sed tamen in individuo optima gemma Martii optimæ gemmæ Maii præferatur. Fallit secundo ; propter naturam rerum, in aliquibus generibus aut speciebus magis æqualem, in aliquibus magis inæqualem. Quemadmodum in observationem venit, climata calidiora generaliter ingenia producere acutiora ; at in frigidioribus ingenia illa, quæ eminent, etiam acutissimis calidarum regionum præstare. Similiter, in exercitibus compluribus, si res duello inter singulos transigeretur, fortasse ad unam partem accederet victoria ; si copiis universis, in alteram. Etenim excellentiæ et exuperantiæ casum recipiunt ; at genera natura aut disciplina reguntur. Quinetiam in genere metallum lapide pretiosius ; attamen adamas præcellit auro.

Sophisma VII.

Quod rem integram servat, bonum ; quod sine receptu est, malum : nam se recipere non posse, impotentiæ genus est ; potentia autem bonum.

Hinc confinxit Æsopus fabulam de duabus ranis ; quæ, in magna siccitate cum aquæ ubique deficerent, deliberarunt, quid sibi demum agendum esset. Prior autem ; Descendamus (inquit) in puteum profundum, neque enim verisimile est ibi aquam defuturam. Cui altera ita regerit ; Quin si forte ibi quoque aqua deficiet, quomodo exinde rursus ascendere poterimus ? Firmamentum autem hujus sophismatis est ; quod actiones humanæ adeo sint incertæ, et periculis expositæ, ut illud optimum videatur, quod plurima habeat effugia. Huc spectant formulæ illæ, quæ in usu sunt : Obligatum plane et obstrictum te reddes : non tantum, quantum voles, sumes ex fortuna, etc.

Elenchus.

Fallit sophisma primo, quia in actionibus humanis fortuna urget, ut aliquid demum decernatur. Etenim ut eleganter a quopiam dictum est ; Etiam non sta-

tuere, est aliquid statuere: adeo ut sæpenumero consilii suspensio pluribus nos implicet necessitatibus, quam si aliquid statuissemus. Videtur autem iste morbus quidam animi, similis ei, qui reperitur in avaris: sed translatus a cupiditate retinendi opes, ad cupiditatem retinendi arbitrium et potestatem. Siquidem avarus frui non vult, ne quid detrahat de summa; ita et hujusmodi scepticus nil exequi vult, ut omnia ei sint integra. Fallit secundo, quia necessitas, et illud (quod aiunt) *jacta est alea*, stimulos addit animis; sicut inquit ille, Cæteris pares, necessitate certe superiores estis.

Sophisma VIII.

Quod quis culpa sua contraxit, majus malum; quod ab externis imponitur, minus malum.

Hujus rei causa est, quod morsus conscientiæ adversa conduplicet: contra, conscium sibi esse, quod culpa quis vacet, magnum præbet in calamitate solatium. Itaque poëtæ ea pathemata maxime exaggerant, tanquam desperationi propiora, ubi quis seipsum accusat, et discruciet:

Seque unum clamat causamque caputque malorum.

Contra, calamitates virorum insignium elevat et diluit innocentiæ et meriti conscientia. Porro cum malum ab aliis intentetur, habet quivis, quod libere conqueri possit; unde dolores sui exhalent, neque cor suffocent: etenim iis, quæ ab injuria hominum profecta sunt, indignari solemus, aut ultionem meditari, aut denique nemesim divinam vel implorare, vel expectare: quinetiam, si a fortuna ipsa inflictum quid sit, tamen datur quædam cum fatis ipsis expostulatio:

Atque Deos, atque astra vocat crudelia mater.

Contra, ubi quis malum aliquod sua culpa contraxerit, stimuli doloris intro vertuntur, animumque magis vulnerant et confodiunt.

Elenchus.

Fallit istud sophisma, primo propter spem; quæ malorum magnum est antidotum. Etenim culpæ

emendatio sæpe in nostra potestate sita est; fortunæ vero minime. Itaque Demosthenes, non semel cives suos hujusmodi verbis affatus est; *Quod ad præterita pessimum, id ad futura optimum est. Quid hoc tandem sit? Hoc ipsum scilicet, quod vestra incuria et culpa res vestræ male se habeant: nam si vos officio vestro per omnia perfuncti essetis, et nihilominus status vester, ut nunc, laborasset; ne spes quidem reliqua esset, eum futurum aliquando meliorem. Cum vero errores vestri in causa potissimum fuerint, confidendum plane, vos, illis emendatis, pristinum statum vestrum recuperaturos.* Similiter Epictetus, de gradibus tranquillitatis animi verba faciens, infimum locum illis attribuit, qui alios accusant; superiorem iis, qui seipsos; supremum vero illis, qui nec alios nec seipsos. Fallit secundo, propter insitam animis humanis superbiam; qua ægre adducuntur homines, ut errores proprios agnoscant. Hoc vero ut evitent, patientiam adhibent longe majorem in iis malis, quæ culpa sua contraxerunt. Etenim, quemadmodum fieri videmus, ut cum culpa admissa sit, neque de auctore constiterit, supra modum excandescant homines, et tumultuentur: quod si postea in notitiam pervenerit, culpam illam ad filium, aut uxorem, aut gratiosum aliquem pertinere, statim sedantur turbæ et consilescunt: eodem modo fit, cum res aliqua accidit, propter quam necessitas incumbit culpam in nos ipsos recipiendi. Id quod in mulieribus sæpissime conspicitur, quæ, si quid infeliciter egerunt, contra consensum parentum aut amicorum, qualecunque infortunium sequatur, illud sedulo dissimulabunt.

Sophisma IX.

Gradus privationis major videtur, quam gradus diminutionis: et rursus gradus inceptionis major videtur, quam gradus incrementi.

Canon est in mathematicis; nullas esse rationes nihili ad aliquid. Itaque gradus nullitatis et quidditatis, majores videntur gradibus incrementi et decrementi. Sicut monoculo durius est, unum perdere oculum, quam utrumque oculum habenti. Similiter

complures liberos habenti gravius est, ultimum, qui superstes fuerit, filium amittere, quam reliquos priores. Itaque et Sibylla, cum duos priores libros combussisset, pretium tertii duplicavit: siquidem illius amissio gradus fuisset privationis, non diminutionis.

ELENCHUS.

Fallit sophisma primo, propter eas res, quarum usus in sufficientia quadam, sive competentia; hoc est, quantitate determinata, consistit. Si quis enim obligetur pœnaliter ad solutionem certæ pecuniæ summæ, ad diem certum; gravius ei fuerit, nummo unico aureo carere, quam si, posito quod ille unicus parari non potuerit, deessent etiam decem alii. Similiter in decoctionibus fortunarum, damnosior videtur gradus obærationis, qui primus sortem minuit; quam extremus, qui ad egestatem redigit. Huc spectant formulæ illæ usitatæ: Sera in fundo parsimonia: Parum interest, utrum nihil habeas, an quod nihil juvet, etc. Fallit secundo, propter illud principium in natura, quod corruptio unius sit generatio alterius. Adeo ut gradus ipse privationis ultimæ, minus interdum incommodet, quoniam ansam et stimulum præbet novæ alicui rationi ineundæ. Unde etiam Demosthenes sæpius conqueritur apud cives suos: *Conditiones minus utiles, et honorificas, quas a Philippo impositas subibant, nihil aliud esse, quam alimenta quædam ipsorum ignaviæ et socordiæ: ut multo iis fuisset satius illis omnino carere, propterea quod hoc pacto industria illorum melius acui possit ad alia paranda remedia.* Novimus certe medicum quendam, qui, mulieribus delicatis, querentibus se male habere, sed tamen a medicamentis omnibus abhorrere, solebat dicere, non minus facete, quam morose: "Vobis omnino opus est, "ut deterius valeatis, quo medicamenta, etiam quæli-"bet, libenter toleretis." Quinetiam ipse gradus privationis, sive indigentiæ ultimæ, salutaris esse possit, non tantum ad excitandam industriam, verum etiam ad imperandam patientiam.

Quod ad secundum membrum hujus sophismatis, illud eodem, quo prius, fundamento (de gradibus

quidditatis et nullitatis) nititur. Hinc tanta usurpantur, de initiis negotiorum, præconia:

Dimidium facti, qui bene cœpit, habet, etc.

Hinc astrologorum superstitio, qui judicium faciunt de dispositione aut fortuna hominis, ex momento sive articulo nativitatis aut conceptus.

ELENCHUS.

Fallit sophisma primo, quoniam in nonnullis primæ rerum inceptiones nihil aliud sunt, quam quæ Epicurus, in philosophia sua, appellat tentamenta; id est, rudimenta quædam, quæ nihili sunt, nisi iterentur aut provehantur. Itaque in hoc casu, gradus secundus dignior videtur et potentior, quam primus: quemadmodum in plaustris, equus qui penultimus est, plus confert ad motum plaustri, quam primus. Etiam non inepte dici solet: Convicium regestum, illud esse, quod pugnæ sit reum. Prius enim fortasse prætervolaturum fuisset. Itaque prius malo principium dedit, sed posterius modum abstulit. Fallit sophisma secundo, propter dignitatem perseverantiæ; quæ in progressu, non in aggressu, sita est. Etenim casus, aut natura, primum impetum progignere possunt; at affectus tantummodo maturus et judicium, constantiam. Fallit tertio in iis rebus, quarum natura et cursus ordinarius in contrarium rei inceptæ fertur. Ita ut prima inceptio perpetuo evacuetur, nisi vires continuentur. Quemadmodum in formulis illis usitatis dicitur; Non progredi, est regredi: et, Qui non proficit; deficit: ut in cursu in adversum montis; remigatione in adversum gurgitis: at contra, si in declivi montis motus incipiat; aut secundo flumine remigatio fiat; tum gradus inceptus longe potiores partes tenet. Porro iste color, non tantum extenditur ad gradum inceptionis, qui sit a potentia ad actum, comparatum cum gradu, qui sit ab actu ad incrementum: verum etiam ad gradum, qui sit ab impotentia ad potentiam, comparatum cum gradu, qui sit a potentia ad actum. Etenim gradus ab impotentia ad potentiam, *major* videtur, quam a potentia ad actum.

Sophisma X.

Quod ad veritatem refertur, majus est, quam quod ad opinionem. Modus autem, et probatio ejus, quod ad opinionem pertinet, hæc est; quod quis, si clam putaret fore, facturus non esset.

Ita pronunciant Epicurei de felicitate Stoicorum, in virtute collocata, quod similis sit felicitati histrionis in scena; qui, si a spectatoribus et plausu eorum destitueretur, animis statim concideret. Itaque virtutem, per ignominiam, bonum theatrale vocant. Aliter fit in divitiis; de quibus ille:

Populus me sibilat; at mihi plaudo.

Itidem in voluptate:

Grata sub imo
Gaudia corde premens, vultu simulante pudorem.

Elenchus.

Fallacia hujus sophismatis subtilior paulo est; licet responsio ad exemplum, quod adducitur, facilis. Neque enim virtus eligitur propter auram popularem. Cum etiam illud præceptum sit, Ut quis maxime omnium seipsum revereatur. Ita ut vir bonus idem fuerit in solitudine, idem in theatro. Licet forte intendatur virtus nonnihil per laudes, quemadmodum calor augetur per reflexionem. Sed hoc suppositionem negat, non fallaciam redarguit. Elenchus vero talis est. Dato, quod virtus (præsertim ea, quæ labores et conflictus subit) non eligeretur, nisi quod laudes et fama eam comitari soleant; haud inde sequitur, quod appetitus et motus ad virtutem non sit præcipue propter se. Siquidem fama possit esse causa tantum impulsiva, aut sine qua non; neutiquam efficiens, aut constituens. Exempli gratia: Si duo fuerint equi, quorum unus, calcaribus non admotis, quævis haud segniter præstaret; at alter, calcaribus admotis, priorem longe superaret: posterior iste (arbitror) palmam referet, et pro equo meliore judicabitur. Neque quenquam judicii sani commoverit formula illa: Apage istum equum, cujus spiritus siti sunt in calca-

ribus. Quandoquidem enim instrumentum ordinarium equitanti sit calcar, neque ullo modo oneri aut impedimento ei sit; non minoris propterea æstimandus est equus, qui calcare incitatur: neque etiam ille alter, qui absque calcaribus mira præstet, eo ipso melior, sed delicatior tantum habendus est. Simili ratione, gloria et honor, virtuti, pro stimulis et calcaribus, subserviunt: ac licet virtus, sine illis, paulo futura esset languidior; tamen cum semper illa præsto sint ei, etiam non invitata; nil officit, quo minus virtus propter se quoque expetatur. Itaque recte redarguitur illa positio: Nota ejus rei, quod propter opinionem, et non propter veritatem eligitur, hæc est; quod quis, si clam putaret fore, facturus non fuisset.

Sophisma XI.

Quod opera et virtute nostra partum est, majus bonum; quod ab alieno beneficio, vel ab indulgentia fortunæ delatum est, minus bonum.

Causæ hujus rei hæ sunt. Primo propter spem de futuro. Siquidem in aliorum gratia, aut fortunæ ipsius ventis secundis, non multum inest certitudinis; propria vero industria aut virtus semper domi adsunt. Adeo ut, postquam boni quid nobis hoc modo paratum fuerit, maneant etiam eadem instrumenta in novos usus parata, quin et consuetudine et successu reddita validiora. Secundo, quia quod alieno beneficio adipiscimur, ejus etiam aliis debitores sumus: cum quæ per nos ipsi comparaverimus, nihil oneris secum trahant. Etiam si quid indulgentia divina in nos cumulaverit, retributionem quandam erga Dei bonitatem efflagitat, quod homines pravos et improbos mordet, ubi in priore genere illud prophetæ usuvenerit, lætantur, et exultant, *immolant plagis suis, et sacrificant reti suo.* Tertio, quia ea, quæ a virtute nostra minime profecta sunt, nulla sequitur laus et existimatio. Quæ enim felicitatis sunt, admirationem quandam pariunt, laudem minime. Sicut ait Cicero ad Cæsarem: Quæ miremur habemus; quæ laudemus expectamus. Quarto, quia quæ industria propria acquiruntur, cum laboribus et contentione fere con-

juncta sunt; quod nonnullam habet in se suavitatem: uti Salomon, *suavis cibus a venatu.*

ELENCHUS.

At quatuor inveniuntur colores oppositi, qui rem in contrariam partem inclinant, possintque esse prioribus instar elenchorum. Primo, quia felicitas videtur esse signum quoddam, et character favoris divini: et propterea tum in nobismetipsis confidentiam et alacritatem generat, tum apud alios auctoritatem et reverentiam. Felicitas autem ista etiam fortuita complectitur, ad quæ virtus ægre aspirat; veluti cum Cæsar ad navis gubernatorem, animos addendo, dixit: Cæsarem portas et fortunam ejus. Quod si dixisset, Cæsarem portas et virtutem ejus, frigidum prorsus fuisset solatium periclitanti in procella. Secundo, quia ea, quæ a virtute aut industria procedunt, sunt imitabilia, et aliis patent; cum felicitas sit res inimitabilis, et prærogativa quædam hominis individui. Itaque in genere videmus, res naturales artificialibus præponi, quia imitationem non recipiunt. Quod enim imitabile est, potentia vulgatum est. Tertio, quæ ex felicitate proveniunt, bona videntur gratuita, nec laboribus empta: at quæ virtute propria pretio veluti acquisita. Itaque eleganter Plutarchus, de rebus Timoleontis, hominis longe fortunatissimi, cum rebus Agesilai et Epaminondæ, qui uno ævo vixerunt, comparatis, dixit: Illas Homeri carminibus fuisse similes, quæ cum alias excellant, sponte etiam fluere videantur et quasi genium sapere. Quarto, quia, quod præter spem, aut præter expectatum contingit, gratius et majore cum voluptate in hominum animos influit. Illud vero neutiquam competit iis, quæ propria cura et ambitu comparantur.

SOPHISMA XII.

Quod ex pluribus constat et divisibilibus, est majus, quam quod ex paucioribus, et magis unum: nam omnia per partes considerata majora videntur: quare et pluralitas partium, magnitudinem præ se fert: fortius autem operatur pluralitas partium, si ordo absit: nam inducit similitudinem infiniti, et impedit comprehensionem.

Sophisma istud videtur etiam primo intuitu fallax, et quasi palpabile: siquidem, non pluralitas partium tantum, sed majoritas earundem, poterit constituere totum auctius. Attamen abripit hoc ipsum sophisma sæpius phantasiam; quinetiam insidiatur sensui. Etenim aspectui ipsi brevior videtur via in planitie, ubi nihil intercurrat, quod visum frangat, quam in tali tractu terræ, ubi simul conspiciuntur arbores, aut ædificia, aut aliud aliquod signum, quod spatium metiri et dividere possit. Sic homini bene nummato, postquam arcas suas et marsupia diviserit et digesserit, major etiam, quam antea, subit divitiarum phantasia. Habet etiam vim in amplificationibus, si res in plures portiones dividatur, atque singulæ seorsum tractentur. Hoc vero adhuc magis phantasiam implet, si fiat promiscue et sine ordine. Confusio enim multitudinis opinionem generat. Siquidem quæ ordine ostenduntur aut proponuntur, tum ipsa magis finita apparent, tum certum præbent argumentum, nihil esse prætermissum. At contra, quæ confuse repræsentantur, non solum in se numerosa putantur, sed et suspicioni locum relinquunt, restare adhuc plura, quæ omittuntur.

ELENCHUS.

Fallit sophisma primo, ubi quis ampliorem præceperit de re aliqua opinionem, quam pro vera rei ipsius magnitudine. Etenim cum hoc fit, distributio falsam illam opinionem destruet, et rem in veritate sua, non autem cum amplificatione, monstrabit. Itaque si quis morbo aut dolore corripiatur, horæ longiores ei videbuntur, absque horologio aut clepsydra, quam si iisdem mensurentur. Nam si tædium et vexatio morbi, tempus videri longius faciunt, quam revera est, at computatio temporis errorem illum corrigit, et brevius facit, quam opinio illa falsa conceperat. Etiam in planitie contra, quam superius dictum est, aliquando evenit. Licet enim visus in principio viam ostentet breviorem sensui, quia indivisa est, tamen si ex eo obrepat opinio de longe minori intervallo, quam reperitur; opinionis ejus vanæ frustratio efficiet, ut videatur demum etiam, quam revera est,

productior. Itaque si quis opinioni alicujus falsæ de magnitudine rei cujuspiam velificari cupiat, caveat a distributionibus, sed rem integram utique extollat. Fallit sophisma secundo, si distributio ea distrahatur, non autem simul obversetur, aut uno aspectu visum feriat. Itaque si flores in horto aliquo in plures torulos distinguantur, majoris quantitatis speciem præbebunt, quam si omnes in uno toro simul crescerent; modo toruli illi oculis simul subjiciantur; aliter enim unio distributioni distractæ prævalebit. Sic reditus eorum majores videntur, quibus prædia et latifundia sua vicina aut conjuncta sunt. Nam si sparsim sita sint, non veniunt tam facile sub aspectum. Fallit sophisma tertio, propter dignitatem unitatis supra multitudinem. Omnis enim compositio, indigentiæ in singulis signum est certissimum: ubi illud usu venit:

Et quæ non prosunt singula, multa juvant.

Itaque Mariæ partes potiores; *Martha, Martha, attendis ad plurima, unum sufficit.* Hinc illa fabula Æsopi de vulpe et feli. Jactabat enim vulpes, quantas artes haberet et effugia, quibus se a canibus eriperet; felis autem se unico tantum confidere auxilio dixit, utpote quæ tenuem scandendi facultatem haberet. Quod tamen reliquis illis vulpinis longe præstantius præsidium fuit: unde adagium; *Multa novit vulpes, sed felis unum magnum.* Quin etiam in hujus fabulæ significatione morali idem cernitur: nam potenti et fido amico niti, plus præsidii habet, quam artes et astutiæ complurimæ.

Atque hæc exempli loco sufficient. Superest autem nobis ejusmodi colorum numerus etiam magnus, quos olim adolescentes congessimus: attamen sine illustrationibus suis, atque elenchis; quos hoc tempore concinnare non vacat: ideoque colores illos nudos, absque illustrationibus suis (cum superiores isti vestiti prodeant) proponere, minime nobis consentaneum videtur. Illud interim monemus, rem istam, qualiscunque ea videri possit, haud parvi, judicio nostro, esse pretii: utpote quæ ex philosophia prima, et ex

politica, et ex rhetorica participet. Atque de signis popularibus, sive coloribus boni ac mali apparentis, tam simplicis quam comparati, hactenus.

Secunda collectio, quæ pertinet ad promptuariam, et desideratur, ea est, quam Cicero (ut superius in logica diximus) innuit; cum præcipit, ut in promptu habeantur loci communes in utramque partem disputati et tractati. Quales sunt, *Pro verbis legis*, et *pro sententia legis*, etc. Nos vero hoc præceptum etiam ad alia extendimus; ut non solum ad genus judiciale, sed etiam ad deliberativum et demonstrativum adhibeatur. Omnino hoc volumus, locos omnes, quorum frequens est usus (sive ad probationes et refutationes, sive ad suasiones et dissuasiones, sive ad laudes et vituperia spectent) meditatos jam haberi, eosque ultimis ingenii viribus, et tanquam improbe, et prorsus præter veritatem, attolli, et deprimi. Modum autem hujus collectionis, tam ad usum, quam ad brevitatem, optimum fore censemus, si hujusmodi loci contrahantur in sententias quasdam acutas et concisas; tanquam glomos quosdam, quorum fila in fusiorem discursum, cum res postulat, explicari possint. Atque similem quandam diligentiam in Seneca reperimus, sed in hypothesibus sive casibus. Ejus generis, cum plurima parata habeamus, aliqua ad exemplum proponere visum est. Ea autem antitheta rerum nominamus.

EXEMPLA ANTITHETORUM.

I.

Nobilitas.

PRO.	CONTRA.
Quibus virtus a genere penitus insita est; ii jam non mali esse nolunt, sed nequeunt.	Raro ex virtute nobilitas; rarius ex nobilitate virtus.
Nobilitas laurea, qua tempus homines coronat.	Nobiles majorum deprecatione ad veniam sæpius utuntur, quam suffragatione ad honores.

PRO.

Antiquitatem etiam in monumentis mortuis veneramur; quanto magis in vivis?

Si nobilitatem familiarum contemnas, quæ tandem erit differentia inter sobolem hominum et brutorum?

Nobilitas virtutem invidiæ subducit, gratiæ tradit.

CONTRA.

Tanta solet esse industria hominum novorum, ut nobiles præ illis tanquam statuæ videantur.

Nobiles in stadio respectant nimis sæpe; quod mali cursoris est.

II.

Forma.

PRO.

Deformes naturam ulcisci solent.

Et virtus nil aliud, quam interna forma; et forma nil aliud, quam externa virtus.

Deformes se a contemptu, per malitiam utique suam, vindicare cupiunt.

Forma virtutes splendere facit, vitia rubere.

CONTRA.

Virtus, ut gemma nobilis, melius inseritur sine multo auro et ornatu.

Quod vestis lauta deformi, hoc forma improbo.

Similiter plerunque leves sunt, quos forma ornat, et quos movet.

III.

Juventus.

PRO.

Primæ cogitationes et juvenum consilia, plus habent e Numine.

Senes sibi sapiunt magis; aliis et reipublicæ minus.

Si conspici daretur, magis deformat animos, quam corpora, senectus.

Senes omnia metuunt, præter Deos.

CONTRA.

Juventus pœnitentiæ campus.

Ingenitus est juvenibus senilis auctoritatis contemptus; ut quisque suo periculo sapiat.

Tempus, ad quæ consilia non advocatur, nec rata habet.

Senibus Veneres mutantur in Gratias.

IV.

Valetudo.

PRO.	CONTRA.
Cura valetudinis animum humilem facit, et corpori supplicem.	Sæpe convalescere, est sæpe juvenescere.
Corpus sanum, hospes animæ est; ægrum, ergastularius.	Excusatio valetudinis polychresta; ad quam etiam sani confugimus.
Nil tam summas actionum promovet, quam prospera valetudo; at contra, infirma feriatur nimis.	Nimis arcto fœdere corpus animæ jungit sanitas.
	Et lectus magna imperia administravit, et lectic magnos exercitus.

V.

Uxor et Liberi.

PRO.	CONTRA.
Charitas reipublicæ incipit a familia.	Qui uxorem duxit, et liberos suscepit, obsides fortunæ dedit.
Uxor et liberi disciplina quædam humanitatis; at cœlibes tetrici et severi.	Generare, et liberi, humana sunt; creare, et opera, divina.
Cœlibatus et orbitas ad nil aliud conferunt, quam ad fugam.	Brutorum æternitas soboles; virorum fama, merita, et instituta.
Morti sacrificat, qui liberos non procreat.	Œconomicæ rationes publicas plerunque evertunt.
Cætera felices, in liberis fere infortunati sunt; ne divinæ sorti nimium appropinquent homines.	Aliquibus fortuna Priami placuit, qui suis omnibus superstes fuit.

VI.

Divitiæ.

PRO.	CONTRA.
Divitias contemnunt, *qui* desperant.	Divitiarum magnarum vel custodia est, vel dis-

PRO.

Invidia divitiarum, virtutem effecit deam.

Dum philosophi dubitant, utrum ad virtutem an voluptatem omnia sint referenda, collige instrumenta utriusque.

Virtus per divitias vertitur in commune bonum.

Cætera bona provincialem habent administrationem, divitiæ solæ generalem.

CONTRA.

pensatio quædam, vel fama; at nullus usus.

Annon vides lapillis, et id genus deliciis, fingi pretia, ut possit esse aliquis magnarum divitiarum usus?

Multi, dum divitiis suis omnia venalia fore crediderunt, ipsi in primis venierunt.

Non aliud divitias dixerim, quam impedimenta virtutis: nam virtuti et necessariæ sunt et graves.

Divitiæ bona ancilla, pessima domina.

VII.

Honores.

PRO.

Honores non tyrannorum (ut loquuntur) sed providentiæ divinæ calculi sunt.

Honores faciunt et virtutes et vitia conspicua; itaque illas provocant, hæc refrænant.

Non novit quispiam, quantum in virtutis cursu profecerit; nisi honores ei campum præbeant apertum.

Virtutis, ut rerum aliarum, rapidus motus est ad locum, placidus in loco: est autem virtutis locus honos.

CONTRA.

Dum honores appetimus, libertatem exuimus.

Honores dant fere potestatem earum rerum, quas optima conditio est nolle, proxima non posse.

Honorum ascensus arduus, statio lubrica, regressus præceps.

Qui in honore sunt, vulgi opinionem mutuentur oportet, ut seipsos beatos putent.

VIII.

Imperia.

PRO.

Felicitate frui, magnum bonum est; sed eam et aliis impertiri posse, adhuc majus.

Reges non hominum instar, sed astrorum sunt: nam et in singulos, et in tempora ipsa, magnum habent influxum.

Qui Dei vices gerunt, iis resistere, non tantum læsæ majestatis crimen est, sed theomachia quædam.

CONTRA.

Quam miserum, habere nil fere, quod appetas; infinita, quæ metuas?

Qui in imperiis sunt, similes sunt corporibus cœlestibus, quæ magnam venerationem habent, requiem nullam.

Nemo humanæ sortis ad deorum convivia admittitur, nisi ad ludibrium.

IX.

Laus, Existimatio.

PRO.

Virtutis radii reflexi laudes.

Laus honor is est, ad quem liberis suffragiis pervenitur.

Honores a diversis politiis conferuntur, sed laudes ubique sunt libertatis.

Vox populi habet aliquid divinum: nam quomodo aliter tot capita in unum conspirare possint?

Ne mireris, si vulgus verius loquatur, quam honoratiores; quia etiam tutius loquitur.

CONTRA.

Fama deterior judex, quam nuncia.

Quid viro bono cum saliva vulgi?

Fama veluti fluvius, *le* via attollit, solida mergit.

Infimarum virtutum apud vulgus laus est, mediarum admiratio, supremarum sensus nullus.

Laus magis ex ostentatione, quam ex merito; et ventosis magis accedit, quam realibus.

X.

Natura.

PRO.

Consuetudinis progressus est arithmeticus, naturæ geometricus.

Ut in rebuspublicis se habent leges communes erga consuetudines, eodem modo in singulis se habet natura ad consuetudinem.

Consuetudo contra naturam, quasi tyrannis quædam est: et cito, ac levi occasione corruit.

CONTRA.

Cogitamus secundum naturam; loquimur secundum præcepta; sed agimus secundum consuetudinem.

Natura pedantius quidam est, consuetudo magistratus.

XI.

Fortuna.

PRO.

Virtutes apertæ laudes pariunt, occultæ fortunas.

Virtutes officiorum laudes pariunt, facultatum fortunas.

Fortuna veluti galaxia; hoc est, nodus quarundam obscurarum virtutum, sine nomine.

Fortuna saltem ob filias suas honoranda est, confidentiam scilicet, et auctoritatem.

CONTRA.

Stultitia unius, fortuna alterius.

In fortuna illud præcipue laudaverim, quod cum non eligat, non tueatur.

Viri magni, dum invidiam virtutum suarum declinarunt, inter fortunæ cultores reperti sunt.

XII.

Vita.

PRO.

Absurdum est accidentia vitæ magis amare, quam vitam ipsam.

CONTRA.

Philosophi dum tantum apparatum adversus mortem colligunt, ipsam magis timendam effecerunt.

PRO.

Præstat adomnia, etiam ad virtutem, curriculum longum, quam breve.

Absque spatiis vitæ majoribus, nec perficere datur, nec perdiscere, nec pœnitere.

CONTRA.

Mortem homines timent, quia nesciunt, ut pueri tenebras.

Non invenias inter humanos affectum tam pusillum, qui, si intendatur paulo vehementius, non mortis metum superet.

Mori velle, non tantum fortis, aut miser, aut prudens, sed etiam fastidiosus potest.

XIII.

Superstitio.

PRO.

Qui zelo peccant, non probandi, sed tamen amandi sunt.

Mediocritates moralibus debentur, extremitates divinis.

Superstitiosus, religiosus designatus.

Fabulosissima quæque portenta cujusvis religionis citius crediderim, quam hæc omnia sine Numine fieri.

CONTRA.

Ut simiæ, similitudo cum homine, deformitatem addit: ita superstitioni, similitudo cum religione.

Quale odium est affectationis in civilibus, tale superstitionis in divinis.

Præstat nullam habere de diis opinionem, quam contumeliosam.

Non Epicuri schola, sed Stoa, veteres respublicas perturbavit.

Non cadit in mentem humanam, ut sit merus atheista dogmate; sed magni hypocritæ, sunt veri atheistæ; qui sacra perpetuo contrectant, sed nunquam verentur.

XIV.

Superbia.

PRO.

Superbia etiam vitiis insociabilis; atque ut venenum veneno, ita haud pauca vitia superbia expelluntur.

Facilis, etiam alienis vitiis obnoxius est: superbus, tantum suis.

Superbia, si ab aliorum contemptu, ad sui contemptum ascendet, fiet demum philosophia.

CONTRA.

Hedera virtutum ac bonorum omnium superbia.

Cætera vitia virtutibus tantum contraria; superbia sola contagiosa.

Superbia optima vitiorum conditione caret, id est, latebris.

Superbus, cum cæteros contemnit, se interim negligit.

XV.

Ingratitudo.

PRO.

Crimen ingrati animi nil aliud est, quam perspicacia quædam in causam beneficii collati.

Dum grati erga quosdam esse volumus; nec cæteris justitiam præstamus, nec nobis ipsis libertatem.

Beneficii gratia eo minus reddenda est, quod de pretio non constat.

CONTRA.

Crimen ingrati animi, non suppliciis coërcetur, sed furiis permittitur.

Arctiora sunt vincula beneficiorum, quam officiorum: quare qui ingratus, injustus, et omnia.

Ea est conditio humana: nemo tam publica fortuna natus est, quin privatæ et gratiæ, et vindictæ, se omnino debeat.

XVI.

Invidia.

PRO.

Naturale est exprobrationem fortunæ suæ odisse.

CONTRA.

Invidia festos dies non agit.

PRO.

Invidia in rebuspublicis, tanquam salubris ostracismus.

CONTRA.

Nemo virtuti invidiam reconciliaverit præter mortem.

Invidia virtutes laboribus exercet, ut Juno Herculem.

XVII.

Impudicitia.

PRO.

Zelotypiæ debetur, quod castitas sit facta virtus.

Multa tristitia opus est, ut quis venerem rem seriam putet.

Quid vel diætæ partem, vel munditiæ speciem, vel superbiæ filiam, inter virtutes collocas?

Amorum, ut avium sylvestrium, nulla proprietas est, sed jus possessione transfertur.

CONTRA.

Pessima Circes transformatio impudicitia.

Impudicus prorsus reverentiam sui perdidit; quod frænum est omnium vitiorum.

Omnes, ut Paris, qui formæ optionem faciunt, prudentiæ et potentiæ jacturam faciunt.

In veritatem non vulgarem incidit Alexander; cum somnum et venerem, mortis arrhabones esse dixit.

XVIII.

Crudelitas.

PRO.

Nulla virtutum tam sæpe rea est, quam clementia.

Crudelitas, si a vindicta est, justitia est; si a periculo, prudentia.

CONTRA.

Cædibus grassari, aut feræ, aut furiæ est.

Crudelitas viro bono semper fabulosa esse videtur, et fictio tragica.

PRO.

Qui misericordiam inimico impertit, sibi denegat.

Non sæpius phlebotomiæ necessariæ sunt in curationibus, quam cædes in civilibus.

CONTRA.

XIX.

Gloria Vana.

PRO.

Qui suas laudes appetit, aliorum simul appetit utilitates.

Qui tam sobrius est, ut nihil alienum curet, vereor ne et publica aliena putet.

Ingenia, in quibus aliquid inane est, facilius curam reipublicæ recipiunt.

CONTRA.

Gloriosi semper factiosi, mendaces, mobiles, nimii.

Thraso Gnathonis præda.

Turpe est proco solicitare ancillam; est autem virtutis ancilla laus.

XX.

Justitia.

PRO.

Imperia et politiæ, justitiæ tantum additamenta sunt: si enim justitia aliter possit exerceri, illis minime fuerit opus.

Justitiæ debetur, quod homo homini sit Deus, non lupus.

Justitia etsi vitia tollere non possit, tamen hoc efficit, ut non lædant.

CONTRA.

Si hoc est justum esse; Quæ tibi fieri nolis, ea alteri non facere, clementia demum justitia est.

Si suum cuique tribuendum est, certe et venia humanitati.

Quid mihi æquitatem narras, cum sapienti omnia inæqualia sint?

Considera qualis reorum conditio fuerit apud Romanos, et pronuncia justitiam e republica non esse.

PRO.	CONTRA.
	Vulgaris ista justitia politiarum, philosophus in aula; hoc est, facit tantum ad reverentiam imperantium.

XXI.

Fortitudo.

PRO.	CONTRA.
Nil terribile nisi ipse timor.	Præclara virtus velle perire ut perdas.
Nil aut in voluptate solidum, aut in virtute munitum, ubi timor infestat.	Præclara virtus quam etiam ebrietas inducit.
Qui pericula apertis oculis intuetur, ut excipiat, advertit et ut evitet.	Vitæ suæ prodigus, alienæ periculosus.
Cæteræ virtutes nos a dominatu liberant vitiorum; fortitudo sola a dominatu fortunæ.	Virtus ferreæ ætatis fortitudo.

XXII.

Temperantia.

PRO.	CONTRA.
Eadem fere vis abstinendi et sustinendi.	Negativæ istæ virtutes non placent; nam *innocentiam* præstant, non merita.
Uniformitates, concordiæ, et mensuræ motuum, cœlestia sunt, et characteres æternitatis.	Languet mens, quæ excessibus caret.
Temperantia, velut frigora salubria, animi vires colligit et firmat.	Amo virtutes, quæ excellentiam actionis inducunt, non hebetudinem passionis.
Exquisiti et vagi sensus narcoticis indigent; similiter et affectus.	Cum consonantes animi motus ponis, paucos ponis; nam pauperis est numerare pecus.

PRO.

CONTRA.

Ista (Non uti, ut non appetas; Non appetere, ut non timeas) pusillanimi sunt et diffidentis.

XXIII.

Constantia.

PRO.

Basis virtutum constantia.

Miser est, qui qualis ipse futurus sit, non novit.

Imbecillitas humani judicii, rebus ipsis constare non potest; quare saltem sibi constet.

Etiam vitiis decus aspirat constantia.

Si ad fortunæ inconstantiam accedat etiam inconstantia mentis, in quantis tenebris vivitur?

Fortuna tanquam Proteus, si perseveres, ad formam redit.

CONTRA.

Constantia, ut janitrix morosa, multa utilia indicia abigit.

Æquum est, ut constantia res adversas bene toleret; nam fere inducit.

Stultitia brevissima optima.

XXIV.

Magnanimitas.

PRO.

Si animus semel generosos fines optaverit; statim non modo virtutes circumstant, sed et Numina.

Virtutes ex habitu, aut præceptis, gregales sunt; ex fine, heroicæ.

CONTRA.

Magnanimitas est virtus poëtica.

XXV.

Scientia, Contemplatio.

PRO.

Ea demum voluptas est secundum naturam, cujus non est satietas.

Dulcissimus prospectus in errores aliorum subjacentes.

Quam bonum est orbes mentis habere concentricos universo?

Omnes affectus pravi, falsæ æstimationes sunt; atque eadem sunt bonitas et veritas.

CONTRA.

Contemplatio, speciosa inertia.

Bene cogitare, non multo melius est, quam bene somniare.

Orbem Numen curat, tu patriam.

Vir politicus etiam contemplationes serit.

XXVI.

Literæ.

PRO.

Si de rebus minutis, libri scripti forent, vix ullus esset experientiæ usus.

Lectio est conversatio cum prudentibus; actio fere cum stultis.

Non inutiles scientiæ existimandæ sunt, quarum in se nullus est usus, si ingenia acuant, et ordinent.

CONTRA.

In academiis discunt credere.

Quæ unquam ars docuit tempestivum artis usum?

Sapere ex regula, et ex experientia, plane contrariæ rationes sunt; ut qui alteri assuefactus sit, ad alterum sit ineptus.

Artis sæpissime ineptus usus est, ne sit nullus.

Hoc fere omnes academici habent, ut ex qualibet re soleant agnoscere quod sciant, et non addiscere quod nesciant.

XXVII.

Promptitudo.

PRO.

Opportuna prudentia non est, quæ celeris non est.

CONTRA.

Prudentia non alte petitur, quæ præsto est.

PRO.

Qui cito errat, cito errorem emendat.

Qui ex composito, et non obiter prudens est, nil magni facit.

CONTRA.

Prudentia, ut vestis, levis, quæ expedita.

Cujus consilia non maturat deliberatio, nec prudentiam ætas.

Quæ ad breve tempus excogitantur, ad breve tempus placent.

XXVIII.

Taciturnitas in Secretis.

PRO.

Taciturno nil reticetur, quia omnia tuto communicantur.

Qui facile loquitur quæ scit, loquitur et quæ nescit.

Secretis etiam mysteria debentur.

CONTRA.

Varietas morum optime animum collocat in secreto.

Taciturnitas confessoris virtus.

Taciturno omnu reticentur, quia silentiu rependitur.

Tectus, ignoto proximus.

XXIX.

Facilitas.

PRO.

Amo virum alieno affectui obnoxium, sed tamen judicium ab obsequio revocantem.

Flexibilem esse, ad naturam auri proxime accedit.

CONTRA.

Facilitas, judicii quædam inepta privatio.

Facilium beneficia, debita videntur; negationes, injuriæ.

Sibi gratiam habet, qui a facili aliquid impetrat.

Facilem omnes difficultates premunt; nam omnibus se implicat.

Facilis fere se recipit cum pudore.

XXX.

Popularitas.

PRO.

Prudentibus eadem fere placent, at stultorum varietati occurrere prudentiæ est.

Colere populum, est coli.

Qui ipsi magni viri sunt, neminem unum fere habent, quem vereantur, sed populum.

CONTRA.

Qui valde cum stultis congruit, ipse suspectus esse potest.

Qui turbæ placet, fere et turbas miscet.

Nil moderatum vulgo gratum est.

Infima assentatio est assentatio vulgi.

XXXI.

Loquacitas.

PRO.

Qui silet, aut alios habet pro suspectis, aut suspectus est ipse sibi.

Custodiæ omnes infelices; miserrima silentii.

Silentium stultorum virtus: itaque recte ille silenti: Si prudens es, stultus es; si stultus, prudens.

Silentium veluti nox, insidiis opportunum.

Cogitationes in profluente sanissimæ.

Silentium, solitudinis genus.

Opinioni se venditat, qui silet.

Silentium nec pravas cogitationes egerit, nec bonas distribuit.

CONTRA.

Silentium verbis, et gratiam addit, et auctoritatem.

Silentium, veluti somnus quidam, alit prudentiam.

Silentium fermentatio cogitationum.

Stylus prudentiæ silentium.

Silentium ambit veritatem.

XXXII.

Dissimulatio.

PRO.

Dissimulatio, compendiaria sapientia.

Non idem dicere, sed idem spectare debemus.

Etiam in animo deformis nuditas.

Dissimulatio et decori est, et præsidio.

Sepes consiliorum, dissimulatio.

Aliqui bono suo falluntur.

Qui indissimulanter omnia agit, æque decipit; nam plurimi, aut non capiunt, aut non credunt.

Indissimulatio nihil aliud, quam animi impotentia.

CONTRA.

Cum cogitare secundum rerum veritatem non possimus, at loquamur secundum cogitationem.

Quibus artes civiles supra captum ingenii sunt, iis dissimulatio pro prudentia erit.

Qui dissimulat, præcipuo ad agendum instrumento se privat, i. e. fide.

Dissimulatio dissimulationem invitat.

Qui dissimulat, liber non est.

XXXIII.

Audacia.

PRO.

Docet improbare, qui verecundatur.

Quod actio oratori, id audacia viro civili; primum, secundum, tertium.

Confitentem verecundiam amo, accusantem odi.

Confidentia morum animos promptius sociat.

Placet obscurus vultus, et perspicua oratio.

CONTRA.

Audacia stultitiæ viator.

Inverecundia inutilis, nisi ad imposturam.

Confidentia, stultorum imperatrix, prudentium scurra.

Audacia est stupor quidam sensus, cum malitia voluntatis.

XXXIV.

Ceremoniæ, Puntos, Affectatio.

PRO.

Vultus et gestus decora moderatio, verum condimentum virtutis.

Si et in verbis vulgo paremus, quidni in habitu, et gestu?

Qui in levibus, et quotidiana consuetudine, decus non retinent, sit licet vir magnus, noris tamen hunc tantum certis horis sapere.

Virtus et prudentia sine punctis, velut peregrinæ linguæ sunt; nam vulgo non intelliguntur.

Qui vulgi sensum per congruitatem non novit, is, si nec per observationem noverit, omnium stultissimus est.

Puncti translatio sunt virtutis in linguam vernaculam.

CONTRA.

Quid deformius, quam scenam in vitam transferre?

Ex ingenuitate decorum, ex arte odium.

Magis placent cerussatæ buccæ, et calamistrata coma, quam cerussati et calamistrati mores.

Qui animum ad tam exiles observationes applicat, magnæ cogitationis capax non est.

Affectatio ingenuitatis, putredo lucens.

XXXV.

Joci.

PRO.

Oratorum ara jocus.

Qui in omnibus modestum leporem miscet, libertatem animi retinet.

Res est supra opinionem politica, facile transire a joco ad serium, a *serio* ad jocum.

CONTRA.

Istos deformitatum ac concinnitatum aucupes quis non contemnat?

Rerum magnitudinem eluere joco, improbum artificium est.

Jocos tum considera, cum risu destituti sunt.

PRO.

Veritatis, alias non perventuræ, sæpe vehiculum jocus.

CONTRA.

Faceti isti fere non penetrant ultra superficiem rerum, ubi joci sedes est.

Ubi jocus ad seria momenti aliquid habet, ibi levitas puerilis est.

XXXVI.

Amor.

PRO.

Annon vides, omnes se quærere? at amans solus se invenit.

Non est melior ordinatio animi, quam ex imperio affectus alicujus insignis.

Qui sapit, desiderium quærat; nam qui non aliquid insigniter appetit, ei omnia ingrata sunt, et tædio plena.

Quidni in unitate acquiescat unus?

CONTRA.

Amori multum debet scena, nihil vita.

Nil tam varii nominis est, quam amor: nam res, aut tam stulta est, ut se nesciat, aut tam turpis, ut se fuco condat.

Odi istos monophrontistas.

Angusta admodum contemplatio amor.

XXXVII.

Amicitia.

PRO.

Eadem facit amicitia, quæ fortitudo, sed suavius.

Suave condimentum omnium bonorum amicitia.

Pessima solitudo, non veras habere amicitias.

Digna malæ fidei ultio, amicitiis privari.

CONTRA.

Qui amicitias arctas copulat, novas necessitates sibi imponit.

Animi imbecilli est, partiri fortunam.

XXXVIII.

Adulatio.

PRO.

Adulatio magis ex more, quam ex malitia.

Laudando instituere, semper formula fuit debita potentioribus.

CONTRA.

Adulatio stylus servorum.

Adulatio calx vitiorum.

Adulatio aucupii illud genus, quod similitudine vocis aves fallit.

Adulationis deformitas comica, nocumentum tragicum.

Auribus mederi difficillimum.

XXXIX.

Vindicta.

PRO.

Vindicta privata, justitia agrestis.

Qui vim rependit, legem tantum violat, non hominem.

Utilis metus ultionis privatæ; nam leges nimium sæpe dormiunt.

CONTRA.

Qui injuriam fecit, principium malo dedit; qui reddidit, modum abstulit.

Vindicta, quo magis naturalis, eo magis coërcenda.

Qui facile injuriam reddit, is fortasse tempore, non voluntate posterior erat.

XL.

Innovatio.

PRO.

Omnis medicina innovatio.

Qui nova remedia fugit, *nova* mala operitur.

Novator maximus tem-

CONTRA.

Novi partus deformes sunt.

Nullus auctor placet, præter tempus.

Nulla novitas absque

PRO.

pus: quidni igitur tempus imitemur?

Exempla remota inepta sunt; recentia corrupta et ambitiosa.

Imperitis et contentiosis permitte, ut ad exempla res agant.

Sicut qui nobilitatem in familiam introducunt, digniores fere sunt posteris; ita novationes rerum plerunque præstant iis, quæ ad exempla fiunt.

Morosa morum retentio, res turbulenta est, æque ac novitas.

Cum per se res mutentur in deterius, si consilio in melius non mutentur, quis finis erit mali?

Moris servi, temporis ludibria.

CONTRA.

injuria; nam præsentia convellit.

Quæ usu obtinuere, si non bona, at saltem apta inter se sunt.

Quis novator tempus imitatur, quod novationes ita insinuat, ut sensus fallant?

Quod præter spem evenit, cui prodest, minus acceptum; cui obest, magis molestum.

XLI.

Mora.

PRO.

Fortuna multa festinanti vendit, quibus morantem donat.

Dum initia rerum amplecti properamus, umbras prensamus.

Fluctuantibus rebus advertendum, inclinantibus agendum.

Prima actionum Argo committenda sunt, extrema Briareo.

CONTRA.

Occasio primum ansam vasis porrigit, deinde ventrem.

Occasio instar Sibyllæ minuit oblatum, pretium auget.

Celeritas, Orci galea.

Quæ mature fiunt, judicio fiunt; quæ sero, per ambitum.

XLII.

Præparatio.

PRO.

Qui parvis copiis rem magnam aggreditur, fingit opportunitatem, ut speret.

Parvis apparatibus non fortuna, sed prudentia emitur.

CONTRA.

Optimus terminus parandi, prima occasio agendi.

Nemo speret, se fortunam apparatu ligare posse.

Alteratio apparatus et actionis, politica sunt: distinctio tumida et infelix.

Magnus apparatus, prodigus et temporis et rerum.

XLIII.

Principiis Obstare.

PRO.

Plura pericula fallunt, quam vincunt.

Minus operis est periculo remedium adhibere, quam progressum ejus observare et custodire.

Non jam leve est periculum, si leve videatur.

CONTRA.

Docet periculum progredi, qui accingitur, et periculum figit remedio.

Etiam in remediis periculorum, levia pericula subsistunt.

Præstat cum paucis remediis, quæ invaluerunt, rem habere; quam cum minis singulorum.

XLIV.

Consilia Violenta.

PRO.

Qui lenem istam prudentiam amplectuntur, iis augmenta mali salubria *sunt.*

CONTRA.

Omne remedium violentum, prægnans novi mali.

Violenta consilia nemo

PRO.

Necessitas, quæ violenta consulit, eadem exequitur.

CONTRA.

dat, præter iram et metum.

XLV.

Suspicio.

PRO.

Diffidentia, nervi prudentiæ; at suspicio medicamentum arthriticum.

Merito ejus fides suspecta est, quam suspicio labefacit.

Suspicio fragilem fidem solvit, fortem intendit.

CONTRA.

Suspicio fidem absolvit.

Suspicionum intemperies est mania quædam civilis.

XLVI.

Verba Legis.

PRO.

Non est interpretatio, sed divinatio, quæ recedit a litera.

Cum receditur a litera, judex transit in legislatorem.

CONTRA.

Ex omnibus verbis eliciendus est sensus, qui interpretetur singula.

Pessima tyrannis lex in equuleo.

XLVII.

Pro Testibus contra Argumenta.

PRO.

Secundum oratorem, non secundum causam pronunciat, qui argumentis nititur.

Qui argumentis potius credit, quam testibus; etiam ingenio magis debet fidere, quam sensui.

CONTRA.

Si testibus credendum sit contra argumenta, sufficit, tantum judicem esse non surdum.

Argumenta antidotum contra venena testimoniorum.

Iis probationibus tutis-

PRO.	CONTRA.
Tutum foret argumentis credere, si homines nihil absurdi facerent.	simo creditur, quæ rarissime mentiuntur.
Argumenta, cum sint contra testimonia, hoc præstant, ut res mira videatur, non autem ut vera.	

Atque hæc antitheta (quæ nunc proposuimus) fortasse tanti non fuerint; sed cum jam olim parata et collecta a nobis essent, noluimus diligentiæ nostræ juvenilis fructum perire: præsertim cum (si quis acutius introspiciat) semina sint, non flores. In illo autem adolescentiam plane spirant, quod sint in morali, sive demonstrativo genere, uberiora; in deliberativo, et judiciali, perpauca.

Tertia collectio, quæ pertinet ad promptuariam, atque etiam desideratur, est ea, quam vocare placet, formularum minorum. Illæ autem sunt, veluti vestibula, posticæ, ante-cameræ, re-cameræ, transitus, etc. orationis; quæ indiscriminatim omnibus subjectis competere possint. Quales sunt præfationes, conclusiones, digressiones, transitiones, promissiones, declinationes, et plurima ejusmodi. Quemadmodum enim in ædificiis, plurimum facit et ad voluptatem et ad usum, ut frontispicia, gradus, ostia, fenestræ, aditus, transitus, et hujusmodi, commode distribuantur; eodem modo etiam in oratione fit, ut additamenta et interpositiones istæ (si decore et perite formentur et collocentur) plurimum tum gratiæ, tum commoditatis, universæ orationis structuræ adjiciant. Harum formularum exemplum unum aut alterum proponemus, neque diutius iisdem immorabimur. Etsi enim sint res haud exigui usus, tamen cum nihil in his addamus de nostro, sed tantum formulas nudas, ex Demosthene, aut Cicerone, aut alio quopiam selecto auctore, describamus, inferius quiddam videntur, quam ut in eo tempus teramus.

Exempla Formularum Minorum.

Conclusio deliberativa.

Sic et culpam præteritam fas erit redimere, et futuris incommodis eadem opera prospicere.

Partitionis accuratæ corollarium.

Ut omnes intelligant, nihil me et subterfugere voluisse reticendo, aut obscurare dicendo.

Transitio cum monito.

Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes et respectantes, relinquamus.

Præoccupatio contra opinionem inveteratam.

Faciam, ut intelligatis in tota causa, quid res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflaverit.

Hæc pauca enumerasse, ad exempla, satis fuerit; cum quibus, appendices rhetoricæ, quæ ad promptuariam spectant, concludimus.

CAPUT QUARTUM.

Appendices generales duæ traditivæ; Critica, et Pædagogica.

Supersunt duæ appendices traditivæ in genere; altera critica, altera pædagogica. Sicut enim pars traditivæ præcipua in scriptione librorum consistit, ita pars ejus relativa in librorum versatur lectione: lectio autem, vel magistrorum ope regitur, vel industria cujusque propria perficitur; atque huic rei inserviunt doctrinæ illæ, quas diximus, duæ.

Ad criticam spectant, primo, auctorum probatorum limata correctio et emendata editio: quibus et ipsorum auctorum honor vindicatur, et studiosis lu-

men præfertur. Qua tamen in re studiis haud parum detrimenti intulit quorundam hominum diligentia temeraria. Criticis enim haud paucis mos est, ubi incidunt in quidpiam, quod non intelligunt, vitium statim in exemplari supponere. Veluti in illo loco Taciti: cum quædam colonia jus asyli apud senatum assereret, narrat Tacitus, non æquis admodum auribus, quæ ab iis proferebantur, fuisse ab imperatore et senatu audita: itaque legati, causa diffisi, bonam pecuniæ summam Tito Vinio dederunt, ut eis patrocinaretur. Hoc itaque pacto res obtinuit: *tum* (inquit Tacitus) *dignitas et antiquitas coloniæ valuit:* quasi argumenta, quæ antea levia videbantur, accedente pretio, novum tum pondus accepissent. At criticus quidam, non ex infimis, verbum *tum* expunxit, et *tantum* reposuit. Atque hac prava criticorum consuetudine factum est, ut (quod non nemo prudenter notavit) exemplaria maxime castigata sint sæpenumero minime omnium casta. Quinimo, ut verum dicamus, nisi critici fuerint eruditi in scientiis illis, de quibus libri ab ipsis editi tractant, periculo diligentia eorum non vacat.

Secundo ad criticam spectant, auctorum interpretatio et explicatio, commentarii, scholia, notæ, spicilegia, et similia. In istiusmodi autem laboribus, pessimus ille criticorum nonnullos quasi morbus invasit, ut multa ex obscurioribus transiliant, in satis vero perspicuis ad fastidium usque immorentur, et expatientur. Scilicet, non tam illud agitur, ut auctor ipse illustretur, quam ut criticus ille multiplicem suam eruditionem, et variam lectionem, ubique arrepta occasione, ostentet. Optandum imprimis foret (licet hæc res ad traditivam principalem, non ad appendices pertineat) ut qui argumenta obscuriora et nobiliora pertractet scriptor, suas ipse explicationes subjungat; ut et textus ipse digressionibus aut explicationibus non abrumpatur; et notæ a scriptoris mente non recedant. Cujusmodi quidpiam suspicamur de Theone Euclidis.

Tertio, ad criticam spectat (quod etiam nomen eidem indidit) de auctoribus, quos edunt, breve ali-

quod judicium interponere; et illos cum cæteris scriptoribus, qui eadem tractant, comparare; ut per hujusmodi censuram studiosi et de librorum delectu moneantur, et ad ipsam lectionem eorum instructiores accedant. Atque hoc ultimum, est criticorum tanquam cathedra, quam certe nostra ætate nobilitarunt viri nonnulli magni, majores certe, nostro judicio, quam pro modulo criticorum.

Ad pædagogicam quod attinet, brevissimum foret dictu; Consule scholas Jesuitarum: nihil enim, quod in usum venit, his melius. Nos tamen pauca, more nostro, monebimus, tanquam spicas legentes. Omnino institutionem pueritiæ et juventutis collegiatam probamus; non in ædibus privatis; non sub ludimagistris tantum. Adest adolescentulis in collegiis æmulatio major erga æquales; adest quoque ipse vultus et aspectus virorum gravium, quod facit ad verecundiam, et teneros animos etiam a principio conformat ad exemplar; denique sunt quidem plurima educationis collegiatæ commoda. In ordine autem et modo disciplinæ, illud imprimis consuluerim; ut caveatur a compendiis; et a præcocitate quadam doctrinæ, quæ ingenia reddat audacula, et magnos profectus potius ostentet, quam faciat. Quin et favendum nonnihil ingeniorum libertati, ut si quis, quæ ex more disciplinæ sunt, faciat, et simul tempus ad alia, in quæ propensus est, suffuretur, ne utique cohibeatur. Porro operæ pretium fuerit, diligenter animadvertere (quod fortasse adhuc non fuerit notatum) esse duos assuefaciendi, et exercendi, et præparandi ingenia modos, eosque tanquam antistrophos. Alter incipit a facilioribus, et ad magis ardua paulatim deducit; alter ab initio duriora imperat et urget, ut, iis obtentis, facilioribus, quis etiam suaviter perfungi possit. Alia enim est methodus, incipere natare cum utribus, qui sublevent; alia, incipere saltare cum calceis ponderosis, qui aggravent. Neque facile est dictu, quantum harum methodorum prudens intermixtio conferat ad promovendas, tam animi, quam corporis facultates. Item applicatio et delectus studiorum, pro natura ingeniorum, quæ erudiuntur, res est singularis et

usus et judicii: quam etiam bene et vere notatam et perspectam magistri parentibus adolescentium debent; ut de genere vitæ, cui filios suos destinent, consulere possent. Verum et illud attentius paulo observandum, non tantum in iis, ad quæ natura quisque sua fertur, longe maximos fieri profectus; sed etiam ad ea, ad quæ vitio naturæ quis maxime fuerit inhabilis, reperiri in studiis ad hoc proprie delectis remedia et curationes. Exempli gratia; si cuipiam ingenium tale sit, quale est avium, ut facile abripiatur, nec per moram (qualem oportet) intentum esse sustineat; remedium huic rei præbebunt mathematica, in quibus, si evagetur paulo mens, de integro renovanda est demonstratio. Etiam exercitiorum, in erudiendo, partes liquet esse vel maximas. At illud a paucis notatum est, quod exercitiorum debeat esse non solum prudens institutio, sed etiam prudens intermissio. Optime siquidem Cicero notavit, quod in exercitiis plerunque exerceri contingat, non minus vitia, quam facultates; adeo ut malus habitus, quandoque simul acquiratur, et se insinuet cum bono. Itaque tutius est intermittere exercitia, et subinde repetere, quam assidue continuare et urgere. Verum de his satis. Sunt certe hæ res primo aspectu minus grandes et solennes, sed fructuosæ tamen et efficaces. Quemadmodum enim in plantis, ad felicitatem vel infelicitatem ipsarum, plurimum faciunt injuriæ, aut auxilia, quæ iisdem, cum teneræ, fuissent, intervenerint: quemadmodum etiam incrementa illa immensa imperii Romani merito a quibusdam attribuuntur virtuti et prudentiæ sex illorum regum, qui eidem in pueritia sua veluti tutores fuerunt, aut nutritii: sic certe cultura et institutio annorum puerilium, aut teneriorum, eas habet vires, licet latentes, et minime in cujusvis observationem incurrentes, quas neque temporis diuturnitas, neque laborum assiduitas et contentio, postea, ætate maturiore, possint ullo modo æquiparare. Non abs re fuerit etiam notare, facultates vel mediocres, si in magnos viros aut res magnas inciderint, graves et insignes interdum producere effectus. Ejus rei ponemus exemplum memorabile; quod o magis adduci

mus, quia Jesuitæ eandem disciplinam non videntur aspernari, sano (ut nobis videtur) judicio. Atque est res, quæ, si sit professoria, infamis est; verum disciplinaria facta, ex optimis est. Intelligimus autem actionem theatralem. Quippe quæ memoriam roborat; vocis et pronunciationis tonum atque efficaciam temperat; vultum et gestum ad decorum componit, fiduciam non parvam conciliat, denique oculis hominum juvenes assuefacit. Erit autem exemplum e Tacito desumptum, Vibuleni cujusdam, olim histrionis, tunc temporis autem militantis in legionibus Pannonicis. Ille, sub excessu Augusti, seditionem moverat; ita ut Blæsus præfectus aliquos ex seditiosis in carcerem conjiceret. Milites vero, impressione facta, illos effractis carceribus liberarunt. At Vibulenus, apud milites concionabundus, sic orsus est: *Vos* (inquit) *his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos a Germanico exercitu, de communibus commodis, nocte proxima jugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Responde, Blæse, ubi cadaver abjeceris? Ne hostes quidem sepulturam invident. Cum osculis, cum lacrymis dolorem meum implevero, me quoque trucidari jube; dum interfectos, nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant.* Quibus verbis invidiæ ac consternationis nimium quantum concivit; adeo ut, nisi brevi postea innotuisset nihil horum fuisse, quin etiam fratrem eum nunquam habuisse, vix a præfecto milites manus abstinuissent: ille vero rem totam, tanquam fabulam, in scena peregit.

Nunc vero ad colophonem pervenimus tractatus nostri de doctrinis rationalibus. In quibus, licet a partitionibus receptis interdum recesserimus, nemo tamen existimet, nos illas omnes improbare partitiones, quibus usi non sumus. Duplex enim nobis imponitur necessitas partitiones mutandi: una, quia hæc duo, nimirum, res natura proximas in unam classem redigere, et res ad usum promendas conjicere in unum cumulum; fine ipso et intentione, sunt omnino diversa. Exempli gratia; secretarius aliquis regis aut

reipublicæ in museo chartas suas ita procul dubio distribuit, ut quæ similis sint naturæ simul componat, veluti fœdera seorsum, seorsum mandata, literas ab exteris, literas domesticas, et similia, seorsum omnia. Contra, in scrinio aliquo particulari illas simul componit, quas, licet diversi generis sunt, simul tamen usui fore existimet: sic nimirum in hoc universali scientiæ repositorio, nobis pro natura rerum ipsarum partitiones erant instituendæ: cum tamen, si particularis aliqua scientia fuisset pertractanda, partitiones fuissemus secuti, usui et praxi potius accommodatas. Altera necessitas partitiones mutandi est, quia desideratorum ad scientias abjectio, et eorum cum reliquis in integrum corpus redactio, etiam per consequentiam, scientiarum ipsarum partitiones transtulit. Nam (demonstrationis gratia) esto quod artes quæ habentur, rationem habeant numeri 15, adjectis autem desideratis numeri 20. Dico quod partes numeri 15, non sunt eædem partes, quæ numeri 20. Nam partes numeri 15, sunt 3, et 5. Partes vero numeri 20, sunt 2, 4, 5, et 10. Itaque patet quod hæc aliter fieri non potuerint. Atque de scientiis logicis hæc dicta sint.

FRANCISCI

BARONIS DE VERULAMIO, VICE-COMITIS SANCTI ALBANI,

DE

DIGNITATE ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM

LIBER SEPTIMUS.

AD REGEM SUUM.

CAPUT PRIMUM.

Partitio Ethicæ in Doctrinam de Exemplari, et georgica Animi. Partitio Exemplaris (scilicet boni) in bonum Simplex, et bonum Comparatum. Partitio boni Simplicis, in bonum Individuale, et bonum Communionis.

PERVENTUM est (rex optime) ad ethicam, quæ voluntatem humanam intuetur et tractat. Voluntatem gubernat recta ratio, seducit bonum apparens; voluntatis stimuli affectus, ministri organa et motus voluntarii. De hac Salomon, *Ante omnia* (inquit) *custodi, fili, cor tuum, nam inde procedunt actiones vitæ.* In hujus scientiæ pertractatione, qui de ea scripserunt, perinde mihi fecisse videntur, ac si quis scribendi artem tradere pollicitus, pulchra tantum exhibeat exemplaria literarum tam simplicium quam copulatarum: de calamo vero ducendo, aut modis characteres efformandi, nihil præcipiat: ita et isti proposu-

erunt nobis exemplaria bella et luculenta, atque descriptiones sive imagines accuratas, boni, virtutis, officiorum, felicitatis, tanquam vera objecta, et scopos voluntatis et appetitus humani: verum quomodo quis possit optime ad hos scopos (excellentes sane, et bene ab illis positos) collimare; hoc est, quibus rationibus et institutis animus ad illa assequenda subigi et componi possit, aut nihil præcipiunt, aut perfunctorie et minus utiliter. Disseramus, quantum libuerit, virtutes morales in animo humano esse habitualiter, non naturaliter: distinguamus solenniter, inter spiritus generosos et vulgus ignobile; quod illi rationum momentis, hi præmio aut pœna, ducantur: præcipiamus ingeniose, animum humanum, ut rectificetur, instar bacilli, in contrariam partem inclinationis suæ flecti oportere: aliaque insuper hujusmodi hinc inde spargamus: longe tamen abest, ut hæc et alia id genus, absentiam rei excusent, quam modo requirimus.

Hujusce neglectus causam haud aliam esse reor, quam latentem illum scopulum, ad quem tot scientiæ naviculæ impingentes, naufragia passæ sunt: nimirum, quod fastidiant scriptores versari in rebus vulgatis et plebeiis, quæ nec satis subtiles sint ad disputandum, nec satis illustres ad ornandum. Sane haud facile quis verbis assequatur, quantam calamitatem attulerit hoc ipsum, quod dicimus: quod homines ingenita superbia, et gloria vana, eas materias tractationum, eosque modos tractandi sibi delegerint, quæ ingenia ipsorum potius commendent, quam lectorum utilitatibus inserviant. Optime Seneca, *Nocet illis eloquentia, quibus non rerum facit cupiditatem, sed sui:* siquidem scripta talia esse debent, ut amores documentorum ipsorum, non doctorum excitent. Ii igitur recta incedunt via, qui de consiliis suis id prædicare possint, quod fecit Demosthenes, atque hac clausula ea concludere, *Quæ si feceritis, non oratorem duntaxat in præsentia laudabitis, sed vosmet ipsos etiam, non ita multo post, statu rerum vestrarum meliore.* Ego certe (rex optime) ut de meipso, quod res est, loquar, et in iis, quæ nunc edo, et in iis, quæ in posterum meditor, dignitatem ingenii et nominis mei (si qua sit) sæpius

sciens et volens projicio, dum commodis humanis inserviam: quique architectus fortasse in philosophia et scientiis esse debeam, etiam operarius et bajulus, et quidvis demum fio; cum haud pauca, quæ omnino fieri necesse sit, alii autem ob innatam superbiam subterfugiant, ipse sustineam et exequar. Verum (ut ad rem redeamus) quod cœpimus dicere, delegerunt sibi philosophi in ethica massam quandam materiæ splendidam et nitentem, in qua potissimum vel ingenii acumen, vel eloquentiæ vigorem venditare possint: quæ vero practicam maxime instruunt, quandoquidem tam belle ornari non possint, maxima ex parte omiserunt.

Neque tamen debuerant viri tam eximii desperasse de fortuna, simili ei, quam poëta Virgilius, et sibi spondere ausus, et revera consequutus est; qui non minorem eloquentiæ, ingenii, et eruditionis, gloriam adeptus est, in explicando observationes agriculturæ, quam Æneæ res gestas heroicas enarrando.

Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.

Certe, si serio hominibus cordi sit, non in otio scribere, quæ per otium legantur, sed revera vitam activam instruere et subornare; georgica ista animi humani non minore in pretio apud homines haberi debeant, quam heroicæ illæ effigies virtutis, boni, et felicitatis, in quibus tam operose est insudatum.

Partiemur igitur ethicam in doctrinas principales duas; alteram de exemplari sive imagine boni; alteram de regimine et cultura animi, quam etiam partem georgica animi appellare consuevimus: illa naturam boni describit, hæc regulas de animo ad illam conformando præscribit.

Doctrina de exemplari (quæ boni naturam intuetur et describit) bonum considerat, aut simplex, aut comparatum; aut genera (inquam) boni, aut gradus. In posteriore horum, disputationes illas infinitas, et speculationes circa boni supremum gradum, quem felicitatem, beatitudinem, summum bonum vocitarunt (quæ ethnicis instar theologiæ erant) Christiana tandem fides

sustulit, et missas fecit. Quemadmodum enim Aristoteles ait, *Adolescentes posse etiam beatos esse, sed non aliter quam spe;* eodem modo, a Christiana fide edocti, debemus nos omnes minorum et adolescentum loco statuere, ut non aliam felicitatem cogitemus, quam quæ in spe sita est.

Liberati igitur (bonis avibus) ab hac doctrina, tanquam de cœlo ethnicorum (qua in parte proculdubio elevationem naturæ humanæ attribuerunt majorem, quam cujus illa esset capax: videmus enim quali cothurno Seneca; *Vere magnum, habere fragilitatem hominis, securitatem Dei)* reliqua certe ab illis circa doctrinam exemplaris tradita, minore aut veritatis aut sobrietatis jactura, magna ex parte recipere possumus. Etenim, quod ad naturam boni positivi et simplicis spectat, illam certe pulcherrime et ad vivum, veluti in tabulis eximiis, depinxerunt; virtutum et officiorum figuras, posituras, genera, affinitates, partes, subjecta, provincias, actiones, dispensationes, diligentissime sub oculos repræsentantes. Neque hic finis: nam hæc omnia animo humano, magno quoque argumentorum acumine et vivacitate, et suasionum dulcedine, commendarunt atque insinuarunt: quinetiam (quantum verbis præstari possit) eadem contra pravos et populares errores et insultus, fidelissime muniverunt. Quatenus vero ad naturam boni comparati, huic rei etiam nullo modo defuerunt: in constituendis trinis illis ordinibus bonorum; in collatione vitæ contemplativæ cum activa; in discriminatione virtutis cum reluctatione, et virtutis jam securitatem nactæ, et confirmatæ; in conflictu et pugna honesti et utilis; in virtutum inter se libramine, nimirum cui quæque præponderet, et similibus. Adeo ut hanc partem de exemplari insigniter excultam jam esse, et antiquos in ea re mirabiles se viros præstitisse, reperiam: ita tamen, ut philosophos longo post se intervallo reliquerit pia et strenua theologorum diligentia, in officiis, et virtutibus moralibus, et casibus conscientiæ, et peccati circumscriptionibus pensitandis et determinandis exercitata.

Nihilo secius (ut ad philosophos redeamus) si illi

(antequam ad populares et receptas notiones virtutis, vitii, doloris, voluptatis, et cæterorum, se applicassent) supersedissent paulisper, et radices ipsas boni et mali, et radicum illarum fibras indagassent; ingentem, meo judicio, lucem illis omnibus, quæ postea in inquisitionem ventura fuissent affudissent: ante omnia, si naturam rerum non minus, quam axiomata moralia, consuluissent, doctrinas suas minus prolixas, magis autem profundas reddidissent. Quod cum ab illis aut omnino omissum, aut confuse admodum tractatum fuerit nos breviter retractabimus; et fontes ipsos rerum moralium aperire et purgare conabimur, antequam ad doctrinam de cultura animi, quam ponimus ut desideratam, perveniamus. Hoc enim (ut arbitramur) doctrinam de exemplari novis quodammodo viribus donabit.

Inditus est atque impressus unicuique rei appetitus ad duplicem naturam boni; alteram qua res totum quiddam est in seipsa: alteram, qua est pars totius alicujus majoris. Atque posterior hæc illa altera dignior est, et potentior, cum tendat ad conservationem formæ amplioris. Nominetur prima, bonum individuale, sive suitatis; posterior, bonum communionis. Ferrum sympathia particulari fertur ad magnetem: at si paulo ponderosius fuerit, amores illos deserit, et tanquam bonus civis, et amator patriæ, terram petit, regionem scilicet connaturalium suorum. Ulterius paulo pergamus; corpora densa et gravia terram petunt, congregationem magnam corporum densorum: attamen, potius quam natura rerum divulsionem patiatur, et detur (ut loquuntur) vacuum, corpora hujusmodi in sursum ferentur, et cessabunt ab officio suo erga terram, ut præstent officium suum mundo ipsi debitum. Ita quasi perpetuo obtinet, ut conservatio formæ magis communis minores appetitus in ordinem redigat. At prærogativa ista boni communionis signatur præcipue in homine, si non degeneraverit; juxta memorabile illud Pompeii Magni dictum, qui, quo tempore Romam fames premeret, annonæ importandæ præpositus, vehementissime autem ab amicis interpellatus ne mari, atroce tempestate ingruente, se com-

mitteret; illud tantum respondit, *Necesse est ut eam, non ut vivam:* adeo ut vitæ desiderium (quod in individuo maximum est) amori et fidei in rempublicam apud eum non præponderaret. Sed quid moramur? Nulla, omnibus seculis, reperta est vel philosophia, vel secta, vel religio, vel lex, aut disciplina, quæ in tantum communionis bonum exaltavit, bonum vero individuale depressit, quantum sancta fides Christiana: unde liquido pateat, unum eundemque Deum fuisse, qui creaturis leges illas naturæ, hominibus vero legem Christianam dedisset. Propterea legimus, nonnullos ex electis et sanctis viris optasse se potius erasos ex libro vitæ, quam ut salus ad fratres suos non perveniret; ecstasi quadam charitatis, et impotenti desiderio boni communionis incitati.

Hoc positum, ita ut immotum maneat et inconcussum, nonnullis ex gravissimis in morali philosophia controversiis finem imponit. Primo enim quæstionem illam determinat, de vita contemplativa activæ præferenda; idque contra sententiam Aristotelis. Omnes siquidem rationes, quæ ab illo pro contemplativa afferuntur, bonum privatum respiciunt, atque individui tantum ipsius voluptatem, aut dignitatem; quibus in rebus contemplativa palmam haud dubie reportat. Etenim contemplativa non absimilis est comparationi, qua usus est Pythagoras, ut philosophiæ et contemplationi honorem ac decus assereret: qui ab Hierone, quisnam esset, interrogatus, respondit; Hieronem non latere (si forte unquam Olympicis certaminibus interfuisset) id ibi loci contingere, ut veniant eo alii fortunæ suæ in agonibus periculum facturi; alii vero ut mercatores, ad merces distrahendas; alii ut amiços undique confluentes convenirent, et epulis ac hilaritati indulgerent; alii denique ut cæterorum essent spectatores: se autem unum esse ex illis, qui spectandi gratia venerit. Verum homines nosse debent, in hoc humanæ vitæ theatro, Deo et angelis solum convenire, ut spectatores sint. Neque sane fieri potuit, ut hac de re dubitatio in ecclesia unquam suscitaretur (utcunque plurimis in ore fuerit dictum illud, *Pretiosa in oculis Domini mors sanctorum ejus:* ex quo loco mortem

illam civilem, et instituta vitæ monasticæ et regularis attollere solebant) nisi illud etiam una subesset, quod vita illa monastica mere contemplativa non sit, verum plane in officiis ecclesiasticis versetur; qualia sunt jugis oratio, et votorum sacrificia Deo oblata; librorum item theologicorum, multo in otio, conscriptio, ad legis divinæ doctrinam propagandam: quemadmodum et Moses fecit, cum per tot dies in montis secessu moratus esset. Quinetiam Henoch, ab Adamo septimus, qui videtur fuisse princeps vitæ contemplativæ (etenim *cum Deo ambulasse* perhibetur) nihilominus ecclesiam prophetiæ libro (qui etiam a sancto Juda citatur) dotavit. Contemplativam vero quod attinet meram, et in se ipsa terminatam, quæque radios nullos, sive caloris, sive luminis, in societatem humanam diffundat, nescit eam certe theologia.

Determinat etiam quæstionem, tanta contentione agitatam, inter scholas Zenonis et Socratis ex una parte, qui felicitatem in virtute, aut sola, aut adornata (cujus semper in officiis vitæ partes potissimæ) collocarunt: et reliquas complures sectas et scholas, ex altera parte: veluti scholas Cyrenaicorum et Epicureorum; qui eam in voluptate constituerunt: virtutem autem (sicut fit in comœdiis aliquibus, ubi hera cum famula vestem mutet) plane ancillam statuerunt: utpote sine qua voluptati commode ministrari non posset: nec minus illam alteram Epicuri scholam, quasi reformatam; quæ felicitatem nihil aliud esse prædicabat, quam animi tranquillitatem et serenitatem, a perturbationibus liberi, et vacui; ac si Jovem de solio deturbare vellent, et Saturnum cum aureo seculo reducere, quando neque æstas nec bruma fuissent, non ver, nec autumnus, sed una et æquabilis aëris temperies: denique et illam explosam Pyrrhonis et Herilli scholam, qui sitam autumaverunt felicitatem in scrupulis quibusque animi prorsus eliminandis, nullam statuentes fixam et constantem boni aut mali naturam, sed actiones pro bonis aut malis habentes, prout ex animo, motu puro et irrefracto, aut contra, cum aversatione et reluctatione, prodirent; quæ tamen opinio in hæresi Anabaptistarum revixit, qui

cuncta metiebantur juxta motus et instinctus spiritus, et constantiam vel vacillationem fidei. Liquet autem ista, quæ recensuimus, omnia ad privatam animorum tranquillitatem, et complacentiam, nullo modo autem ad bonum communionis, spectare.

Porro, redarguit etiam philosophiam Epicteti, qui hoc utitur præsupposito; felicitatem in iis poni debere, quæ in potestate nostra sunt, ne scilicet fortunæ et casibus simus obnoxii: quasi vero non multo fuerit felicius, in rectis et generosis intentionibus, et finibus, qui publicum bonum amplectantur, successu destitui et frustrari, quam in omnibus, quæ ad privatam tantum fortunam nostram referuntur, voti perpetuo compotes fieri. Sicut Consalvus, Neapolim digito militibus indicans, generosa voce testatus est, multo sibi optatius fore, unum pedem promovendo, ad interitum certum ruere, quam unius pedis recessu, vitam in multos annos producere. Cui etiam concinit cœlestis dux et imperator, qui pronunciavit *conscientiam bonam juge esse convivium;* quibus verbis aperte significat, mentem bonarum intentionum sibi consciam, utcunque successu careat, verius et purius, et naturæ magis consentaneum præbere gaudium, quam universum illum apparatum, quo instrui possit homo, vel ut desideriis suis fruatur, vel ut animo conquiescat.

Redarguit itidem philosophiæ abusum illum, circa Epicteti tempora grassari cœptum: nempe quod philosophia versa fuerit in genus quoddam vitæ professorium et tanquam in artem; quasi scilicet institutum philosophiæ esset, non ut perturbationes compescerentur et extinguerentur; sed ut causæ et occasiones ipsarum evitarentur et summoverentur: ideoque particularis quædam vitæ ratio ad hoc obtinendum ineunda esset: introducendo sane tale genus sanitatis in animum, quale fuit Herodici in corpore: cujus meminit Aristoteles; illum scilicet nihil aliud per totam vitam egisse, quam ut valetudinem curaret; et proinde ab infinitis rebus abstineret, corporis interim usu quasi multatus. Ubi si hominibus officia societatis consectari cordi sit, illa demum valetudo maxime est expe*tenda*, quæ quaslibet mutationes et impetus quoscun-

que ferre et vincere queat. Eodem modo et animus ille dèmum vere et proprie sanus et validus censendus est, qui per plurimas et maximas tentationes et perturbationes perrumpere potest. Ita ut optime Diogenes dixisse visus sit; qui eas vires animi laudarit, *quæ non ad caute abstinendum, sed ad fortiter sustinendum valerent;* quæque animi impetum, etiam in maximis præcipitiis, cohibere possint; quæque (id quod in equis bene subactis laudatur) præstent, ut brevissimo spatio, et sistere se, et vertere possint.

Postremo, redarguit idem teneritudinem quandam, et ineptitudinem ad morigerandum, in nonnullis ex antiquissimis philosophis, et maxime in veneratione habitis, notatam: qui nimis facile se a rebus civilibus subduxerint, ut indignitatibus et perturbationibus se exuerent; atque magis, sua opinione, illibati, et tanquam sacrosancti, viverent: ubi consentaneum esset, constantiam hominis vere moralis talem fore, qualem idem Consalvus in homine militari requirebat; nimirum ut honor ejus contexeretur tanquam e tela crassiore; minimeque tam tenui, ut quidvis illud vellicare et lacerare possit.

CAPUT SECUNDUM.

Partitio boni Individualis, vel Suitatis, in bonum Activum, et bonum Passivum. Partitio boni Passivi, in bonum Conservativum, et bonum Perfectivum. Partitio boni Communionis, in Officia generalia, et respectiva.

Repetamus igitur jam et persequamur primum bonum individuale, et suitatis. Illud partiemur in bonum activum, et bonum passivum. Etenim hæc quoque differentia boni (non absimilis certe illis appellationibus, quæ Romanis in œconomicis erant familiares, promi scilicet, et condi) in universa rerum natura impressa reperitur; præcipue autem se prodit in duplici rerum creatarum appetitu; altero, se conservandi et muniendi; altero, se multiplicandi et propagandi: atque hic posterior, qui activus est, et veluti promus,

potentior videtur et dignior; ille autem prior, qui passivus est, et veluti condus, inferior censeri potest. Etenim in universitate rerum, natura cœlestis præcipue agens est; at natura terrestris, patiens. Etiam in delectationibus animantium, major voluptas est generandi, quam pascendi. In oraculis quoque divinis pronunciatur, *Beatius esse dare, quam accipere.* Quin et in vita communi, nemo invenitur ingenio tam molli et effœminato, quin pluris faciat aliquid, quod ei in votis erat, perficere, et ad exitum perducere, quam sensualitatem aliquam, aut delectamentum. Atque ista quidem boni activi pre-eminentia in immensum exaltatur, ex intuitu conditionis humanæ, quod sit et mortalis, et fortunæ ictibus exposita. Nam si in voluptatibus hominum posset obtineri perpetuitas atque certitudo, magnum pretium eis accederet, propter securitatem et moram. Quandoquidem autem rem videmus huc recidere: *Magni æstimamus mori tardius*: et, *Ne glorieris de crastino*; *nescis partum diei*: mirum minime est, si omni contentione feramur ad ea, quæ temporis injurias non reformident. Ea vero nulla esse possunt, præter opera nostra; sicut dicitur, *Opera eorum sequuntur eos.* Est et altera præ-eminentia boni activi haud exigua, indita et sustentata ex eo affectu, qui humanæ naturæ, ut comes individuus, lateri adhæret: amor scilicet novitatis aut varietatis. Ille vero in sensuum voluptatibus (quæ boni passivi pars sunt vel maxima) augustus admodum est, nec latitudinem habet aliquam insignem: *Cogita quamdiu eadem feceris; cibus, somnus, ludus; per hunc circulum curritur. Mori velle, non tantum fortis, aut miser, aut prudens, sed etiam fastidiosus potest.* At in actis vitæ nostræ, et institutis, et ambitionibus, insignis est varietas; eaque multa cum voluptate percipitur, dum inchoamus, progredimur, interquiescimus, regredimur, ut vires augeamus, appropinquamus, denique obtinemus, et hujusmodi; ut vere admodum dictum sit, vita sine proposito, languida et vaga est. Quod simul et prudentibus et stultissimis competit, ut ait Salomon; *Pro desiderio quærit*

cerebrosus, omnibus immiscet se. Quinetiam videmus, reges potentissimos, ad quorum nutum, quæcunque sensibus grata sunt, parari possent, nihilominus procurasse sibi interdum desideria humilia et inania (quemadmodum cithara fuit Neroni, gladiatoria Commodo, Antonino aurigatio, et alia aliis) quæ tamen ipsis fuerint omni affluentia voluptatum sensualium potiora. Tanto voluptatem majorem affert, ut aliquid agamus, quam ut fruamur.

Illud interim paulo attentius notandum est, bonum activum, individuale, a bono communionis prorsus differre; quanquam nonnunquam ambo coincidant. Quamvis enim bonum istud individuale, activum, sæpe opera beneficentiæ (quæ ex virtutibus communionis est) pariat et producat; illud tamen interest, quod illa opera ab hominibus plurimis fiant, non animo alios juvandi aut beandi, sed plane propter se, atque potentiam et amplitudinem propriam. Id quod optime cernitur, quando bonum activum in aliquid impingit, quod sit bono communionis contrarium. Siquidem gigantea illa animi conditio, qua abripiuntur magni isti orbis terrarum perturbatores (qualis fuit L. Sylla, et plurimi alii, licet in modulo longe minore) qui videntur ad hoc anhelare, ut omnes felices et ærumnosi sint, prout sibi fuerint amici, vel inimici; atque ut mundus tanquam ipsorum præferat imaginem (quæ vera est theomachia) hæc, inquam, ipsa aspirat ad bonum activum, individuale, saltem apparens; etsi a bono communionis omnium maxime recedat.

At bonum passivum partiemur, in bonum conservativum, et bonum perfectivum. Etenim inditus est unicuique rei triplex appetitus, quatenus ad bonum suitatis, sive individui. Primus, ut se conservet: secundus, ut se perficiat: tertius, ut se multiplicet, sive diffundat. Atque hic postremus appetitus ad bonum activum refertur, de quo jam modo diximus. Supersunt igitur reliqua tantum duo, quæ diximus, bona: ex quibus præcellit perfectivum. Minus enim quiddam est, conservare rem in suo statu: majus vero, eandem ad naturam sublimiorem evehere. Reperi-

untur siquidem per res universas, naturæ aliquæ nobiliores, ad quarum dignitatem et excellentiam, naturæ inferiores aspirant, veluti ad origines et fontes suos. Sic de hominibus non male cecinit ille:

Igneus est ollis vigor, et cœlestis origo.

Homini enim, assumptio aut approximatio ad divinam aut angelicam naturam, est formæ suæ perfectio. Cujus quidem boni perfectivi prava et præpostera imitatio, pestis est ipsa vitæ humanæ, et turbo quidam rapidus, qui omnia abripit et subvertit. Nimirum, dum homines, exaltationis vice formalis atque essentialis, cæca ambitione advolant ad exaltationem tantummodo localem. Quemadmodum enim ægri, remedium mali sui non invenientes, de loco in locum corpus agitant et volvunt; quasi ex mutatione loci a seipsis abscedere, et internum malum effugere possint: eodem modo evenit in ambitione, ut homines, simulachro quodam falso naturæ suæ exaltandæ abrepti, nihil aliud adipiscantur, quam loci quandam celsitudinem et fastigium.

Bonum vero conservativum nihil aliud est, quam receptio et fruitio rerum naturæ nostræ congruentium. Hoc vero bonum, licet maxime sit simplex et nativum, tamen ex bonis videtur mollissimum atque infimum. Quin et hoc ipsum bonum recipit differentiam nonnullam; circa quam partim vacillavit judicium hominum, partim omissa est inquisitio. Boni siquidem fruitionis, sive, quod vulgo dicitur, jucundi dignitas et commendatio, aut in sinceritate fruitionis sita est, aut in ejusdem vigore: quorum alterum inducit et præstat æqualitas; alterum autem varietas et vicissitudo: alterum minorem habet mixturam mali, alterum impressionem magis fortem et vividam boni. Cæterum, horum utrum melius, ambigitur: dein, num natura humana utrumque simul apud se retinere possit, non inquiritur.

Atque quantum ad id, de quo ambigitur, ventilari cœpit illa controversia inter Socratem et sophistam quendam. Ac Socrates quidem asserebat, Felicitatem

sitam esse in animi pace constante, et tranquillitate: sophista vero in hoc, Ut quis multum appetat, et multum fruatur. Quin et ab argumentis delapsi sunt ad convicia; dicente sophista, felicitatem Socratis, stipitis vel lapidis esse felicitatem; e contra Socrate, sophistæ felicitatem, felicitatem esse scabiosi, qui perpetuo pruriret et scalperet. Neque tamen desunt utrique sententiæ sua firmamenta. Nam Socrati assentitur vel Epicuri schola ipsa, quæ virtutis, ad felicitatem, partes esse maximas, non diffitebatur. Quod si ita sit, certo certius est, virtutis majorem esse usum in perturbationibus sedandis, quam rebus cupitis adipiscendis. Sophistæ autem nonnihil suffragari videtur assertio illa, cujus a nobis mentio modo facta est, quod videlicet bonum perfectivum bono conservativo sit superius; quippe quia cupitarum rerum adeptiones naturam videantur sensim perficere: quod licet vere non faciant, tamen et motus ipse in circulo, speciem nonnullam præ se fert motus progressivi.

At secunda quæstio (num scilicet natura humana non possit et animi tranquillitatem, et fruendi vigorem, simul retinere) rite definita, priorem illam reddit otiosam et supervacaneam. Annon enim videmus, haud raro animos nonnullorum ita factos et compositos, ut voluptatibus afficiantur vel maxime eum adsint, et tamen earum jacturam non gravate ferant? Ita ut series illa philosophica, *Non uti, ut non appetas; non appetere, ut non metuas*, videatur esse pusilli cujusdam animi, et diffidentis. Sane, doctrinæ pleræque philosophorum videntur esse paulo timidiores, et cavere hominibus plusquam natura rerum postulat. Veluti, cum mortis formidinem medendo augent. Etenim, cum nihil aliud fere vitam humanam faciant, quam mortis quandam præparationem et disciplinam, quomodo fieri possit, ut ille hostis mirum in modum non videatur terribilis, contra quem muniendi nullus sit finis? Melius poëta (ut inter ethnicos;)

> *Qui finem vitæ extremum inter munera ponat*
> *Naturæ.*

Similiter et in omnibus annisi sunt philosophi animum

humanum reddere nimis uniformem et harmonicum: eum motibus contrariis et extremis minime assuefaciendo. Cujus causam arbitror fuisse, quod ipsi vitæ se privatæ dedicarunt, a negotiis et aliorum obsequiis immuni et liberæ. Quin potius imitentur homines prudentiam gemmariorum; qui si forte in gemma inveniatur nubecula aliqua, aut glaciecula, quæ ita posset eximi, ut magnitudini lapidis non nimium detrahatur, eam tollunt; aliter vero intactam eam relinquunt: pari ratione, serenitati animorum ita consulendum est, ut non destruatur magnanimitas. Atque de bono individuali hactenus.

Postquam igitur de bono suitatis (quod etiam particulare, privatum, individuale, appellare solemus) jam dixerimus; repetamus bonum communionis,qo di societatem intuetur. Istud nomine officii vocaronu-c suevit: siquidem vocabulum *officii* magis proprie attribuitur animo bene disposito erga alios: vocabulum *virtutis* animo intra se recte formato et composito. Verum ista pars, primo intuitu, scientiæ civili deberi videtur: attamen, si diligentius attendas, non ita: siquidem tractat regimen et imperium uniuscujusque in seipsum, neutiquam vero in alios. Atque sicut in architectura, alia res est, postes, trabes, et cæteras ædificii partes efformare, et ad ædificandi usum præparare; alia autem, easdem ad invicem aptare et compaginare: sicut etiam in mechanicis, instrumentum aut machinam fabricare et conficere, non idem est, quod fabricatum erigere, movere, et in opere ponere: sic doctrina de conjugatione ipsa hominum in civitate, sive societate, differt ab ea, quæ eos reddit ad hujusmodi societatis commoda conformes et bene affectos.

Ista pars de officiis, etiam in duas portiones trubuitur: quarum altera tractat de officio hominis in communi: altera de officiis specialibus et respectivis, pro singulorum professione, vocatione, statu, persona, et gradu. Harum primam, satis excultam, diligenterque a veteribus et aliis explicatam, jam antea retulimus; alteram quoque, sparsim quidem tractatam, licet non in corpus aliquod integrum scientiæ digestam, reperimus. Neque tamen hoc ipsum, quod sparsim

tractetur, reprehendimus; quinimo de hoc argumento per partes scribi longe consultius existimamus. Quis enim tanta fuerit vel perspicacia vel confidentia, ut de officiis peculiaribus et relativis, singulorum ordinum et conditionum, perite et ad vivum disceptare, et definire possit, aut sustineat? Tractatus autem, qui experientiam non sapiunt, sed ex notitia rerum generali et scholastica tantummodo deprompti sunt, de rebus hujusmodi, inanes plerunque evadunt et inutiles. Quamvis enim aliquando contingat, spectatorem ea animadvertere, quæ lusorem fugiant; atque jactetur proverbium quoddam magis audaculum, quam sanum, de censura vulgi circa actiones principum, *stantem in valle optime perlustrare montem;* optandum tamen inprimis esset, ut non nisi expertissimus et versatissimus quisque se hujusmodi argumentis immisceret. Hominum enim speculativorum, in materiis activis, lucubrationes, iis, qui in agendo fuerint exercitati, nihilo meliores videntur, quam dissertationes Phormionis de bellis æstimatæ sunt ab Hannibale, qui eas habuit pro somniis et deliriis. Unum duntaxat vitium illos occupat, qui de rebus ad suum munus aut artem pertinentibus libros conscribunt; quod scilicet in illis ipsis Spartis suis ornandis atque attollendis modum tenere nesciant.

In hoc genere librorum, piaculum foret, non meminisse (honoris causa) excellentissimi illius operis, a majestate tua elucubrati, *De officio regis.* Scriptum enim hoc plurimos intra se cumulavit ac recondidit thesauros, tam conspicuos, quam occultos, theologiæ, ethicæ, et politicæ; insigni cum aspersione aliarum artium: estque, meo judicio, inter scripta, quæ mihi perlegere contigerit, præcipue sanum et solidum. Non illud ullo loco, aut inventionis fervore æstuat, aut indiligentiæ frigore torpet aut dormitat; non sertigine aliquando corripitur, unde in ordine suo servando confundatur aut excidat: non digressionibus distrahitur, ut illa, quæ nihil ad rhombum sunt, expatiatione aliqua flexuosa complectatur: non odoramentorum aut pigmentorum fucis adulteratur; qualibus illi utuntur, qui lectorum potius delectationi,

quam argumenti naturæ inserviunt: ante omnia vero, spiritu valet istud opus non minus, quam corpore, utpote quod et cum veritate optime consentiat, et ad usum sit accommodatissimum. Quinetiam vitio illo, de quo paulo ante diximus (quod, si in alio quopiam, in rege certe, et scripto de majestate regia, tolerandum fuerit) omnino caret; nempe, quod culmen et fastigium regium non immodice aut invidiose extollat; siquidem majestas tua regem non depinxit aliquem, Assyriæ aut Persiæ, gloria et externo fastu nitentem, et coruscantem: sed vere Mosem, aut Davidem, pastores scilicet populi sui. Neque vero mihi unquam memoria excidet dictum quoddam vere regium, quod in lite gravissima terminanda majestas tua, pro sacro illo, quo præditus es, spiritu ad populos regendos, pronunciavit; nimirum, *Reges juxta leges regnorum suorum gubernacula tractare, quemadmodum et Deus juxta leges naturæ: et æque raro prærogativam illam suam, quæ leges transcendit, ab illis usurpandam, ac a Deo videmus usurpari potestatem miracula patrandi.* Nihilo tamen secius, ex libro illo altero, a majestate tua conscripto, *De libera monarchia*, satis omnibus innotescit, non minus majestati tuæ cognitam esse et perspectam plenitudinem potestatis regiæ, atque ultimitates (ut scholastici loquuntur) jurium regalium, quam officii et muneris regii limites et cancellos. Non dubitavi igitur in medium adducere librum illum, a majestatis tuæ calamo exaratum, tanquam exemplum primarium et maxime illustre tractatuum de peculiaribus et respectivis officiis. Quo de libro, quæ a me jam dicta sunt, dixissem profecto, si ante annos mille a rege quopiam conscriptus fuisset. Neque vero me movet decorum illud, quod vulgo præscribitur, ne quis coram laudetur: modo laudes illæ nec modum excedant, nec intempestive, aut nulla data occasione, tribuantur. Cicero certe, in luculentissima illa oratione sua pro M. Marcello, nihil aliud agit, quam ut exhibeat tabulam quandam, singulari artificio depictam, de laudibus Cæsaris, licet coram ipso oratio illa haberetur. Quod et Plinius secundus fecit erga Trajanum. Itaque jam ad propositum revertamur.

Pertinet porro ad hanc partem de officiis respectivis vocationum, et professionum singularum, doctrina alia, tanquam priori relativa, sive opposita; nimirum de fraudibus, cautelis, imposturis, et vitiis ipsarum: siquidem depravationes et vitia officiis et virtutibus opponuntur. Neque omnino de his, in plurimis scriptis et tractatibus, siletur: sed sæpe ad illa notanda saltem obiter excurritur. At quo tandem modo? Per satiram scilicet, et cynice (more Luciani) potius, quam serio et graviter. Etenim, plus operæ impenditur, ut pleraque in artibus, etiam utilia et sana, maligno dente vellicentur, et ad ludibrium hominibus exponantur, quam ut quæ in iisdem corrupta sunt et vitiosa, secernantur a salubribus et incorruptis. At optime Salomon: *quærenti derisiori scientiam, ipsa se abscondit, sed studioso fit obviam.* Quicunque enim ad scientiam accedat animo irridendi et aspernandi, inveniet proculdubio quæ cavilletur plurima, ex quibus vero doctior fiat, perpauca. Verum, tractatio hujus, de quo loquimur, argumenti, gravis et prudens, atque cum integritate quadam et sinceritate conjuncta, inter munitissima virtutis ac probitatis propugnacula videtur numeranda. Nam sicut fabulose perhibetur de basilisco, si primus quempiam conspexerit, illico hominem perimit; si quis illum prior, basiliscus perit: pari ratione, fraudes, imposturæ, et malæ artes, si quis eas prior detexerit, nocendi facultate privantur; quod si illæ prævenerint, tum vero, non alias, periculum creant. Est itaque quod gratias agamus Machiavello, et hujusmodi scriptoribus, qui aperte et indissimulanter proferunt, quid homines facere soleant, non quid debeant. Fieri enim nullo modo potest, ut conjungatur serpentina illa prudentia cum innocentia columbina, nisi quis mali ipsius naturam penitus pernoscat. Absque hoc enim deerunt virtuti sua præsidia et munimenta. Imo, neque ullo modo possit vir bonus et probus malos et improbos corrigere et emendare, nisi ipse prius omnia malitiæ latibula et profunda exploraverit. Etenim, qui judicio plane corrupto sunt, et depravato, hoc habent, ut præsupponant honestatem in hominibus ab inscitia

et simplicitate quadam morum oriri; atque ab eo tantum, quod fides habeatur concionatoribus, et pædagogis; item libris, præceptis moralibus, et iis, qui vulgo prædicantur et decantantur, sermonibus: adeo ut, nisi plane perspiciant, opiniones suas pravas, ac corrupta et detorta principia, non minus illis, qui hortantur et admonent, quam sibi ipsis, esse explorata et cognita, probitatem omnem morum et consiliorum aspernentur: juxta oraculum illud Salomonis mirabile; *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris, quæ versantur in corde ejus.* Hanc autem partem, de cautelis, et vitiis respectivis, inter desiderata numeramus: eamque nomine satiræ seriæ, sive tractatus de interioribus rerum, appellabimus.

Etiam ad doctrinam de officiis respectivis pertinent officia mutua, inter maritum et uxorem, parentes et liberos, dominum et servum: similiter leges amicitiæ, et gratitudinis; nec non civiles obligationes fraternitatum, collegiorum; etiam vicinitatis, ac similium: verum intelligatur hoc semper, illa istic tractari, non quatenus sunt partes societatis civilis (id enim ad politicam refertur) sed quatenus animi singulorum, ad illa societatis vincula tuenda, instrui et prædisponi debeant.

At doctrina de bono communionis (quemadmodum et illa de individuali) bonum tractat, non tantum simpliciter, sed et comparate: quo spectat officia perpendere, inter hominem et hominem; inter casum et casum; inter privata et publica; inter tempus præsens et futurum: sicut videre est in animadversione illa severa et atroci L. Bruti, contra filios suos, illam a plerisque in cœlum laudibus efferri; at alius quispiam dixit:

Infelix, utcunque ferent ea fata minores.

Id ipsum licet intueri in cœna illa, ad quam invitati sunt M. Brutus, C. Cassius, et alii. Illic enim, cum ad animos explorandos, circa conspirationem in caput Cæsaris intentatam, quæstio astute mota esset, Num licitum foret tyrannum occidere? ibant convivæ in opiniones diversas; dum alii dicerent, plane licere,

quod servitus ultimum esset malorum; alii minime, quod tyrannis minus exitialis esset, quam bellum civile. Tertium autem genus, veluti ex schola Epicuri, asserebat, indignum esse prudentes periclitari pro stultis. Verum plurimi sunt casus de officiis comparatis; inter quos frequenter ille intervenit: Utrum a justitia deflectendum sit, propter salutem patriæ, aut hujusmodi aliquod insigne bonum in futuro? Circa quem Jason Thessalus dicere solebat: Aliqua sunt injuste facienda, ut multa juste fieri possint. Verum replicatio in promptu est: Auctorem præsentis justitiæ habes; sponsorem futuræ non habes. Sequantur homines, quæ in præsentia bona et justa sunt; futura divinæ providentiæ remittentes. Atque circa doctrinam de exemplari, sive de bono, hæc dicta sint.

CAPUT TERTIUM.

Partitio Doctrinæ de cultura Animi; in Doctrinam de Characteribus Animorum; de Affectibus; et de Remediis, sive Curationibus. Appendix Doctrinæ ejusdem de congruitate inter bonum Animi, et bonum Corporis.

Nunc igitur, postquam de fructu vitæ (sensu intelligimus philosophico) verba fecerimus; superest, ut de cultura animi, quæ ei debetur, dicamus: sine qua pars prior nihil aliud videtur, quam imago quædam, aut statua, pulchra quidem aspectu, sed motu et vita destituta. Cui sententiæ Aristoteles ipse disertis verbis suffragatur: *Necesse est igitur de virtute dicere, et quid sit, et ex quibus gignatur. Inutile enim fere fuerit, virtutem quidem nosse, acquirendæ autem ejus modos et vias ignorare. Non enim de virtute tantum, qua specie sit, quærendum est, sed et quomodo sui copiam faciat: utrumque enim volumus, et rem ipsam nosse, et ejus compotes fieri: hoc autem ex voto non succedet, nisi sciamus, et ex quibus, et quo modo.* Verbis adeo expressis, atque etiam iterato, hanc partem inculcat; quam tamen ipse non persequitur. Hoc similiter illud

est, quod Cicero Catoni juniori, veluti laudem non vulgarem, attribuit; quod scilicet philosophiam amplexus esset, non disputandi causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Quamvis autem, pro temporum, in quibus vivimus, socordia, paucis curæ sit, ut animum sedulo colant et componant, et vitæ rationem ad normam aliquam instituant (secundum illud Senecæ, *De partibus vitæ quisque deliberat; de summa nemo:* adeo ut hæc pars censeri possit supervacua) illud tamen minime nos movet, ut eam intactam relinquamus, quin potius cum illo Hippocratis aphorismo concludimus; *Qui gravi morbo correpti, dolores non sentiunt, iis mens ægrotat.* Medicina illis hominibus opus est, non solum ad curandum morbum, sed ad sensum expergefaciendum. Quod si quis objiciat, animorum curationem, theologiæ sacræ munus esse, verissimum est quod asserit; attamen philosophiam moralem in famulitium theologiæ recipi, instar ancillæ prudentis, et pedissequæ fidelis, quæ ad omnes ejus nutus præsto sit, et ministret, quid prohibeat? etenim quemadmodum in Psalmo habetur, quod *Oculi ancillæ perpetuo ad manus dominæ respiciunt;* cum tamen minime dubium sit, quin haud pauca ancillæ judicio et curæ relinquantur; eodem modo et ethica obsequium theologiæ omnino præstare debet, ejusque præceptis morigera esse; ita tamen ut et ipsa, intra suos limites, haud pauca sana et utilia documenta continere possit.

Hanc igitur partem (quando præstantiam ejus in animo recolo) in corpus doctrinæ nondum redactam, non possum non vehementer mirari. Eam igitur, ex more nostro, cum inter desiderata collocemus, aliqua ex parte adumbrabimus.

Ante omnia igitur in hac re (sicut et in universis, quæ spectant ad practicam) ratio nobis est subducenda, quid in nostra sit potestate, quid non. In altero enim datur alteratio, in altero vero applicatio tantum. Agricolæ nullum est imperium, aut in naturam soli, aut in aëris temperies; itidem nec medico, aut in crasin et constitutionem naturalem ægri, aut in accidentium varietatem. At in cultura animi, et morbis ejus

persanandis, tria in considerationem veniunt; characteres diversi dispositionum; affectus, et remedia: quemadmodum et in corporibus medicandis proponuntur illa tria; complexio, sive constitutio ægri, morbus, et curatio. Ex illis autem tribus, postremum tantum in nostra potestate situm est; priora duo non item. Verum et in illis ipsis, quæ in potestate nostra non sunt, non minus diligens facienda est inquisitio, quam in illis, quæ potestati nostræ subjiciuntur. Etenim illorum perspicax et accurata cognitio substernenda est doctrinæ de remediis, ut eadem commodius et felicius applicentur. Neque enim vestis corpori aptari possit, nisi mensura corporis ante excipiatur.

Primus igitur articulus doctrinæ de cultura animi versabitur circa diversos characteres ingeniorum sive dispositionum. Neque tamen loquimur de vulgatis illis propensionibus in virtutes et vitia; aut etiam in perturbationes et affectus: sed de magis intrinsecis et radicalibus. Sane subiit animum, etiam in hac parte, nonnunquam admiratio, quod a scriptoribus, tam ethicis, quam politicis, ut plurimum neglecta aut prætermissa sit; cum utrique scientiæ clarissimum luminis jubar affundere possit. In traditionibus astrologiæ non inscite omnino distincta sunt ingenia, et dispositiones hominum, ex prædominantiis planetarum; quod alii a natura facti sint ad contemplationes; alii ad res civiles; alii ad militiam; alii ad ambitum; alii ad amores; alii ad artes; alii ad genus vitæ variumi. Item apud poëtas (heroicos, satiricos, tragicos, comicos) sparguntur ubique simulacra ingeniorum, licet fere cum excessu, et præter modum veritatis. Quin et hoc ipsum argumentum, de diversis characteribus ingeniorum, est ex iis rebus, in quibus sermones hominum communes (quod valde raro, interdum tamen contingit) libris ipsis sunt prudentiores. At longe optima hujus tractatus supellex et sylva peti debet ab historicis prudentioribus: neque tamen ab elogiis tantum, quæ sub obitum personæ alicujus illustris subnectere solent, sed multo magis ex corpore integro historiæ, quoties hujusmodi persona veluti scenam

conscendat. Illa enim intertexta imago, potior videtur descriptio, quam elogii censura: qualis habetur apud T. Livium, Africani et Catonis majoris; apud Tacitum, Tiberii, Claudii, et Neronis; apud Herodianum, Septimii Severi; apud Philippum Comineum, Lodovici undecimi Gallorum regis; apud Franciscum Guicciardinum, Ferdinandi Hispani, Maximiliani Cæsaris, et Leonis, et Clementis, pontificum. Isti enim scriptores, harum personarum, quas sibi depingendas delegerunt, effigies quasi perpetuo intuentes, nunquam fere rerum gestarum ab ipsis mentionem faciunt, quin et aliquid insuper de natura ipsorum inspergant. Etiam nonnullæ, in quas incidimus, relationes de conclavibus pontificum, characteres de moribus cardinalium bonos exhibuerunt: sicut et literæ legatorum, de consiliariis principum. Fiat itaque ex ea, quam diximus, materia (quæ certe fertilis est et copiosa) tractatus diligens et plenus. Neque vero volumus, ut characteres isti in ethicis (ut fit apud historicos, et poëtas, et in sermonibus communibus) excipiantur, tanquam imagines civiles integræ; sed potius ut imaginum ipsarum lineæ et ductus magis simplices; quæ inter se compositæ et commixtæ quascunque effigies constituunt: quot et quales eæ sunt, et quomodo inter se connexæ et subordinatæ; ut fiat tanquam artificiosa et accurata ingeniorum et animorum dissectio, atque ut dispositionum, in hominibus individuis, secreta prodantur, atque ex eorum notitia, curationum animi præcepta rectius instituantur.

Neque vero characteres ingeniorum, ex natura impressi, recipi tantum in hunc tractatum debent; sed et illi, qui alias animo imponuntur, et sexu, ætate, patria, valetudine, forma, et similibus: atque insuper illi, qui ex fortuna, veluti principum, nobilium, ignobilium, divitum, pauperum, magistratuum, idiotarum, felicium, ærumnosorum, et hujusmodi. Videmus enim, Plautum miraculi loco habere, quod senex quis sit beneficus; *benignitas hujus, ut adolescentuli est.* D. autem Paulus, severitatem disciplinæ erga Cretenses præcipiens *(increpa eos dure)* ingenium gentis ex poëta accusat, *Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ*

ventres pigri. Sallustius id in regum ingeniis notat, quod apud eos frequens sit contradictoria appetere: *Plerunque regiæ voluntates, ut vehementes sunt, sic mobiles, sæpeque ipsæ sibi adversæ.* Tacitus observat, honores et dignitates ingenia hominum in deterius sæpius flectere, quam in melius; *solus Vespasianus mutatus est in melius.* Pindarus illud animadvertit, fortunam subitam et indulgentem, animos plerunque enervare et solvere; *sunt, qui magnam felicitatem concoquere non possunt.* Psalmus innuit, facilius esse modum adhibere et temperamentum in fortunæ statu, quam in incremento: *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere.* De similibus quibusdam observationibus ab Aristotele in Rhetoricis mentionem obiter factam non inficior, nec non in aliorum scriptis nonnullis sparsim: verum nunquam adhuc incorporatæ fuerunt in moralem philosophiam; ad quam principaliter pertinent: non minus certe quam ad agriculturam, tractatus de diversitate soli et glebæ; aut ad medicinam, tractatus de complexionibus aut habitibus corporum diversis. Id autem nunc tandem fieri oportet, nisi forte imitari velimus temeritatem empiricorum, qui iisdem utuntur medicamentis ad ægrotos omnes, cujuscunque sint constitutionis.

Sequitur doctrinam de characteribus doctrina de affectibus et perturbationibus, qui loco morborum animi sunt, ut jam dictum est. Quemadmodum enim politici prisci de democratiis dicere solebant; quod populus esset mari ipsi similis, oratores autem ventis: quia sicut mare per se placidum foret et tranquillum, nisi a ventis agitaretur et turbaretur; sic et populus esset natura sua pacatus et tractabilis, nisi a seditiosis oratoribus impelleretur et incitaretur: similiter vere affirmari possit, naturam mentis humanæ sedatam fore, et sibi constantem, si affectus, tanquam venti, non tumultuarentur, ac omnia miscerent. Et hic rursus subiit nova admiratio, Aristotelem, qui tot libros de ethicis conscripsit, affectus, ut membrum ethicæ principale, in illis non tractasse; in rhetoricis autem, ubi tractandi interveniunt secundario (quatenus scilicet oratione cieri aut commoveri possint) locum illis re-

perisse (in quo tamen loco de iis, quantum tam paucis fieri potuit, acute et bene disseruit) nam disceptationes ejus de voluptate et dolore huic tractatui nullo modo satisfaciunt; non magis, quam qui de luce et lumine tantum scriberet, de particularium colorum natura scripsisse diceretur: siquidem voluptas et dolor erga affectus particulares ita se habent, ut lux erga colores. Meliorem certe in hoc argumento (quatenus ex his, quæ nunc extant, conjicere liceat) diligentiam adhibuerunt Stoici; attamen talem, quæ potius in definitionum subtilitate, quam in tractatu aliquo pleno et fuso, consisteret. Equidem reperio etiam libellos quosdam elegantes, de nonnullis ex affectibus; veluti de ira, de inutili verecundia, et aliis perpaucis. Sed si verum omnino dicendum sit, doctores hujus scientiæ præcipui sunt poëtæ et historici, in quibus ad vivum depingi et dissecari solet, quomodo affectus excitandi sunt et accendendi? quomodo leniendi et sopiendi? quomodo rursus continendi ac refrænandi, ne in actus erumpant? quomodo itidem se, licet compressi et occultati, prodant? quas operationes edant? quas vices subeant? qualiter sibi mutuo implicentur? qualiter inter se digladientur et opponantur? et innumera hujus generis. Inter quæ hoc ultimum plurimi est usus in moralibus et civilibus; qualiter (inquam) affectus affectum in ordinem cogat; et alterius auxilio, ad alterum subjugandum, uti liceat? Venatorum et aucupum more, qui bestiæ opera ad bestias, volucris alicujus ad volucres capiendas utuntur: quod fortasse aliter ex sese, absque brutorum auxilio, homo tam facile præstare non possit. Quin et hoc fundamento nititur excellens ille, et per omnia patens, usus in civilibus præmii et pœnæ; quæ rerumpublicarum columen sunt; cum affectus illi prædominantes formidinis et spei, alios omnes affectus noxios coërceant et supprimant. Etiam sicut in regimine status, non raro fit ut factio factione in officio contineatur; similiter fit et in regimine mentis interno.

Pervenimus nunc ad illa, quæ in nostra sunt potestate, quæque operantur in animum, voluntatemque et appetitum afficiunt et circumagunt; ideoque ad im-

mutandos mores plurimum valent. Qua in parte debuerant philosophi strenue et gnaviter inquirere, De viribus et energia consuetudinis, exercitationis, habitus, educationis, imitationis, æmulationis, convictus, amicitiæ, laudis, reprehensionis, exhortationis, famæ, legum, librorum, studiorum, et si quæ sunt alia. Hæc enim sunt illa, quæ regnant in moralibus; ab istis agentibus animus patitur et disponitur; ab istis, veluti ingredientibus, conficiuntur pharmaca, quæ ad conservandam et recuperandam animi sanitatem conducant, quatenus remediis humanis id præstari possit. Ex quorum numero unum aut alterum seligemus, in quibus paululum immorabimur, ut reliquis sint exemplo. De consuetudine igitur et habitu, pauca delibabimus.

Opinio illa Aristotelis plane mihi videtur angustias quasdam contemplationis, et negligentiam sapere: cum asserit in illas actiones, quæ naturales sunt, consuetudinem nihil posse: exemplo usus, quod si lapis millies projiciatur in altum, ne inclinationem quidem sponte ascendendi acquirit: quinetiam quod sæpius videndo, aut audiendo, nihilo melius aut videmus, aut audimus. Quamvis enim hoc teneat in aliquibus, ubi natura est peremptoria (cujus rei causas reddere in præsentia non vacat) aliter tamen in illis fit, in quibus natura, secundum latitudinem quandam, patitur intentionem et remissionem. Sane videre potuit, chirothecam paulo arctiorem, manui sæpius inducendo, laxiorem reddi; baculum usu et mora in contrarium flexus sui naturalis incurvari, et in eodem statu paulo post durare; vocem exercitando, magis fieri robustam et sonoram; frigora æstumque consuetudine tolerari; et ejusdem generis complura. Quæ quidem posteriora duo exempla propius accedunt ad rem, quam quæ ab ipso adducta sunt. Attamen, utcunque hoc se habeat, quo magis verum fuerit, tam virtutes, quam vitia, in habitu consistere; eo magis ei contendendum fuerat, ut normas præscriberet, quomodo hujusmodi habitus fuerint acquirendi aut amovendi: plurima siquidem confici possint præcepta de prudenti institu-

tione exercitationum, animi non minus, quam corporis. Illorum paucula recensebimus.

Primum erit, ut jam a principio caveamus a pensis, vel magis arduis, vel magis pusillis, quam res postulat: nam si oneris nimium imponatur, apud ingenium mediocre bene sperandi alacritatem obtundes; apud ingenium fiduciæ plenum opinionem concitabis, qua plus sibi polliceatur, quam præstare possit; quod secum trahit socordiam. In utroque autem ingenii temperamento fiet ut experimentum expectationi non satisfaciat: id quod animum semper dejicit, et confundit. Quod si pensa leviora fuerint, magna inducitur, in progressionis summa, jactura.

Secundum erit, ut ad exercendam facultatem aliquam, quo habitus comparetur, duo imprimis tempora observentur: alterum, quando animus optime fuerit ad rem dispositus; alterum quando pessime: ut ex priore, plurimum in via promoveamus; ex posteriore nodos obicesque animi contentione strenua deteramus, unde tempora media facile et placide labentur.

Tertium erit illud præceptum, cujus Aristoteles obiter meminit; *Ut totis viribus* (citra tamen vitium) *nitamur in contrarium illius, ad quod natura maxime impellimur:* sicut cum in adversum gurgitis remigamus; aut baculum incurvum, ut rectum fiat, in contrarium flectimus.

Quartum præceptum ex illo axiomate pendet, quod verissimum est; animum ad quæcunque felicius trahi et suavius, si illud, quo tendimus, in intentione operantis non sit principale, sed tanquam aliud agendo superetur; quoniam ita fert natura, ut necessitatem et imperium durum ferme oderit. Sunt et alia multa, quæ utiliter præcipi possint, de regimine consuetudinis; consuetudo enim, si prudenter et perite inducatur, fit revera (ut vulgo dicitur) altera natura: quod si imperite et fortuito administretur, erit tanquam simia naturæ, quæ nihil ad vivum imitetur, sed inscite tantum et deformiter.

Similiter si de libris, et studiis, eorumque ad mores virtute et influentia, verba facere vellemus; numnam desunt plurima præcepta et consilia fructuosa, eo spectantia? Annon unus ex patribus, magna cum indignatione, poësim appellavit *vinum dæmonum*; cum revera progignat plurimas tentationes, cupiditates et opiniones vanas? Annon prudens admodum, et digna, quæ bene perpendatur, est sententia Aristotelis, *Juvenes non esse idoneos moralis philosophiæ auditores:* quia in illis perturbationum æstuatio nondum sedata est, nec tempore et rerum experientia consopita? Atque ut verum dicamus, an non ideo fit, ut scriptorum priscorum præstantissimi libri et sermones (quibus ad virtutem homines efficacissime invitati sunt; tam augustam ejus majestatem omnium oculis repræsentando, quam opiniones populares, in virtutis ignominiam, tanquam habitu parasitorum indutas derisui propinando) tam parum prosint ad vitæ honestatem, et mores pravos corrigendos, quia perlegi et revolvi non consueverunt a viris ætate et judicio maturis, sed pueris tantum et tironibus relinquuntur? Annon et hoc verum est, juvenes multo minus politicæ quam ethicæ auditores idoneos esse, antequam religione et doctrina de moribus et officiis plane imbuantur: ne forte judicio depravati et corrupti, in eam opinionem veniant, non esse rerum differentias morales veras et solidas, sed omnia ex utilitate, aut successu metienda; sicut poëta canit:

Prosperum et felix scelus virtus vocatur;

et rursus,

Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.

Ac poëtæ quidem hæc satirice et per indignationem loqui videntur: At libri nonnulli politici idem serio et positive supponunt. Sic enim Machiavello dicere placet, *Quod si contigisset Cæsarem bello superatum fuisse, Catilina ipso fuisset odiosior:* quasi vero nihil interfuisset, præter fortunam solam, inter furiam quandam, ex libidine et sanguine conflatam, atque animum

excelsum, et inter homines naturales maxime omnium (si ambitio abfuisset) suspiciendum. Videmus etiam ex hoc ipso, quam necessarium sit, homines doctrinas pias et ethicas, antequam politicam degustent, plenis faucibus haurire: nimirum, quod qui in aulis principum, et negotiis civilibus, a teneris (ut aiunt unguiculis innutriti sunt, nunquam fere sinceram et internam morum probitatem assequantur: quanto minus si accesserit etiam librorum disciplina? Porro, et in documentis ipsis moralibus, vel saltem aliquibus eorum, annon cautio pariter est adhibenda, ne inde fiant homines pertinaces, arrogantes, et insociabiles? Juxta illud Ciceronis de M. Catone: *Hæc bona, quæ videmus, divina et egregia, ipsius scitote esse propria: quæ nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magistris.* Sunt et axiomata alia complura, de iis, quæ a studiis et libris hominum animis ingenerantur. Verum est enim quod dicit ille, *Abeunt studia in mores:* quod pariter affirmandum de cæteris illis rebus, convictu, fama, legibus patriis, et reliquis, quas paulo ante recensuimus.

Cæterum animi quædam est cultura, quæ adhuc magis accurata et elaborata videtur, quam reliquæ. Nititur autem hoc fundamento: quod omnium mortalium animi, certis temporibus, reperiantur in statu perfectiore; aliis, in statu magis depravato. Hujus igitur culturæ intentio fuerit et institutum, ut bona illa tempora foveantur; prava vero tanquam ex calendario deleantur et expungantur. Ac bonorum quidem temporum fixatio duobus modis procuratur: votis, aut saltem constantissimis animi decretis, et observantiis, atque exercitationibus; quæ non tantum in se valent quantum in hoc, quod animum in officio et obedientia jugiter contineant. Malorum temporum obliteratio duplici itidem ratione perfici potest: redemptione aliqua, vel expiatione præteritorum, et novo vitæ instituto, veluti de integro. Verum hæc pars ad religionem plane spectare videtur; nec mirum; cum moralis philosophia vera et genuina (sicut ante dictum est) ancillæ tantum vices erga theologiam suppleat.

Quamobrem, concludemus hanc partem de cultura animi cum eo remedio, quod omnium est maxime compendiosum et summarium, et rursus maxime nobile et efficax, quo animus ad virtutem efformetur, et in statu collocetur perfectioni proximo. Hoc autem est, ut fines vitæ actionumque deligamus, et nobis ipsis proponamus, rectos et virtuti congruos; qui tamen tales sint, ut eos assequendi nobis aliquatenus suppetat facultas. Si enim hæc duo supponantur; ut et fines actionum sint honesti et boni, et decretum animi de iis assequendis et obtinendis fixum sit et constans; sequetur ut continuo vertat et efformet se animus, una opera, in virtutes omnes. Atque hæc certe illa est operatio, quæ natura ipsius opus referat, cum reliquæ, quæ diximus, videantur esse solummodo sicut opera manus. Quemadmodum enim statuarius, quando simulacrum aliquod sculpit aut incidit, illius solummodo partis figuram effingit, circa quam manus occupata est, non autem cæterarum (veluti si faciem efformet, corpus reliquum rude permanet et informe saxum, donec ad illud quoque pervenerit) e contra vero natura, quando florem molitur, aut animal, rudimenta partium omnium simul parit et producit: eodem modo, quando virtutes habitu acquiruntur, dum temperantiæ incumbimus, ad fortitudinem, aut reliquas parum proficimus; quando autem rectis et honestis finibus nos dedicaverimus penitus et devoverimus, quæcunque fuerit virtus, quam animo nostro commendaverint et imperaverint fines illi, reperiemus nos jamdudum imbutos, et prædispositos habilitate et propensione nonnulla ad eam assequendam et exprimendam. Atque hic possit esse status ille animi, qui egregie ab Aristotele describitur; et ab eo, non virtutis, sed divinitatis cujusdam charactere insignitur. Ipsa ejus verba hæc sunt: *Immanitati autem consentaneum est, opponere eam, quæ supra humanitatem est, heroicam sive divinam virtutem.* Et paulo post, *Nam ut feræ neque vitium neque virtus est, sic neque Dei. Sed hic quidem status altius quiddam virtute est; ille aliud quiddam a vitio.* Plinius certe secundus, ex licentia magniloquentiæ et hnicæ, Trajani virtutem, divinæ,

non tanquam imitamentum, sed tanquam exemplar, proponit, cum ait: *Opus non esse hominibus, alias ad Deos preces fundere, quam ut benignos æque et propitios se dominos mortalibus præstarent, ac Trajanus præstitisset.* Verum hæc profanam ethnicorum jactantiam sapiunt, qui umbras quasdam corpore majores prensabant. At religio vera, et sancta fides Christiana, rem ipsam petit: imprimendo animis hominum charitatem; quæ appositissime *vinculum perfectionis* appellatur, quia virtutes omnes simul colligat, et revincit. Sane elegantissime dictum est a Menandro, de amore sensuali, qui divinum illum perperam imitatur: *Amor melior sophista lævo, ad humanam vitam.* Quibus innuit, morum decus melius ab amore efformari, quam a sophista et præceptore inepto, quem lævum appellat. Siquidem universis suis operosis regulis et præceptionibus hominem tam dextere et expedite effingere nequeat, ut se ipsum et in pretio habeat, et se belle in omnibus componat, quam amor facit. Sic proculdubio, si animus cujuspiam fervore charitatis veræ incendatur, ad majorem perfectionem evehetur, quam per universam ethicam doctrinam; quæ sophistæ profecto habet rationem, si cum altera illa conferatur. Quinetiam, sicut Xenophon recte observavit, *Cæteros affectus, licet animum attollant, eum tamen distorquere et discomponere per ecstases et excessus suos: amorem vero solum, eum simul et dilatare et componere.* Sic omnes aliæ humanæ, quas admiramur, dotes, dum naturam in majus exaltant, excessui interim sunt obnoxiæ: sola autem charitas non admittit excessum. Angeli, dum ad potentiam, divinæ parem, aspirarent, prævaricati sunt, et ceciderunt: *Ascendam et ero similis Altissimo.* Homo, dum ad scientiam divinæ parem aspiraret, prævaricatus est, et lapsus: *Eritis sicut dii; scientes bonum et malum.* Varum ad similitudinem divinæ bonitatis aut charitatis aspirando, nec Angelus, nec homo, unquam in periculum venit, aut veniet. Imo ad hanc ipsam imitationem etiam invitamur: *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii* Patris vestri, qui *in cœlis est, qui solem*

suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Quin et in ipso archetypo naturæ divinæ, verba sic collocat religio ethnica *(optimus, maximus;)* Scriptura autem sacra pronunciat; *Misericordia ejus super omnia opera ejus.*

Hanc itaque moralis doctrinæ partem, de georgicis animi, jam absolvimus. In qua, si ex intuitu portionum ejus, quas perstrinximus, quis existimet, operam nostram in hoc tantummodo sitam esse, ut ea in artem seu doctrinam redigeremus, quæ ab aliis scriptoribus prætermissa sint, tanquam vulgata et obvia, et per se satis clara et perspicua; suo judicio libere utatur. Interim illud meminerit, quod ab initio monuimus, propositum a nobis esse, non rerum pulchritudinem, sed usum et veritatem sectari. Recordetur etiam paulisper commentum illud parabolæ antiquæ, de geminis Somni portis:

Sunt geminæ Somni portæ, quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.

Insignis sane magnificentia portæ eburneæ; tamen somnia vera per corneam commeant.

Additamenti vice poni possit circa doctrinam ethicam observatio illa; inveniri nimirum relationem et congruitatem quandam, inter bonum animi, et bonum corporis. Nam sicut bonum corporis constare diximus ex sanitate, pulchritudine, robore, ac voluptate; sic animi bonum, si juxta moralis doctrinæ scita illud contemplemur, huc tendere perspiciemus, ut animum reddat sanum, et a perturbationibus immunem; pulchrum, verique decoris ornamentis excultum; fortem, ac agilem ad omnia vitæ munia obeunda; denique non stupidum, sed voluptatis et solatii honesti sensum vivide retinentem. Hæc autem, sicut in corpore, ita et in animo raro simul omnia conjunguntur. Facile enim videre est multos, ingenii viribus et fortitudine animi pollentes, quos infestant tamen perturbationes; quorumque etiam moribus vix aliquid elegantiæ aut venustatis aspergitur: alios, quibus abunde est in mo-

ribus elegantiæ et venustatis, illis tamen non suppetit, aut probitas animi, ut velint, aut vires, ut possint recte agere: alios, animo præditos honesto, atque a vitiorum labe repurgato, qui tamen nec sibi ipsis ornamento sunt, nec reipublicæ utiles: alios, qui istorum fortasse trium compotes sunt, sed tamen Stoica quadam tristitia et stupiditate præditi, virtutis quidem actiones exercent, gaudiis non perfruuntur. Quod si contingat, ex quatuor istis duo aut tria aliquando concurrere, rarissime tamen fit, quemadmodum diximus, ut omnia. Jam vero principale istud membrum philosophiæ humanæ, quæ hominem contemplatur, quatenus ex corpore consistit atque anima, sed tamen segregatum, et citra societatem, a nobis pertractatum est.

FRANCISCI

BARONIS DE VERULAMIO, VICE-COMITIS SANCTI ALBANI,

DE

DIGNITATE ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM

LIBER OCTAVUS.

AD REGEM SUUM.

CAPUT PRIMUM.

Partitio Doctrinæ Civilis, in Doctrinam de Conversatione; Doctrinam de Negotiis; et Doctrinam de Imperio, sive Republica.

Vetus est narratio, rex optime, convenisse complures philosophos solenniter, coram legato regis exteri, atque singulos pro virili parte sapientiam suam ostentasse; ut haberet legatus, quæ referret de mirabili sapientia Græcorum. Unus tamen ex eorum numero silebat, et nihil adducebat in medium: adeo ut legatus ad eum conversus diceret; *Tu vero quid habes, quod referam?* Cui ille; *Refer* (inquit) *regi tuo, te invenisse apud Græcos aliquem, qui tacere sciret.* Equidem oblitus eram, in hac artium synopsi, artem tacendi interserere: quam tamen (quoniam plerunque desideretur) exemplo jam proprio docebo. Etenim, cum me tandem ordo rerum ad illud deduxerit, ut

paulo post de arte imperii tractandum sit, cumque ad tantum regem scribam, qui perfectus adeo in ea arte sit magister, ipsamque ab incunabulis suis hauserit: nec omnino immemor esse possim, qualem apud majestatem tuam locum sustinuerim: consentaneum magis existimavi, me ipsum tacendo de hac re, apud majestatem tuam, quam scribendo, probare. Cicero vero, non solum artis, verum etiam eloquentiæ cujusdam, quæ in tacendo reperiatur, meminit. Cum enim sermones nonnullos suos, cum alio quodam, ultro citroque habitos, in epistola quadam ad Atticum commemorasset, sic scribit: *Hoc loco, sumpsi aliquid de tua eloquentia; nam tacui.* Pindarus vero (cui illud peculiare est, animos hominum inopinato, sententiola aliqua mirabili, veluti virgula divina, percutere) hujusmodi quidpiam ejaculatur: *Interdum magis afficiunt non dicta, quam dicta.* In hac parte igitur, tacere, aut, quod silentio proximum est, brevis admodum esse decrevi. Verum, antequam ad artes imperii perveniam, haud pauca de aliis doctrinæ civilis portionibus sunt præmittenda.

Scientia civilis versatur circa subjectum, quod cæterorum omnium maxime est materiæ immersum: ideoque difficillime ad axiomata reducitur. Sunt tamen nonnulla, quæ hanc difficultatem levant. Primo enim, quemadmodum Cato ille censorius de Romanis suis dicere solitus est: *Ovibus eos similes esse, quarum gregem integrum minore quis molestia ageret, quam unam aliquam: quoniam si paucas ex grege, ut rectam ineant viam, propellere possis, cæteræ ultro sequentur.* Similiter, hoc quidem respectu, ethicæ munus est quodammodo illo politicæ difficilius. Secundo proponit sibi ethica, ut animus bonitate interna imbuatur, et cumuletur: at civilis scientia nihil amplius postulat præter bonitatem externam: hæc enim ad societatem sufficit. Itaque non raro accidit, ut regimen sit bonum, tempora mala: siquidem in sacra historia illud non semel occurrit (cum de regibus bonis et piis narretur) *sed adhuc populus non direxerat cor suum ad Dominum Deum patrum suorum.* Itaque, et hoc quoque respectu, duriores partes sunt ethicæ.

Tertio, hoc habent respublicæ, ut tanquam machinæ grandiores tardius moveantur, nec sine magno molimine; unde haud tam cito labefactantur: sicut enim in Ægypto septem anni fertiles, steriles septem sustentarunt; ita in rebuspublicis priorum temporum bona institutio efficit, ut sequentium errores non statim perniciem inferant: at singulorum hominum decreta, et mores, magis subito subverti solent. Hoc denique ethicam gravat, politicæ succurrit.

Scientia civilis tres habet partes, juxta tres societatis actiones summarias; doctrinam de conversatione; doctrinam de negotiis; et doctrinam de imperio sive republica; tria siquidem sunt bona, quæ ex societate civili homines sibi parare expetunt: solamen contra solitudinem, adjumentum in negotiis, et protectio contra injurias. Suntque istæ tres prudentiæ plane inter se diversæ, et sæpenumero disjunctæ; prudentia in conversando, prudentia in negotiando, et prudentia in gubernando.

Enimvero, quod ad conversationem attinet, illa certe affectata esse non debet, at multo minus neglecta; cum prudentia in ejus moderamine, et decus quoddam morum in se ipsa præ se ferat, et ad negotia, tam publica, quam privata, commode administranda, plurimum juvet. Etenim sicut actio oratori tanti habetur (licet sit externum quiddam) ut etiam illis alteris partibus, quæ graviores et interiores videntur, anteponatur; eodem fere modo, in viro civili, conversatio, ejusque regimen (utcunque in exterioribus occupetur) si non summum, at certe eximium locum invenit. Quale enim pondus habet vultus ipse, ejusque compositio? Recte poëta:

Nec vultu destrue verba tuo.

Poterit enim quis vim orationis vultu labefactare, et plane prodere. Quin et facta, non minus quam verba, vultu pariter destrui possint, si Ciceroni credamus; qui, cum fratri affabilitatem commendaret erga provinciales, non in hoc eam potissimum sitam dixit, ut aditus præberet ad se faciles, nisi etiam vultu ipso comiter accedentes exciperet. *Nil interest habere*

ostium apertum, vultum clausum. Videmus quoque Atticum, sub primum Ciceronis cum Cæsare congressum, bello adhuc fervente, diligenter et serio Ciceronem per epistolam monuisse, de vultu et gestu ad dignitatem et gravitatem componendis. Quod si tantum possit oris et vultus solius moderatio, quanto magis sermo familiaris, et alia, quæ ad conversationem pertinent? Atque sane summa et compendium decori et elegantiæ morum in hoc fere sita sunt, ut quasi æqua lance et propriam dignitatem et aliorum metiamur et tueamur: quod etiam non male expressit T. Livius (licet alii rei intentus) eo personæ charactere: *Ne* (inquit) *aut arrogans videar, aut obnoxius: quorum alterum est alienæ libertatis obliti, alterum suæ.* Ex contraria vero parte, si urbanitati et elegantiæ morum externæ impensius studeamus, transeunt, illæ in affectationem quandam deformem et adulterinam. *Quid enim deformius quam scenam in vitam transferre?* Quinetiam, licet in excessum illum vitiosum minime prolabantur, temporis tamen nimium in hujusmodi leviculis adsumitur, animusque ad curam ipsarum, magis quam oportet, deprimitur. Ideoque sicut in academiis, adolescentes literarum studiosi, at sodalium congressibus plus satis indulgentes, moneri soleant a præceptoribus, *Amicos esse fures temporis:* sic certe assidua ista, in conversationis decorum, animi intentio, magnum gravioribus meditationibus furtum facit. Deinde, qui primas adeo in urbanitate obtinent, et ad hanc rem unam quasi nati videntur, hoc fere habent, ut sibi ipsis in illa sola complaceant, et ad virtutes solidiores et celsiores vix unquam aspirent: quando e contra, qui sibi in hac parte defectus sunt conscii, decus ex bona existimatione quærunt: ubi enim adest bona existimatio, omnia fere decent; ubi vero illa deficit, tum demum a commoditate morum atque urbanitate subsidium petendum est. Porro, ad res gerendas, vix gravius aut frequentius reperias impedimentum, quam hujusce decori externi curiosam nimis observationem, atque illud alterum, quod huic ipsi inservit; nimirum, anxiam temporis atque opportunitatum electionem. Egregie enim Salomon: *Qui*

respicit ad ventos, non seminat; qui respicit ad nubes, non metit. Creanda siquidem nobis est opportunitas sæpius quam opperienda. Ut verbo dicamus, urbana ista morum compositio, veluti vestis animi est, et proinde vestis commoditates referre debet. Primum enim talis esse debet, ut sit in usu communi: rursus, ut non sit nimis delicata aut sumptuosa: deinde, ita conficienda, ut si qua sit in animo virtus, eam exhibeat maxime conspicuam; si qua deformitas, eandem suppleat et occultet: postremo, et super omnia, ne sit nimis arcta, atque ita animum angustet, ut ejusdem motus in rebus gerendis cohibeat et impediat. Verum hæc pars scientiæ civilis de conversatione eleganter profecto a nonnullis tractata est, neque ullo modo tanquam desiderata reponi debet.

CAPUT SECUNDUM.

Partitio Doctrinæ de Negotiis, in Doctrinam de Occasionibus Sparsis, et Doctrinam de ambitu Vitæ. Exemplum Doctrinæ de Occasionibus Sparsis, ex Parabolis aliquibus Salomonis. Præcepta de ambitu Vitæ.

Doctrinam de negotiis partiemur in doctrinam de occasionibus sparsis, et doctrinam de ambitu vitæ: quarum altera universam negotiorum varietatem complectitur, et vitæ communis tanquam amanuensis est; altera, ea tantum, quæ ad propriam cujusque fortunam amplificandam spectant, excerpit, et suggerit; quæ singulis pro intimis quibusdam rerum suarum tabellis aut codicillis esse possint. Verum antequam ad species descendamus, aliquid circa doctrinam de negotiis in genere præfabimur. Doctrinam de negotiis, pro rei momento, tractavit adhuc nemo; cum magna, tam literarum, quam literatorum, existimationis jactura. Ab hac enim radice pullulat illud malum, quod notam eruditis inussit; nimirum, eruditionem et prudentiam civilem raro admodum conjungi. Etenim si quis recte advertat, ex prudentiis illis tribus, quas modo diximus

ad vitam civilem spectare, illa conversationis ab eruditis fere contemnitur, tanquam servile quiddam, atque insuper meditationibus inimicum. Quod vero ad illam de republica administranda; sane si quando rerum gubernaculis admoveantur eruditi, munus suum non incommode sustinent; verum ea promotio contingit paucis. De prudentia autem negotiandi (qua de nunc loquimur) in qua vita humana plurimum versatur, nulli omnino libri conscripti habentur; præter pauca quædam monita civilia in fasciculum unum aut alterum collecta, quæ amplitudini hujus subjecti nullo modo respondent. Etenim si libri aliqui extarent de hoc argumento, sicut de cæteris, minime dubitaverim, quin viri eruditi, aliquo experientiæ manipulo instructi, ineruditos, licet diutina experientia edoctos, longe superarent, et proprio illorum (quod dicitur) arcu usi, magis e longinquo ferirent.

Neque vero est cur vereamur, ne scientiæ hujus tam varia sit materia, ut sub præceptionibus non cadat: multo siquidem angustior est, quam illa reipublicæ administrandæ scientiæ; quam tamen apprime videmus excultam. Hujus generis prudentiæ apud Romanos, optimis temporibus, extitisse videntur nonnulli professores. Testatur enim Cicero moris fuisse, paulo ante sua secula, ut senatores, prudentia et rerum usu maxime celebres (Coruncanii, Curii, Lælii, et alii) statis horis in foro deambularent, ubi civibus copiam sui facerent et consulerentur, non de jure, sed de negotiis omnigenis: veluti de filia elocanda, sive de filio educando, sive de prædio coëmendo, de contractu, accusatione, defensione, aut alia quacunque re, quæ in vita communi interveniat. Ex quo liquet, prudentiam quandam esse consilium dandi, etiam in negotiis privatis, ex universali rerum civilium cognitione et experientia promanantem; quæ exerceatur quidem in casibus particularibus, extrahatur autem ex generali casuum consimilium observatione. Sic enim videmus in eo libro, quem ad fratrem conscripsit Q. Cicero *De petitione consulatus* (quem unicum a veteribus habemus, quantum memini, tractatum de negotio aliquo particulari) quanquam ad consilium dandum,

de re tum præsenti, potissimum spectaret, plurima tamen contineri axiomata politica, quæ non usum solum temporarium, sed normam quandam perpetuam circa electiones populares præscribant. In hoc genere autem nihil invenitur, quod ullo modo comparandum sit cum aphorismis illis, quos edidit rex Salomon; de quo testatur Scriptura *cor illi fuisse instar arenæ maris:* sicut enim arenæ maris universas orbis oras circundant, ita et sapientia ejus omnia humana, non minus, quam divina complexa est. In aphorismis vero illis, præter alia magis theologica, reperies liquido haud pauca præcepta et monita civilia præstantissima, ex profundis quidem sapientiæ penetralibus scaturientia, atque in amplissimum varietatis campum excurrentia. Quoniam vero doctrinam de occasionibus sparsis (quæ doctrinæ de negotiis portio est prior) inter desiderata reponimus, ex more nostro paulisper in illa immorabimur: atque exemplum ejusdem, ex aphorismis sive parabolis illis Salomonis desumptum, proponemus. Neque vero quis, ut arbitramur, nos merito sugillare possit, quod ex scriptoribus Sacræ Scripturæ aliquem ad sensum politicum trahamus: equidem existimo, si extarent commentarii illi Salomonis ejusdem, de natura rerum (in quibus *de omni vegetabili, a musco super murum ad cedrum Libani,* itemque de animalibus, conscripsit) non illicitum esse, eos secundum sensum naturalem interpretari: quod idem nobis liceat in politicis.

Exemplum Portionis Doctrinæ de occasionibus Sparsis, ex Parabolis aliquibus Salomonis.

Parabola I.

Mollis responsio frangit iram.

Explicatio.

Si incendatur ira principis vel superioris adversus te, et tuæ jam sint loquendi partes, duo præcipit Salomon: alterum ut fiat responsio, alterum ut eadem sit mollis. Prius continet tria præcepta. Primo, ut

caveas a silentio tristi et contumaci: illud enim aut culpam totam in te recipit, ac si nihil habeas, quod respondere possis; aut dominum occultæ iniquitatis insimulat, ac si aures ejus, defensioni licet justæ, non paterent. Secundo, ut caveas a re comperendinanda, neque tempus aliud ad defensionem postules: hoc enim aut eandem notam inurit, quam prius (nimirum dominum tuum nimia mentis perturbatione efferri) aut plane significat, te artificiosam quandam defensionem meditari, cum in promptu nihil habeas: adeo ut optimum semper fuerit, aliquid in præsentia, et e re nata, in excusationem tui adducere. Tertio, ut fiat prorsus responsio: responsio, inquam, non mera confessio, aut mera submissio, sed aliquid apologiæ et excusationis inspergatur: neque enim aliter tutum est facere, nisi apud ingenia valde generosa et magnanima; quæ rara admodum sunt. Sequitur posteriore loco, ut responsio sit mollis, minime præfracta aut aspera.

Parabola II.

Servus prudens dominabitur in filium stultum; et partietur hæreditatem inter fratres.

Explicatio.

In omni familia turbata et discordi, semper exurgit aliquis servus, aut humilis amicus, præpotens, qui pro arbitro se gerat, ad lites familiæ componendas; cuique, eo nomine, et familia tota et dominus ipse sunt obnoxii. Ille, si suam rem agat, familiæ mala fovet et aggravat; sin fidelis revera fuerit et integer, plurimum certe meretur: adeo ut etiam tanquam inter fratres haberi debeat, aut saltem procurationem hæreditatis accipere fiduciariam.

Parabola III.

Vir sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem.

Explicatio.

Monemur sæpius, ut congressum imparem fugiamus; eo sensu, ne cum potioribus decertemus. At

haud minus utile est monitum, quod hic exhibet Salomon, Ne cum indigno contendamus. Iniqua enim prorsus sorte hæc res transigitur. Siquidem si superiores simus, nulla sequitur victoria; si superemur, magna indignitas. Neque juvat etiam, in hujusmodi contentione exercenda, si interdum veluti per jocum agamus, interdum cum fastu et contemptu. Nam quocumque nos vertamus, leviores inde efficiemur, neque commode nos explicabimus. Pessime autem fit, si hujusmodi persona, quacum contendimus (ut Salomon loquitur) aliquid affine habeat cum stulto; hoc est, si sit audaculus et temerarius.

Parabola IV.

Sed et cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accommodes aurem tuam, ne forte audias servum tuum maledicentem tibi.

Explicatio.

Vix credi possit, vitam quantum perturbet inutilis curiositas circa illas res, quæ nostra intersunt: nimirum, quando secreta illa rimari satagimus, quæ detecta et inventa ægritudinem quidem animo inferant, ad consilia autem expedienda nihil juvent. Primo enim sequitur animi vexatio et inquietudo, cum humana omnia perfidiæ et ingratitudinis plena sint. Adeo ut, si comparari possit speculum aliquod magicum, in quo odia et quæcunque contra nos ullibi commoventur, intueri possemus, melius nobis foret, si protinus projiceretur et collideretur. Hujusmodi enim res, veluti foliorum murmura sunt, et brevi evanescunt. Secundo curiositas illa animum suspicionibus nimiis onerat; quod consiliis inimicissimum est, eaque reddit inconstantia et complicata. Tertio eadem, mala ipsa sæpissime figit, alias prætervolatura: grave enim est conscientias hominum irritare; qui, si latere se putent, facile mutantur in melius, sin deprehensos se sentiant, malum malo pellunt. Merito igitur summæ prudentiæ tribuebatur Pompeio Magno, quod Sertorii chartas universas, nec a se perlectas, nec aliis permissas, igni protinus dedisset.

Parabola V.

Advenit veluti viator pauperies, et egestas quasi vir armatus.

Explicatio.

Eleganter describitur in parabola, quomodo prodigis et circa rem familiarem incuriosis, superveniant naufragia fortunarum. A principio enim pedetentim et passibus lentis, instar viatoris, advenit obæratio et sortis diminutio, neque fere sentitur: At non multo post invadit egestas, tanquam vir armatus, manu scilicet tam forti et potente, ut ei amplius resisti non possit: cum apud antiquos recte dictum sit, necessitatem ex omnibus rebus esse fortissimam. Itaque viatori occurrendum, contra armatum muniendum.

Parabola VI.

Qui erudit derisorem, ipse sibi injuriam facit; et qui arguit impium, sibi maculam generat.

Explicatio.

Congruit cum præcepto Salvatoris, ut non mittamus *margaritas nostras ante porcos.* Distinguuntur autem in hac parabola actiones præceptionis, et reprehensionis; distinguuntur itidem personæ derisoris, et impii; distinguitur postremo id, quod rependitur. In priore enim rependitur opera lusa; in posteriore etiam et macula. Cum enim quis erudiit et instituit derisorem, jactura primum fit temporis; deinde et alii conatum irrident, tanquam rem vanam, et operam male collocatam; postremo derisor ipse scientiam, quam didicit, fastidio habet. At majore cum periculo transigitur res in reprehensione impii; quia non solum impius non auscultat; sed et cornua obvertit, et reprehensorem, odiosum sibi jam factum, aut confestim conviciis proscindit, aut saltem postea apud alios criminatur.

Parabola VII.

Filius sapiens lætificat patrem: filius vero stultus mœstitiæ est matri suæ.

EXPLICATIO.

Distinguuntur solatia atque ægritudines œconomicæ, patris videlicet et matris, circa liberos suos. Etenim filius prudens et frugi, præcipuo solatio est patri, qui virtutis pretium melius novit, quam mater; ac propterea filii sui indoli, ad virtutem propensæ, magis gratulatur: quinetiam gaudium illi fortasse affert institutum suum, quod filium tam probe educarit, illique honestatem morum, præceptis et exemplo, impresserit. E contra mater calamitati filii plus compatitur et indolet; tum ob affectum maternum magis mollem et tenerum; tum fortasse indulgentiæ suæ conscia, qua eum corruperit et depravaverit.

PARABOLA VIII.

Memoria justi cum laudibus; at nomen impiorum putrescet.

EXPLICATIO.

Distinguuntur inter famam virorum bonorum et malorum, qualis esse soleat post obitum. Viris enim bonis, extincta invidia (quæ famam eorum, dum vixerant, carpebat) nomen continuo efflorescit, et laudes magis indies invalescunt: at viris malis (licet fama eorum, per gratiam amicorum et factionis suæ hominum, ad breve tempus manserit) paulo post fastidium nominis oboritur, et postremo laudes illæ evanidæ in infamiam, et veluti in odorem gravem et tetrum, desinunt.

PARABOLA IX.

Qui conturbat domum suam, possidebit ventos.

EXPLICATIO.

Utile admodum monitum, de discordiis et turbis domesticis. Plurimi enim, ex dissidiis uxorum, aut exhæredationibus filiorum, aut mutationibus frequentibus familiæ, magna sibi spondent; ac si inde, vel animi tranquillitas, vel rerum suarum administratio felicior, sibi obventura foret. Sed plerunque abeunt spes suæ in ventos. Etenim, tam mutationes

illæ, ut plurimum, non cedunt in melius; tum etiam perturbatores isti familiæ suæ, molestias varias, et ingratitudinem eorum, quos, aliis præteritis, adoptant et deligunt, sæpenumero experiuntur. Quin et hoc pacto rumores sibi progignunt non optimos, et famas ambiguas: neque enim male a Cicerone notatum est; Omnem famam a domesticis manare. Utrumque autem malum per ventorum possessionem eleganter a Salomone exprimitur: nam et expectationis frustratio, et rumorum suscitatio, ventis recte comparantur.

Parabola X.

Melior est finis orationis, quam principium.

Explicatio.

Corrigit parabola errorem frequentissimum, non solum apud eos, qui verbis præcipue student, verum etiam apud prudentiores. Is est, quod homines de sermonum suorum aditu atque ingressu magis sint soliciti, quam de exitu; et accuratius exordia et præfatiunculas meditentur, quam extrema orationum. Debuerant autem nec illa negligere, et ista, ut longe potiora, præparata et digesta apud se habere; revolventes secum, et, quantum fieri potest, animo prospicientes, quis tandem exitus sermonis sit futurus, et quomodo negotia inde promoveri et maturari possint. Neque hic finis. Quinimo non epilogos tantum, et sermonum, qui ad ipsa negotia spectant, egressus meditari oportet; verum etiam et illorum sermonum cura suscipienda, quos sub ipsum discessum commode et urbane injicere possint, licet a negotio prorsus alienos. Equidem cognovi consiliarios duos, viros certe magnos, et prudentes, et quibus onus rerum tunc præcipue incumbebat; quibus illud fuit perpetuum et proprium, ut quoties cum principibus suis de negotiis ipsorum communicarent; colloquia in rebus ad ipsa negotia spectantibus nunquam terminarent; verum semper aut ad jocum, aut aliud aliquid, quod audire erat volupe, diverticula quærerent; atque, ut adagio dicitur, *sermones marinos aqua fluviatili sub extremum*

abluerent. Neque hoc illis inter artes postremum erat.

Parabola XI.

Sicut muscæ mortuæ fœtere faciunt unguentum optimum, sic hominem pretiosum sapientia et gloria, parva stultitia.

Explicatio.

Iniqua admodum et misera est conditio hominum virtute præcellentium (ut optime notat parabola) quia erroribus eorum, quantumvis levissimis, nullo modo ignoscitur. Verum, quemadmodum in gemma, valde nitida, minimum quodque granulum, aut nubecula, oculos ferit, et molestia quadam afficit; quod tamen si in gemma vitiosiore repertum foret, vix notam subiret: similiter in viris singulari virtute præditis, minima quæque vitia statim in oculos et sermones hominum incurrunt, et censura perstringuntur graviore; quæ in hominibus mediocribus aut omnino laterent, aut veniam facile reperirent. Itaque viro valde prudenti parva stultitia; valde probo parvum peccatum; urbano et moribus eleganti, paululum indecori, de fama et existimatione multum detrahit. Adeo ut non pessimum foret viris egregiis, si nonnulla absurda (quod citra vitium fieri possit) actionibus suis immiscerent, ut libertatem quandam sibi retineant, et parvorum defectuum notas confundant.

Parabola XII.

Homines derisores civitatem perdunt, sapientes vero avertunt calamitatem.

Explicatio.

Mirum videri possit, quod in descriptione hominum, qui ad respublicas labefactandas et perdendas veluti natura comparati et facti sunt, delegerit Salomon characterem; non hominis superbi et insolentis; non tyrannici et crudelis; non temerarii et violenti; non impii et scelerati; non injusti et oppressoris; non seditiosi et turbulenti; non libidinosi et voluptarii; non denique insipientis et inhabilis; sed derisoris. Verum hoc sapientia ejus regis, qui rerumpublicarum

conservationes et eversiones optime norat, dignissimum est. Neque enim similis fere est pestis regnis et rebuspublicis, quam si consiliarii regum, aut senatores, quique gubernaculis rerum admoventur, sint ingenio derisores. Hujusmodi enim homines, periculorum magnitudinem, ut fortes videantur senatores, semper extenuant; iisque, qui pericula, prout par est, ponderant, veluti timidis insultant: consultandi et deliberandi maturas moras, et meditatas disceptationes, veluti rem oratoriam, et tædii plenam et ad summas rerum nihil facientem, subsannant: famam, ad quam principum consilia præcipue sunt componenda, ut salivam vulgi, et rem cito prætervolaturam, contemnunt: legum vim et auctoritatem, ut reticula quædam, quibus res majores minime cohiberi debeant, nil morantur: consilia et præcautiones in longum prospicientes, ut somnia quædam, et apprehensiones melancholicas, rejiciunt: viris revera prudentibus et rerum peritis, atque magni animi et consilii, dicteriis et facetiis illudunt: denique fundamenta omnia regiminis politici simul labefactant. Quod magis attendendum est, quia cuniculis et non impetu aperto, hæc res agitur: neque cœpit esse inter homines (prout meretur) suspecta.

Parabola XIII.

Princeps, qui libenter præbet aures verbis mendacii, omnes servos habet improbos.

Explicatio.

Cum princeps talis fuerit, ut susurronibus, et sycophantis absque judicio faciles et credulas aures præbeat, spirat omnino, tanquam a parte regis, aura pestilens, quæ omnes servos ejus corrumpit et inficit. Alii metus principis rimantur, eosque narrationibus fictitiis exaggerant: alii invidiæ furias concitant, præsertim in optimos quosque: alii criminationibus aliorum proprias sordes et conscientias malas eluunt: alii amicorum suorum honoribus et desideriis velificant, competitores eorum calumniando et mordendo: alii *fabularum* argumenta, contra inimicos suos, tanquam

in scena, componunt: et innumera hujusmodi. Atque hæc illi, qui ex servis principis ingenio sunt magis improbo. At illi etiam, qui natura probiores sunt et melius morati, postquam in innocentia suâ parum præsidii esse senserint (quoniam princeps vera a falsis distinguere non novit) morum suorum probitatem exuunt, et ventos aulicos captant, iisque servilem in modum circumferuntur. *Nil enim* (ut ait Tacitus de Claudio) *tutum est apud principem, cujus animo omnia sunt tanquam indita et jussa.* Atque bene Comineus; *Præstat, servum esse principis, cujus suspicionum non est finis, quam ejus, cujus credulitatis non est modus.*

Parabola XIV.

Justus miseretur animæ jumenti sui; sed misericordiæ impiorum crudeles.

Explicatio.

Inditus est, ab ipsa natura, homini misericordiæ affectus nobilis et excellens; qui etiam ad animalia bruta extenditur; quæ ex ordinatione divina ejus imperio subjiciuntur. Itaque habet ista misericordia analogiam quandam cum illa principis erga subditos. Quinetiam illud certissimum est, quod quo digniori est anima, eo pluribus compatiatur. Etenim animæ angustæ et degeneres hujusmodi res ad se nihil pertinere putant: at illa, quæ nobilior est portio universi, ex communione afficitur. Quare videmus, sub veteri lege haud pauca fuisse præcepta, non tam mere cerimonialia, quam misericordiæ institutiva: quale fuit illud, de non comedendo carnem cum sanguine ejus, et similia. Etiam in sectis Essæorum et Pythagoræorum, ab esu animalium omnino abstinebant. Quod etiam hodie obtinet (superstitione inviolata) apud incolas nonnullos imperii Mogollensis. Quin et Turcæ (gens licet et stirpe et disciplina crudelis et sanguinaria) brutis tamen eleemosynas largiri solent; neque animalium vexationes et torturas fieri sustinent. Verum, ne forte hæc, quæ diximus, omnis generis misericordiæ patrocinari videantur, salubriter subjungit Salomon impiorum misericordias esse crudeles. Eæ sunt, quando hominibus sceleratis et facinorosis par-

citur, justitiæ gladio feriendis: crudelior enim hujusmodi misericordia, quam crudelitas ipsa. Nam crudelitas exercetur in singulos: at misericordia illa universum facinorosorum exercitum, concessa impunitate, in homines innocentes armat et immittit.

Parabola XV.

Totum spiritum suum profert stultus; at sapiens reservat aliquid in posterum.

Explicatio.

Corrigit parabola præcipue (ut videtur) non hominum vanorum futilitatem, qui dicenda tacenda, facile proferunt: non parrhesiam illam, qua absque discrimine et judicio in omnes et omnia involant: non garrulitatem, qua ad nauseam usque aliis obstrepunt: sed vitium aliud magis occultum; nempe sermonis regimen minime omnium prudens et politicum; *hoc* est, cum quis ita sermonem (in colloquiis privatis) instituit, ut quæcunque in animo habeat, quæ ad rem pertinere putet, simul et tanquam uno spiritu, et oratione continuata proferat. Hoc enim plurimum negotiis officit. Siquidem primo, oratio intercisa, et per partes infusa, longe magis penetrat, quam continuata; quoniam in continuata pondus rerum non distincte et sigillatim excipitur, nec per moram nonnullam insidet, sed ratio rationem, antequam penitus insederit, expellit. Secundo, nemo tam potenti et felici eloquentia valet, ut primo sermonis impetu eum, quem alloquitur, mutum et elinguem plane reddat; quin et alter aliquid vicissim respondebit, et fortasse objiciet: tum vero accidit, ut quæ in refutationem aut replicationem reservanda fuissent, præmissa jam et antea delibata, vires suas et gratiam amiserint. Tertio, si quis ea, quæ dicenda sunt, non simul effundat, sed per partes eloquatur, aliud primo, aliud subinde injiciens; sentiet ex ejus, quem alloquitur, vultu et responso, quomodo singula illum affecerint, quam in partem accepta fuerint; ut quæ adhuc restant dicenda, cautius aut supprimat aut excerpat.

Parabola XVI.

Si spiritus potestatem habentis ascenderit, super te, locum tuum ne dimiseris; quia curatio faciet cessare magna peccata.

Explicatio.

Præcipit parabola, quomodo se quis gerere debeat, cum iram atque indignationem principis incurrerit. Præceptum duplex: primo, ut non dimittat locum suum: secundo, ut curationi, tanquam in morbo aliquo gravi, diligenter et caute attendat. Consueverunt enim homines, postquam commotos contra se principes suos senserint, partim ex dedecoris impatientia, partim ne vulnus obversando refricent, partim ut tristitiam et humilitatem eorum principes sui perspiciant, se a muneribus et functionibus suis subducere; quinetiam interdum ipsos magistratus et dignitates, quas gerunt, in principum manus restituere. At Salomon hanc medendi viam, veluti noxiam, improbat; idque summa profecto ratione. Primo enim, dedecus ipsum nimis illa publicat; unde tum inimici atque invidi audaciores fiunt ad lædendum; tum amici timidiores ad subveniendum. Secundo, hoc pacto fit, ut principis ira, quæ fortasse, si non evulgaretur, sponte concideret, magis figatur, et veluti principio jam facto hominis deturbandi, in præcipitium illius feratur. Postremo, secessus iste aliquid sapit ex malevolo, et temporibus infenso; id quod malum indignationis malo suspicionis cumulat. Ad curationem autem pertinent ista. Primo, caveat ante omnia, ne stupiditate quadam, aut etiam animi elatione, indignationem principis minime sentire, aut inde, prout debeat, affici, videatur: hoc est ut et vultum, non ad tristitiam contumacem, sed ad mœstitiam gravem atque modestam componat: et in rebus quibuscunque agendis se minus solito hilarem et lætum ostendat: quin et in rem suam erit, amici alicujus opera et sermone apud principem uti, qui quanto doloris sensu in intimis excrucietur, tempestive insinuet. Secundo, occasiones omnes vel minimas sedulo evitet, per quas aut res ipsa, quæ indignationi causam præbuit, refricetur, aut princeps denuo excandescendi, et ipsum,

quacunque de causa, coram aliis objurgandi, ansam arripiat. Tertio, perquirat etiam diligenter occasiones omnes, in quibus opera ejus principi grata esse possit; ut et voluntatem promptam redimendi culpam præteritam ostendat; et princeps suus sentiat, quali tandem servo, si eum dimittat, privari se contigerit. Quarto, culpam ipsam aut sagaciter in alios transferat; aut animo illam non malo commissam esse insinuet; aut etiam malitiam illorum, qui ipsum regi detulerunt, vel rem supra modum aggravarunt, indicet. Denique in omnibus evigilet, et curationi sit intentus.

Parabola XVII.

Primus in causa sua justus: tum venit altera pars, et inquirit in eum.

Explicatio.

Prima in unaquaque causa informatio, si paulisper animo judicis insederit, altas radices agit, eumque imbuit, et occupat; adeo ut ægre elui possit, nisi aut manifesta aliqua falsitas in materia informationis, aut artificium aliquod in eadem exhibenda deprehendatur. Etenim nuda et simplex defensio, licet justa sit et præponderans, vix præjudicium informationis primæ compensare, aut libram justitiæ semel propendentem ad æquilibrium reducere per se valet. Itaque et judici tutissimum, ut nihil, quod ad merita causæ spectat, prælibetur, priusquam utraque pars simul audiantur; et defensori optimum, si judicem senserit præoccupatum, in hoc potissimum (quantum dat causa) incumbere, ut versutiam aliquam, et dolum malum, ab adversa parte, in judicis abusum adhibitum, detegat.

Parabola XVIII.

Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem.

Explicatio.

Servandus est principibus et dominis, ex consilio Salomonis, in gratia et favore suo erga servos modus. *Is triplex* est. Primo, ut promoveantur per gradus,

non per saltus: secundo, ut interdum assuefiant repulsæ: tertio (quod bene præcipit Machiavellus) *ut habeant præ oculis suis semper aliquid, quo ulterius aspirare possint.* Nisi enim hæc fiant, reportabunt proculdubio principes, in fine, a servis suis, loco animi grati et officiosi, fastidium et contumaciam. Etenim, ex promotione subita, oritur insolentia; ex perpetua desideratorum adeptione impatientia repulsæ; denique si vota desint, deerit itidem alacritas et industria.

Parabola XIX.

Vidisti virum velocem in opere suo, coram regibus stabit, nec erit inter ignobiles.

Explicatio.

Inter virtutes, quas reges, in delectu servorum, potissimum spectant et requirunt, gratissima est præ cunctis celeritas, et in negotiis expediendis strenuitas. Viri profunda prudentia regibus suspecti, utpote qui nimium sint inspectores, et dominos suos, inscios et invitos, ingenii sui viribus (tanquam machina) circumagere possint. Populares, invisi; utpote qui regum luminibus officiunt, et oculos populi in se convertunt. Animosi, pro turbulentis sæpe habentur, et ultra, quam par est, ausuris. Probi, et vitæ integræ, tanquam difficiles existimantur, nec ad omnes nutus heriles apti. Denique non est virtus alia, quæ non habeat aliquam quasi umbram, qua regum animi offendantur; sola velocitas ad mandata, nihil habet, quod non placeat. Insuper, motus animorum regiorum celeres sunt, et moræ minus patientes: putant enim, se quidvis efficere posse; illud tantum deesse, ut cito fiat. Itaque ante omnia iis grata est celeritas.

Parabola XX.

Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub sole, cum adolescente secundo, qui consurgit pro eo.

Explicatio.

Notat parabola vanitatem hominum, qui se agglomerare solent ad successores designatos principum.

Radix autem hujus rei est insania illa, hominum animis penitus a natura insita; nimirum ut spes suas nimium adament. Vix enim reperitur, qui non delectatur magis iis, quæ sperat, quam iis, quæ fruitur. Quinetiam novitas humanæ naturæ grata est, et avide expetitur. In successore autem principis ista duo concurrunt; spes et novitas. Innuit autem parabola idem, quod olim dictum erat; primo a Pompeio ad Syllam; postea a Tiberio de Macrone; *plures adorare solem orientem, quam occidentem.* Neque tamen imperantes multum hac re commoventur, aut eam magni faciunt, sicut nec Sylla, nec Tiberius fecit; sed rident potius hominum levitatem, nec pugnant cum somniis: *est autem* (ut aiebat ille) *spes vigilantis insomnium.*

Parabola XXI.

Erat civitas parva, et pauci in ea viri; venit contra eam rex magnus, et vadavit eam, instruxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio; inventusque est in ea vir pauper et sapiens, et liberavit eam per sapientiam suam; et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

Explicatio.

Describit parabola ingenium hominum pravum et malevolum. Ii in rebus duris, et angustis, confugiunt fere ad viros prudentes, et strenuos, licet antea contemptui habitos. Quamprimum autem tempestas transierit, ingrati demum erga conservatores suos reperiuntur. Machiavellus vero, non sine causa, instituit quæstionem, *Uter ingratior esset erga benemeritos, princeps aut populus?* Sed interim utrumque ingratitudinis arguit. Attamen hoc non solum ex ingratitudine principis aut populi oritur, sed accedit plerunque his invidia procerum, qui secreto indolent eventui, licet felici et prospero, quia ab ipsis profectus non sit: itaque et meritum hominis extenuant, et ipsum deprimunt.

Parabola XXII.

Iter pigrorum, quasi sepes spinarum.

EXPLICATIO.

Elegantissime ostendit parabola, pigritiam in fine laboriosam esse. Diligentia enim, et sedula præparatio, id præstant, ut pes in aliquod offendiculum non impingat; sed ut complanetur via, antequam ineatur. At qui piger est, et omnia in extremum momentum executionis differt, necesse est, ut perpetuo, et singulis passibus, quasi per rubos et sentes incedat, qui eum subinde detineant, et impediant. Idem observari possit etiam in familia regenda; in qua, si adhibeatur cura et providentia, omnia placide et veluti sponte procedunt, absque strepitu et tumultu: sin hæc desint, ubi major aliquis motus intervenerit, omnia simul agenda turmatim occurrunt; tumultuantur servi, ædes personant.

PARABOLA XXIII.

Qui cognoscit in judicio faciem, non bene facit; iste et pro buccella panis deseret veritatem.

EXPLICATIO.

Prudentissime notat parabola, in judice magis perniciosam esse facilitatem morum, quam corruptelam munerum. Munera enim haudquaquam ab omnibus deferuntur; at vix ulla est causa, in qua non inveniatur aliquid, quod flectat judicis animum, si personas respiciat. Alius enim respicietur, ut popularis; alius, ut maledicus; alius, ut dives; alius, ut gratus; alius, ut ab amico commendatus. Denique omnia plena sunt iniquitatis ubi dominatur respectus personarum; et levi omnino de causa, veluti pro buccella panis, judicium pervertetur.

PARABOLA XXIV.

Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames.

EXPLICATIO.

Parabola ista antiquitus expressa et depicta fuit sub fabula hirudinis utriusque, nimirum, plenæ et vacuæ. Pauperis enim et famelici oppressio longe gravior est,

quam oppressio per divitem et repletum ; quippe quæ omnes exactionum technas, et omnes nummorum angulos, perquirit. Solebat hoc ipsum etiam spongiis assimilari, quæ aridæ fortiter sugunt, madidæ non item. Monitum autem utile continet, tum erga principes, ne præfecturas provinciarum, aut magistratus, viris indigentibus et obæratis committant; tum erga populos, ne reges suos cum nimia egestate conflictari permittant.

Parabola XXV.

Fons turbatus pede, et vena corrupta, est justus cadens coram impio.

Explicatio.

Præcipit parabola, rebuspublicis ante omnia cavendum esse de iniquo et infami judicio, in causa aliqua celebri et gravi ; præsertim ubi non absolvitur innoxius, sed condemnatur insons. Etenim injuriæ inter privatos grassantes, turbant quidem et polluunt latices justitiæ, sed tanquam in rivulis : verum judicia iniqua, qualia diximus, a quibus exempla petuntur, fontes ipsos justitiæ inficiunt et inquinant. Postquam enim tribunal cesserit in partes injustitiæ, status rerum vertitur tanquam in latrocinium publicum : fitque plane, ut *homo homini sit lupus.*

Parabola XXVI.

Noli esse amicus homini iracundo, nec ambulato cum homine furioso.

Explicatio.

Quanto religiosius amicitiæ jura inter bonos servanda et colenda sunt, tanto magis cavendum est, jam usque a principio, de prudente amicorum delectu. Atque amicorum natura et mores, quantum ad nos ipsos spectant, omnino ferendi sunt. Cum vero necessitatem nobis imponunt, qualem erga alios personam induamus et geramus, dura admodum et iniqua amicitiæ conditio est. Itaque interest imprimis, ut præcipit Salomon, ad vitæ pacem, et præsidia, ne res nostras cum hominibus iracundis, et qui facile lites et jurgia provocant aut suscipiunt, commisceamus. Istud

enim genus amicorum perpetuo nos contentionibus et factionibus implicabit; ut aut amicitiam abrumpere, aut incolumitati proprie deesse, cogamur.

Parabola XXVII.

Qui celat delictum, quærit amicitiam; sed qui altero sermone repetit, separat fœderatos.

Explicatio.

Duplex, concordiam tractandi, et animos reconciliandi, via. Altera, quæ incipit ab amnestia; altera, quæ a repetitione injuriarum, subjungendo apologias et excusationes. Equidem memini sententiam viri admodum prudentis et politici, *Qui pacem tractat, non repetitis conditionibus dissidii, is magis animos dulcedine concordiæ fallit, quam æquitate componit.* Verum Salomon, illo scilicet prudentior, in contraria opinione est; et amnestiam probat, repetitionem prohibet. Etenim in repetitione hæc insunt mala; tum quod ea sit veluti unguis in ulcere; tum quod periculum impendeat a nova altercatione (siquidem de injuriarum rationibus inter partes nunquam conveniet;) tum denique quod deducat rem ad apologias; at utraque pars malit videri potius offensam remisisse, quam admisisse excusationem.

Parabola XXVIII.

In omni opere bono erit abundantia; ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.

Explicatio.

Separat Salomon, hac parabola, fructum laboris linguæ, et laboris manuum; quasi ex altero proveniat egestas, ex altero abundantia. Etenim fit fere perpetuo, ut, qui multa effutiant, jactent multa, multa promittant, egeni sint, nec emolumentum capiant ex illis rebus, de quibus loquuntur. Quinetiam, ut plurimum, industrii minime sunt, aut impigri ad opera; sed tantummodo sermonibus se, tanquam vento, pascunt et satiant. Sane, ut poëta lequitur, *Qui silet, est firmus.* Is qui conscius est, se in opere proficere,

sibi plaudit, et tacet: qui vero e contra conscius est, auras se inanes captare, multa et mira apud alios prædicat.

Parabola XXIX.

Melior est correptio manifesta, quam amor occultus.

Explicatio.

Reprehendit parabola mollitiem amicorum, qui amicitiæ privilegio non utuntur in admonendo libere et audacter amicos, tam de erroribus, quam de periculis suis. Quid enim faciam (solet hujusmodi mollis amicus dicere) aut quo me vertam? Amo illum, quantum quis, maxime; meque, si quid illi adversi contigerit, ipsius loco libenter substituerim: sed novi ingenium ejus; si libere cum eo egero, animum illius offendam; saltem contristabo: neque tamen proficiam; atque citius eum ab amicitia mea alienabo, quam ab iis, quæ in animo fixa habet, abducam. Hujusmodi amicum, tanquam enervem et inutilem, redarguit Salomon; atque plus utilitatis ab inimico manifesto, quam ab ejus generis amico, sumi posse pronunciat. Siquidem ea fortasse audire ei contigerit ab inimico per contumeliam, quæ amicus mussat prænimia indulgentia.

Parabola XXX.

Prudens advertit ad gressus suos; stultus divertit ad dolos.

Explicatio.

Duæ sunt prudentiæ species. Altera vera et sana: altera degener et falsa, quam Salomon stultitiæ nomine appellare non dubitat. Qui priori se dederit, viis et vestigiis propriis cavet, periculis prospiciens, meditans remedia; proborum opera utens, contra improbos se ipsum muniens; cautus inceptu, receptu non imparatus; in occasiones attentus, contra impedimenta strenuus; cum innumeris aliis, quæ ad sui ipsius actiones et gressus regendos spectant. At altera species, tota est consuta ex fallaciis et astutiis, spemque ponit omnino in aliis circumveniendis, iisdemque ad libitum effingendis. Hanc merito rejicit parabola, *non* tantum ut improbam, sed etiam ut stultam. Pri-

mo enim, minime est ex iis rebus, quæ in nostra sunt potestate; nec etiam aliqua constanti regula nititur: sed nova quotidie comminiscenda sunt strategemata, prioribus fatiscentibus et obsoletis. Secundo, qui vafri et subdoli hominis famam et opinionem semel incurrerit, præcipuo se ad res gerendas instrumento prorsus privavit, hoc est, fide: itaque omnia parum votis suis consentientia experietur. Postremo, artes istæ, utcunque pulchræ videantur et complaceant; attamen sæpius frustrantur; quod bene notavit Tacitus: *Consilia callida et audacia, expectatione læta, tractatu dura, eventu tristia.*

Parabola XXXI.

Noli esse justus nimium, nec sapientior quam oportet; cur abripiare subito?

Explicatio.

Sunt tempora (ut inquit Tacitus) *in quibus magnis virtutibus certissimum est exitium.* Atque hoc viris virtute et justitia egregiis, aliquando subito, aliquando diu ante prævisum, contingit. Quod si adjungatur etiam prudentia, hoc est, ut cauti sint, et ad propriam incolumitatem evigilent, tum hoc lucrantur, ut ruina eorum subito obveniat ex occultis omnino et obscuris consiliis; quibus et evitetur invidia, et pernicies ipsos imparatos adoriatur. Quod vero ad illud *nimium*, quod in parabola ponitur (quandoquidem non Periandri alicujus, sed Salomonis verba sunt ista; qui mala in hominum vita sæpius notat, nunquam præcipit) intelligendum est, non de virtute ipsa (in qua nimium non est) sed de vana ejus atque invidiosa affectatione et ostentatione. Simile quiddam innuit Tacitus de Lepido, miraculi loco ponens, quod nunquam servilis alicujus sententiæ auctor fuisset, et tamen tam sævis temporibus incolumis mansisset: *Subit* (inquit) *cogitatio, utrum hæc fato regantur, an etiam sit in nostra potestate, cursum quendam tenere, inter deforme obsequium et abruptam contumaciam, medium, periculo simul et indignitate vacuum?*

Parabola XXXII.

Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia.

Explicatio.

Distinguit parabola inter sapientiam illam, quæ in verum habitum increverit et maturuerit, et illam, quæ natat tantum in cerebro et conceptu, aut sermone jactatur, sed radices altas non egerit. Siquidem prior, oblata occasione, in qua exerceatur, illico excitatur, accingitur, dilatatur, adeo ut se ipsa major videatur: posterior vero, quæ ante occasionem alacris erat, occasione data, fit attonita et confusa, ut etiam ipsi, qui ea se præditum arbitrabatur, in dubium vocetur; annon præceptiones de ea fuerint insomnia mera, et speculationes inanes.

Parabola XXXIII.

Qui laudat amicum voce alta, surgendo mane, erit illi loco maledictionis.

Explicatio.

Laudes moderatæ et tempestivæ, et per occasionem prolatæ, famæ hominum atque etiam fortunæ plurimum conferunt; at immoderatæ et streperæ, et importune effusæ nihil prosunt; imo potius, ex sententia parabolæ, impense nocent. Primo enim manifesto se produnt, aut ex nimia benevolentia oriundas, aut ex composito affectatas, quo collaudatum potius falsis præconiis demereantur, quam veris attributis ornent. Secundo, laudes parcæ et modestæ invitant fere præsentes, ut ipsis etiam aliquid adjiciant; profusæ contra et immodicæ, ut aliquid demant et detrahant. Tertio (quod caput rei est) conflatur illi invidia, qui nimium laudatur; cum laudes omnes nimiæ videantur spectare ad contumeliam aliorum, qui non minus merentur.

Parabola XXXIV.

Quomodo in aquis resplendent facies; sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.

EXPLICATIO.

Distinguit parabola inter mentes prudentium et cæterorum hominum; illas aquis aut speculis comparans, quæ species et imagines rerum recipiunt; cum alteræ similes sint terræ, aut lapidi impolito, in quibus nihil reflectitur. Atque eo magis apte comparatus animus hominis prudentis ad speculum; quia in speculo imago propria spectari possit, una cum imaginibus aliorum; id quod oculis ipsis sine speculo non conceditur. Quod si animus prudentis adeo capax sit, ut innumera ingenia et mores observare et internoscere possit; superest, ut detur opera, quo reddatur non minus varius applicatione, quam repræsentatione:

Qui sapit, innumeris moribus aptus erit.

Atque his Salomonis parabolis diutius fortasse immorati sumus, quam pro modo exempli; dignitate et rei ipsius et auctoris longius provecti.

Neque tantum in usu erat apud Hebræos, sed alibi etiam priscorum sapientibus frequentissimum; ut, si cujuspiam observatio in aliquid incidisset, quod vitæ communi conducibile fuisset, id redigeret et contraheret in brevem aliquam sententiam, vel parabolam, vel etiam fabulam. Verum, quod ad fabulas (sicut alias dictum est) illæ exemplorum vicarii et supplementa olim extiterunt: nunc quando tempora historiarum copia abundent, ad animatum scopum rectius et alacrius collimatur. At modus scribendi, qui optime convenit argumento tam vario et multiplici (quale est tractatus de negotiis et occasionibus sparsis) aptissimus ille esset, quem delegit Machiavellus, ad tractandas res politicas; nimirum per observationes, sive discursus (ut loquuntur) super historiam et exempla. Nam scientia, quæ recenter, et quasi in conspectu nostro, ex particularibus elicitur, viam optime novit particularia denuo repetendi: atque certe ad practicam longe conducit magis, cum discursus sive disceptatio sub exemplo militat, quam cum exemplum disceptationi subjungitur. Neque enim hic

ordo tantum spectatur, sed res ipsa. Cum enim exemplum statuitur tanquam disceptationis basis, universo cum circumstantiarum apparatu proponi solet, quæ discursum interdum corrigant, interdum suppleant; unde fit loco exemplaris ad imitationem, et practicam. Ubi e contra exempla, in gratiam disceptationis adducta, succincte et nude citantur, et tanquam mancipia nutus tantum disceptationis observant.

Hoc vero discriminis operæ pretium fuerit observasse; quod sicut historiæ temporum optimam præbent materiam ad discursus super politica, quales sunt illi Machiavelli; ita historiæ vitarum optime adhibentur ad documenta de negotiis: quoniam omnem occasionum et negotiorum, tam grandium quam leviorum, varietatem complectuntur. Imo reperire est basin ad præceptiones de negotiis utraque illa historia adhuc commodiorem: ea est, ut discursus fiant super epistolas, sed prudentiores, et magis serias; quales sunt illæ Ciceronis ad Atticum, et aliæ. Siquidem epistolæ magis in proximo, et ad vivum, negotia solent repræsentare, quam vel annales, vel vitæ. Quare jam, et de materia, et de forma portionis primæ, doctrinæ de negotiis, quæ tractat occasiones sparsas, diximus, eamque inter desiderata numeramus.

Est et alia portio ejusdem doctrinæ, quæ tantum differt ab illa altera, de qua diximus, quantum sapere, et sibi sapere. Altera enim movere videtur tanquam a centro ad circumferentiam; altera tanquam a circumferentia ad centrum. Est enim prudentia quædam consilii aliis impertiendi; est vero et alia suis rebus prospiciendi: atque hæ nonnunquam conjunguntur, sæpius separantur. Multi siquidem in suis ipsorum rationibus instituendis prudentissimi sunt, qui tamen in rebuspublicis administrandis, aut etiam consiliis dandis, nihil valent: formicæ similes, quæ creatura sapiens est ad sese tuendum, sed horto plane noxia. Hæc virtus sibi sapiendi, Romanis ipsis, licet patriæ optimis curatoribus, non ignota fuit; unde comicus, *Nam pol sapiens fingit fortunam sibi.* Quin et in adagium apud ipsos versum est, *Faber quisque*

fortunæ propriæ. Et Livius hanc ipsam Catoni Majori tribuit: *In hoc viro tanta vis animi et ingenii inerat, ut, quocunque loco natus esset, sibi ipse fortunam facturus videretur.*

Hoc genus prudentiæ, si quis ipsum profiteatur et palam venditet, semper habitum est, non modo non politicum, verum etiam infaustum quiddam et inauspicatum: sicut in Timotheo Atheniensi observatum est: qui, postquam præclara multa facinora, in decus et commodum civitatis suæ edidisset, atque administrationis suæ (sicut tum moris erat) populo rationem redderet; singula conclusit hac clausula; *Atque in hac re fortunæ partes fuerunt nullæ.* Contigit vero ut post id temporis nunquam ei quicquam feliciter cesserit. Sane nimis elatum hoc, et altum sapiens; eodem spectans, quo Ezechielis illud de Pharaone: *Dicis, Fluvius est meus, et ego feci memetipsum.* Aut illud Habacuc prophetæ; *Exultant, et sacrificant reti suo:* aut illud etiam poëtæ, de contemptore deorum Mezentio;

Dextra mihi Deus, et telum, quod missile libro,
Nunc adsint.

Denique, Julius Cæsar, nunquam (quod memini) impotentiam cogitationum suarum arcanarum prodidit, nisi simili dicto: cum enim aruspex ei referret, exta reperta fuisse non bona, admurmuravit submisse: *Erunt lætiora, cum volo.* Quod etiam dictum mortis suæ infortunium non diu præcessit. Verum excessus iste fiduciæ (ut diximus) res ut profana, ita semper infelix. Quapropter, viris magnis et vere sapientibus visum, successus quoslibet felicitati suæ, non virtuti aut industriæ, tribuere: nam et Sylla, felicem se, non magnum cognominavit; et Cæsar (melius quam supra) ad navis gubernatorem: *Cæsarem vehis, et fortunam ejus.*

Attamen istæ sententiæ; *Faber quisque fortunæ suæ; Sapiens dominabitur astris; Invia virtuti nulla est via*, ac similes; si intelligantur et adhibeantur potius pro calcaribus ad industriam, quam pro stapedibus ad insolentiam, magisque ut progignant in ho-

minibus decretorum constantiam et robur, quam arrogantiam et jactantiam, tanquam sanæ et salutares merito habitæ sunt, ac proculdubio in pectoribus hominum magnanimorum sedem nonnullam occuparunt, eousque ut cogitationes tales quandoque ægre dissimulent. Videmus enim, Augustum Cæsarem (qui cum avunculo suo comparatus, potius ab illo diversus quam inferior fuit; sed vir certe paulo moderatior) sub finem vitæ petiisse ab amicis, qui lectum ejus circumstabant, ut, postquam expirasset, sibi plauderent; quasi conscius sibi fuisset, mimum vitæ a se commode transactum. Hæc quoque doctrinæ portio inter desiderata numeranda est: non quin in praxi, etiam nimio plus quam oportet, usurpata sit et frequentata; verum quod libri de illa silent. Quamobrem ex more nostro, sicut in priore, nonnulla ejus capita recensebimus; eamque fabrum fortunæ, sive (ut diximus) doctrinam de ambitu vitæ nominabimus.

Ac primo quidem intuitu, novum quoddam et insolitum argumentum tractare videbor; docendo homines quomodo fortunæ suæ fabri fieri possint; doctrinam certe, cui quivis libenter se discipulum addixerit, donec difficultatem ejusdem habuerit perspectam. Non enim leviora sunt, aut pauciora, aut minus ardua, quæ ad fortunam comparandam requiruntur, quam quæ ad virtutem: resque est æque difficilis ac severa, fieri vere politicum, ac vere moralem. At hujus doctrinæ pertractatio plurimum ad literarum, tum decus tum pondus, pertinet. Interest enim imprimis honoris literarum, ut homines isti pragmatici sciant, eruditionem haudquaquam aviculæ, qualis est alauda, similem esse, quæ in sublime ferri, et cantillando se oblectare soleat; at nihil aliud: quinimo ex accipitris potius genere esse, qui et in alto volare, ac subinde, cum visum fuerit, descendere, et prædam rapere novit Deinde et ad perfectionem literarum hoc ipsum spectat, quia legitimæ inquisitionis vera norma est, ut nihil inveniatur in globo materiæ, quod non habeat parallelum in globo crystallino, sive intellectu. Hoc est, ut nihil veniat in practicam, cujus non sit etiam *doctrina* aliqua et theoria. Neque tamen literæ hanc

ipsam fortunæ architecturam aliter admirantur aut æstimant, quam ut opus quoddam inferioris generis. Nemini enim, fortuna propria, pro dono esse sui, a Deo concesso, ullo modo digna retributio esse possit. Quin et non raro fit, ut viri virtutibus egregii fortunæ suæ sponte renuncient, ut rebus sublimioribus vacent. Digna tamen est fortuna, quatenus virtutis ac benemerendi organum est, sua quoque speculatione et doctrina.

Ad hanc doctrinam pertinent præcepta, nonnulla summaria, nonnulla sparsa et varia. Præcepta summaria versantur, circa veram notitiam, et aliorum et sui. Primum igitur præceptum (in quo cardo notitiæ aliorum vertitur) illud constituatur, ut procuremus nobis (quantum fieri possit) fenestram illam, quam olim requisivit Momus. Ille, cum in humani cordis fabrica tot angulos et recessus conspicatus esset, id reprehendit, quod defuisset fenestra, per quam in obscuros illos et tortuosos anfractus inspicere quis possit. Hanc autem fenestram obtinebimus, si omni sedulitate nobis informationem comparemus et procuremus, de personis, quibuscum intercedunt negotia particularibus; earumque ingeniis, cupiditatibus, finibus, moribus, auxiliis et adminiculis, quibus præcipue suffulciuntur et valent; et rursus, defectibus et imbecillitatibus, quaque ex parte maxime pateant et obnoxii sint; amicis, factionibus, patronis, clientelis; rursusque inimicis, invidis, competitoribus; etiam temporibus et aditibus;

(Sola viri molles aditus et tempora noris:)

Denique institutis et normis, quas sibi præscripserunt, et similibus. Quinetiam, non solum informatio capienda est de personis, sed insuper de actionibus particularibus, quæ de tempore in tempus in motu sunt, et tanquam sub incude; quomodo regantur et succedant, quorum studiis foveantur, a quibus oppugnentur, cujusque sint ponderis et momenti, et quid secum trahant, et hujusmodi. Etenim actiones præsentes nosse, et in se plurimum prodest; et illud insuper habet, quod absque hoc etiam personarum

notitia valde futura sit fallax et erronea. Mutantur enim homines simul cum actionibus: et alii sunt dum actionibus ipsis implicantur et obsidentur; alii, postquam redierint ad ingenium. Atque hæ de rebus particularibus informationes, quæ tam ad personas, quam ad actiones, spectant, sunt tanquam propositiones minores in omni activo syllogismo. Nulla enim observationum aut axiomatum (unde conficiuntur majores propositiones politicæ) veritas aut excellentia, ad conclusionis firmamentum sufficere possit, si in minore propositione fuerit erratum. Quod vero hujusmodi notitia comparari possit, fidejussor nobis est Salomon, qui ait; *Consilium in corde viri, tanquam aqua profunda; sed vir prudens exhauriet illud.* Quamvis autem ipsa notitia non cadat sub præceptum, quoniam individuorum est; attamen mandata de eadem elicienda utiliter dari possunt.

Notitia hominum sex modis elici et hauriri potest: per vultus et oram ipsorum; per verba; per facta; per ingenia sua; per fines suos; denique per relationes aliorum. Quantum ad vultus attinet, minime nos moveat vetus adagium, *Fronti nulla fides:* licet enim hoc ipsum non perperam dictum sit, de vultus et gestus compositione externa et generali; attamen subsunt subtiliores quidam motus et labores oculorum, oris, vultus et gestus; ex quibus reseratur et patet (ut eleganter ait Q. Cicero) veluti janua quædam animi. Quis Tiberio Cæsare occultior? At Tacitus, notans characterem et modum loquendi diversum, quo usus est Tiberius in laudando apud senatum res a Germanico et a Druso gestas; de laudibus Germanici sic; *Magis in speciem adornatis verbis, quam ut penitus sentire videretur.* De laudibus Drusi sic: *Paucioribus, sed intentior et fida oratione.* Iterum Tacitus eundem Tiberium, alias etiam ut nonnihil pellucidum, notans: *in aliis* (inquit) *erat veluti eluctantium verborum; solutius vero loquebatur, quando subveniret.* Sane difficile reperiatur simulationis artifex aliquis tam peritus et egregius; aut vultus aliquis ita coactus, et, ut ille loquitur, jussus; qui a sermone artificioso et simulatorio possit istas notas sejungere, quin aut sermo sit

solito solutior, aut comptior, aut magis vagus et oberrans, aut magis aridus et quasi eluctans.

Ad verba hominum quod attinet, sunt quidem illa (ut de urinis loquuntur medici) meretricia. Sed isti meretricii fuci optime deprehenduntur duobus modis: cum scilicet proferuntur verba aut ex improviso, aut in perturbatione. Sic Tiberius, cum ex Agrippinæ verbis aculeatis subito commotus esset et nonnihil abreptus, extra innatæ simulationis terminos pedem protulit; *Audita hæc* (inquit Tacitus) *raram occulti pectoris vocem elicuere; correptamque Græco versu, admonuit, ideo lædi, quia non regnaret.* Quare poëta perturbationes hujusmodi non inscite appellat torturas, quod ab iis secreta sua prodere homines compellantur;

Vina tortus et ira.

Ipsa sane testatur experientia, paucos admodum reperiri, qui erga arcana sua tam fidi sint, animumque gerant adeo obfirmatum, quin interdum ex iracundia; interdum ex jactantia; interdum ex intima erga amicum benevolentia; interdum ex animi imbecillitate, qui se mole cogitationum onerari amplius non sustineat; interdum denique ex alio quopiam affectu, intimas animi cogitationes revelent et communicent. Ac ante omnia sinus animi excutit, si simulatio simulationem impulerit; juxta adagium illud Hispanorum, *Dic mendacium, et erues veritatem.*

Quin et factis ipsis, licet humani animi pignora sint certissima, non prorsus tamen fidendum, nisi diligenter ac attente pensitatis prius illorum et magnitudine et proprietate. Illud enim verissimum; fraus sibi in parvis fidem præstruit, ut majore emolumento fallat. Italus vero se ipsum in ipso stare lapide putat, ubi præco prædicat, si melius solito tractetur, absque causa manifesta. Etenim officia ista minora homines reddunt oscitantes, et quasi consopitos tam ad cautionem, quam ad industriam: atque recte a Demosthene appellantur alimenta socordiæ. Porro proprietatem et naturam nonnullorum factorum, etiam quæ beneficiorum loco habentur, subdolam et ambiguam, luculenter cernere licet ex eo, quod Antonio primo impo-

suit Mutianus: qui post reditum cum eo in gratiam, sed fide pessima plurimos ex Antonii amicis ad dignitates evexit: *Simul amicis ejus præfecturas et tribunatus largitur.* Hoc autem astu Antonium non munivit, sed exarmavit penitus et desolavit, amicitias ejus ad se transferendo.

Certissima autem clavis, ad animos hominum reserandos, vertitur, in rimandis et pernoscendis, vel ingeniis et naturis ipsorum, vel finibus et intentionibus. Atque imbecilliores certe et simpliciores ex ingeniis; prudentiores autem et tectiores, ex finibus suis optime judicantur. Certe prudenter et facete (licet meo judicio minus vere) dictum fuit a nuntio quopiam Pontificis, sub reditu ejus a legatione apud nationem quandam, ubi tanquam ordinarius resederat. Interrogatus de delectu successoris sui, consilium dedit; ut nullo modo mitteretur aliquis, qui eximie prudens esset, sed potius mediocriter tantum; *quoniam* (inquit) *ex prudentioribus nemo facile conjiciet, quid verisimile foret illius gentis homines facturos.* Sane non raro intervenit ille error, et maxime familiaris est viris prudentibus, ut ex modulo ingenii proprii alios metiantur, ac proinde ultra scopum sæpius jaculentur, supponendo quod homines majora quædam meditentur, et sibi destinent, et subtilioribus technis utantur, quam quæ illorum animos unquam subierint. Quod etiam eleganter innuit adagium Italicum, quo notatur; Nummorum, prudentiæ, fidei, semper minores inveniri rationes, quam quis putaret. Quare in levioris ingenii hominibus, quia multa absurda faciunt, capienda est conjectura potius ex propensionibus ingeniorum, quam ex destinationibus finium. Porro, principes quoque (sed longe aliam ob causam) ab ingeniis optime judicantur: privati autem ex finibus. Principes enim fastigium adepti humanorum desideriorum, nullos fere sibi propositos fines habent, ad quos, præsertim vehementer et constanter, aspirent; ex quorum finium situ et distantia, reliquarum suarum actionum possit excipi et confici directio et scala: id, quod inter alia causa est vel præcipua, ut corda eorum (quod Scriptura pronunciat) sint inscrutabilia. At privatorum nullus est,

qui non sit plane veluti viator, et proficiscatur intente ad aliquam itineris metam, ubi consistat: unde non male divinare quis poterit, quid facturus sit, aut non facturus. Si enim in ordine sit quidpiam ad finem suum, probabile est facturum: sin sit in contrarium finis, minime. Neque de finium aut ingeniorum in hominibus diversitate informatio capienda est simpliciter tantum, sed et comparate: quid scilicet prædominetur, et reliqua in ordinem cogat? Sic, ut videmus, Tigellinus, cum se Petronio Turpiliano inferiorem sentiret, in voluptatibus Neroni ministrandis et prægustandis, *metus* (ut ait Tacitus) *Neronis rimatus est*, et hoc pacto æmulum evertit.

Ad notitiam quod attinet de hominum animis secundariam, nimirum, quæ ab aliorum relatione desumitur, breviter dicere sufficiet. Defectus et vitia didiceris optime ab inimicis: virtutes et facultates ab amicis: mores et tempora a famulis: opiniones et meditationes ab intimis familiaribus, cum quibus frequentius colloquia miscent. Fama popularis levis est, et superiorum judicia minus certa: etenim coram illis tectiores incedunt homines. Verior fama e domesticis emanat.

Verum ad inquisitionem istam universam via maxime compendiaria in tribus consistit. Primum, ut amicitias multas comparemus cum ejusmodi hominibus, qui multiplicem et variam habent tam rerum, quam personarum, notitiam: imprimis vero enitendum, ut saltem singulos habeamus præsto, qui, pro negotiorum atque hominum diversitate, nos de unaquaque re certiores facere et solide informare possint. Secundo, ut prudens temperamentum et mediocritatem quandam persequamur, et in libertate sermonis, et in taciturnitate: frequentius libertatem usurpantes; at, cum res postulat, silentium. Libertas siquidem in sermone etiam alios invitat et provocat, ut pari libertate erga nos utantur; et sic multa deducit ad notitiam nostram; at taciturnitas fidem conciliat, efficitque ut ament homines secreta sua apud nos, tanquam in sinu, deponere. Tertio, is nobis paulatim acquirendus est habitus, ut, vigilante et præsente animo, in omnibus

colloquiis et actionibus simul et rem, quæ instat, geramus; et alia, quæ incidunt, observemus. Nam sicut Epictetus præcipit ut philosophus, in singulis suis actionibus, ita secum loquatur: Et hoc volo, et etiam institutum servare; sic politicus, in singulis negotiis, ita secum statuat; Et hoc volo, atque etiam aliquid, quod in futurum usui esse possit, addiscere. Itaque, qui eo sunt ingenio, ut nimium hoc agant, et toti sint in præsente negotio, quod in manibus habent, de iis autem, quæ interveniunt, nec cogitant quidem (id quod in se agnoscit Montaneus) illi certe ministri regum aut rerumpublicarum sunt vel optimi, sed ad proprias fortunas claudicant. Interim cautio ante omnia adhibenda, ut impetum animi et alacritatem nimiam cohibeamus, ne multa sciendo, ad nos multis immiscendum feramur. Infelix enim quiddam est et temerarium, polypragmosyne. Itaque ista, quam comparandum præcipimus, notitiæ rerum et personarum varietas huc tandem redit, ut et rerum, quas suscipimus, et hominum, quorum opera utimur, magis cum judicio delectum faciamus, unde cuncta et magis dextere et magis tuto disponere et administrare sciamus.

Notitiam aliorum sequitur notitia sui. Etenim non minor diligentia adhibenda est, sed major potius, ut nos de nobis ipsis, quam de aliis, vere et accurate informemus. Quippe cum oraculum illud, *Nosce te ipsum*, non tantum sit canon prudentiæ universalis, sed et in politicis præcipuum locum habeat. Optime enim homines monet S. Jacobus, eum, qui vultum in speculo consideravit, oblivisci tamen illico, qualis fuerit; ut omnino frequenti inspectione sit opus. Idque tenet etiam in politicis. Sed specula scilicet sunt diversa: nam speculum divinum, in quo nos contueri debemus, est verbum Dei: speculum autem politicum, non aliud est, quam status rerum et temporum, in quibus vivimus.

Examen igitur accuratum, nec quale esse solet sui nimium amantis, instituendum est homini, de propriis facultatibus, virtutibus, et adminiculis; nec non de *defectibus*, inhabilitatibus, et obstaculis; ita rationem

subducendo, ut hæc perpetuo in majus, illa autem minoris potius, quam revera sunt, æstimentur. Ex hujusmodi autem examine in considerationem veniant quæ sequuntur.

Prima consideratio sit, quomodo alicui homini, moribusque, et naturæ suæ, cum temporibus conveniat; quæ si inventa fuerint congrua omnibus in rebus, magis libere et solute agere, et suo ingenio uti liceat: sin sit aliqua antipathia, tum demum in universo vitæ cursu magis caute et tecte est incedendum, minusque in publico versandum. Sic Tiberius fecit, qui, morum suorum sibi conscius cum seculo suo non optime convenientium, ludos publicos nunquam spectavit: quinetiam per duodecim continuos annos postremos nunquam in senatum venit: ubi contra Augustus perpetuo in oculis hominum vixit: quod et Tacitus observat; *alia Tiberio morum via.* Eadem et Periclis ratio fuit.

Secunda sit consideratio, quomodo alicui conveniat cum professionibus et generibus vitæ, quæ in usu et pretio sunt, quorumque sibi delectus sit faciendus; ut si jam decretum non sit de genere vitæ, maxime aptum et ingenio suo congruum sumat: sin jam pridem id genus vitæ, ad quod minus a natura factus est, fuerit ingressus, sub prima occasione se subducat, et novam conditionem arripiat. Id quod a Valentino Borgia videmus factum, ad vitam sacerdotalem a patre innutrito; quam tamen postea ejuravit, suo obsecutus ingenio, et vitæ militari se applicuit; quanquam principatu æque ac sacerdotio indignus, cum utrumque homo pestilens dehonestaverit.

Tertia sit consideratio, quomodo se habeat quis, comparatus ad æquales et æmulos suos, quos verisimile sit eum habiturum in fortuna sua competitores, eumque vitæ cursum teneat, in quo maxima inveniatur virorum egregiorum solitudo: atque in quo probabile sit, se ipsum inter cæteros maxime posse enitere. Id quod a C. Cæsare factum est: qui ab initio orator fuit et causas egit; et in toga potissimum versabatur: cum vero vidisset, Ciceronem, Hortensium, Catulum, eloquentiæ gloria excellere, rebus vero bellicis

clarum admodum neminem, præter Pompeium; destitit ab incepto, et potentiæ illi civili multum veledicere jubens, transtulit se ad artes militares et imperatorias; ex quibus summum rerum fastigium conscendit.

Quarta sit consideratio, ut naturæ suæ et ingenii rationem habeat quis in deligendis amicis ac necessariis: siquidem diversis diversum genus amicorum convenit; aliis solenne et taciturnum; aliis audax et jactabundum; et complura id genus. Certe notatu dignum est, quales fuerint amici Julii Cæsaris (Antonius, Hirtius, Pansa, Oppius, Balbus, Dolabella, Pollio, reliqui) illi scilicet jurare solebant, Ita vivente Cæsare moriar; infinitum studium erga Cæsarem præ se ferentes; erga omnes alios arrogantes et contemptores; fueruntque homines in negotiis gerendis impigri, fama et existimatione mediocres.

Quinta sit consideratio, ut caveat quis sibi ab exemplis; neque ad imitationem aliorum se inepte componat: quasi quod aliis fuerit pervium, etiam sibi patere necesse sit: neutiquam secum reputans, quantum fortasse interfuerit inter suum et illorum, quos ad exemplum sibi delegit, ingenium et mores. In quem errorem manifesto incidit Pompeius, qui, ut Cicero scriptum reliquit, toties solitus erat dicere: *Sylla potuit, ego non potero?* Qua in re vehementer sibi imposuit, cum ingenium et rationes agendi Syllæ a suis toto cœlo (ut aiunt) distarent: cum alter ferox esset, violentus, quique factum in omnibus urgeret; alter gravis, legum memor, omniaque ad majestatem et famam componens; unde longe minus erat, ad perficienda quæ cogitarat, efficax et validus. Sunt et aliæ hujus generis præceptiones; verum hæ ad exemplum reliquarum sufficient.

Neque vero, nosse se ipsum, homini sufficit; sed ineunda etiam est ratio secum, quomodo se ostentare, declarare, denique flectere se, et effingere, commode et prudenter possit. Ad ostentandum se quod attinet, nihil videmus usu venire frequentius, quam ut qui virtutis habitu sit inferior, specie virtutis externa sit potior. Non parva igitur est prudentiæ prærogativa, si quis arte quadam, et decore, specimen sui

apud alios exhibere possit: virtutes suas, merita, atque fortunam etiam (quod sine arrogantia aut fastidio fieri possit) commode ostentando; contra, vitia, defectus, infortunia et dedecora, artificiose occultando: illis immorans, easque veluti ad lumen obvertens; his subterfugia quærens, aut apte ea interpretando eluens; et similia. Itaque, de Mutiano, viro sui temporis prudentissimo, et ad res gerendas impigerrimo, Tacitus; *Omnium quæ dixerat, feceratque, arte quadam ostentator.* Indiget certe res hæc arte nonnulla, ne tædium et contemptum pariat: ita tamen, ut ostentatio quæpiam, licet usque ad vanitatis primum gradum, vitium sit potius in ethicis, quam in politicis. Sicut enim dici solet de calumnia, Audacter calumniare, semper aliquid hæret: sic dici possit de jactantia (nisi plane deformis fuerit et ridicula) Audacter te vendita, semper aliquid hæret. Hærebit certe apud populum, licet prudentiores subrideant. Itaque existimatio parta apud plurimos, paucorum fastidium abunde compensabit. Quod si ista, de qua loquimur, sui ostentatio decenter et cum judicio regatur; exempli gratia; si nativum quendam pectoris candorem et ingenuitatem præ se ferat; aut si illis temporibus adhibeatur, vel cum pericula circumstent (ut apud viros militares in bellis) vel cum alii invidia flagrent; aut si verba quæ ad laudes proprias pertinent, tanquam aliud agenti excidisse videantur; minimeque vel serio vel prolixe nimis iis insistatur; aut si ita quis se laudibus honestet, ut simul etiam censuris et jocis erga se non abstineat; aut si denique hoc facit non sponte, sed tanquam lacessitus, et aliorum insolentiis et contumeliis provocatus; non parvum certe hæc res existimationi hominis cumulum adjicit. Neque sane exiguus est eorum numerus, qui, cum natura sint magis solidi, et minime ventosi, atque propterea hac arte honori suo velificandi careant, moderationis suæ, nonnulla cum dignitatis jactura, dant pœnas.

Verum hujusmodi ostentationem virtutis, utcunque aliquis infirmiore judicio, et nimium fortasse ethicus, improbaverit; illud nemo negarit, dandam saltem esse operam, ut virtus per incuriam justo suo pretio non

fraudetur, et minoris, quam revera est, æstimetur. Hæc vero in virtute æstimanda, pretii diminutio, tribus modis solet contingere: primo, quando quis, in rebus gerendis, se et operam suam, offert et obtrudit, non vocatus aut accersitus: hujusmodi enim officiis, remunerationis loco esse solet, si non repudientur. Secundo, quando quis in principio rei gerendæ viribus suis nimium abutitur; et quod sensim erat præstandum, uno impetu effundit: id quod rebus bene administratis præproperam conciliat gratiam, in fine autem satietatem inducit. Tertio, quando quis virtutis suæ fructum in laudibus, plausu, honore, gratia, sibi præbitis, nimis cito et leviter sentit, atque in iis sibi complacet: de quo prudens habetur monitum; Cave ne insuetus rebus majoribus videaris, si hæc te res parva, sicuti magna, delectat.

Defectuum enimvero sedula occultatio, minoris haudquaquam momenti est, quam virtutum prudens et artificiosa ostentatio. Defectus autem occultantur et latent maxime, triplici quadam industria, et quasi tribus latebris: cautione, prætextu, et confidentia. Cautionem dicimus, quando iis rebus prudenter abstinemus, quibus pares non sumus: ubi contra ingenia audacula et inquieta se facile ingerunt, sine judicio, rebus quibus non insueverunt; et proinde defectus suos proprios publicant et quasi proclamant. Prætextum dicimus, cum sagaciter et prudenter viam nobis sternimus et munimus, qua benigna et commoda de vitiis et defectibus nostris fiat interpretatio; quasi aliunde provenientibus, aut alio tendentibus, quam vulgo existimatur. Etenim, de latebris vitiorum non male poëta:

Sæpe latet vitium proximitate boni.

Quare, si quem defectum in nobis ipsis perceperimus, opera danda, ut personam et prætextum virtutis finitimæ mutuemur, sub cujus umbra lateat. Verbi gratia, tardo gravitas prætexenda, ignavo lenitas, et sic de cæteris. Illud etiam utile, probabilem aliquam causam obtendere, et in vulgus spargere, qua adducti, ultimas vires nostras promere refugiamus; ut quod non possimus, nolle videamur. Quod ad confiden-

tiam attinet, impudens certe est remedium, sed tamen certissimum atque efficacissimum: nempe, ut quis ea omnino contemnere, et vilipendere se profiteatur, quæ revera assequi non possit: mercatorum prudentium more, quibus solenne est et proprium, ut pretium mercium suarum attollant, aliorum deprimant. Est tamen et aliud confidentiæ genus, hoc ipso impudentius; nimirum, perfricta fronte defectus suos etiam opinioni obtrudere et venditare, quasi in iis, quibus maxime destituitur, se eminere credat: atque ut hoc facilius cæteris imponat, se in iis rebus, quibus revera plurimum pollet, fingat diffidentem; quemadmodum fieri videmus in poëtis. Poëta enim carmina sua recitante, si unum aliquem versiculum non admodum dixeris probandum, audias illico: Atque hic versus pluris mihi constitit, quam reliquorum plurimi. Tum vero alium quempiam versum adducet, quasi sibi suspectum, et de eo, quid putes, sciscitabitur, quem satis norit, inter plurimos esse optimum, et censuræ minime obnoxium. Ante omnia vero ad hoc, quod nunc agitur, ut scilicet specimen sui quis edat coram aliis illustre, et jus suum in omnibus retineat, nil magis interesse judico, quam ne quis, per nimiam suam naturæ bonitatem et suavitatem, se exarmet, et injuriis et contumeliis exponat: quin potius in omnibus aliquos animi liberi et generosi, et non aculei minus, quam mellis, intra se gestantis, igniculos subinde emittat. Quæ quidem munita vitæ ratio, una cum prompto et parato ad se a contumeliis vindicandum animo, aliquibus ex accidente imponitur, et necessitate quadam inevitabili, propter aliquid infixum in persona aut fortuna sua; veluti fit in deformibus, et spuriis, et ignominia aliqua mulctatis; unde hujusmodi homines, si virtus non desit, felices plerunque evadunt.

Quod vero ad se declarandum attinet; id alia res omnino est ab ostentatione sui, de qua diximus. Neque enim ad virtutes aut defectus hominum refertur; sed ad actiones vitæ particulares. Qua in parte nihil invenitur magis politicum, quam ut mediocratis quæ-

dam servetur, prudens et sana, in sensa animi, circa actiones particulares, aperiendo, aut recondendo. Licet enim profunda taciturnitas, et consiliorum occultatio, et is rerum gerendarum modus, qui omnia cæcis et (ut modernæ linguæ potius loquuntur) surdis artibus et mediis operatur, res sit et utilis, et mirabilis: tamen non raro evenit, ut (quod dicitur) dissimulatio errores pariat, qui dissimulatorem ipsum illaqueant. Nam videmus, viros politicos, maxime omnium insignes, libere et indissimulanter fines, quos peterent, palam proferre non dubitasse. Sic L. Sylla manifesto præ se tulit, *se, omnes mortales, vel felices, vel infelices fieri cupere, prout sibi essent vel amici vel inimici.* Sic Cæsar, cum primum profectus est in Gallias, nil veritus est profiteri: *se malle primum esse in villa obscura, quam secundum Romæ.* Idem Cæsar, cœpto jam bello, dissimulatorem minime egit, si audiamus quid Cicero de illo prædicet. *Alter* (Cæsarem innuens) *non recusat, sed quodammodo postulat, ut (ut est) sic appelletur, tyrannus.* Similiter videmus, in epistola quadam Ciceronis ad Atticum, quam minime fuerit Augustus Cæsar dissimulator; qui in ipso ingressu ad res gerendas, cum adhuc senatui esset in deliciis, solitus tamen erat in concionibus apud populum jurare illa formula: *Ita parentis honores consequi liceat.* Illud autem non minus quiddam erat, quam ipsa tyrannis. Verum est, ad invidiam paululum leniendam, solitum eum simul ad statuam Julii Cæsaris, quæ in rostris posita erat, manum protendere. Homines autem ridebant, et plaudebant, et admirabantur, et inter se ita loquebantur: *Quid hoc est? Qualis adolescens?* Sed tamen nihil malitiæ in eo suspicabantur, qui tam candide et ingenue, quod sentiret, loqueretur. Et isti quidem, quos nominavimus, prospera omnia consecuti sunt: Pompeius contra, qui ad eosdem tendebat fines, sed viis magis umbrosis et obscuris (sicut Tacitus de eo loquitur, *Occultior, non melior:* atque Sallustius similiter idem insimulat, *Ore probo, animo inverecundo)* id prorsus agebat, et innumeris technis moliebatur, ut, cupiditates suas et ambi-

tionem alte recondendo, interim rempublicam in anarchiam et confusionem redigeret, quo illa se necessario in sinus ejus conjiceret; atque hoc pacto summa rerum ad eum deferretur, quasi invitum et renitentem. Cum vero hoc se putaret consecutum, factus consul solus (quod nunquam cuiquam contigisset) nihilo plus ad fines suos proficiebat, eo quod etiam illi, qui proculdubio eum fuissent adjuturi, quid vellet non perciperent. Adeo ut tandem coactus sit, tritam et vulgarem inire viam, ut scilicet, prætextu se Cæsari opponendi, arma et exercitum compararet. Adeo lenta, casibus obnoxia, et plerunque infelicia solent esse ea consilia, quæ profunda dissimulatione obteguntur! Qua de re idem sensisse videtur Tacitus, cum simulationis artificia tanquam inferioris subsellii prudentiam constituit, præ artibus politicis: illam Tiberio, has vero Augusto Cæsari attribuens. Etenim, de Livia verba faciens, sic loquitur; quod fuisset illa *cum artibus mariti, et simulatione filii, bene composita.*

Quod ad animum flectendum et effingendum attinet; totis viribus certe incumbendum, ut animus reddatur occasionibus et opportunitatibus obsequens, neque ullo modo erga eas durus aut renitens. Neque enim majus fuerit impedimentum ad res gerendas, aut fortunas hominum constituendas, quam illud; idem manebat, neque idem decebat: videlicet, cum homines iidem sint, et natura sua utantur, postquam occasiones se mutaverint. Bene itaque Livius, cum Catonem Majorem introducit, tanquam fortunæ suæ architectum peritissimum, illud subjungit; quod ei fuerit ingenium versatile. Atque hinc fit, quod ingenia gravia et solennia, et mutare nescia, plus plerunque habeant dignitatis, quam felicitatis. Hoc vero vitium in aliquibus a natura penitus insitum est, qui suopte ingenio sunt viscosi et nodosi, et ad versandum inepti. At in aliis consuetudine obtinuit (quæ est altera natura) atque opinione quadam (quæ in animos hominum facile obrepit) ut minime mutandam sibi putent rerum gerendarum rationem, quam prius bonam et prosperam sint experti. Prudenter

enim observat Machiavellus in Fabio Maximo; *Quod pristinum suum et inveteratum cunctandi et bella trahendi morem retinere mordicus voluerit, cum natura belli esset alia, et acriora postularet consilia.* In aliis porro idem vitium ex inopia judicii progignitur; cum homines periodos rerum et actionum non tempestive discernant; sed tum demum se vertant, postquam opportunitas jam elapsa sit. Tale quidpiam in Atheniensibus suis redarguit Demosthenes, eos aiens esse *rusticis similes, qui in ludo gladiatorio se probantes, semper post plagam acceptam in eam partem muniendam scutum transferunt, qua percussi sunt; non prius.* In aliis rursus hoc ipsum contingit, quia operam in via ea, quam semel ingressi sunt, collocatam, perdere gravantur, nec receptui canere sciunt; sed potius se occasionibus superiores fore constantia sua confidunt. Verum ista animi viscositas et renitentia, a quacunque illa tandem radice pullularit, rebus gerendis et fortunæ hominum est damnosissima: nihilque magis politicum, quam animi rotas reddere cum rotis fortunæ concentricas, et simul volubiles. Atque de præceptis duobus summariis, circa fortunæ architecturam, hactenus. Præcepta autem sparsa haud pauca sunt; nos tamen perpauca deligemus, pro modo exempli.

Primum præceptum est; faber fortunæ amusse sua perite utatur, eamque rite applicet; hoc est, animum assuefaciat, ut rerum omnium pretium et valorem æstimet, prout ad fortunam et fines suos magis aut minus conducant; hocque curet sedulo, non perfunctorie. Mira enim res, sed verissima; inveniuntur plurimi, quorum mentis pars logica (si ita loqui licet) est bona, mathematica pessima: videlicet, qui de rerum consequentiis satis firmiter judicant; de pretiis vero imperitissime. Hinc fit, ut alii privata et secreta cum principibus colloquia, alii auras populares, tanquam magna adepti, admirentur; cum sit utrumque sæpenumero res et invidia et periculo plena: alii autem res metiuntur ex difficultate atque opera sua in eis impensa; fieri oportere existimantes, ut quantum moverint, tantum etiam promoverint; sicut Cæsar de

Catone Uticensi, veluti per ironiam, dixit, narrando, quam laboriosus fuerit et assiduus, et quasi indefatigabilis, neque tamen multum ad rem: *Omnia* (inquit) *magno studio agebat.* Hinc etiam illud accidit, ut homines sæpius se ipsos fallant; qui, si magni alicujus aut honorati viri opera utantur, sibi omnia prospera promittunt; cum illud verum sit, non grandissima quæque instrumenta, sed aptissima, citius et felicius opus quodque perficere. Atque ad mathematicam veram animi informandam, operæ pertium est, illud imprimis nosse et descriptum habere, quid ad cujusque fortunam constituendam et promovendam primum statui debeat, quid secundum, et sic deinceps. Primo loco emendationem animi pono; animi enim impedimenta et nodos tollendo et complanando, citius viam fortunæ aperueris, quam fortunæ auxiliis animi impedimenta sustuleris. Secundo loco opes pono, et pecuniam: quam summo loco plurimi fortasse collocaverint, cum tanti sit ad omnia usus. Verum eam opinionem, similem ob causam abjudico, atque Machiavellus fecit in alia re, non multum ab ea discrepante. Cum enim vetus fuerit sententia, pecuniam esse nervos belli; ille contra, non alios esse nervos belli asseruit, quam nervos virorum fortium et militarium. Eodem prorsus modo vere asseri possit; nervos fortunæ, non esse pecuniam, sed potius animi vires, ingenium, fortitudinem, audaciam, constantiam, moderationem, industriam, et similia. Tertio loco colloco famam et existimationem; eo magis, quod illa æstus quosdam habeant, et tempora, quibus si non opportune utaris, difficile erit rem in integrum restituere. Ardua enim res, famam præcipitantem retrovertere. Postremo loco pono honores, ad quos certe facilior aditus per unumquodque ex illis tribus, multo magis per omnia conjuncta, datur; quam si ab honoribus auspiceris, et deinde ad reliqua perrexeris. Verum, ut in ordine rerum servando haud parum est momenti, ita non multo minus in servando ordine temporis; cujus perturbatione frequentissime peccatur, dum ad fines tum properatur, quando initia essent curanda; atque dum ad maxima quæque subito advo-

lamus, quæ in medio posita sunt, temere transilientes. At illud recte præcipitur; *Quod nunc instat, agamus.*

Secundum præceptum est, ut caveamus, ne animi quadam magnitudine, et præfidentia, ad magis ardua, quam par est, feramur: neve in adversum fluvii remigemus. Optimum enim consilium circa fortunas hominum:

———Fatis accede, Deisque.

Circumspiciamus in omnes partes, et observemus, qua res pateant, qua clausæ et obstructæ sint, qua proclives, qua arduæ; neque viribus nostris, ubi non patet aditus commodus, abutamur. Hoc si fecerimus, et a repulsa nos immunes præstabimus, et in negotiis singulis nimis diu non hærebimus, et moderationis laudem reportabimus, et pauciores offendemus, et denique felicitatis opinionem acquiremus; dum quæ sponte fortasse eventura fuissent, nostræ industriæ accepta ferentur.

Tertium præceptum cum proxime præcedente nonnihil pugnare videri possit; licet, probe intellectum, minime. Illud hujusmodi est; ut occasiones non semper expectemus, sed eas quandoque provocemus et ducamus. Quod etiam innuit Demosthenes; magniloquentia quadam: *Et quemadmodum receptum est, ut exercitum ducat imperator, sic a cordatis viris res ipsæ ducendæ, ut quæ ipsis videntur, ea gerantur; et non ipsi persequi eventus tantum cogantur.* Etenim, si diligenter attendamus, duas observabimus, easque discrepantes, species eorum, qui rebus gerendis et negotiis tractandis pares habeantur. Alii siquidem occasionibus commode sciunt uti, sed nihil ex se moliuntur, aut excogitant; alii toti sunt in machinando, qui occasiones, quæ opportune incidunt, non arripiunt. Harum facultatum altera, alteri non conjuncta, manca omnino et imperfecta censenda est.

Quartum est præceptum; ut nihil suscipiamus, in quo necesse sit temporis plurimum insumere; verum ut versiculus ille aurem semper vellicet:

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Neque alia subest causa, cur ii, qui professionibus

laboriosis, aut rebus similibus se addixerunt, veluti jureconsulti, oratores, theologi doctiores, librorum scriptores, et hujusmodi, in fortuna sua constituenda et promovenda minus sint solertes, quam quod tempore (alias scilicet insumpto) indigent ad particularia pernoscenda, opportunitates captandas, et machinas, quæ ad fortunam suam spectent, comminiscendas et meditandas. Quinetiam in aulis principum et rebus-publicis eos reperias, et ad fortunam suam promovendam, et ad aliorum invadendam, maxime efficaces, qui nullo publico munere funguntur; sed in hoc, de quo loquimur, ambitu vitæ perpetuo occupantur.

Quintum est præceptum; ut naturam quodammodo imitemur, quæ nihil facit frustra. Id quod factu non erit admodum difficile, si negotia nostra omnium generum perite commisceamus et contexamus. In singulis enim actionibus ita animus est instituendus et præparandus, atque intentiones nostræ aliæ aliis substernendæ et subordinandæ; ut, si in aliqua re voti compotes in summo gradu fieri non possimus, in secundo tamen liceat consistere, imo vel in tertio; quod si nec in aliqua omnino parte rei hærere aut consistere possimus, tum vero ad alium quempiam (præter destinatum) finem operam impensam flectamus; sin nec in præsenti aliquem fructum demetere queamus, saltem aliquid ex ea extrahamus, quod in futurum prosit: si vero nihil solidi, nec in præsenti nec in futuro inde elicere detur, satagamus saltem, ut aliquid existimationi nostræ inde accrescat; et alia id genus: rationes semper a nobis ipsis exigendo, quibus constet nos fructus aliquid, plus minus, ex singulis actionibus et consiliis nostris percepisse: neque ullo modo permittendo, ut tanquam confusi ac consternati animum illico despondeamus, si forte scopum principalem non licuerit attingere. Nihil enim minus convenit viro politico, quam uni rei unice esse intentum. Qui enim hoc facit, occasionum innumerarum jactura mulctabitur; quæ rebus agendis ex obliquo intervenire solent, quæque fortasse magis fuerint propitiæ et commodæ ad alia quæ postea usui futura sint, quam ad ea, quæ in manibus habeamus. Ideoque bene

calleamus illam regulam, *Hæc oportet facere, et illa non omittere.*

Sextum est præceptum, ut nos rei alicui nimis peremptorie non astringamus: quanquam casui videatur, primo intuitu, minus obnoxia: sed semper habeamus, vel fenestram apertam ad evolandum, vel posticum aliquod secretum ad redeundum.

Septimum præceptum, est antiquum illud Biantis; modo non ad perfidiam, sed ad cautionem et moderationem adhibeatur: *Et ames tanquam inimicus futurus, et oderis tanquam amaturus.* Nam utilitates quasque, mirum in modum, prodit et corrumpit, si quis nimium se immerserit amicitiis infelicibus, molestis et turbidis odiis, aut puerilibus et futilibus æmulationibus.

Hæc exempli loco circa doctrinam de ambitu vitæ sufficient: illud enim hominibus in memoriam subinde reducendum est, longe abesse, ut adumbrationes istæ, quibus utimur in desideratis, loco justorum tractatuum ponantur; sed sint solummodo tanquam schedæ aut fimbriæ, ex quibus de tela integra judicium fieri possit. Neque rursus ita desipimus, ut fortunam absque tanto, quantum diximus, molimine minime parari asseramus. Probe enim novimus, eam tanquam sponte in gremium aliquorum defluere: alii autem eam diligentia sola et assiduitate (cautione nonnulla aspersa) absque arte multa aut operosa, adipiscuntur. Verum sicut Cicero, oratorem perfectum depingens, non id vult, ut causidici singuli tales esse debeant, aut possint; ac rursus, sicut in principe aut aulico describendo (quod nonnulli tractandum susceperunt) modulus effingitur, prorsus secundum artis perfectionem, non autem secundum practicam vulgatam: idem et nos in politico instruendo præstitimus; politico (inquam) quoad fortunam propriam.

Enimvero, illud utique monendum, præcepta, quæ circa hanc rem delegimus et proposuimus, omnia ex genere eorum esse, quæ bonæ artes vocantur. Quod enim ad malas artes attinet; si quis Machiavello se dederit in disciplinam, qui præcipit virtutem ipsam non magnopere curandam, sed tantum speciem ejus, *in* publicum versam: quia virtutis fama et opinio ho-

mini adjumento sit, virtus ipsa impedimento; quique alio loco præcipit; ut homo politicus illud tanquam fundamentum prudentiæ suæ substernat, quod præsupponat, homines non recte nec tuto ad ea, quæ volumus, flecti aut adduci posse, præterquam solo metu: ideoque det operam ut omnes, quantum in se est, obnoxii sint, atque in periculis et angustiis constituti; ita ut politicus suus videatur esse, quod Itali dicunt, seminator spinarum: aut si quis axioma illud, quod a Cicerone citatur, amplecti velit: *Cadant amici, dummodo inimici intercidant;* sicut triumviri fecerunt, qui inimicorum interitum amicissimorum exitio redimebant: aut si quis L. Catilinæ imitator esse velit, ut rerumpublicarum incendiarius fiat et perturbator, quo melius in aquis turbidis piscari et fortunam suam expedire possit; *Ego* (inquit) *si in fortunis meis incendium sit excitatum, id non aqua sed ruina restinguam:* aut si quis illud Lysandri ad se transferat, qui dicere solebat; pueros placentis, viros perjuriis alliciendos; cum aliis ejusdem farinæ pravis ac perniciosis dogmatibus; quorum (ut fit in cæteris rebus omnibus) major est numerus, quam rectorum et sanorum: si quis (inquam) hujusmodi inquinata prudentia delectetur; non ierim inficias, eum (quandoquidem legibus charitatis et virtutis omnibus se ipsum solutum, fortunæ solummodo manciparit) posse, majore compendio et celerius fortunam suam promovere. Fit vero in vita, quemadmodum et in via, ut iter brevius sit fœdius et cœnosius; neque sane, ut per viam meliorem quis incedat, multa circuitione opus est.

Tantum vero abest, ut homines ad hujusmodi artes pravas se applicare oporteat; ut potius sane (si modo sint apud se, seque sustinere valeant, neque ambitionis turbine et procella in adversum rapiantur) ante oculos proponere debeant, non solum mundi chorographiam generalem illam, quod omnia sint vanitas, et vexatio spiritus; verum etiam et illam magis specialem, videlicet, quod ipsum *esse*, sejunctum a *bene esse*, maledictionis loco sit; et quo grandius sit *esse*, eo major sit maledictio; quodque amplissimum virtutis præmium sit ipsa virtus; quemadmodum et ulti-

mum vitii supplicium est vitium ipsum; sicut egregie poëta:

Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis
Præmia posse rear solvi? Pulcherrima primum
Dii moresque dabunt vestri.

Et e contra non minus vere ille de sceleratis, *atque eum ulciscentur mores sui.* Quinetiam mortales, dum in omnes partes cogitationes suas agitant et diffundunt, ut fortunis suis recte prospectum atque consultum sit, interim in mediis illis animi transcursibus ad divina judicia et providentiam æternam oculos attollere debent; quæ sæpissime impiorum machinationes et consilia prava, licet profunda, subvertit et ad nihilum redigit; secundum illud Scripturæ, *Concepit iniquitatem, et pariet vanitatem.* Imo, etsi injuriis et malis artibus abstineant; attamen hæc jugis et irrequieta anhelatio ad ardua fortunæ, absque cessatione, et quasi sine sabbato, tributum temporis nostri Deo debitum minime solvit: qui, ut videre est, facultatum nostrarum decimas, temporis autem septimas, exigit, et sibi seponit. Quorsum enim fuerit, os gerere in cœli sublimia erectum; mentem vero humi prostratam, et pulverem, instar serpentis, comedentem? Quod etiam ethnicos non fugit:

Atque affigit humo divinæ particulam auræ.

Quod si in hoc sibi quisquam adblandiatur, quod fortuna sua, utcunque eam malis artibus obtinuerit, recte uti decreverit; sicut de Augusto Cæsare et Septimio Severo solitum erat dici, debuisse illos, aut nunquam nasci, aut nunquam mori; tanta in ambitu fortunæ suæ patrarunt mala, tanta rursus, summa adepti, contulerunt bona: intelligat nihilominus, hanc malorum per bona compensationem post factum probari; consilium autem hujusmodi merito damnari. Abs re postremo nobis non fuerit, in cursu isto incitato et fervido versus fortunam nostram, frigidam paulisper aspergere, haustam e dicterio illo non inelegante Caroli Quinti imperatoris, in institutionibus suis ad filium: imitari fortunam mores mulierum, quæ procos plus nimio ambientes plerunque superbe aversantur.

Verum hoc ultimum remedium pertinet ad eos, quibus gustus ex morbo animi corruptus est. Innitantur potius homines lapidi illi, qui theologiæ et philosophiæ est tanquam angularis; quæ idem fere asserunt de eo, quod primum quæri debeat: etenim theologia edicit; *Primum quærite regnum Dei, et ista omnia adjicientur vobis.* Philosophia autem simile quiddam jubet: *Primum quærite bona animi, cætera aut aderunt, aut non oberunt.* Quamvis autem hoc fundamentum, humanitus jactum, interdum locetur super arenas; quemadmodum videre est in M. Bruto, qui in eam vocem, sub exitum suum, prorupit:

Te colui, virtus, ut rem: ast tu nomen inane es.

At idem fundamentum, divinitus locatum, firmatur semper in petra. Hic autem doctrinam de ambitu vitæ, et simul doctrinam generalem de negotiis, concludimus.

CAPUT TERTIUM.

Partitiones Doctrinæ de Imperio sive Republica omittuntur; tantum aditus fit ad Desiderata duo, Doctrinam de Proferendis finibus Imperii, et Doctrinam de Justitia Universali, sive de Fontibus Juris.

Venio jam ad artem imperii, sive doctrinam de republica administranda: sub qua etiam œconomica continetur, ut familia sub civitate. In hac parte, sicut jam antea dixi, silentium mihi imperavi. Neque tamen prorsus diffidere debui, quin possim de illa fortasse non imperite aut inutiliter disserere: utpote qui longa experientia edoctus, et per tot munerum et honorum gradus ad amplissimum regni magistratum, favore majestatis tuæ indulgentissimo, nullo merito meo, evectus fuerim; eundemque magistratum per annos quatuor integros gesserim: et, quod pluris est, majestatis tuæ mandatis et colloquiis per annos octodecim continuos assueverim (quod etiam e stipite aliquo politicum exculpere potuisset) quique etiam, inter omnes artes, plurimum temporis in historiis et

legibus contriverim. Quæ omnia non jactantia ad posteros refero, sed quia ad literarum dignitatem nonnihil pertinere putem, quod homo quispiam, ad literas potius, quam ad aliud quicquam, natus, et ad res gerendas, nescio quo fato, contra genium suum abreptus, ad civilia tamen munera tam honorifica et ardua, sub rege prudentissimo, assumptus fuerit. Verum, si quid circa politicam posthac parturiet otium meum, erit fortasse proles, aut abortiva aut posthuma. Interim, ne, scientiis omnibus jam veluti in subselliis suis collocatis, sedes hæc tam excelsa omnino vacet, decrevi duas tantum civilis scientiæ portiones, quæ ad arcana imperii non pertinent, sed sunt naturæ magis communis, ut desiderata notare; earumque, more nostro, exempla proponere.

Cum artes imperii tria officia politica complectantur; primo, ut imperium conservetur: secundo, ut beatum efficiatur et florens: tertio, ut amplificetur, finesque ejus longius proferantur: de duobus primis officiis, maxima ex parte, egregie a nonnullis tractatum est, de tertio siletur. Illud itaque inter desiderata reponemus, et more nostro exemplum ejus proponemus, eam doctrinæ partem consulem paludatum, sive doctrinam de proferendis imperii finibus, nominantes.

Exemplum Tractatus Summarii de Proferendis finibus Imperii.

Dictum Themistoclis sibi ipsi applicatum, incivile certe fuit et inflatum; sin de aliis atque in genere prolatum fuisset, prudentem sane observationem et pergravem censuram complecti videatur. Rogatus in convivio, ut citharam pulsaret, respondit, Fidibus se nescire; cæterum posse oppidum parvum in magnam civitatem evehere. Ista certe verba, ad sensum politicum translata, facultates duas, multum inter se discrepantes, in iis, qui rerum gubernacula tractant, optime describunt et distinguunt. Etenim, si regum consiliarios, senatores, aliosque ad negotia publica

admotos, qui usquam fuerunt, attente intueamur, reperientur profecto (licet rarissime) nonnulli, qui regnum aut civitatem e parvis ampla efficere possint; fidicines tamen sint valde imperiti: e contra autem alii quamplurimi, in cithara aut lyra (hoc est, aulicis tricis) miri artifices, qui, tantum abest, ut rempublicam amplificare possint, ut potius a natura comparati videantur ad statum reipublicæ beatum et florentem labefactandum et evertendum. Sane, artes illæ degeneres et præstigiæ, quibus sæpenumero consiliarii, atque rerum potentes, et gratiam apud principes suos, et famam in vulgus, reportant, haud aliud nomen merentur, quam peritiæ cujusdam fidiculariæ, utpote cum sint res magis gratæ in præsens, et artificibus ipsis ornamento, quam ad rerumpublicarum, quarum sunt ministri, opes et amplitudinem utiles aut accommodæ. Occurrent proculdubio et alii consiliarii, atque reipublicæ gubernatores, minime spernendi, qui sint negotiis pares, possintque res commode administrare, easque a manifestis præcipitiis et incommodis conservare; a virtute tamen illa rerumpublicarum erectrice et amplificatrice longo intervallo absunt.

Verum, qualescunque demum fuerint operarii, conjiciamus oculos in opus ipsum; qualis nimirum censeri debeat vera regnorum et rerumpublicarum magnitudo, et quibus artibus obtineri possit: dignum profecto argumentum, quod principes perpetuo in manibus habeant, et diligenter meditentur; quo, nec vires suas in majus æstimantes, inceptis se vanis et nimis arduis implicent; nec rursus easdem plus æquo despicientes, ad consilia pusillanima et meticulosa se demittant.

Magnitudo imperiorum, quoad molem et territorium, mensuræ subjicitur; quoad reditus, calculis. Numerus civium et capita, censu; urbium et oppidorum multitudo et amplitudo, tabulis excipi possunt: attamen non reperitur inter civilia res errori magis obnoxia, quam verum et intrinsecum excipere valorem circa vires et copias imperii alicujus. Assimilatur regnum cœlorum non glandi, aut nuci alicui grandiori, sed grano sinapis, quod inter grana est mini-

mum; quod tamen habet interim intra se proprietatem quandam et spiritum innatum, quo se et citius attollat, et latius diffundat: eodem modo invenire est regna et status ambitu quidem et regionum tractu valde ampla, quæ tamen ad fines ulterius proferendos, aut latius imperandum, sunt minus apta; alia contra, dimensione satis exigua, quæ tamen bases, in quibus maximæ monarchiæ inædificentur, esse possint.

1. Urbes munitæ, plena armamentaria, equorum propagines generosæ, currus armati, elephanti, machinæ atque tormenta bellica omnigena, et similia; sunt certe ista universa, nihil aliud, quam ovis induta pelle leonina, nisi gens ipsa stirpe sua et ingenio sit fortis et militaris. Imo, nec numerus ipse copiarum multum juvat, ubi milites imbelles sunt et ignavi. Recte enim Virgilius; *Lupus numerum pecorum non curat.* Exercitus Persarum in campis Arbelæ oculis Macedonum tanquam vastum hominum pelagus subjiciebatur; adeo ut duces Alexandri, nonnihil ipso spectaculo perculsi, regem interpellarent, atque ut noctu prœlium committeret, ei auctores erant: quibus ille, *Nolo* (inquit) *suffurari victoriam:* ea autem etiam opinione fuit facilior. Tigranes Armenius, castrametatus in quodam colle cum exercitu quadringentorum millium, cum spectaret aciem Romanorum, quæ quatuordecim millia non excessit, contra se tendentem, in dicterio illo suo sibi complacuit; *Ecce* (inquit) *hominum pro legatione nimio plus quam oportet, pro pugna longe minus;* eosdem tamen, priusquam occubuisset sol, satis multos ad illum infinita strage profligandum expertus est. Innumera sunt exempla, quam sit multitudinis cum fortitudine congressus impar. Primo igitur pro re certissima et exploratissima decernatur et statuatur, quod caput omnium, quæ ad magnitudinem regni aut status spectent, sit, ut populus ipse sit stirpe et ingenio bellicosus. Atque illud magis tritum, quam verum, quod nervi belli sint pecuniæ, si desint nervi lacertorum in gente molli et effœminata. Recte enim Crœso ostentanti aurum respondit Solon: *At si quis (o rex) venerit, qui melius, quam tu, ferrum gestit, illi profecto totum hoc cedet*

aurum. Quare, quicunque is tandem sit princeps aut status, cujus subditi nativi et indigenæ non sint animosi et militares, potentiam suam admodum sobrie æstimet: atque e contra principes, qui dominantur in gentes animosas et martias, norint illi satis vires suas, si sibi alias non desint. Quod attinet ad copias mercenarias (quod solet adhiberi remedium, cum copiæ nativæ desint) plena sunt omnia exemplis, quibus liquido patet, quod quicunque status illis innitetur, poterit fortasse pennas ad tempus breve nido majores extendere, sed defluent illæ paulo post.

2. Benedictio Judæ et Issacharis, in unum nunquam convenient: nimirum, ut eadem tribus aut gens sit simul et leonis catulus, et asinus procumbens inter sarcinas. Neque unquam fiet, ut populus tributis oppressus, fortis existat et bellicosus. Verum est, collationes publico consensu factas, minus animos subditorum dejicere et deprimere, quam quæ ex imperio mero indicuntur. Id quod liquido videre est in tributis Germaniæ inferioris, quas excisas vocant: atque aliqua ex parte in iis, quæ subsidia nominantur apud Anglos. Etenim notandum est, sermonem jam institui de animis hominum, non de opibus. Tributa autem, quæ ex consensu conferuntur, et quæ ex imperio imponuntur, etsi eadem res sint, quoad opes exhauriendas, varie tamen omnino animos subditorum afficiunt. Statuatur igitur et hoc, populum tributis gravatum idoneum ad imperandum non esse.

3. Aspirantibus ad magnitudinem regnis et statibus, prorsus cavendum, ne nobiles et patricii, atque (quos vocamus) generosi, majorem in modum multiplicentur. Hoc enim eo rem deducit, ut plebs regni sit humilis et abjecta; et nihil aliud fere quam nobilium mancipia et operarii. Simile quiddam fieri videmus in sylvis cæduis; in quibus, si major, quam par est, caudicum sive arborum majorum relinquatur numerus, non renascetur sylva sincera et pura; sed major pars in vepres et dumos degenerabit. Eodem modo in nationibus, ubi numerosior justo est nobilitas, erit plebs vilis et ignava: atque eo demum res redibit, ut nec centesimum quodque caput sit ad galeam por-

tandam idoneum: præsertim si peditatum spectes, qui exercitus plerunque est robur præcipuum; unde succedat magna populatio, vires exiguæ. Nusquam gentium, hoc, quod dico, luculentius comprobatum est, quam exemplis Angliæ et Galliæ: quarum Anglia, quamvis territorio et numero incolarum longe inferior, potiores tamen partes fere semper in bellis obtinuit; hanc ipsam ob causam, quod apud Anglos coloni, et inferioris ordinis homines, militiæ habiles sint, rustici Galliæ non item. Qua in re mirabili quadam et profunda prudentia excogitatum est ab Henrico septimo Angliæ rege (id quod in *Vitæ ejus historia* fusius tractavimus) ut prædia minora, atque domus agricolationis instituerentur, quæ habeant certum eumque mediocrem agri modum annexum, qui distrahi non possit; eo fine, ut ad victum liberaliorem sufficiat; utque agricultura ab iis exerceretur, qui domini fuerint fundi, aut saltem usufructuarii, non conductitii aut mercenarii. Nam ita demum characterem illum, quo antiquam Italiam insignivit Virgilius, merebitur regio aliqua:

——*Terra potens armis, atque ubere gleba.*

Neque prætereunda est illa pars populi (quæ Angliæ fere est peculiaris, nec alibi, quod scio, in usu, nisi forte apud Polonos) famuli scilicet nobilium: hujus enim generis etiam inferiores, quoad peditatum, agricolis ipsis minime cedunt. Quare certissimum est, quod magnificentia et splendor ille hospitalis, atque famulitia, et veluti satellitia ampla, quæ in more sunt apud nobiles et generosos in Anglia, ad potentiam militarem apprime conducant: ubi contra, nobilium obscura, et magis privata, et in se reducta vitæ ratio copias militares minuit.

4. Danda est omnino opera, ut arbor ista monarchiæ, qualis fuit Nebuchadnezzaris, truncum habeat satis amplum et robustum, ad ramos suos et frondes sustentandos: hoc est, ut numerus indigenarum, ad subditos extraneos cohibendos, satis superque sufficiat. Illi igitur status ad imperii magnitudinem bene comparati sunt, qui jus civitatis facile et libenter largiun-

tur. Vana siquidem fuerit opinio, posse manipulum hominum, utcunque animis et consilio excellant, regiones nimio plus amplas et spatiosas imperii jugo cohibere et frænare. Id ad tempus fortasse facere possint, sed diuturnitatem hæc res non assequitur. Spartani parci fuerunt, et difficiles in cooptandis novis civibus. Unde, donec intra parvos limites dominati sunt, res eorum firmæ fuerunt et stabiles: at postquam limites suos cœpissent proferre, et latius dominari, quam ut stirps Spartanorum turbam exterorum imperio commode coërcere posset, potentia eorum subito corruit. Nulla unquam respublica sinus suos ad novos cives recipiendos tam profuse laxavit, quam respublica Romana. Itaque par erat instituto tam prudenti fortuna, cum in imperium toto orbe amplissimum succreverint. Moris apud eos erat jus civitatis prompte elargiri; idque in supremo gradu: hoc est, non solum jus commercii, jus connubii, jus hæreditatis; verum etiam jus suffragii, et jus petitionis, sive honorum: hocque rursus, non singulis tantum personis, sed totis familiis, imo civitatibus, et nonnunquam integris nationibus, communicarunt. Huc adde consuetudinem deducendi colonias, quibus Romanæ stirpes in solum exterum transplantabantur. Quæ duo instituta si simul componas, dices profecto non Romanos se diffudisse super universum orbem; sed contra, orbem universum se diffudisse super Romanos: quæ securissima proferendi imperii est ratio. Subit mirari sæpius imperium Hispanorum; quod tam paucis indigenis tot regna et provincias amplexari et frænare possit. Ac certe Hispaniæ ipsæ pro arboris stemmate satis grandi haberi debent, cum longe ampliorem contineant regionum tractum, quam Romæ aut Spartæ, sub initiis suis, contigerat. Porro, quanquam jus civitatis satis parce soleant Hispani impertire, quod proximum tamen est, faciunt; quippe qui cujuscunque nationis homines ad militiam suam ordinariam promiscue admittant: quinetiam summum belli imperium haud raro ad duces natione non Hispanos deferunt. Attamen et illam ipsam videntur non ita pridem indigenarum paucita-

tem sensisse, eique succurrere cupiisse; ut ex pragmatica sanctione, hoc anno promulgata, cernere est.

5. Certissimum est, artes mechanicas sedentarias, quæ non sub dio, sed sub tecto exercentur, atque manufacturas delicatas (quæ digitum, potius quam brachium, requirunt) sua natura militaribus animis esse contrarias. In universum, populi bellicosi feriari gaudent, et pericula, quam labores, minus exhorrent. Atque in hoc ingenio suo non sunt admodum reprimendi, si animos ipsorum in vigore conservare cordi nobis sit. Magno itaque adjumento Spartæ, Athenis, Romæ, aliisque antiquis rebuspublicis fuit, quod habuerint non ingenuos, sed servos plerunque, quorum laboribus istiusmodi opificia expediebantur. Verum mancipiorum usus, post legem Christianam receptam, maxima ex parte abiit in desuetudinem. Huic vero rei proximum est, ut artes istæ alienigenis tantum permittantur; qui propterea alliciendi, aut saltem facile recipiendi sunt. Nativorum autem plebs ex tribus generibus hominum constare debet; nempe, ex agricolis; famulis ingenuis; et artificibus: quorum opera robur et lacertos viriles postulant; cujusmodi sunt fabri ferrarii, lapidarii, lignarii, et similes; non annumerando militiam descriptam.

6. Ante omnia ad imperii magnitudinem confert, ut gens aliqua armorum studium profiteatur, tanquam decus suum, et institutum vitæ primarium, et in præcipuo honore habitum. Quæ enim a nobis adhuc dicta sunt, ad habilitates tantum erga arma spectant: quorsum autem habilitas, si non rei ipsi incumbitur, ut producatur in actum? Romulus (ut narrant, aut fingunt) postquam e vivis excesserat, illud civibus suis legavit, ut ante omnia rem militarem colerent, unde in caput orbis terrarum urbs eorum insurgeret. Imperii Spartani fabrica universa (non nimis prudenter quidem, sed diligenter tamen) ad illum finem et scopum composita est et constructa, ut cives sui belligeratores essent. Persarum et Macedonum idem erat institutum, sed non tam constans aut diuturnum. Britanni, Galli, Germani, Gothi, Saxones, Normanni,

et nonnulli alii, etiam ad tempus armis se præcipue dediderunt. Turcæ idem institutum, lege sua haud paululum extimulati, hodie retinent, sed magna cum militiæ suæ (ut nunc est) declinatione. In Europa Christiana, gens, quæ illud adhuc retinet et profitetur, soli sunt Hispani. Verum res est tam liquida et manifesta, unumquemque in eo proficere maxime, in quo plurimum impendit studii, ut verbis non indigeat. Satis sit innuisse, desperandum omnino alicui nationi esse, quæ non ex professo arma et militiam colat, iisque præcipue studeat et incumbat, sibi veluti ultro obventuram insignem aliquam imperii magnitudinem: contra autem, certissimum esse temporis oraculum, nationes illas, quæ in armorum professione et studiis diutius permanserint (id quod Romani Turcæque potissimum fecere) miros in imperio amplificando facere progressus. Quin et illæ, quæ bellica gloria per unius tantummodo seculi spatium floruere; inde tamen, unico illo seculo, eam imperii amplitudinem assecutæ sunt, quam longo post tempore, etiam remissa illa armorum disciplina, retinuerunt.

7. Præcepto præcedenti affine est; ut status quis utatur ejusmodi legibus et consuetudinibus, quæ justas illi causas, aut saltem prætextus, arma capessendi, tanquam in promptu ministrent. Etenim, ea est insita animis hominum justitiæ apprehensio, ut bellum (quod tot sequuntur calamitates) nisi gravem ob causam, saltem speciosam, inferre abstineant. Turcis præsto est semper, et ad nutum, belli causa; propagatio scilicet legis et sectæ suæ. Romani, quanquam pro magno decore imperatoribus apud eos fuerit, si fines imperii ipsorum protulissent, tamen ob hanc solam causam, ut fines proferrentur, nunquam bella susceperunt. Aspiranti igitur ad imperium nationi illud in more sit; ut sensum habeat vividum et acrem injuriæ alicujus, vel subditis suis limitaneis, vel mercatoribus, vel publicis ministris, illatæ; neque a prima provocatione diutius torpeat aut tardet. Item, prompta sit et alacris ad auxilia mittenda sociis suis et fœderatis: id quod perpetuum erat apud Romanos: adeo ut, si forte

in populum fœderatum, cui etiam cum aliis fœdus defensivum intercederet, hostilis impressio facta esset; atque ille a plurimis suppetias peteret; Romani omnium primi semper adessent, beneficii decus nemini præripiendum relinquentes. Quod vero attinet ad bella, antiquis temporibus, propter statuum conformitatem quandam, aut correspondentiam tacitam, gesta, non video, in quo jure illa fundata sint. Talia fuerunt bella, quæ a Romanis suscepta erant ad Græciam in libertatem vindicandam: talia Lacedæmoniis et Atheniensibus, ad constituendas aut evertendas democratias et oligarchias: talia quandoque illata sunt a rebuspublicis aut principibus, sub prætextu, subditos alienos protegendi, et a tyrannide liberandi. Ad rem præsentem sufficiat, ut illud decernatur: non esse expectandam statui alicui imperii amplitudinem, nisi ad quamvis occasionem justam se armandi protinus expergiscatur.

8. Nullum omnino corpus, sive sit illud naturale sive politicum, absque exercitatione sanitatem suam tueri queat. Regno autem, aut reipublicæ, justum atque honorificum bellum loco salubris exercitationis est. Bellum civile profecto instar caloris febrilis est; at bellum externum instar caloris ex motu, qui valetudini imprimis conducit. Ex pace enim deside atque torpente et emolliuntur animi, et corrumpuntur mores. Sed utcunque res se habeat, quatenus ad alicujus status felicitatem, magnitudinis proculdubio interest, ut quasi semper in armis sit. Atque exercitus veteranus, perpetuo tanquam sub vexillis habitus, etsi res sit magni proculdubio sumptus et impensæ, attamen ejusmodi est, ut statui alicui quasi arbitrium rerum inter vicinos, aut saltem plurimum existimationis ad omnia conferat. Id quod insigniter cernere est in Hispanis, qui jam per annos centum et viginti exercitum veteranum, ad aliquas partes, licet non semper ad easdem, aluerunt.

9. Maris dominium, monarchiæ quædam epitome est. Cicero, de Pompeii contra Cæsarem apparatu, scribens ad Atticum: *Consilium* (inquit) *Pompeii, plane*

Themistocleum est: putat enim, qui mari potitur, eum rerum potiri. Atque Cæsarem Pompeius proculdubio delassasset et attrivisset, nisi inani fiducia inflatus, ab illo incepto destitisset. Prœlia navalia, quanti fuerint momenti, ex multis exemplis patet. Pugna ad Actium orbis imperium determinavit. Pugna ad insulas Cursolares circulum in naribus Turcæ posuit. Multoties certe evenit, ut victoriæ navales finem summæ belli attulerint. Sed hoc factum est, cum aleæ hujusmodi prœliorum totius belli fortuna commissa est. Illud minime dubium, quod qui maris potitur dominio, in magna libertate agit, et tantum, quantum velit, de bello sumere potest; ubi contra, qui terrestribus copiis est superior, nihilominus plurimis angustiis conflictatur. At hodie, atque apud nos Europæos, si unquam, aut uspiam, potentia navalis (quæ quidem huic regno Britanniæ in dotem cessit) summi ad rerum fastigia momenti est; tum quia pleraque Europæ regna mediterranea simpliciter non sunt, sed maxima ex parte mari cincta; tum etiam, quia utriusque Indiæ thesauri et opes imperio maris veluti accessorium quiddam existunt.

10. Bella moderna, veluti in tenebris gesta, censeri possunt, præ gloria et decore vario, quæ in homines militares, priscis temporibus, a rebus bellicis resilire solebant. Habemus hodie, fortasse ad animos faciendos, ordines quosdam honorificos militiæ, qui tamen jam facti sunt et armis et togæ communes. Etiam in scutis gentilitiis stemmata nonnulla habemus: insuper hospitia quædam publica, militibus emeritis et mutilatis destinata, et hujusmodi. Verum, apud veteres, in locis, ubi victoriæ partæ sunt, extructa trophæa; laudationes funebres, et monumenta magnifica occumbentium in bello; coronæ civicæ, militares, singulis concessæ; nomen ipsum imperatoris, quod postea reges maximi a belli ducibus mutuati sunt; redeuntium ducum, bellis prospere confectis, celebres triumphi; donativa, atque largitiones ingentes in milites, sub exercituum dimissionem: Hæc (inquam) tot et tanta fuerunt, et tam insigni splendore coruscantia, ut pectoribus mortalium, etiam maxime con-

glaciatis, igniculos subdere, eaque ad bellum inflammare, potuerint. Ante omnia vero mos ille triumphandi apud Romanos, non res erat ex pompa, aut spectaculum quoddam inane, sed inter prudentissima plane nobilissimaque instituta numerandus: utpote qui in se hæc tria haberet; ducum decus et gloriam; ærarii ex spoliis locupletationem; et donativa militum. Verum honor triumphi fortasse monarchiis non competit, præterquam in personis regis ipsius, aut filiorum regis. Quod etiam temporibus imperatorum Romæ obtinuit; qui honorem ipsum triumphi, sibi et filiis suis, de bellis, quæ præsentes ipsi confecerant, tanquam peculiarem reservarunt: vestimenta autem solummodo, et insignia triumphalia, aliis ducibus indulserunt.

Verum, ut sermones hos claudamus; nemo est (ut testatur sacra Scriptura) *qui, sollicite cogitando, potest apponere ad staturam suam cubitum unum;* in pusillo scilicet corporis humani modulo: Cæterum, in magna regnorum et rerumpublicarum fabrica imperium amplificare et fines proferre, reges penes et dominantes est. Nam prudenter introducendo leges, instituta, et consuetudines, quales jam proposuimus, et alias his similes, posteris, et seculis futuris, magnitudinis sementem fecerint. Verum ista consilia apud principes raro tractantur, sed res fortunæ plerunque committitur.

Atque hæc habuimus, quæ de proferendis imperii finibus in præsentia occurrunt. Verum quorsum ista commentatio; cum monarchia Romana futura sit inter mundanas (ut creditur) ultima? Nisi quod nobis, instituto nostro fidis, neque uspiam de via declinantibus (quandoquidem amplificatio imperii fuerit inter officia tria politices tertium) illud omnino prætermittere non licuerit. Restat jam desideratum alterum ex iis, quæ posuimus, duobus, nimirum, de justitia universali, sive de fontibus juris.

Qui de legibus scripserunt, omnes, vel tanquam philosophi, vel tanquam jurisconsulti, argumentum illud tractaverunt. Atque philosophi proponunt multa.

dictu pulchra, sed ab usu remota. Jurisconsulti autem, suæ quisque patriæ legum, vel etiam Romanarum, aut Pontificiarum, placitis obnoxii et addicti, judicio sincero non utuntur, sed tanquam e vinculis sermocinantur. Certe cognitio ista ad viros civiles proprie spectat; qui optime norunt, quid ferat societas humana, quid salus populi, quid æquitas naturalis, quid gentium mores, quid rerumpublicarum formæ diversæ: ideoque possint de legibus, ex principiis et præceptis, tam æquitatis naturalis, quam politices, decernere. Quamobrem id nunc agatur, ut fontes justitiæ et utilitatis publicæ petantur, et in singulis juris partibus character quidam et idea justi exhibeatur, ad quam particularium regnorum et rerumpublicarum leges probare, atque inde emendationem moliri, quisque, cui hoc cordi erit et curæ, possit. Hujus igitur rei, more nostro, exemplum in uno titulo proponemus.

Exemplum Tractatus de Justitia Universali, sive de Fontibus Juris, in uno Titulo, per Aphorismos.

Proœmium.

Aphorismus I.

In societate civili aut lex aut vis valet. Est autem et vis quædam legem simulans: et lex nonnulla magis vim sapiens, quam æquitatem juris. Triplex est igitur injustitiæ fons: vis mera; illaqueatio malitiosa prætextu legis; et acerbitas ipsius legis.

Aphorismus II.

Firmamentum juris privati tale est. Qui injuriam facit, re utilitatem aut voluptatem capit, exemplo periculum. Cæteri utilitatis aut voluptatis illius participes non sunt, sed exemplum ad se pertinere putant. Itaque facile coëunt in consensum, ut caveatur sibi per leges; ne injuriæ per vices ad singulos redeant. Quod si ex ratione temporum, et communione culpæ, id eveniat ut pluribus et potentioribus, per legem

aliquam, periculum creetur, quam caveatur, factio solvit legem; quod et sæpe fit.

Aphorismus III.

At jus privatum sub tutela juris publici latet. Lex enim cavet civibus, magistratus legibus. Magistratuum autem auctoritas pendet ex majestate imperii, et fabrica politiæ, et legibus fundamentalibus. Quare, si ex illa parte sanitas fuerit, et recta constitutio, leges erunt in bono usu; sin minus, parum in iis præsidii erit.

Aphorismus IV.

Neque tamen jus publicum ad hoc tantum spectat, ut addatur tanquam custos juri privato, ne illud violetur, atque ut cessent injuriæ; sed extenditur etiam ad religionem, et arma, et disciplinam, et ornamenta, et opes, denique ad omnia circa bene esse civitatis.

Aphorismus V.

Finis enim et scopus, quem leges intueri, atque ad quem jussiones et sanctiones suas dirigere debent, non alius est, quam ut cives feliciter degant: id fiet, si pietate et religione recte instituti; moribus honesti; armis adversus hostes externos tuti; legum auxilio adversus seditiones et privatas injurias muniti; imperio et magistratibus obsequentes; copiis et opibus locupletes et florentes fuerint. Harum autem rerum instrumenta et nervi sunt leges.

Aphorismus VI.

Atque hunc finem optimæ leges assequuntur; plurimæ vero ipsarum aberrant. Leges enim mirum in modum, et maximo intervallo, inter se differunt: ut aliæ excellant, aliæ mediocriter se habeant, aliæ prorsus vitiosæ sint. Dictabimus igitur pro judicii nostri modulo quasdam tanquam legum leges; ex quibus informatio peti possit, quid in singulis legibus bene aut perperam positum aut constitutum sit.

Aphorismus VII.

Antequam vero ad corpus ipsum legum particula-

rium deveniamus; perstringemus paucis virtutes et dignitates legum in genere. Lex bona censeri possit, quæ sit intimatione certa, præcepto justa, executione commoda; cum forma politiæ congrua, et generans virtutem in subditis.

TITULUS I.

De prima Dignitate Legum, ut sint certæ.

Aphorismus VIII.

Legis tantum interest ut certa sit, ut absque hoc nec justa esse possit. *Si enim incertam vocem det tuba, quis se parabit ad bellum?* Similiter, si incertam vocem det lex, quis se parabit ad parendum? Ut moneat igitur oportet, priusquam feriat. Etiam illud recte positum est: optimam esse legem, quæ minimum relinquit arbitrio judicis: id quod certitudo ejus præstat.

Aphorismus IX.

Duplex legum incertitudo; altera, ubi lex nulla præscribitur; altera, ubi ambigua et obscura. Itaque de casibus omissis a lege primo dicendum est; ut in his etiam inveniatur aliqua norma certitudinis.

De casibus omissis a lege.

Aphorismus X.

Angustia prudentiæ humanæ, casus omnes, quos tempus reperit, non potest capere. Non raro itaque se ostendunt casus omissi et novi. In hujusmodi casibus triplex adhibetur remedium, sive supplementum: vel per processum ad similia; vel per usum exemplorum, licet in legem non coaluerint; vel per jurisdictiones, quæ statuunt ex arbitrio boni viri, et secundum discretionem sanam, sive illæ curiæ fuerint prætoriæ, sive censoriæ.

De processu ad similia, et extensionibus legum.

Aphorismus XI.

In casibus omissis deducenda est norma legis a similibus; sed caute, et cum judicio: circa quod servandæ sunt regulæ sequentes. Ratio prolifica, consuetudo sterilis esto, nec generet casus. Itaque quod contra rationem juris receptum est, vel etiam ubi ratio ejus est obscura, non trahendum est ad consequentiam.

Aphorismus XII.

Bonum publicum insigne rapit ad se casus omissos. Quamobrem, quando lex aliqua reipublicæ commoda notabiliter et majorem in modum intuetur et procurat, interpretatio ejus extensiva esto, et amplians.

Aphorismus XIII.

Durum est, torquere leges, ad hoc, ut torqueant homines. Non placet igitur extendi leges pœnales, multo minus capitales, ad delicta nova. Quod si crimen vetus fuerit, et legibus notum, sed prosecutio ejus incidat in casum novum, a legibus non provisum; omnino recedatur a placitis juris, potius quam delicta maneant impunita.

Aphorismus XIV.

In statutis, quæ jus commune (præsertim circa ea, quæ frequenter incidunt, et diu coaluerunt) plane abrogant, non placet procedi per similitudinem ad casus omissos. Quando enim respublica tota lege diu caruerit, idque in casibus expressis; parum periculi est, si casus omissi expectent remedium a statuto novo.

Aphorismus XV.

Statuta, quæ manifesto temporis leges fuere, atque ex occasionibus reipublicæ tunc invalescentibus natæ; mutata ratione temporum, satis habent, si se in pro[illegible] casibus sustinere possint: præposterum autem [illegible]missos ullo modo traherentur.

Aphorismus XVI.

Consequentiæ non est consequentia; sed sisti debet extensio intra casus proximos: alioqui labetur paulatim ad dissimilia, et magis valebunt acumina ingeniorum, quam auctoritates legum.

Aphorismus XVII.

In legibus et statutis brevioris styli, extensio facienda est liberius. At in illis, quæ sunt enumerativa casuum particularium, cautius. Nam ut exceptio firmat vim legis, in casibus non exceptis; ita enumeratio infirmat eam, in casibus non enumeratis.

Aphorismus XVIII.

Statutum explanatorium claudit rivos statuti prioris; nec recipitur postea extensio in alterutro statuto. Neque enim facienda est super-extensio a judice, ubi semel cœpit fieri extensio a lege.

Aphorismus XIX.

Solennitas verborum et actorum non recipit extensionem ad similia. Perdit enim naturam solennis, quod transit a more ad arbitrium: et introductio novorum, corrumpit majestatem veterum.

Aphorismus XX.

Proclivis est extensio legis ad casus post-natos, qui in rerum natura non fuerunt tempore legis latæ. Ubi enim casus exprimi non poterat, quia tunc nullus erat, casus omissus habetur pro expresso, si similis fuerit ratio.

Atque de extensionibus legum, in casibus omissis, hæc dicta sint: nunc de usu exemplorum dicendum.

De exemplis, et usu eorum.

Aphorismus XXI.

De exemplis jam dicendum est, ex quibus jus hauriendum sit, ubi lex deficit. Atque de consuetudine, quæ legis species est, deque exemplis, quæ per tre-

quentem usum in consuetudinem transierunt, tanquam legem tacitam, suo loco dicemus. Nunc autem de exemplis loquimur, quæ raro et sparsim interveniunt, nec in *legis* vim coaluerunt; quando et qua cautione, norma juris ab ipsis petenda sit, cum lex deficiat.

Aphorismus XXII.

Exempla a temporibus bonis et moderatis petenda sunt, non tyrannicis, aut factiosis, aut dissolutis. Hujusmodi exempla temporis partus spurii sunt; et magis nocent, quam docent.

Aphorismus XXIII.

In exemplis, recentiora habenda sunt pro tutioribus. Quod enim paulo ante factum est, unde nullum sit secutum incommodum, quid ni iterum repetatur? Sed tamen minus habent auctoritatis recentia. Et si forte res in melius restitui opus sit, recentia exempla magis seculum suum sapiunt, quam rectam rationem.

Aphorismus XXIV.

At vetustiora exempla caute et cum delectu recipienda: decursus siquidem ætatis multa mutat, ut quod tempore videatur antiquum, id perturbatione, et inconformitate ad præsentia, sit plane novum. Medii itaque temporis exempla sunt optima, vel etiam talis temporis, quod cum tempore currente plurimum conveniat; quod aliquando præstat tempus remotius, magis quam in proximo.

Aphorismus XXV.

Intra fines exempli, vel citra potius, se cohibeto, nec illos ullo modo excedito. Ubi enim non adest norma legis, omnia quasi pro suspectis habenda sunt: itaque ut in obscuris, minimum sequitor.

Aphorismus XXVI.

Cavendum ab exemplorum fragmentis et compendiis: atque integrum exemplum, et universus ejus processus introspiciendus. Si enim incivile sit, nisi tota *lege* perspecta, de parte ejus judicare, multo magis

hoc valere debet in exemplis; quæ ancipitis sunt usus, nisi valde quadrent.

Aphorismus XXVII.

In exemplis plurimum interest, per quas manus transierint et transacta sint. Si enim apud scribas tantum, et ministros justitiæ, ex cursu curiæ, absque notitia manifesta superiorum, obtinuerint; aut etiam apud errorum magistrum populum; conculcanda sunt, et parvi facienda. Sin apud senatores, aut judices, aut curias principales, ita sub oculis posita fuerint, ut necesse fuerit illa, approbatione judicum saltem tacita, munita fuisse, plus dignationis habent.

Aphorismus XXVIII.

Exemplis, quæ publicata fuerint, utcunque minus fuerint in usu, cum tamen sermonibus et disceptationibus hominum agitata et ventilata extiterint, plus auctoritatis tribuendum: quæ vero in scriniis et archivis manserunt tanquam sepulta, et palam in oblivionem transierunt, minus. Exempla enim, sicut aquæ, in profluente sanissima.

Aphorismus XXIX.

Exempla, quæ ad leges spectant, non placet ab historicis peti, sed ab actis publicis et traditionibus diligentioribus. Versatur enim infelicitas quædam inter historicos vel optimos, ut legibus et actis judicialibus non satis immorentur; aut si forte diligentiam quandam adhibuerint, tamen ab authenticis longe varient.

Aphorismus XXX.

Exemplum, quod ætas contemporanea aut proxima respuit, cum casus subinde recurreret, non facile admittendum est. Neque enim tantum pro illo facit, quod homines illud quandoque usurparunt; quam contra, quod experti reliquerunt.

Aphorismus XXXI.

Exempla in consilium adhibentur, non utique ju-

bent, aut imperant. Igitur ita regantur, ut auctoritas præteriti temporis flectatur ad usum præsentis.

Atque de informatione ab exemplis, ubi lex deficit, hæc dicta sint. Jam dicendum de curiis prætoriis et censoriis.

De curiis prætoriis et censoriis.

Aphorismus XXXII.

Curiæ sunto et jurisdictiones, quæ statuant ex arbitrio boni viri et discretione sana, ubi legis norma deficit. Lex enim (ut antea dictum est) non sufficit casibus; sed ad ea, quæ plerunque accidunt, aptatur: sapientissima autem res tempus (ut ab antiquis dictum est) et novorum casuum quotidie auctor et inventor.

Aphorismus XXXIII.

Interveniunt autem novi casus et in criminalibus, qui pœna indigent; et in civilibus, qui auxilio. Curias, quæ ad priora illa respiciunt, censorias; quæ ad posteriora, prætorias appellamus.

Aphorismus XXXIV.

Habento curiæ censoriæ jurisdictionem et potestatem, non tantum nova delicta puniendi, sed etiam pœnas a legibus constitutas pro delictis veteribus augendi, si casus fuerint odiosi et enormes, modo non sint capitales. Enorme enim, tanquam novum est.

Aphorismus XXXV.

Habeant similiter curiæ prætoriæ potestatem, tam subveniendi contra rigorem legis, quam supplendi defectum legis. Si enim porrigi debet remedium ei, quem lex præteriit, multo magis ei, quem vulneravit.

Aphorismus XXXVI.

Curiæ istæ censoriæ et prætoriæ omnino intra casus enormes et extraordinarios se continento, nec jurisdictiones ordinarias invadunto; ne forte tendat res ad supplantationem legis, magis quam ad supplementum.

Aphorismus XXXVII.

Jurisdictiones istæ in supremis tantum curiis residento, nec ad inferiores communicantor. Parum enim abest a potestate leges condendi, potestas eas supplendi, aut extendendi, aut moderandi.

Aphorismus XXXVIII.

At curiæ illæ uni viro ne committantur, sed ex pluribus constent. Nec decreta exeant cum silentio; sed judices sententiæ suæ rationes adducant, idque palam, atque adstante corona: ut quod ipsa potestate sit liberum, fama tamen et existimatione sit circumscriptum.

Aphorismus XXXIX.

Rubricæ sanguinis ne sunto; nec de capitalibus, in quibuscunque curiis, nisi ex lege nota et certa, pronunciato. Indixit enim mortem Deus ipse prius; postea inflixit. Nec vita eripienda nisi ei, qui se in suam vitam peccare prius nosset.

Aphorismus XL.

In curiis censoriis calculum tertium dato; ut judicibus non imponatur necessitas, aut absolvendi, aut condemnandi; sed etiam ut *Non liquere* pronunciare possint. Etiam censoria non tantum pœna, sed et nota esto; scilicet, quæ non infligat supplicium, sed, aut in admonitionem desinat, aut reos ignominia levi, et tanquam rubore castiget.

Aphorismus XLI.

In curiis censoriis, omnium magnorum criminum et scelerum actus inchoati et medii puniuntor; licet non sequatur effectus consummatus: isque sit earum curiarum usus vel maximus: cum et severitatis intersit, initia scelerum puniri; et clementiæ, perpetrationem eorum (puniendo actus medios) intercipi.

Aphorismus XLII.

Cavendum in primis, ne in curiis prætoriis præbeatur auxilium in casibus, quos lex non tam omisit,

quam pro levibus contempsit, aut pro odiosis remedio indignos judicavit.

Aphorismus XLIII.

Maxime omnium interest certitudinis legum (de qua nunc agimus) ne curiæ prætoriæ intumescant et exundent in tantum, ut pretextu rigoris legum mitigandi, etiam robur et nervos iis incidant, aut laxent; omnia trahendo ad arbitrium.

Aphorismus XLIV.

Decernendi contra statutum exprsseum, sub ullo æquitatis prætextu, curiis prætoriis jus ne esto. Hoc enim si fieret, judex prorsus transiret in legislatorem, atque omnia ex arbitrio penderent.

Aphorismus XLV.

Apud nonnullos receptum est, ut jurisdictio, quæ decernit secundum æquum et bonum, atque illa altera, quæ procedit secundum jus strictum, iisdem curiis deputentur: apud alios autem, ut diversis. Omnino placet curiarum separatio. Neque enim servabitur distinctio casuum, si fiat commixtio jurisdictionum: sed arbitrium legem tandem trahet.

Aphorismus XLVI.

Non sine causa in usum venerat apud Romanos album prætoris, in quo præscripsit et publicavit quomodo ipse jus dicturus esset. Quo exemplo judices in curiis prætoriis, regulas sibi certas (quantum fieri potest) proponere, easque publice affigere debent. Etenim optima est lex, quæ minimum relinquit arbitrio judicis; optimus judex, qui minimum sibi.

Verum de curiis istis fusius tractabimus, cum ad locum de judiciis veniemus; obiter tantum jam locuti de iis, quatenus expediant, et suppleant omissa a lege.

De retrospectione legum.

APHORISMUS XLVII.

Est et aliud genus supplementi casuum omissorum, cum lex legem supervenit, atque simul casus omissos trahit. Id fit in legibus, sive statutis, quæ retrospiciunt, ut vulgo loquuntur: cujus generis leges raro, et magna cum cautione sunt adhibendæ: neque enim placet Janus in legibus.

APHORISMUS XLVIII.

Qui verba aut sententiam legis captione et fraude eludit et circumscribit, dignus est qui etiam a lege sequente innodetur. Igitur in casibus fraudis et evasionis dolosæ justum est, ut leges retrospiciant, atque alteræ alteris in subsidiis sint; ut qui dolos meditatur et eversionem legum præsentium, saltem a futuris metuat.

APHORISMUS XLIX.

Leges, quæ actorum et instrumentorum veras intentiones contra formularum aut solennitatum defectus roborant et confirmant, rectissime præterita complectuntur: legis enim, quæ retrospicit, vitium vel præcipuum est, quod perturbet. At hujusmodi leges confirmatoriæ ad pacem et stabilimentum eorum, quæ transacta sunt, spectant. Cavendum tamen est, ne convellantur res judicatæ.

APHORISMUS L.

Diligenter attendendum, ne eæ leges tantum ad præterita respicere putentur, quæ anteacta infirmant: sed et eæ, quæ futura prohibent et restringunt, cum præteritis necessario connexa. Veluti, si quæ lex artificibus aliquibus interdicat, ne mercimonia sua in posterum vendant; hæc sonat in posterum, sed operatur in præteritum: neque enim illis alia ratione victum quærere jam integrum est.

APHORISMUS LI.

Lex declaratoria omnis, licet non habeat verba de præterito, tamen ad præterita, ipsa vi declarationis, omnino trahitur. Non enim tum incipit interpretatio cum declaratur, sed efficitur tanquam contemporanea ipsi legi. Itaque leges declaratorias ne ordinato, nisi in casibus, ubi leges cum justitia retrospicere possint.

Hic vero eam partem absolvimus, quæ tractat de incertitudine legum ubi invenitur lex nulla. Jam dicendum est de altera illa parte, ubi scilicet lex extat aliqua, sed perplexa et obscura.

De obscuritate legum.

APHORISMUS LII.

Obscuritas legum a quatuor rebus originem ducit: vel ab accumulatione legum nimia, præsertim admixtis obsoletis; vel a descriptione earum ambigua, aut minus perspicua et dilucida; vel a modis enucleandi juris neglectis, aut non bene institutis; vel denique a contradictione et vacillatione judiciorum.

De accumulatione legum nimia.

APHORISMUS LIII.

Dicit propheta; *Pluet super eos laqueos.* Non sunt autem pejores laquei, quam laquei legum, præsertim pœnalium; si numero immensæ et temporis decursu inutiles, non lucernam pedibus præbeant, sed retia potius objiciant.

APHORISMUS LIV.

Duplex in usum venit statuti novi condendi ratio. Altera, statuta priora circa idem subjectum confirmat et roborat; dein nonnulla addit aut mutat. Altera abrogat et delet cuncta, quæ ante ordinata sunt, et de *integro* legem novam et uniformem substituit. Placet

posterior ratio. Nam ex priore ratione, ordinationes deveniunt complicatæ et perplexæ: et quod instat agitur sane, sed corpus legum interim redditur vitiosum. In posteriore autem major certe est adhibenda diligentia, dum de lege ipsa deliberatur; et anteacta scilicet evolvenda et pensitanda, antequam lex feratur: sed optime procedit per hoc legum concordia in futurum.

Aphorismus LV.

Erat in more apud Athenienses, ut contraria legum capita (quæ antinomias vocant) quotannis a sex viris pxaminarentur, et quæ reconciliari non poterant, proeonerentur populo, ut de illis certum aliquid statueretur. Ad quorum exemplum ii, qui potestatem in singulis politiis legum condendarum habent, per triennium, aut quinquennium, aut, prout videbitur, antinomias retractanto. Eæ autem a viris, ad hoc delegatis, prius inspiciantur et præparentur, et demum comitiis exhibeantur; ut quod placuerit, per suffragia stabiliatur et figatur.

Aphorismus LVI.

Neque vero contraria legum capita reconciliandi, et omnia (ut loquuntur) salvandi, per distinctiones subtiles et quæsitas, nimis sedula aut anxia cura esto. Ingenii enim hæc tela est: atque utcunque modestiam quandam et reverentiam præ se ferat, inter noxia tamen censenda est; utpote quæ reddat corpus universum legum varium et male consutum. Melius est prorsus ut succumbant deteriora, et meliora stent sola.

Aphorismus LVII.

Obsoletæ leges, et quæ abierunt in desuetudinem, non minus quam antinomiæ, proponantur a delegatis ex officio tollendæ. Cum enim statutum expressum regulariter desuetudine non abrogetur, fit ut ex contemptu legum obsoletarum fiat nonnulla auctoritatis jactura etiam in reliquis: et sequitur tormenti illud genus Mezentii, ut leges vivæ in complexu mortu-

arum perimantur. Atque omnino cavendum est a gangræna in legibus.

Aphorismus LVIII.

Quin et in legibus et statutis obsoletis, nec noviter promulgatis, curiis prætoriis interim contra eas decernendi jus esto. Licet enim non male dictum sit, neminem oportere legibus esse sapientiorem, tamen intelligatur hoc de legibus, cum evigilent, non cum dormitent. Contra recentiora vero statuta (quæ juri publico nocere deprehenduntur) non utique prætoribus, sed regibus et sanctioribus consiliis, et supremis potestatibus auxilium præbendi jus esto: earum executionem per edicta aut acta suspendendo, donec redeant comitia, aut hujusmodi cœtus, qui potestatem habeant eas abrogandi; ne salus populi interim periclitetur.

De novis digestis legum.

Aphorismus LIX.

Quod si leges aliæ super alias accumulatæ, in tam vasta excreverint volumina, aut tanta confusione laboraverint, ut eas de integro retractare, et in corpus sanum et habile redigere ex usu sit; id ante omnia agito, atque opus ejusmodi opus heroicum esto: atque auctores talis operis inter legislatores et instauratores rite et merito numerantor.

Aphorismus LX.

Hujusmodi legum expurgatio, et digestum novum, quinque rebus absolvitur. Primo, omittantur obsoleta, quæ Justinianus antiquas fabulas vocat. Deinde ex antinomiis recipiantur probatissimæ, aboleantur contrariæ. Tertio homoionomiæ, sive leges quæ idem sonant, atque nil aliud sunt quam iterationes ejusdem rei, expungantur; atque una quæpiam ex iis, quæ *maxime* est perfecta, retineatur vice omnium. Quarto,

si quæ legum nihil determinent, sed quæstiones tantum proponant, easque relinquant indecisas, similiter facessant. Postremo, quæ verbosæ inveniuntur et nimis prolixæ, contrahantur magis in arctum.

Aphorismus LXI.

Omnino vero ex usu fuerit, in novo digesto legum, leges pro jure communi receptas, quæ tanquam immemoriales sunt in origine sua, atque ex altera parte statuta de tempore in tempus superaddita, seorsum digerere et componere: cum in plurimis rebus, non eadem sit, in jure dicendo, juris communis et statutorum interpretatio et administratio. Id quod fecit Trebonianus in *Digesto* et *Codice*.

Aphorismus LXII.

Verum in hujusmodi legum regeneratione, atque structura nova, veterum legum atque librorum legis verba prorsus et textum retineto: licet per centones et portiones exiguas eas excerpere necesse fuerit: ea deinde ordine contexito. Etsi enim fortasse commodius, atque etiam, si ad rectam rationem respicias, melius hoc transigi posset per textum novum, quam per hujusmodi consarcinationem; tamen in legibus non tam stylus et descriptio, quam auctoritas, et hujus patronus antiquitas spectanda est. Alias videri possit hujusmodi opus scholasticum potius quiddam, et methodus, quam corpus legum imperantium.

Aphorismus LXIII.

Consultum fuerit in novo digesto legum, vetera volumina non prorsus deleri et in oblivionem cedere, sed in bibliothecis saltem manere; licet usus eorum vulgaris et promiscuus prohibeatur. Etenim in causis gravioribus, non abs re fuerit, legum præteritarum mutationes et series consulere et inspicere; ac certe solenne est, ıtiquitatem præsentibus aspergere. Novum autem hujusmodi corpus legum ab iis, qui in politiis singulis habent potestatem legislatoriam, prot-

sus confirmandum est; ne forte prætextu veteres leges digerendi, leges novæ imponantur occulto.

Aphorismus LXIV.

Optandum esset, ut hujusmodi legum instauratio illis temporibus suscipiatur, quæ antiquioribus, quorum acta et opera retractant, literis et rerum cognitione præstiterint. Quod secus in opere Justiniani evenit. Infelix res namque est, cum ex judicio et delectu ætatis minus prudentis et eruditæ antiquorum opera mutilentur et recomponantur. Veruntamen sæpe necessarium est, quod non optimum.

Atque de legum obscuritate, quæ a nimia et confusa earum accumulatione fit, hæc dicta sint. Jam de descriptione earum ambigua et obscura, dicendum.

De Descriptione legum perplexa et obscura.

Aphorismus LXV.

Descriptio legum obscura oritur, aut ex loquacitate et verbositate earum; aut rursus ex brevitate nimia; aut ex prologo legis cum ipso corpore legis pugnante.

Aphorismus LXVI.

De obscuritate vero legum, quæ ex earum descriptione prava oritur, jam dicendum est. Loquacitas, quæ in perscribendo leges in usum venit, et prolixitas non placet. Neque enim, quod vult et captat, ullo modo assequitur, sed contrarium potius. Cum enim casus singulos particulares verbis appositis et propriis persequi et exprimere contendat, majorem inde sperans certitudinem; e contra quæstiones multiplices parit de verbis; ut difficilius procedat interpretatio secundum sententiam legis (quæ sanior est et verior) propter strepitum verborum.

Aphorismus LXVII.

Neque propterea nimis concisa et affectata brevitas, majestatis gratia, et tanquam magis imperatoria, pro-

banda est; præsertim his seculis, ne forte sit lex instar regulæ Lesbiæ. Mediocritas ergo assectanda est; et verborum exquirenda generalitas bene terminata; quæ licet casus comprehensos non sedulo persequatur, attamen non comprehensos satis perspicue excludat.

Aphorismus LXVIII.

In legibus tamen atque edictis ordinariis et politicis, in quibus, ut plurimum, nemo jurisconsultum adhibet, sed suo sensui confidit, omnia fusius explicari debent, et ad captum vulgi, tanquam digito monstrari.

Aphorismus LXIX.

Neque nobis prologi legum, qui inepti olim habiti sunt, et leges introducunt disputantes non jubentes, utique placerent, si priscos mores ferre possemus. Sed prologi isti legum plerunque (ut nunc sunt tempora) necessario adhibentur, non tam ad explicationem legis, quam instar suasionis, ad perferendam legem in comitiis, et rursus ad satisfaciendum populo. Quantum fieri potest tamen prologi evitentur, et lex incipiat a jussione.

Aphorismus LXX.

Intentio et sententia legis, licet ex præfationibus et præambulis (ut loquuntur) non male quandoque eliciatur; attamen latitudo aut extensio ejus ex illis minime peti debet. Sæpe enim præambulum arripit nonnulla ex maxime plausibilibus et speciosis ad exemplum, cum lex tamen multo plura complectatur; aut contra, lex restringit et limitat complura, cujus limitationis rationem in præambulo inseri non fuerit opus. Quare dimensio et latitudo legis ex corpore legis petenda: nam præambulum sæpe aut ultra aut citra cadit.

Aphorismus LXXI.

Est vero genus perscribendi leges valde vitiosum. Cum scilicet casus, ad quem lex collimat, fuse exprimitur in præambulo: deinde ex vi verbi (talis) aut hujusmodi relativi, corpus legis retro vertitur in præambulum, unde præambulum inseritur et incorporatur

ipsi legi: quod et obscurum est, et minus tutum; quia non eadem adhiberi consuevit diligentia in ponderandis et examinandis verbis præambuli, quæ adhibetur in corpore ipsius legis.

Hanc partem de incertitudine legum, quæ ex mala descriptione ipsarum ortum habet, fusius tractabimus, quando de interpretatione legum postea agemus. Atque de descriptione legum obscura hæc dicta sint: jam de modis enucleandi juris dicendum.

De modis enucleandi juris, et tollendi ambigua.

Aphorismus LXXII.

Modi enucleandi juris, et tollendi dubia, quinque sunt. Hoc enim fit, aut per perscriptiones judiciorum; aut per scriptores authenticos; aut per libros auxiliaris; aut per prælectiones; aut per responsa, sive consulta prudentum. Hæc omnia, si bene instituantur, præsto erunt magna legum obscuritati subsidia.

De perscriptione judiciorum.

Aphorismus LXXIII.

Ante omnia, judicia reddita in curiis supremis et principalibus, atque causis gravioribus, præsertim dubiis, quæque aliquid habent difficultatis aut novitatis, diligenter et cum fide excipiunto. Judicia enim anchoræ legum sunt, ut leges reipublicæ.

Aphorismus LXXIV.

Modus hujusmodi judicia excipiendi, et in scripta referendi, talis esto. Casus præcise, judicia ipsa exacte perscribito: rationes judiciorum, quas adduxerunt judices, adjicito: casuum, ad exemplum adductorum, auctoritatem cum casibus principalibus ne commisceto: de advocatorum perorationibus, nisi *quid*piam in iis fuerit admodum eximium, sileto.

Aphorismus LXXV.

Personæ, quæ hujusmodi judicia excipiant, ex advocatis maxime doctis sunto, et honorarium liberale ex publico excipiunto. Judices ipsi ab hujusmodi perscriptionibus abstinento: ne forte opinionibus propriis addicti, et auctoritate propria freti, limites referendarii transcendant.

Aphorismus LXXVI.

Judicia illa, in ordine et serie temporis, digerito; non per methodum et titulos. Sunt enim scripta ejusmodi, tanquam historiæ, aut narrationes legum. Neque solum acta ipsa, sed et tempora ipsorum, judici prudenti lucem præbent.

De scriptoribus authenticis.

Aphorismus LXXVII.

Ex legibus ipsis, quæ jus commune constituunt; deinde, ex constitutionibus sive statutis; tertio loco, ex judiciis perscriptis, corpus juris tantummodo constituitor. Præter illa, alia authentica, aut nulla sunto, aut parce recipiuntor.

Aphorismus LXXVIII.

Nihil tam interest certitudinis legum (de qua nunc tractamus) quam ut scripta authentica intra fines moderatos coërceantur, et facessat multitudo enormis auctorum et doctorum in jure; unde laceratur sententia legum, judex fit attonitus, processus immortales, atque advocatus ipse, cum tot libros prolegere et vincere non possit, compendia sectatur. Glossa fortasse aliqua bona; et ex scriptoribus classicis pauci, vel potius scriptorum paucorum pauculæ portiones, recipi possint pro authenticis. Reliquorum nihilominus maneat usus nonnullus in bibliothecis, ut eorum tractatus inspiciant judices, aut advocati, cum opus fuerit: sed in causis agendis, in foro citare eos non permittitor, nec in auctoritatem transeunto.

De libris auxiliaribus.

APHORISMUS LXXIX.

At scientiam juris, et practicam, auxiliaribus libris ne nudanto, sed potius instruunto. Ii sex in genere sunto. Institutiones. De verborum significatione. De regulis juris. Antiquitates legum. Summæ. Agendi formulæ.

APHORISMUS LXXX.

Præparandi sunt juvenes et novitii, ad scientiam et ardua juris altius et commodius haurienda et imbibenda, per institutiones. Institutiones illas ordine claro et perspicuo componito. In illis ipsis universum jus privatum percurrito: non alia omittendo, in aliis plus satis immorando, sed ex singulis quædam breviter delibando, ut ad corpus legum perlegendum accessuro, nil se ostendat prorsus novum, sed levi aliqua notione præceptum. Jus publicum in institutionibus ne attingito; verum illud ex fontibus ipsis hauriatur.

APHORISMUS LXXXI.

Commentarium de vocabulis juris conficito. In explicatione ipsorum, et sensu reddendo, ne curiose nimis aut laboriose versator: neque enim hoc agitur, ut definitiones verborum quærantur exacte, sed explicationes tantum, quæ legendis juris libris viam aperiant faciliorem. Tractatum autem istum per literas alphabeti ne digerito. Id indici alicui relinquito: sed collocentur simul verba, quæ circa eandem rem versantur; ut alterum alteri sit juvamento ad intelligendum.

APHORISMUS LXXXII.

Ad certitudinem legum facit (si quid aliud) tractatus bonus et diligens de diversis regulis juris. Is dignus est, qui maximis ingeniis, et prudentissimis jurisconsultis committatur. Neque enim placent, quæ in hoc genere extant. Colligendæ autem sunt regulæ, non tantum notæ et vulgatæ, sed et aliæ *magis* subtiles et reconditæ, quæ ex legum et rerum

judicatarum harmonia extrahi possint; quales in rubricis optimis quandoque inveniuntur; suntque dictamina generalia rationis, quæ per materias legis diversas percurrunt, et sunt tanquam saburra juris.

Aphorismus LXXXIII.

At singula juris scita, aut placita, non intelligantur pro regulis, ut fieri solet satis imperite. Hoc enim si reciperetur, quot leges, tot regulæ: lex enim nil aliud, quam regula imperans. Verum eas pro regulis habeto, quæ in forma ipsa justitiæ hærent; unde, ut plurimum, per jura civilia diversarum rerumpublicarum eædem regulæ fere reperiuntur; nisi forte propter relationem ad formas politiarum varient.

Aphorismus LXXXIV.

Post regulam, brevi et solido verborum complexu enunciatam, adjiciantur exempla, et decisiones casuum maxime luculentæ ad explicationem; distinctiones et exceptiones ad limitationem; cognata ad ampliationem ejusdem regulæ.

Aphorismus LXXXV.

Recte jubetur, ut non ex regulis jus sumatur; sed ex jure quod est, regula fiat: neque enim ex verbis regulæ petenda est probatio, ac si esset textus legis: regula enim legem (ut acus nautica polos) indicat, non statuit.

Aphorismus LXXXVI.

Præter corpus ipsum juris, juvabit etiam antiquitates legum invisere; quibus licet evanuerit auctoritas, manet tamen reverentia. Pro antiquitatibus autem legum habeantur scripta circa leges et judicia; sive illa fuerint edita, sive non, quæ ipsum corpus legum tempora præcesserunt. Earum siquidem jactura facienda non est. Itaque ex iis utilissima quæque excerpito (multa enim invenientur inania et frivola) eaque in unum volumen redigito: ne antiquæ fabulæ, ut loquitur Trebonianus, cum legibus ipsis misceantur.

Aphorismus LXXXVII.

Practicæ vero plurimum interest, ut jus universum digeratur ordine in locos et titulos; ad quos subito (prout dabitur occasio) recurrere quis possit, veluti in promptuarium paratum ad præsentes usus. Hujusmodi libri summarum, et ordinant sparsa, et abbreviant fusa et prolixa in lege. Cavendum autem est, ne summæ istæ reddant homines promptos ad practicam, cessatores in scientia ipsa. Earum enim officium est tale, ut ex iis recolatur jus, non perdiscatur. Summæ autem omnino magna diligentia, fide, et judicio sunt conficiendæ, ne furtum faciant legibus.

Aphorismus LXXXVIII.

Formulas agendi diversas in unoquoque genere colligito. Nam et practicæ hoc interest; et certe pandunt illæ oracula et occulta legum. Sunt enim non pauca, quæ latent in legibus: at in formulis agendi, melius et fusius perspiciuntur; instar pugni et palmæ.

De responsis et consultis.

Aphorismus LXXXIX.

Dubitationes particulares, quæ de tempore *in tempus* emergunt, dirimendi et solvendi aliqua ratio iniri debet. Durum enim est, ut ii, qui ab errore cavere cupiant, ducem viæ non inveniant, verum ut actus ipsi periclitentur, neque sit aliquis ante rem peractam juris prænoscendi modus.

Aphorismus XC.

Responsa prudentum, quæ petentibus dantur de jure, sive ab advocatis sive a doctoribus, tanta valere auctoritate, ut ab eorum sententia judici recedere non sit licitum, non placet. Jura a juratis judicibus sumunto.

Aphorismus XCI.

Tentari judicia per causas et personas fictas, ut eo *modo* experiantur homines qualis futura sit legis norma, non placet. Dedecorat enim majestatem legum,

et pro prævaricatione quapiam censenda est. Judicia autem aliquid habere ex scena, deforme est.

Aphorismus XCII.

Judicum igitur solummodo tam judicia, quam responsa et consulta sunto. Illa de litibus pendentibus; hæc de arduis juris quæstionibus in thesi. Ea consulta, sive in privatis rebus, sive in publicis, a judicibus ipsis ne poscito (id enim si fiat, judex transeat in advocatum) sed a principe, aut statu. Ab illis ad judices demandentur. Judices vero, tali auctoritate freti, disceptationes advocatorum, vel ab his, quorum interest, adhibitorum, vel a judicibus ipsis, si opus sit, assignatorum, et argumenta ex utraque parte, audiunto; et re deliberata jus expediunto et declaranto. Consulta hujusmodi inter judicia referunto et edunto, et paris auctoritatis sunto.

De prælectionibus.

Aphorismus XCIII.

Prælectiones de jure, atque exercitationes eorum, qui juris studiis incumbunt, et operam dant, ita instituuntor et ordinantor, ut omnia tendant ad quæstiones et controversias de jure sedandas potius, quam excitandas. Ludus enim (ut nunc fit) fere apud omnes instituitur et aperitur, ad altercationes, et quæstiones de jure multiplicandas, tanquam ostentandi ingenii causa. Atque hoc vetus est malum. Etenim etiam apud antiquos gloriæ fuit, tanquam per sectas et factiones, quæstiones complures de jure magis fovere, quam extinguere, Id ne fiat, provideto.

De vacillatione judiciorum.

Aphorismus XCIV.

Vacillant judicia, vel propter immaturam et præfestinam sententiam; vel propter æmulationem curiarum; vel propter malam et imperitam perscriptionem judi-

ciorum; vel propter viam præbitam ad rescissionem eorum nimis facilem et expeditam. Itaque providendum est, ut judicia emanent, matura deliberatione prius habita; atque ut curiæ se invicem revereantur; atque ut judicia perscribantur fideliter et prudenter; utque via ad rescindenda judicia, sit arcta, confragosa, et tanquam muricibus strata.

Aphorismus XCV.

Si judicium redditum fuerit de casu aliquo in aliqua curia principali, et similis casus intervenerit in alia curia, ne procedito ad judicium, antequam fiat consultatio in collegio aliquo judicum majore. Judicia enim reddita si forte rescindi necesse sit, saltem sepeliuntor cum honore.

Aphorismus XCVI.

Ut curiæ de jurisdictione digladientur et conflictentur, humanum quiddam est; eoque magis, quod per ineptam quandam sententiam (quod boni et strenui sit judicis, ampliare jurisdictionem curiæ) alatur plane ista intemperies, et calcar addatur, ubi fræno opus est. Ut vero, ex hac animorum contentione, curiæ, judicia utrobique reddita (quæ nil ad jurisdictionem pertinent) libenter rescindant, intolerabile malum, et a regibus, aut senatu, aut politia, plane vindicandum. Pessimi enim exempli res est, ut curiæ, quæ pacem subditis præstant, inter se duella exerceant.

Aphorismus XCVII.

Non facilis esto aut proclivis ad judicia rescindenda aditus per appellationes, aut impetitiones de errore, aut revisus, et similia. Receptum apud nonnullos est, ut lis trahatur ad forum superius, tanquam res integra; judicio inde dato seposito, et plane suspenso. Apud alios vero, ut judicium ipsum maneat in suo vigore, sed executio ejus tantum cesset. Neutrum placet, nisi curiæ, in quibus judicium redditum sit, fuerint humiles, et inferioris ordinis: sed potius, ut et *judicium* stet, et procedat ejus executio; modo cautio

detur a defendente de damnis et expensis, si judicium fuerit rescissum.

Atque hic titulus de certitudine legum, ad exemplum digesti reliqui (quod meditamur) sufficiet. Jam vero doctrinam civilem (quatenus eam nobis tractare visum est) conclusimus; atque una cum ea philosophiam humanam: sicut etiam cum philosophia humana philosophiam in genere. Tandem igitur paululum respirantes, atque ad ea, quæ prætervecti sumus, oculos retroflectentes, hunc tractatum nostrum non absimilem esse censemus sonis illis et præludiis, quæ prætentant musici, dum fides ad modulationem concinnant: quæ ipsa quidem auribus ingratum quiddam et asperum exhibent; at in causa sunt, ut quæ sequuntur omnia sint suaviora: sic nimirum nos in animum induximus, ut in cithara musarum concinnanda, et ad harmoniam veram redigenda, operam navaremus, quo ab aliis postea pulsentur chordæ, meliore digito aut plectro. Sane, cum nobis ante oculos proponamus temporum horum statum, in quibus literæ jam tertio ad mortales videntur rediisse: et una diligenter intueamur quam variis jam nos inviserint instructæ præsidiis et auxiliis: qualia sunt, ingeniorum nostri temporis complurium acumen et sublimitas; eximia illa monumenta scriptorum veterum, quæ veluti tot faces nobis prælucent; ars typographica, libros cujuscunque fortunæ hominibus larga manu suppeditans; oceani sinus laxati, et orbis ex omni parte peragratus, unde experimenta plurima priscis ignota comparuerunt, et ingens accessit naturali historiæ cumulus; otium, quo ingenia optima in regnis et provinciis Europæ ubique abundant, cum negotiis minus his in locis implicentur homines, quam aut Græci, propter populares status, aut propter ditionum amplitudinem Romani solebant; pax, qua fruitur hoc tempore Britannia, Hispania, Italia, etiam nunc Gallia, et aliæ regiones non paucæ; consumptio et exinanitio omnium, quæ videntur excogitari aut dici posse circa controversias religionis, quæ tot ingenia jam diu diverterunt a cæterarum artium studiis; summa et excellens majestatis tuæ erudi-

tio, cui (tanquam Phœnici volucres) aggregant se undique ingenia; proprietas denique illa inseparabilis, quæ tempus ipsum sequitur, ut veritatem indies parturiat; hæc (inquam) cum cogitamus, non possumus non in eam spem animum erigere, ut existimemus, tertiam hanc literarum periodum duas illas priores, apud Græcos et Romanos, longo intervallo superaturam; modo saltem homines, et vires suas atque defectus etiam virium suarum probe et prudenter nosse velint; atque alii ab aliis inventionis lampada, non contradictionis torres accipiant, atque inquisitionem veritatis pro incepto nobili, non pro delectamento aut ornamento putent: atque opes ac magnificentiam impendant in res solidas et eximias, non in pervulgatas et obvias. Ad labores meos quod attinet, si cui libeat in eorum reprehensione, aut sibi, aut aliis placere, veterem certe et ultimæ patientiæ petitionem exhibebunt illi: *Verbera, sed audi.* Reprehendant homines, quantum libuerit, modo attendant et perpendant, quæ dicuntur. Appellatio sane legitima fuerit (licet res fortasse minus ea indigebit) si a primis cogitationibus hominum ad secundas provocetur, et ab ævo præsenti ad posteros. Veniamus nunc ad eam scientiam, qua caruerunt duæ illæ priscæ temporum periodi (neque enim tanta illis felicitas concessa est) sacram d co et divinitus inspiratam theologiam, cunctorum laborum ac peregrinationum humanarum sabbatum ac portum nobilissimum.

FRANCISCI

BARONIS DE VERULAMIO, VICE-COMITIS SANCTI ALBANI,

DE

DIGNITATE ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM

LIBER NONUS.

AD REGEM SUUM.

CAPUT PRIMUM.

Partitiones Theologiæ Inspiratæ omittuntur: Tantum Aditus fit ad desiderata tria: Doctrinam de legitimo Usu rationis Humanæ in Divinis; Doctrinam de Gradibus Unitatis in Civitate Dei; et emanationes Scripturarum.

JAM vero (rex optime) cum carina parva, qualis nostra esse potuit, universum ambitum, tam veteris quam novi orbis, scientiarum circumnavigaverit (quam secundi, ventis et cursu, posterorum sit judicium) quid superest, nisi ut vota, tandem perfuncti, persolvamus? At restat adhuc theologia sacra, sive inspirata. Veruntamen si eam tractare pergamus, exeundum nobis foret e navicula rationis humanæ, et transeundum in Ecclesiæ navem, quæ sola acu nautica divina pollet

cursum recte dirigendum. Neque enim sufficient plius stellæ philosophiæ, quæ hactenus præcipue bis affulserunt: itaque par foret, silentium quoque hac re colere. Quamobrem partitiones legitimas irca eam omittemus; pauca tamen, pro tenuitate ostra, etiam in hanc conferemus, loco votorum. Id eo magis facimus, quia in corpore theologiæ nullam prorsus regionem, aut tractum plane desertum aut incultum invenimus: tanta fuit hominum diligentia in seminandis, aut tritico, aut zizaniis.

Tres igitur proponemus theologiæ appendices, quæ non de materia per theologiam informata, aut inmanda, sed tantummodo de modo informationis tractent. Neque tamen circa eos tractatus (ut in reliquis consuevimus) vel exempla subjungemus, vel præcepta dabimus. Id theologis relinquemus: sunt enim illa (ut diximus) instar votorum tantum.

1. Prærogativa Dei totum hominem complectitur; nec minus ad rationem, quam ad voluntatem humanam, extenditur: ut homo scilicet in universum se abneget, et accedat Deo. Quare, sicut legi divinæ obedire tenemur, licet reluctetur voluntas; ita et verbo Dei fidem habere, licet reluctetur ratio. Etenim, si ea duntaxat credamus, quæ sunt rationi nostræ consentanea, rebus assentimur, non auctori; quod etiam suspectæ fidei testibus præstare solemus. At fides illa, quæ Abrahamo *imputabatur ad justitiam*, de hujusmodi re extitit, quam irrisui habebat Sarah: quæ in hac parte imago quædam erat rationis naturalis Quanto igitur mysterium aliquod divinum fuerit magi absonum et incredibile; tanto plus in credendo exh betur honoris Deo, et fit victoria fidei nobilior. Etia et peccatores, quo magis conscientia sua gravant et nihilominus fidem de salute sua in Dei misericor collocant, eo Deum majore afficiunt honore: on autem desperatio Deo pro contumelia est. Q etiam, si attente rem perpendamus, dignius quid est credere, quam scire, qualiter nunc scimus scientia enim mens humana patitur a sensu, rebus materiatis resilit; in fide autem anima pati

ac terræ: secundo, quatenus animæ humanæ interno affulget instinctu, secundum legem conscientiæ; quæ scintilla quædam est, et tanquam reliquiæ pristinæ et primitivæ puritatis. In quo posteriore sensu præcipue particeps est anima lucis nonnullæ, ad perfectionem intuendam et discernendam legis moralis; quæ tamen lux non prorsus clara sit, sed ejusmodi, ut potius vitia quadamtenus redarguat, quam de officiis plene informet. Quare religio, sive mysteria spectes sive mores, pendet ex revelatione divina.

Attamen usus rationis humanæ in spiritualibus multiplex sane existit, ac late admodum patet. Neque enim sine causa est, quod Apostolus religionem appellaverit *rationalem cultum Dei*. Recordetur quis ceremonias et typos veteris legis: fuerunt illæ rationales et significativæ, longe discrepantes a ceremoniis idololatriæ et magiæ, quæ tanquam surdæ et mutæ erant, nihil docentes plerunque, imo ne innuentes quidem. Præcipue Christiana fides, ut in omnibus, sic in hoc ipso eminet, quod auream servet mediocritatem circa usum rationis et disputationis (quæ rationis proles est) inter leges ethnicorum et Mahometi, quæ extrema sectantur. Religio siquidem ethnicorum fidei aut confessionis constantis nihil habebat; contra in religione Mahometi omnis disputatio interdicta est; ita ut altera erroris vagi et multiplicis; altera vafræ cujusdam et cautæ imposturæ, faciem præ se ferat; cum sancta fides Christiana rationis usum et disputationem (sed secundum debitos fines) et recipiat, et rejiciat.

Humanæ rationis usus, in rebus ad religionem spectantibus, duplex est: alter in explicatione mysterii; alter in illationibus, quæ inde deducuntur. Quod ad mysteriorum explicationem attinet, videmus non dedignari Deum ad infirmitatem captus nostri se demittere, mysteria sua ita explicando, ut a nobis optime ea possint percipi; atque revelationes suas in rationis nostræ syllepses et notiones veluti inoculando, atque inspirationes ad intellectum nostrum aperiendum sic accommodando, quemadmodum figura clavis aptatur figuræ seræ. Qua tamen in parte nobis ipsis deesse

minime debemus: cum enim Deus ipse opera rationis nostræ in illuminationibus suis utatur; etiam nos eandem in omnes partes versare debemus, quo magis capaces simus ad mysteria recipienda et imbibenda; modo animus ad amplitudinem mysteriorum pro modulo suo dilatetur, non mysteria ad angustias animi constringantur.

Quantum vero ad illationes; nosse debemus, relinqui nobis usum rationis et ratiocinationis (quoad mysteria) secundarium quendam et respectivum, non primitivum et absolutum. Postquam enim articuli et principia religionis jam in sedibus suis fuerint locata, ita ut a rationis examine penitus eximantur; tum demum conceditur ab illis illationes derivare ac deducere, secundum analogiam ipsorum. In rebus quidem naturalibus hoc non tenet. Nam et ipsa principia examini subjiciuntur; per inductionem, inquam, licet minime per syllogismum: atque eadem illa nullam habent cum ratione repugnantiam, ut ab eodem fonte, tum primæ propositiones, tum mediæ, deducantur. Aliter fit in religione; ubi et primæ propositiones authypostatæ sunt, atque per se subsistentes: et rursus, non reguntur ab illa ratione, quæ propositiones consequentes deducit. Neque tamen hoc fit in religione sola, sed etiam in aliis scientiis, tam gravioribus quam levioribus, ubi scilicet propositiones primariæ placita sint, non posita: siquidem et in illis rationis usus absolutus esse non potest. Videmus enim in ludis, puta schaccorum, aut similibus, primas ludi normas et leges mere positivas esse et ad placitum; quas recipi, non in disputationem vocari, prorsus oporteat: ut vero vincas et perite lusum instituas, id artificiosum est et rationale: eodem modo fit et in legibus humanis; in quibus haud paucæ sunt maximæ (ut loquuntur) hoc est, placita mera juris, quæ auctoritate magis quam ratione nituntur; neque in disceptationem veniunt: quid vero sit justissimum, non absolute, sed relative (hoc est, ex analogia illarum maximarum) id demum rationale est, et latum disputationi campum præbet. Talis igitur est secundaria ill ratio, quæ in

theologia sacra locum habet, quæ scilicet fundata est super placita Dei.

Sicut vero rationis humanæ in divinis usus est duplex, ita et in eodem usu duplex excessus. Alter, cum in modum mysterii curiosius, quam par est, inquiritur. Alter, cum illationibus æqua tribuitur auctoritas, ac principiis ipsis. Nam et Nicodemi discipulus videri possit, qui pertinacius quærat; *Quomodo possit homo nasci, cum sit senex?* Et discipulus Pauli neutiquam censeri possit, qui non quandoque in doctrinis suis inserat, *Ego, non dominus:* aut illud, *Secundum consilium meum:* siquidem illationibus plerisque stylus iste conveniet. Itaque nobis res salubris videtur et imprimis utilis, si tractatus instituatur sobrius et diligens, qui de usu rationis humanæ in theologicis utiliter præcipiat, tanquam divina quædam dialectica: utpote quæ futura sit instar opiatæ cujusdam medicinæ, quæ non modo speculationum, quibus schola interdum laborat, inania consopiat; verum etiam controversiarum furores, quæ in Ecclesia tumultus cient, nonnihil mitiget. Ejusmodi tractatum inter desiderata ponimus; et Sophronem, sive de legitimo usu rationis humanæ in divinis, nominamus.

2. Interest admodum pacis Ecclesiæ, ut fœdus Christianorum, a Servatore præscriptum in duobus illis capitibus, quæ nonnihil videntur discrepantia, bene et clare explicetur: quorum alterum sic definit; *Qui non est nobiscum, est contra nos:* alterum autem sic, *Qui contra nos non est, nobiscum est.* Ex his liquido patet, esse nonnullos articulos, in quibus qui dissentit, extra fœdus statuendus sit: alios vero, in quibus dissentire liceat, salvo fœdere. Vincula enim communionis Christianæ ponuntur, *Una fides, unum baptisma, etc.* Non unus ritus, una opinio. Videmus quoque tunicam Salvatoris inconsutilem extitisse; vestem autem Ecclesiæ versicolorem. Paleæ in arista separandæ sunt a frumento; at zizania in agro non protinus evellenda. Moses, cum certantem reperisset Ægyptium cum Israelita, non dixit, *Cur certatis?* sed gladio evaginato Ægyptium interfecit: at cum Israeli-

rursus quæ natura sua fortunæ suæ imposuit. Nam sive hoc tribuendum sit providentiæ ejus defectui; aut in rebus quas decreverat pertinaciæ; aut suspicionibus, quæ aciem mentis ejus perstringebant; vel quicquid aliud in causa fuit; certum est, fortunæ suæ perturbationes continuas (præsertim nulla violenta occasione subnixas) exoriri non potuisse absque magnis aliquibus in natura sua impedimentis, et erroribus in constitutione animi sui radicali; quæ necesse habuit salvare et emendare per mille pusillas industrias et artes. Verum illa omnia apertius se produnt in historia ipsa. Veruntamen, intueamur licet eum cum defectibus suis omnibus, si quis eum cum regibus in Gallia et Hispania, contemporaneis suis, conferat; reperiet eum Ludovico duodecimo Galliarum regi, prudentia civili, et Ferdinando Hispaniarum, fide et candore, anteponi debere. At si Ludovicum duodecimum demas, et Ludovicum undecimum, qui paulo ante regnavit, substituas; magis convenient exempla, fierentque verius parallela. Illi enim tres, Ludovicus, Henricus, et Ferdinandus, pro *tribus magis* censeri possunt inter illius ætatis principes. Ut verbo concludamus, si rex iste res majores non gessit, in causa ipse fuit sibi; quicquid enim suscepit, perfecit.

Corpore erat Henricus decoro, statura paulo procerior, erectus, et membrorum compage bona, sed gracilis. Vultus erat talis, quæ reverentiam incuteret, et aspectum viri ecclesiastici aliquantum referret. Et sicut minime erat obscurus aut superciliosus, ita neque blandus aut conciliator: sed tanquam facies hominis animo compositi et quieti: sed non commoda pictori; gratiosior scilicet facta cum loqueretur.

Hujus regis dignitas præcellens pati possit, ut memorentur narrationes quæpiam, quæ ei divinum aliquid imponant. Cum matris ejus Margaretæ, fœminæ raris virtutibus ornatæ, nuptias multi proci ambirent; visa est videre in somniis virum quendam episcopo similem, habitu pontificali, tradere ei in manum Edmundum comitem Richmondiæ, Henrici patrem, pro marito. Neque illa liberos unquam alios concepit, præter regem, licet tribus maritis nupta. Quodam etiam die festo,

neque enim honorem, ut putant, Scripturis deferunt; sed easdem potius deprimunt et polluunt. Cœlum enim materiatum, et terram, qui in verbo Dei quæsiverit (de quo dictum est; *Cœlum et terra pertransibunt, verbum autem meum non pertransibit)* is sane transitoria inter æterna temere persequitur. Quemadmodum enim theologiam in philosophia quærere perinde est, ac si vivos quæras inter mortuos: ita e contra philosophiam in theologia quærere non aliud est, quam mortuos quærere inter vivos. Alter autem interpretandi modus (quem pro excessu statuimus) videtur primo intuitu sobrius et castus; sed tamen et Scripturas ipsas dedecorat et plurimo Ecclesiam afficit detrimento. Is est (ut verbo dicamus) quando Scripturæ divinitus inspiratæ eodem, quo scripta humana, explicantur modo. Meminisse autem oportet, Deo Scripturarum auctori duo illa patere, quæ humana ingenia fugiunt: secreta nimirum cordis, et successiones temporis. Quamobrem, cum Scripturarum dictamina talia sint, ut ad cor scribantur, et omnium seculorum vicissitudines complectantur; cum æterna et certa præscientia omnium hæresium, contradictionum, et status Ecclesiæ varii et mutabilis, tum in communi, tum in electis singulis; interpretandæ non sunt solummodo secundum latitudinem et obvium sensum loci; aut respiciendo ad occasionem, ex qua verba erant prolata; aut præcise ex contextu verborum præcedentium et sequentium; aut contemplando scopum dicti principalem; sed sic, ut intelligamus complecti eas, non solum totaliter aut collective, sed distributive, etiam in clausulis et vocabulis singulis, innumeros doctrinæ rivulos et venas, ad Ecclesiæ singulas partes, et animas fidelium, irrigandas. Egregie enim observatum est, quod responsa Salvatoris nostri, ad quæstiones non paucas ex iis, quæ proponebantur, non videntur ad rem, sed quasi impertinentia. Cujus rei causa duplex est: altera, quod cum cogitationes eorum, qui interrogabant, non ex verbis, ut nos homines solemus, sed immediate et ex sese cognovisset, ad cogitationes eorum, non ad verba respondit: altera, quod non ad eos solum locutus est,

qui tunc aderant, sed ad nos etiam, qui vivimus, et ad omnis ævi ac loci homines, quibus evangelium fuerit prædicandum: quod etiam in aliis Scripturæ locis obtinet.

His itaque prælibatis, veniamus ad tractatum eum, quem desiderari statuimus. Inveniuntur profecto inter scripta theologica, libri controversiarum nimio plures; theologiæ ejus, quam diximus positivam, massa ingens: loci communes; tractatus speciales; casus conscientiæ; conciones et homiliæ; denique prolixi plurimi in libros Scripturarum commentarii. Quod desideramus autem est hujusmodi: collectio scilicet succincta, sana, et cum judicio, annotationum et observationum super textus Scripturæ particulares; neutiquam in locos communes excurrendo, aut controversias persequendo, aut in artis methodum eas redigendo, sed quæ plane sparsæ sint et nativæ. Res certe in concionibus doctioribus se quandoque ostendens, quæ ut plurimum non perennant; sed quæ in libros adhuc non coaluit, qui ad posteros transeant. Certe, quemadmodum vina, quæ sub primam calcationem molliter defluunt, sunt suaviora, quam quæ a torculari exprimuntur; quoniam hæc ex acino et cute uvæ aliquid sapiant: similiter salubres admodum ac suaves sunt doctrinæ, quæ ex Scripturis leniter expressis emanant, nec ad controversias aut locos communes trahuntur. Hujusmodi tractatum emanationes Scripturarum nominabimus.

Jam itaque mihi videor confecisse globum exiguum orbis intellectualis, quam potui fidelissime; una cum designatione et descriptione earum partium, quas industria et laboribus hominum, aut non constanter occupatas, aut non satis excultas, invenio. Quo in opere, sicubi a sententia veterum recesserim, intelligatur hoc factum esse animo proficiendi in melius, non innovandi, aut migrandi in aliud. Neque enim mihimetipsi, aut argumento, quod in manibus habeo, constare potui, nisi plane decretum mihi fuisset aliorum inventis, quantum in me fuerit, addere,

cum tamen non minus optaverim, etiam inventa mea ab aliis in posterum superari. Quam autem in hac re æquus fuerim, vel ex hoc apparet; quod opiniones meas proposuerim ubique nudas et inermes, neque alienæ libertati, per confutationes pugnaces, præjudicare contenderim. Nam in iis, quæ recte a me posita sunt, subest spes id futurum, ut si in prima lectione emergat scrupulus aut objectio, at in lectione iterata responsum se ultro sit exhibiturum: in iis vero, in quibus mihi errare contigit, certus sum nullam a me illatam esse vim veritati, per argumenta contentiosa; quorum ea fere est natura, ut erroribus auctoritatem concilient, recte inventis derogent. Siquidem ex dubitatione error honorem acquirit; veritas patitur repulsam. Interim in mentem mihi venit responsum illud Themistoclis, qui, cum ex oppido parvo legatus quidam magna nonnulla perorasset, hominem perstrinxit; *Amice, verba tua civitatem desiderant.* Certe objici mihi rectissime posse existimo, quod verba mea seculum desiderent; seculum forte integrum ad probandum; complura autem secula ad perficiendum. Attamen, quoniam etiam res quæque maxime initiis suis debentur, mihi satis fuerit, sevisse posteris et Deo immortali: cujus Numen supplex precor, per Filium suum et Servatorem nostrum, ut has, et hisce similes, intellectus humani victimas, religione, tanquam sale, respersas, et gloriæ suæ immolatas, propitius accipere dignetur.

NOVUS ORBIS SCIENTIARUM,

SIVE

DESIDERATA.

Lib. II.

Errores naturæ, sive historia præter-generationum.
Vincula naturæ, sive historia mechanica.
Historia inductiva, sive historia naturalis in ordine ad condendam philosophiam.
Oculus Polyphemi, sive historia literarum.
Historia ad prophetias.
Philosophia secundum parabolas antiquas.

Lib. III.

Philosophia prima, sive de axiomatibus scientiarum communibus.
Astronomia viva.
Astrologia sana.
Continuatio problematum naturalium.
Placita antiquorum philosophorum.
Pars metaphysicæ de formis rerum.
Magia naturalis, sive deductio formarum ad opera.
Inventarium opum humanarum.
Catalogus polychrestorum.

Lib. IV.

Triumphi hominis, sive de summitatibus naturæ humanæ.
Physiognomia corporis in motu.
Narrationes medicinales.
Anatomia comparata.
De curatione morborum habitorum pro insanabilibus.
De euthanasia exteriore.
De medicinis authenticis.
Imitatio thermarum naturalium.
Filum medicinale.
De prolongando curriculo vitæ.
De substantia animæ sensibilis.

De nixibus spiritus in motu voluntario.
De differentia perceptionis et sensus.
Radix perspectivæ, sive de forma lucis.

LIB. V.

Experientia literata, sive venatio Panis.
Organum novum.
Topicæ particulares.
Elenchi idolorum.
De analogia demonstrationum.

LIB. VI.

De notis rerum.
Grammatica philosophans.
Traditio lampadis, sive methodus ad filios.
De prudentia sermonis privati.
Colores boni et mali apparentis, tam simplicis, quam comparati.
Antitheta rerum.
Formulæ minores orationum.

LIB. VII.

Satira seria, sive de interioribus rerum.
Georgica animi, sive de cultura morum.

LIB. VIII.

Amanuensis vitæ, sive de occasionibus sparsis.
Faber fortunæ, sive de ambitu vitæ.
Consul paludatus, sive de proferendis imperii finibus.
Idea justitiæ universalis, sive de fontibus juris.

LIB. IX.

Sophron, sive de legitimo usu rationis humanæ in divinis.
Irenæus, sive de gradibus unitatis in civitate Dei.
Utres cœlestes, sive emanationes Scripturarum.

Sequitur secunda pars INSTAURATIONIS, *quæ artem ipsam interpretandi naturam, et verioris adoperationis intellectus exhibet; neque eam ipsam tamen in corpore tractatus justi; sed tantum digestam per summas, in aphorismos.*

FINIS VOLUMINIS SEPTIMI.

Imprimebat J. F. DOVE, in Areaquæ est Divi Joannis.